

Doktori (PhD) értekezés

A füleki végvár működtetése Koháry II.
István főkapitányságának idején (1667–
1682)

Komjáti Zoltán Igor

Debreceni Egyetem

BTK

2011

A füleki végvár működtetése Koháry II. István főkapitányságának idején (1667–1682)

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Történelemtudományok tudományágban

Írta: Komjáti Zoltán Igor okleveles történelem szakos bölcsész és tanár

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája
(Történelem programja) keretében

Témavezető: Dr. Kovács Ágnes kandidátus, egyetemi docens

.....

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 20... ..

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20... ..

NYILATKOZAT

Én, Komjáti Zoltán Igor, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be, és azt nem utasították el.

Komjáti Zoltán Igor doktorandusz

Debrecen, 2011. június 5.

TARTALOMJEGYZÉK

I. FÜLEK STRATÉGIAI SZEREPE ÉS A KOHÁRY-CSALÁDDAL VALÓ KAPCSOLATA.....	6
II. KOHÁRY ISTVÁN A TÖRTÉNETÍRÁSBAN	9
III. A FÜLEKI VÉGVÁR MŰKÖDTETÉSE KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGÁNAK IDEJÉN (1667–1682)	13
III.1. KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYI KINEVEZÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI	13
III.1.A. <i>Milyen volt Koháry István főkapitánynak?</i>	25
III.2. „...MINKET CSAK, MINT AZ LABDÁT, ÚGY HÁNYNAK...” (HADKIEGÉSZÍTÉS ÉS HADSZERVEZÉS FÜLEKEN)	32
III.3. A FÜLEKI VÉGVÁR KATONASÁGÁNAK ELLÁTÁSA KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGÁNAK IDEJÉN (1667—1682)	55
III.3.A. <i>Bevezetés</i>	55
III.3.B. <i>Zsoldfizetés Füleken</i>	56
III.3.C. <i>A füleki katonák élelem- és takarmányellátása</i>	70
III.3.D. <i>Szekerezés és szállítás a füleki várban</i>	86
III.3.E. <i>A füleki tüzérség és utánpótlásának biztosítása</i>	88
III.4. A FÜLEKI VÉGVÁR ÉPÍTÉSE ÉS KARBANTARTÁSA KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGÁNAK IDEJÉN (1667—1682)	93
III.5. A KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS FÜLEKEN KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGÁNAK IDEJÉN (1667–1682)	123
III.4.A. <i>A törvénykezési eljárás első lépései</i>	125
III.4.B. <i>Tanúvallomások felvétele a bűnesettel kapcsolatban</i>	129
III.4.C. <i>Seregszéki tárgyalások Füleken</i>	133
III.4.D. <i>Hadiszékre felkerülő ügyek. A katonai igazságszolgáltatás elősegítése feljebbvalói utasításra</i>	141
III.4.E. <i>Végvárak közötti igazságszolgáltatás</i>	143
III.6. KOHÁRY ISTVÁN ÉS A FÜLEKI NÉMET KATONASÁG	149
IV. A FÜLEKI VÁR ÉS KÖRNYEZETÉNEK KAPCSOLATA KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGA ALATT.....	157
IV.1. „...LEHETETLENSÉG A FENT FORGÓ TERHES DOLGOKNAK ÉS FÁJDALMAS INJURIÁKNAK SZENYVEDÉSE...” (KOHÁRY ISTVÁN FÜLEKI FŐKAPITÁNY ÉS A NEMESSÉG NÉZETELTÉRÉSEI 1667–1682)	157
IV.1.A. <i>A végvári katonaság panaszai</i>	158
IV.1.B. <i>A nemesség panaszai</i>	168
IV.1.C. <i>Amikor a nézeteltérés vérre is ment</i>	176
IV.2. „...ÚJÍTJÁK HOVATOVÁBB EXCESSUSOKAT A JÓ VITÉZEK...” (A FÜLEKI KATONÁK VISSZAÉLÉSEI A POLGÁRI LAKOSSÁGGAL SZEMBEN KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGÁNAK IDEJÉN 1667—1682)	182
IV.2.A. <i>A végvári katonaság indokai az atrocitásra</i>	184
IV.2.B. <i>Az erőszakos viselkedés jellemzői</i>	188
IV.2.C. <i>Amit a végvári katonák elvettek a civil lakosságtól</i>	193
IV.2.D. <i>A jóvátétel lehetőségei</i>	197

IV.3. A KATONAI ÉS POLGÁRI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÖSSZEFONÓDÁSA FÜLEKEN KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGÁNAK KORÁBAN (1667–1682)	213
<i>IV.3.A. A vármegyék ítélkezési gyakorlata a füleki katonák felett</i>	214
<i>IV.3.B. A katonai előjáróság által a civil lakosság ellen kezdeményezett perek</i>	224
<i>IV.3.C. Koháry István és a civil foglyok</i>	227
<i>IV.3.D. Koháry István szerepe a polgári törvénykezés elősegítésében</i>	231
<i>IV.3.E. Büntetést enyhítő szerződések és egyezségek</i>	232
V. ÖSSZEGZÉS	237
VI. SUMMARY	242
VII. MELLÉKLETEK	247
VIII. FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK	271

I. FÜLEK STRATÉGIAI SZEREPE ÉS A KOHÁRY- CSALÁDDAL VALÓ KAPCSOLATA

Az értekezés témájaként szereplő Fülek (Fil'akovo) Szlovákiában található, a besztercebányai kerület losonci járásában, a Cseres-hegység lábánál, a Béna-patak partján. A 10 500 lakosú kisváros Losonctól (Lučenec) délkeletre 15, Rimaszombattól (Rimavská Sobota) délnyugatra 20, Salgótarjától északra szintén 20 kilométer távolságra fekszik.¹

A Trianon előtti Nógrád vármegyében található füleki vár első írásos emlékei a 13. század közepéről származnak. A várfalon kívül az évszázadok folyamán mezőváros alakult ki, amelyhez a Mohács utáni időkben nagyszámú civil lakos érkezett, akik a népesség számát jelentősen megduzzasztották.

Fülek többször is gazdát cserélt a Mohács utáni időszakban. Először 1554-ben foglalták el a Szécsényből kirajzó törökök, és egészen 39 évig szandzsák-központként a birtokukban tartották, míg Pálffy Miklós és Christoph Teuffenbach felső-magyarországi főkapitány egyesített csapatai vissza nem szerezték 1593 késő őszen. I. Rudolf uralkodó nem adta vissza a várat a Bebek-családnak, hanem stratégiai helyzeténél fogva, megtartotta magának.² Fülek szerepe ugyanis jelentősen megnőtt, amikor Eger török kézre került 1596-ban. Az Udvari Haditanács a bányavárosok védelmét akarta ellátni a várral, valamint meggátolni azt, hogy az újonnan létrejövő hódoltsági vilájet katonái ismét visszaszerezhesék az elvesztett füleki szandzsákokat.³ A császári hadvezetés a várat a Bányavidéki (Érsekújvári) Főkapitánysághoz csatolta.⁴

Érdekes megfigyelni a hasonlóságokat és a különbségeket két másik végvárnál is. Fülekhez hasonlóan Murány is magánkézben levő vár volt a Mohács utáni időszakban, sőt abban is megegyeznek, hogy mindkettő a Bányavidéki Főkapitányság szervezetébe került, miután a császáriak visszafoglalták. Viszont több különbséget fel lehet fedezni. Az egyik az,

¹ MAGYAR Nagylexikon 8., 1999, 375.

² PARTI, 2007, 157–158. — A Habsburg-katonapolitikára jellemző volt, hogy a 16. században megszerzett várakat nem adományozták, hanem tudatosan beépítik és betagozzák a végvárrendszerbe. — KENYERES, 2001(b), 1352–1353.

³ CZIGÁNY, 2004, 71.

⁴ Uo. 102.

hogy Murány már 1549-től kezdve Habsburg-kézen volt, tehát közel 50 évvel korábban került az uralkodóhoz, mint Fülek. A másik különbség pedig abban rejlett, hogy amíg Murányt egy Szapolyai-párti nemestől szereztek meg, addig Füleket a törököktől hódították vissza. Érdekes megfigyelni azt is, hogy Murány stratégiai szerepe pontosan akkor nőtt meg, vagyis akkor vált első vonalbeli várrá, amikor Füleket az oszmánok 1554-ben elfoglalták. Murány tehát Fülekkal szembeni végvár lett, és ez az elsőrendű szerepe egészen 1566-ig, Szendrő Habsburg-kézre kerüléséig, megmaradt. Miután 1594-ben Fülek is az uralkodóé lett, Murány másodlagos stratégiai szerepe ismét csökkent, és 1602-től kezdve jelentőséggel alig bíró magánvárrá vált.⁵ Ha pedig Füleket Putnokkal hasonlítjuk össze, akkor szintén a stratégiai szerepek változását figyelhetjük meg. Putnok 1566-ban került császári kézre, és egyből beillesztették a Felső-Magyarországi Főkapitányság végvári rendszerébe. Az 1570-es években Ajnácskő, Gedővár és Somoskő mind török kézre került, ami szerepét tovább növelte. Ám Putnok igazi, első vonalbeli várrá (szinte Fülekkal egyidőben) Eger török általi meghódítása után került.⁶

A 17. század elejének Habsburg-ellenes megmozdulásai szintén változást hoztak Füleket tulajdonosainak tekintetében: 1604. december végén Bocskai István felkelői kezébe került a füleki vár, és egészen 1606 júniusáig maradt ott. A bécsi béke értelmében Fülek visszakerült Rudolf királyhoz, aki Bosnyák Tamást nevezte ki főkapitánynak.⁷ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Habsburg-ellenes hadjáratainak idején megint szinte évenként cserélt gazdát Fülek, míg végül 1626-tól ismét tartósan II. Ferdinánd uralkodó kezén maradhatott.⁸

Fülek tehát a 17. században is létfontosságú vára volt a Bányavidéki Főkapitányságnak. Első vonalbeli erőd mivolta még jobban megerősödött, amikor 1663-ban a végvárvidék harmadik legerősebb vára, Szécsény, török kézbe került Palánkkal és Gyarmattal együtt. A bányavárosokat immár közvetlen veszélyeztető törökök elleni védelemre az 1656-ban előirányzott katonalétszám (300 lovas, 150 magyar gyalogos és 200 német lövész) közül a magyarokét az 1665-ös átszervezés idején megnövelték, nagyrészt a volt szécsényi helyőrségből.⁹

⁵ SARUSI Kiss, 2006, 120–121.; SARUSI Kiss, 2007, 83–85.

⁶ SÁRKÖZY, 2007, 266.

⁷ PARTI, 2007, 165–166.

⁸ Uo. 173–177.

⁹ PÁLFFY, 2010, 29. és 34. — Az 1665-ös átszervezésre vonatkozóan pontos adatok a doktori értekezés III.2-es fejezetében találhatóak.

A Koháry-család az 1593-as visszafoglaláskor került először kapcsolatba Fülelkel. A még köznemes Koháry Péter egy, a várban lakó ismerősétől szerzett meg fontos információt a közelgő török felmentő-seregről. Ezt az ostromló császári generálisok tudtára adta, aminek eredményeként a felvonuló oszmánokat sikerült Romhány mellett megverniük, és így a füleki török véderő kénytelen volt megadni magát.¹⁰

Az 1650-es évektől kezdve Fülel története teljesen összefonódott a Koháry-család krónikájával, mivel a végvárnak a 17. század második felében két Koháry is a főkapitánya volt. Először Koháry Péter fiát, idősebb Koháry István szécsényi főkapitányt nevezte ki az Udvari Haditanács 1657. február 14-én a vár főkapitányának¹¹, attól függetlenül, hogy már a szécsényi helyőrséget is ő irányította. Idősebb Koháry István nemcsak katonai parancsnoka volt Fülelnek, de feleségének révén a Bosnyák-birtoktestek földesurává is vált ott. (Bosnyák Tamás, aki 1605 és 1636 között a főkapitányi funkciókat látta el¹² szintén a Koháryakkal állt rokoni kapcsolatban, mivel idősebb Istvánnak nagyapja, Koháry Istvánnak pedig dédapja volt.¹³)

Koháry István 1667. július és 1682. szeptember között töltötte be a főkapitányi tisztséget Fülelken. Amikor a várat Thököly Imre és Ibrahim budai basa nézetkülönbsége miatt lerombolták, az egyet jelentett a Koháry-család itteni birtoktestének pusztulásával is.¹⁴ A gazdasági helyreállítás 1685-ig késett: egyrészt Thököly Imre tartósan uralta Alsó-Magyarországnak azt a részét, a másik ok pedig az volt, hogy Koháry István börtönben tartózkodott a kuruc vezér bukásáig.

A füleki vár 1682 előtti stratégiai vezetőszeropét teljesen elveszítette, és nem is építették újjá. Az viszont biztos, hogy a falak állapotától függetlenül végvári katonaság állomásozott benne 1686-ban.¹⁵

¹⁰ Uo. 153., 197.

¹¹ MOL C 999. tekeres № 4089., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács által kiadott főkapitányi instrukciók idősebb Koháry István számára (Bécs, 1657. február 14.)

¹² PARTI, 2007, 180–181.

¹³ NAGY, 1857, 124.: Bosnyák Tamás egyik lányát, Juditot Balassa II. Imre vette feleségül. Házasságukból három gyermek született: III. Imre, Emerentia és Judit. Balassa Judit lett később idősebb Koháry István felesége.

¹⁴ Koháry Farkas közvetlenül Fülel elfoglalása után így panaszkodott Farkas György lévai alkaptányának birtokaik pusztulásáról: „...Nékünk, Koháryaknak jó darab portiónk oda, a falunkat is ott körül-belül mind összeégették: Szécsény után Fülelktől is elestünk...” — MOL P 125, 4704. tekeres № 2090. melléklete (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry Farkas levele Farkas Györgynek (Csábrág, 1682. szeptember 15.)

¹⁵ A füleki katonák egyik lovassági tisztje arra kérte Koháryt, hogy adjon engedélyt arra, hogy a Fülelken levő végváriak foglalhassák vissza Szécsényt a törököktől. — MOL C 1275. tekeres № 12440., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Czecze István füleki lovas hadnagy levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1686. április 26.)

II. KOHÁRY ISTVÁN A TÖRTÉNETÍRÁSBAN

Koháry Istvánról (1649–1731) eddig csak életrajzi munkák jelentek meg. A főúr megítélése a történetírás folyamán az aktuális társadalmi–politikai és ideológiai szemlélet alapján jelentős átalakuláson ment keresztül. Kazy István (Stephanus Kazy) jezsuita szerzetes latin nyelven írt biográfiát „Posthuma memoria...” címmel Koháry halála után rögvest egy évvel, aminek a jellegzetessége, hogy szinte szervilisen (szolgai alázattal) nyilatkozik meg a főúr/országbíró életéről, érdemeiről. A munka középpontjában a fundátori tevékenység áll, mivel Koháry számos alapítványtetele során nem feledkezett meg a vallásos intézmények, így a jezsuiták támogatásáról sem.

A romantika jegyeit mutató magyar történetírás Koháry Istvánt is a figyelme középpontjába helyezte. Markánsan jelentkezik ez a heroizálásban. Mind Mocsáry Antal „Nógrád vármegye esmertetése...”, mind Bajza József 1832-ben írt „Gróf Koháry István” című kisebb történelmi esszéje¹ részletes, pátosszal áthatott képekben, a szentimentalizmus határát súroló kifejezésekkel festi meg Fülek 1682-es ostromának eseményeit, benne Koháry lélekjelenlétét s bátorságát, a Thököly-vel szembeni rendíthetetlenül állhatatos, minden fenyegetéssel dacoló viselkedését, a császárhűségét semmi áron a kuruc hittel fel nem cserélő fogoly szenvedésait, és a kiszabadulása után jobb kezén súlyosan megsérült főúr csendes tűrését fájdalommal szemben. Piedesztálra emelik legjobb emberi tulajdonságaiért, és cselekedetét példaértékűnek tekintik a későbbi korok számára. A róla elnevezett oktatási intézmények évkönyvírói szintén ebben a szellemben írták róla méltatásukat, mint ahogy a gyöngyösi gimnázium tanára, Forgács Ferenc is tette 1930-ban.²

Illésy János 1885-ös életrajza és Vékony István piarista szerzetes a főúr életét feldolgozó tanulmánya (1915) már magán viseli a forráskritikai elemzés ismérveit, többek között azzal, hogy náluk már megjelenik az igény hiteles történelmi és levéltári forrásokra való hivatkozásra. Ettől függetlenül a mai modern szemléletet tekintve nem objektívak teljes mértékben: 1. levéltári forrásokra csekély mértékben utalnak, általában az előző munkákból „ollóznak” össze; 2. megmarad a csupa „csak pozitívum”-tulajdonság kiemelése; 3. ezen

¹ BAJZA, 1904, 286–302.

² FORGÁCS, 1930, 74.

munkák önéletrajz jellegükből kifolyólag nem kimondottan történelmi munkák, melyek mellőzik a gazdasági, társadalmi és szociális aspektusok figyelembe vételét.

A historiográfiai stúdiumoknak a 19. század második felében való előrehaladása hatott a magyar történettársadalomra is. Megjelent a történetírásban a valódi források kutatása és közlése. A Koháry-család koháryszentantali (ma Svaty Anton, Szlovákia) levéltára és a Magyar Országos Levéltárban található anyagok is a kutatások középpontjába kerültek. Thaly Kálmán 1870 és 1876 között négy alkalommal publikált forrásközlést Koháry István életéről a Századok lapjain.³ Merényi Lajos 1897-ben a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain közölte Koháry István és a füleki sereg 1669. januári panaszait a nemesség ellen. Szintén Merényi Lajos közölt 1903-ban a Magyar Történelmi Társaság 40. levelét, melyeket Koháry István írt Esterházy Pálnak.⁴

A 20. század folyamán újabb adatokkal nem bővültek a Koháry Istvánról való történelmi ismeretek. Ennek a valószínű oka az, hogy 1945 után a főúr „labanc” voltát hánytorgatták fel, a nép ellenségeinek minősülő Habsburgokat feltétlen kiszolgáló főnemes bűnös szerepét osztották rá, és ezért méltatlannak, csekély példaértékűnek, sőt túl szégyenletesnek tekintették, hogy kutatás tárgyává tegyék. Koháry István azonban megjelent a korabeli népszerűsítő médiában, mint egyfajta „antihős”. Dénes Zsófia például különösen kegyetlen és barbár, minden humánus motívumot mellőző személyiségként ábrázolta Koháry Istvánt 1959-ben napvilágot látott „Zrínyi Ilona” című ifjúsági regényében, mely 1981-ig hét kiadásban jelent meg. Visnyei Lajos szerint ez az összesen közel 200 ezer példányban megjelent könyv, valamint a főúrt jellemtelen emberként bemutató „Csínom Palkó” című film szándékos politikai utasításra történt.⁵

Koháry Istvánról legutóbb 1998-ban jelent meg egy újabb kiadvány, melyet Visnyei Lajos vetett papírra. Ez a munka a romantika jegyeit mutató és felelevenítő, pátosszal és lokálpatrióta büszkeséggel bőven átítatott életrajzi könyvecske, melynek célja az 1000 éves Magyarország szellemi és kulturális megújulásának elősegítése Koháry István, a „legkatolikusabb főúr” példáján. A szerzőt szintén az írásra sarkallta az, hogy a korábbi érában a főúrról a köztudatban kialakított negatív és sárba tipró képet eloszlassa, és a róla szóló hazugságokat megcáfolja. Visnyei Lajos azonban semmi újabbat nem ad hozzá az addig meglevő Koháry-ismeretekhez, sőt történelmileg zavaró momentumokat is belekever

³ THALY, 1870(a), 123–127.; THALY 1870(b), 649–653.; THALY 1872, 238–259.; THALY 1876, 384–395.

⁴ Még több lelőhely, melyben Koháry István is szerepel: KOZICZ, 1999, 8–9.

⁵ VISNYEI, 1998, 34–36.

soraiba. (Például az 1663-ban Bécsbe látogató Zrínyi Miklóst az egyetem részéről Koháry István fogadja. Aztán idősebb Koháry István halála után I. Lipót azonnal személyesen hívta maga elé a 15 éves Koháryt, hogy közölje vele a kinevezését. Visnyei Lajos a füleki katonákról és a végvári harcokban betöltött szerepükről is túldimenzionált képet fest, elsősorban azzal, hogy „törvényessé” teszi a magyar katonák Hódoltságban való portyázását, diadalmassá teszi azokat, sőt azt ellenőrző hadjáratoknak minősíti, melyeken Koháry István mindig részt vesz. Tévesen ír Visnyei Lajos Koháry 1686-ban megszerzett rangjáról is, miszerint az uralkodó a „Dunántúl Főkapitányává” nevezte volna ki.) Visnyei Lajos életrajzi könyvecskéjének jellemzője az is, hogy felállít egy dualisztikus Koháry–Thököly párhuzamot, mellyel Fülek urának nagyszerűségét, példaértékét, humánusát még inkább kiemeli, ugyanakkor a kuruc vezért őszinte haraggal, — és egysíkú látásmóddal — minden további nélkül szégyentelen és aljas hazaárulónak, nemzetellenesnek nevezi.⁶

Sereg István 2001-ben jelentetett meg egy helytörténeti és lokálpatrióta igényeket kielégítő könyvecskét, melyben a Gyöngyös városához köthető nevezetes katonai személyiségek rövid életrajza található. Közte szerepel Koháry Istváné is, mely szintén csak az addig is ismert adatokat közli.⁷

Már hiányzott Koháry Istvánról egy átfogó, nem csupán biografikus szempontokat figyelembe vevő, életét, tetteit aprólékosan feldolgozó munka, mely nem lokálpatrióta és heroizáló köntösben tárja elénk az észak-magyarországi főúr tetteit, hanem hangsúlyosan alkalmazza, és figyelembe veszi a források alapján fellelhető objektív tényezőket is, melyek korjelenségként is számon tarthatók. Az értekezésem ennek az elvárásnak kíván eleget tenni.

Munkám során a levéltári anyagok felkutatása és feldolgozása dominált. Szakirodalmat csak kevés esetben használhattam, általánosságok és alapvető tények felvázolásánál. Benczédi László könyvei és tanulmányai az 1670-es felkelés és a Habsburg-abszolutizmus gazdaságpolitikája karakterének megértésében segítettek. Hegyi Klára, R. Várkonyi Ágnes, Perjés Géza, Nagy László, Czigány István és Varga J. János munkáit a katonatársadalom rétegződésének ismertetésénél használtam fel. Pálmány Béla és Parti Zoltán könyvei alapján Fülek végvárának és a többi Nógrád vármegyei erődnek közvetlen környezetét mutathattam be. A katonai igazságszolgáltatásról pontos képet alkothattam Pálffy Géza és Varga J. János úttörő jelentőségű könyvei alapján. Szakály Ferenc munkáit

⁶ Uo. 5–24. és 36.

⁷ SEREG, 2001, 79.

pedig a várkatonaság hódoltsági adóztatásában betöltött szerepének megértésénél és a „menekült vármegyék” hivatali működésének vázolásában használtam fel.

Az értekezésben sor került néhány helyen Fülek és Murány összehasonlítására. A murányi körülmények vázolásában Sarusi Kiss Béla tanulmányaiból merítettem. Igaz, hogy Sarusi Kiss munkái a 16. századra vonatkoznak, de az eddig megjelent várismertetések közül az övé tekinthető a legalaposabbnak, már ami a Bányavidéki Főkapitányság várait érinti. Igaz ugyan, hogy a *STUDIA AGRIENSIA* 22-ben a 16. századi Eger váráról, valamint szatmári várakról is részletes gazdasági ismertetést közöltek⁸, de ezek az erősségek a Felső-Magyarországi Főkapitánysághoz tartoztak. Kenyeres István cikkei azért is hasznosnak bizonyultak számomra, mert a 16. századi várgazdálkodási tendencia nem sok változást mutat a 17. századihoz képest. Például azt láthatjuk, hogy mind a 16., mind a 17. században éltek a Kamarák azzal a lehetőséggel, hogy az egyházi tizedeket bérbe vették, majd azt az adott végvár élelmezésére rendelték. Jellemző volt a kamarai szubvenció alkalmazása is: a harmincadból (*tricesima*) származó jövedelmet szintén a várhoz utalták, és nem ellenezték azt, ha a vármegyék a *gratuitus labort* pénzben váltották meg.⁹

⁸ BORBÁS, 2001, 221–235.; KENYERES, 2001(a), 131–181.

⁹ KENYERES, 2001(b), 1393–1396.

III. A FÜLEKI VÉGVÁR MŰKÖDTETÉSE KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGÁNAK IDEJÉN (1667–1682)

III.1. Koháry István főkapitányi kinevezésének körülményei

Idősebb Koháry Istvánt, kinevezése után kereken tíz évvel, 1667 nyarán, a fia követte a füleki főkapitányi székben. Ez a tíz év Magyarország politikai életében jelentős változásokat hozott: új uralkodó került a monarchia élére, I. Lipót, aztán újabb négyéves török–osztrák háború tört ki, amelynek egyik ütközetében idősebb Koháry is elesett, majd következett a szentgotthárdi csata és a magyar szempontból kedvezőtlenül megkötött vasvári béke. A Habsburgokban csalódott nemesség körében a rendi szervezkedés is megindult, melynek kellős közepébe (bár fogalma sem volt róla) Koháry is belecsöppent, miután nagykorúságát elérve, kinevezték füleki főkapitánnyá, és 1670-ben (ugyanúgy, ahogy édesapjának is 1664-ben) meg kellett mutatnia az uralkodó iránti lojalitását.

Hogy a füleki főkapitányságot Koháry István megszerezhesse, nagyban hozzájárult, hogy édesapja már az 1657-es kinevezés idején ígéretet kapott III. Ferdinándtól, hogy esetleges halála után elsőszülött fia — vagyis ő — fogja megkapni azt.¹ Ennek a kijelentésnek tételekor még csupán nyolc éves volt a jelölt, és senki nem gondolta volna, hogy fájdalmasan hamar sor kerülhet az ígéret teljesítésére. Ám a vármegyei hadak vezetőjévé először Wesselényi Ferenc nádor által kinevezett², majd pár hónap múlva az uralkodó által is ugyanebben a tisztségben megerősített³ idősebb Koháry István 1664. július 19-én, mint Louis de Souches, a felső-magyarországi császári csapatok élére rendelt

¹ MOL C 990. tekeres № 7674., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), A Pozsonyi Káptalan tanúsító okirata idősebb Koháry István 1657. február 14-i füleki főkapitánnyá való kinevezéséről (Pozsony, 1676): „...*Retoluimus praeferae, ex singulari clementia, & affectu, quo erga Viros benemeritos ferimur, ut post obitum tuum, idem Capitaneatus Fülekiensis, filio tuo superstiti...*”

² MOL C 1123. tekeres № 7132., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Wesselényi Ferenc nádor hadi edictuma a magyar tábori hadaknak, melyben említi idősebb Koháry Istvánt, mint az élükön álló főtisztet (Teplice, 1664. április 10.)

³ Uo. № 7133. és C 1061. tekeres № 5037., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót kinevező okirata idősebb Koháry István számára (Bécs, 1664. július 9.)

tábornok egyik alvezére, elesett a Léva melletti, garamszentbenedeki csatában, amelyben Ali budai pasa végvári haderejét verték meg.⁴

A Lipót által hősnak tartott⁵ füleki főkapitány halálhíre gyorsan elterjedt, az özvegyhez és az anyóshoz is hamar eljutott⁶. Mivel az elhunyt egyszerre két létfontosságú katonai pozíciót is betöltött, a fenyegető veszély miatt elengedhetetlen volt ezeknek azonnali betöltése. A füleki főkapitányságba azonnal ki kellett valakit nevezni, a lipóti ígéret szerint Koháry Istvánnak kellett volna elnyernie a posztot, csak hogy ő ekkor még 15 éves volt, a nagyszombati egyetemre járt, sőt akkoriban készült átmenni a bécsi universitásra. Tehát fiatal kora miatt nem foglalhata el a fontos beosztást. Édesanyja, Balassa Judit azonban rendkívül fontosnak látta, hogy fia joga ne csorbuljon, ezért írt Szelepcsényi Györgynek, az akkor még kalocsai érseki címet viselő főkancellárnak, hogy járjon közbe az illetékes előkelőségeknél, hogy ők István fiának beiktatásához minél előbb járuljanak hozzá, hiszen nem lehet az vitás, hogy egyedül őt illeti a főkapitányi poszt, és már az uralkodó édesapja is hozzájárult ahhoz előzetes engedélyével.⁷

Habár semmi ellenvetés nem történt az ifjabb Koháry személye ellen, a kora komoly oknak bizonyult arra, hogy azonnal ne iktassák be. Az uralkodó nevében az Udvari Haditanács megerősítette a kinevezést. Mivel idősebb Koháry István küzdelmes és bátor harcban szállt szembe a török, tatár, oláh és moldvai ellenséggel, majd halála árán is egyedülállóan páratlan vitézséggel és harci tapasztalattal szolgálta az uralkodó és Magyarország oltalmát, és mindezen nyíltan kimutatott szolgálata, értéke és erénye méltóvá tette arra fiát is, ifjabb Koháry Istvánt, hogy atyja után, a korábban tett uralkodói ígéret értelmében, betölthesse a füleki főkapitányságot. Ám mivel fiatalsága miatt azonnal mégsem

⁴ MAGYARORSZÁG története, 1985, 1132.

⁵ MOL C 1124. tekerics № 7134., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót okirata idősebb Koháry István haláláról (Bécs, 1664. július 25.): „...*Innotuerit vobis procul dubio in impertimo felici Conflictu penes Levam, inter reliquos Magnificiam Stephanum Koháry de Csábrág, Præsidi nostri Szécsényiensis & Fülekiensis Supremum Capitaneum, dum contra hostem fortiter pugnaret, cecidisse: Dolendum est, virum non minus militari Experientia, quarum valore & continua fidelitate insignem, hoc periculoso tempore, patriæ ereptum esse...*”

⁶ MOL C 1082. tekerics № 5874., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Kristóf levele Bosnyák Juditnak (Hely jelöletlen, 1664. július 26.)

⁷ MOL C 768. tekerics № 1011., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Szelepcsényi György kalocsai érseknek (Csábrág, 1664. július 26.) Az özvegy levelében egyúttal második fiának, Imrének biztosítani kívánta a szécsényi főkapitányságot, amit 1647-től férje töltött be elhunytáig. A várat 1663-ban a törökök elfoglalták, ám az özvegy abban bízott, hogy hamarosan visszaszerzik a keresztények. A két végvárhoz tartozó territóriumban birtokosi minőségben is jelen voltak a Koháryak, és az özvegy így akarta elindítani fiainak karrierjét, és egyben megőrizni jószágaik épségét is a családfő halála után birtokelperlésre felbátorodott személyek ellen.

foglalhatja el helyét, nagykorúságának eléréséig az ezredesi rangban levő Unger Márton alkapitányt nevezte ki az uralkodó, hogy Fülekre felügyeljen.⁸ Létezik azonban egy másik, a nádor által kiállított irat, amely az elhunyt idősebb Koháry István helyett Petróczy Istvánt nevezte ki füleki főkapitánynak.⁹

A füleki katonák élére mégis Unger Márton került, ám a helyettesítés megoldása még abban az évben ismét problémát okozott, mivel az alkapitány 1664 novemberében elhunyt. A bécsi egyetemen tanulóéveit töltő Koháry Istvánt erről a tényről a nevelőapja, Baranyay Tamás értesítette, és egyben arról is beszámolt neki, hogy Zichy István felkereste Lobkowitz államminisztert, és Bélteky Pált ajánlotta új alkapitánynak.¹⁰ Baranyay nemsokára magának Bélteky Pálnak is írt. Közölte vele, hogy Wesselényi Ferenc nádornak is messzemenően elnyerte a tetszését, hogy ő legyen az alkapitány Füleken, és most, hogy felutazik Bécsbe, személyesen is javaslatot tesz a kinevezésére. A Koháry-család is támogatná a tervet, mivel a nemrég meghalt főkapitány alatt nagyszerűen szolgált Szécsényben [szintén, mint alkapitány — K.Z.I.]. Most is egészen megbíznak benne, hogy „...*a Koháry Iussoknak nem lesz káros szolgálója...*”. Baranyay óva intette attól Béltekyt, hogy a nádori ajánlásról bárkinek is szóljon, helyette inkább okosan hallgasson, nehogy a biztos kinevezése útjába bármilyen ellenfele vagy irigye akadályt gördítsen.¹¹

Az alkapitányságra jelölt katonanemes elfogadta a megtiszteltetést, és hamarosan késznek is mutatkozott, hogy új szolgálati helyét elfoglalhassa.¹² Bélteky Pál 1665 tavaszán foglalta el posztját. Az Udvari Haditanács a helyettesítés ügyében írt 1665. március 1-jén: ugyanúgy, mint Unger Márton esetében, el kellett látnia a főkapitányi funkciókat is Koháry

⁸ MOL C 1061. tekercs № 5007., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), A Pozsonyi Káptalan tanúsító okirata a Koháry István főkapitányi kinevezésének feltételéről szóló, az Udvari Haditanács által Bécsben, 1664. július 28-án kiadott iratról (Pozsony, 1676.); ILLÉSY, 1885, 9–10.; VÉKONY, 2008, 13.

⁹ MOL E 200, 11. csomó, 32. tétel (Acta Diversarum Familiarum), fol. 18., Wesselényi Ferenc nádor levele a füleki végvár tisztjeinek (Kassa, 1664. július 24.): „...*Hogy ezért Kegyelmetek [ti. a tisztek] fő nélkül ne maradjon, rendeltük kegyelmetek eleiben megnevezett, Istenben elnyugodt Koháry István Uram helyében, Tekintetes és Nagyságos Petróczy István Uramot, őkegyelmét. Kihez képest ez levelünk által akaránk Kegyelmeteket requirálnunk, sőt Palatinusi autoritásunk szerint, serio hagynunk és parancsolnunk is, hogy Kegyelmetek innen tova ne mástól, hanem megnevezett Petróczy István Uramtól, őkegyelmétől szintén úgy függjön, mint szinte Koháry István Uramtól, és mindenekben Generál Zúza [Louis de Souches] Urammal őkegyelmével correspondálván, azt cselekedje, valamit hazánk és Kegyelmes Urunk szolgálatjában legjobbat feltalál, agnoscálván Kegyelmetek megnevezett Petróczy István Uramot főkapitánynak...*”

¹⁰ MOL C 771. tekercs № 1419., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Baranyay Tamás levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1664. november 21.)

¹¹ MOL C 1293. tekercs № 15265., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Baranyay Tamás levele Bélteky Pálnak (Pozsony, 1664. december 1.)

¹² MOL C 771. tekercs № 1420., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Baranyay Tamás levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1665. január 20.)

István nagykorúságának elérkeztéig.¹³ Bélteky Pál beiktatására 1665 áprilisában került sor. Louis de Souches tábornok, a Bányavidéki Főkapitányság vezetésével megbízott komáromi főkapitány, a diák Kohárynak írt az alkapitány kinevezésének ügyében, értesítette döntéséről, majd elrendelte számára, hogy esküdtesse is fel új beosztottját. Koháry átadta nevelőatyjának, Baranyay Tamásnak az okiratot, aki írt Balassa Juditnak, hogy futárral leküldeti Fülekre. Az özvegy addig értesítse Bélteky Pált, hogy költözzön be a várba. Aztán amint megérkezik az okirat az ifjú főkapitány Kovács Jánost (a nádor által Bélteky Pál kinevezéséig helyettesítő alkapitányt) leváltó iratával, és a Bélteky szolgálatba lépését igazoló levelével együtt, akkor majd nyílt színen, a vár népe előtt, Vrancsics György és Jánossy Mihály tisztviselők jelenlétében mindkettőt olvassák fel. Ezután már hivatalosan is Bélteky Pál lesz a vár alkapitánya.¹⁴

Koháry István 1664 nyarától 1667 nyaráig, három éven keresztül végezte egyetemi tanulmányait Bécsben. Ha diákkori leveleit végignézzük, egyetlen alkalommal sem találkozunk tőle olyan utalással, ami a főkapitányi feladatokkal és az egyre inkább közelgő beiktatással foglalkozna. Látszólag mintha nem is érdekelte volna, hogy egy végvár legelső embere lehet. Még 1667 januárjában és februárjában is az öltözködésével, a maga és az öccsei tanulmányaival, illetve a költségeikkel foglalkozik anyjának írt levelében¹⁵. Így hát nem igaz az az állítás, hogy 1667 elején hazament, hogy a közelgő beiktatását előkészítse.¹⁶

Hanem mások már diákkorában is a leendő főkapitányt látták benne. Mikor a végvárat érintő katonai reformokra került sor, és a volt szécsényi haderőt Fülekre irányították, fizetésük érdekében Bélteky Pál azonnal levelet írt neki, hogy intézkedjen.¹⁷ Mások hozzá írott leveleik címzésében főkapitányként emlegették, mint például a saját édesanyja¹⁸, Hoza Alajos gyöngyösi szerzetes¹⁹ vagy Szelepcsényi György esztergomi érsek.²⁰

¹³ MOL C 1124. tekeres № 7162., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács kinevező okirata Bélteky Pálnak (Bécs, 1665. március 1.): „...*Donec Baro Stephanus Kohary majorennis erit, Fülekiensi Præsidio alter substituitur cum respectu erga hæreditarium Capitaneum habendo & observando...*”

¹⁴ MOL C 769. tekeres № 1080., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Baranyay Tamás levele Balassa Juditnak (Pozsony, 1665. április 8.)

¹⁵ MOL C 1058. tekeres № 965., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Koháry István levele Balassa Juditnak (Bécs, 1667. február 4.)

¹⁶ ILLÉSY, 1885, 14–15.

¹⁷ MOL C 1295. tekeres № 15542., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1665. június 24.)

¹⁸ MOL C 771. tekeres № 1422., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Csábrág, 1665. június 10.)

Problémák adódtak azonban abból, hogy három évig nem foglalhatta el a főkapitányi széket. A korban ugyanis nagyon fontos volt, hogy férfi — legyen az akár 16-17 éves fiatal is — egy család élén álljon és kiálljon érte. A családfő halála után a Koháryak birtokait és jövedelmét is csorbítani próbálták tulajdonszerzésre felbátorodott katonák, katonatisztek, rokonok és egyéb nemesek. Balassa Judit többször panaszkodott rájuk a nádornál.²¹ I. Lipót egy hivatalos levélben még az árvák és az özvegy jogainak védelmére és biztosítására is utasította Wesselényi Ferencet.²² Ám az igazi megoldást a nádor abban látta, hogy Koháry István minél előbb foglalja el a főkapitányi széket, mint ahogy egyik levelében megfogalmazta az özvegynek: „...*Úgy látom, édes húgomasszony, addig tanulja a Kegyelmed fia az egek forgását, hogyha tovább is azt követi, és a végházba nem megyen lakni, mindenéből kiforgatja magát...*”²³

Koháry István azonban nem hagyta abba tanulmányait, sikeresen letette utolsó vizsgáit is, majd június 20-a környékén néhány napot nevelőapjánál pihent²⁴. 1667. július 1-jén megjelent az Udvari Haditanács és az uralkodó előtt, hogy letegye a főkapitányi esküt, melynek első része a kötelességeinek írásba szedett és felolvasott ismertetése volt.

A főkapitányi instrukció első bekezdésében az uralkodó kijelentette, hogy Koháry Istvánra különleges módon kinyilvánított hűsége és állhatatossága miatt esett a választás, őt szabad tetszése szerint jelölte erre a posztra és reményét fejezte ki, hogy irányításával mindig a végvár hasznára lesz, és a tőle elvártaknak mindenben meg fog felelni.

Ezután került sor a főkapitányi feladatok ismertetésére. Az első pont az általános, de legfontosabb instrukciókat tartalmazta. Ilyen volt a feletteseivel való viszony és azok illetékességi körének tisztázása. Koháry István közvetlen felettese a Bányavidéki Főkapitány (ahogy a szöveg írja: *Ultra Danubianarum Supremus Capitaneus*), az uralkodó és az Udvari Haditanács. Illetékességi körét meghaladó tárgyalások esetén vagy váratlan események miatt először az uralkodót és a Haditanácsot értesítse, majd a felettes főkapitányt, ha ő nincs

¹⁹ MOL C 1061. tekercs № 5041., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Hoza Alajos levele Koháry Istvánnak (Gyöngyös, 1666. december 12.)

²⁰ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Szelepcsényi György érsek levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1667. június 19.)

²¹ MOL C 1294. tekercs № 15421., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Judit Wesselényi Ferencnek (Csábrág, 1665. december 21.)

²² MOL E 200, 11. csomó, 32. tétel (Acta Diversarum Familiarum), fol. 20-21., I. Lipót levele Wesselényi Ferenc nádornak (Bécs, 1666. október 10.)

²³ MOL C 1275. tekercs № 12383., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Wesselényi Ferenc nádor levele Balassa Juditnak (Murány, 1666. szeptember 2.)

²⁴ MOL C 771. tekercs № 1426., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Baranyay Tamás levele Balassa Juditnak (Vedred, 1667. június 21.)

kéznél, akkor annak a helyetteséhez folyamodjon. A szolgálati helyén benn kell tartózkodnia, az erődítményt állhatatosan őriznie kell, önhatalmúlag még két napra is szigorúan tilos elhagynia a várat, távozása pedig csakis az uralkodó, a Haditanács, a bányavidéki főkapitány vagy annak helyettese tudtával és jóváhagyásával történhet, akár hivatalos kiküldetésbe megy, akár a saját, jól megindokolt ügyében kívánja elhagyni a végvárat.

Amennyiben engedélyt kap az eltávozásra, meg kell győződnie arról, hogy a várat jó rendben és védekezésre alkalmas állapotban hagyta hátra. A katonák vezetését és a dolgok irányítását az alkapitányra ruházza át, hogy ha távollétében valami veszély vagy ellenséges támadás fenyegetné a várat, ő hárítsa el azt.

Az első pont rendelkezik arról is, hogy Koháry a várhoz köthető teendők minden problémás esetére ügyeljen, és óvakodjon az olyan alkalmaktól, melyekben az ellenség vagy az uralkodó akaratának ellentmondó és azt hátráltató személyek alattomos vagy nyílt szervezkedései és cselekedetei lépre csalhatják őt, és amelyek miatt a várat veszély fenyegetheti.

A második pont a lőfegyverekről és a tüzérségi anyagokról rendelkezik. Az ágyúkat, tarackokat, kézi és egyéb lőfegyvereket köteles a főkapitány számon tartani, hiányukat pótolni, állapotukat rendben tartani. A lőport, az ólmot, a golyókat és a tűzgyújtásra szolgáló eszközöket köteles a Tüzérségi Vezető által meghatározott tárolásra alkalmas, száraz helyen tartani és állapotukra vigyázni. Ha pedig a kapitánynak váratlan helyzet vagy veszély miatt még több lövészre, tüzérré és lőszerre lenne szüksége, azt a Tüzérségi Hivatal vezetőitől kell kérnie, akik a kérelem beadása után teljesítik azt. Viszont az így küldött német származású tüzérségi szakemberekről mindig számadást kell készítenie, védelmükről pedig fokozottan gondoskodni.

A harmadik pontban a várbeli építkezésről rendelkezik az uralkodó. Koháry István a várból semmit sem bonthat le, csakis építhet. Főleg a falakra kell ügyelnie, de a végvár összes többi épületére is vigyáznia kell. Figyelnie kell a vármegyék ingyen munkájának kellő és alkalmas, a végvár teljes védelmére szolgáló felhasználására, a munkákat késlekedés nélkül kell kiviteleztetnie. Az elvégzett, tökéletes munkálatokról vagy függőben levő munkafolyamatokról értesítenie kell az uralkodót, az Udvari Haditanácsot vagy a végvárak építésére kijelölt építész-főmérnököt. A természetben lerótt munkáról és pénzről, mint contributióról, pontos kimutatásokat kell készítenie és megőriznie. A piszkosságot, koszoszást és rendetlenséget nem tűrheti meg a várban. Az ingyenmunkára küldött embereket és az exactiót kifizető, illetve az önzetlen segítséget felajánló földbirtokos

nemeseket ne terhelje meg. A végvári katonák károkozását tiltsa meg, sőt a korábbi háborús években lakatlanná vált és elpusztult falvak és helyek lakosságának megnövelésén munkálkodjon.

Koháry István negyedik kötelessége az volt, hogy állandóan kérnie kellett a bányavidéki főkapitányt vagy annak helyettesét, hogy a végvár katonáinak teljes körű ellátására hadi szállítmányokat küldjenek a várba, melyeket raktárakban kellett felhalmozni, hogy akkor is a rendelkezésre álljanak, ha hónapokon keresztül ellenség szállná meg a végvár vidékét ostromlási szándékkal.

Az ötödik pont a szomszéd végvári főkapitányokkal és várkapitányokkal való állandó levelezést rendelte el Koháry számára. Ha pedig a törökök támadási szándékáról szerezne biztos hírt, azt azonnal köteles közölni az uralkodóval, az Udvari Haditanáccsal vagy a bányavidéki főkapitánnyal, hogy az akár katonasággal, akár tanáccsal a segítségére siessen. Gyorsasága akár más végvárak és végvárvidékek romlását is megakadályozhatja.

A hatodik pontban a végvári katonák fegyelmezéséről rendelkezett az Udvari Haditanács irata. Koháry Istvánnak meg kell parancsolnia a katonáknak és a hajdúknak, hogy becsületesen és hűségesen szolgáljanak. A főkapitánynak tiszti hatalmánál fogva, a vitézeket szigorúan benn kell tartania a várban, sem nappal, sem éjjel nem hagyhatják el szolgálati helyüket. Ha engedély nélkül mennének ki a várból, és ebből elkerülhetetlenül nézeteltérés és probléma adódna, akkor azokat békés úton intézze el, ahogy a lakosság is megkövetelné és kérné.

A hetedik pont a katonai igazságszolgáltatással foglalkozott. Eszerint Koháry Istvánnak a gyilkosokat, tolvajokat, házasságtörőket és egyéb bűncselekményeket elkövető katonákat szigorúan meg kell büntetnie az uralkodótól kapott engedély és hatalom alapján, miután értesítette a bányavidéki főkapitányt.

A nyolcadik pont értelmében semelyik tisztjét nem válthatja le Koháry István, csak abban az esetben, ha bebizonyítja az uralkodó és a Haditanács előtt, hogy a személy nem alkalmas a feladatra, vagy esküjéről megfeledkezve, helytelenül járt el, illetve szabálytalanságot követett el. Amennyiben azok jóváhagyják azt, intézkedhet a tiszt leváltásáról. Kohárynak az állomány feltérképezése céljából háromhavonta össze kell állítania a hivatalos seregszemle után katonának és hajdúnak jelentkezők, a megöregedettek és megnyomorodottak, a meghaltak és fogságba esettek, továbbá a szolgálatból elbocsátottak névsorát (az okokat is feltüntetve), és felküldeni az Udvari Haditanácshoz, azzal a listával együtt, mely a hiányzó helyek pótlására szolgáló személyeket is tartalmazza. Az Udvari

Haditanács az így nyert információk alapján újra rendelkezni fog a létszámról, amihez a főkapitánynak alkalmazkodnia kell.

A kilencedik pontban azt szabták meg Koháry Istvánnak, hogy a törökkel való fegyverszünet idején nem lehet semmiféle mértékű adót kivetnie, sem a rablástól és a török fennhatóságtól eddig mentes helyeket adóztatni. Ez ugyanis sértené a törökökkel kötött egyezséget, mivel provokációnak számítana, amit kerülni kell. Meg kell akadályoznia, hogy a települések és a lakosok épségét illetéktelen személyek sarcolással és engedély nélküli adókivetéssel ne veszélyeztessék. Török betörés esetén azonnal értesítenie kell az uralkodót, a Haditanácsot, vagy a bányavidéki főkapitányt vagy annak helyettesét. Ha tőlük engedélyt kap, a rábízott területet bátran, de körültekintően védelmezze meg. A háború idején a törököktől szerzett bármilyen zsákmányt a katonák között a megszokott módon ossza szét, viszont az elfogott török főtiszteket meg kell őriznie.

A tizedik pont tartalma szerint Koháry István csak akkor engedélyezhet kopjás párbajt vagy párviadalt tisztjeinek, ha azokra az ő tudtával és hozzájárulásával kerül sor.

A tizenegyedik pont ismét a híradás fontosságáról rendelkezik. A jólétesültség érdekében Koháry István, más főkapitányokhoz hasonlóan, tartson kémeket és felderítőket. Ha azoktól valami egészen biztosat megtud, hogy veszély fenyegetné a magyar részeket, vagy az ellenség ostrom alá fogná a várat, vagy más helyet akarna elpusztítani, akkor semmiképpen nem szabad elmulasztania, hogy az uralkodót, a Haditanácsot és a bányavidéki főkapitányt ne értesítse, hogy a hírek vétele után nagyobb haderőt küldhessenek oda vagy hadi eszközök eljuttatásával siessenek a segítségére.

A tizenkettedik pont értelmében Kohárynak esküt kell tennie, hogy a vár épségét nem fogja veszélyeztetni, a tüzesetek kialakulását elkerüli, szolgálatba lépésekor pedig ugyanezt az esküt szintén leteteti minden tiszttel és a várban bármilyen feladatot ellátó személlyel. A gyanús egyéneknek, különösen a szökésben lévőknek, nem kedvezhet, a kóborlókat és a gonosztevőket, akár a törököknek, akár a keresztényeknek okoznak kárt, el kell fogatnia, főleg ha fegyverszünet idején követik el vétküket.

A tizenharmadik pont a főkapitány és a tisztek kötelességévé tette, hogy a várat ellenség kezére ne juttassák, és hogy mind az uralkodó, mind pedig annak törvényes leszármazottja vagy örököse részére, utolsó csepp vérükig is védelmezzék, óvják és megtartsák.

A tizennegyedik pont első része arra intette Koháry Istvánt, hogy az uralkodó barátaival barátként, az uralkodó ellenségeivel ellenségként bánjon. Azután a rendelkezés

megtiltotta számára, hogy lázadást szítson, sőt a katonáit is szigorúan távol kell tartania attól, hogy hasonló robbantsanak ki. Harmadikként kifejezetten megtiltották számára, hogy az uralkodó becsülete, méltósága és haszna ellen való nyílt vagy titkos tárgyalásokat kezdeményezzen, akár maga, akár küldöttje útján, de még a katonaság tárgyalási kezdeményezéseit is le kell állítania. Az Őfelsége és meghatalmazottjai ellen való tárgyalásokon és beszélgetésekben nem vehet részt, azokhoz nem csatlakozhat, sőt a rábízott végvári katonákat sem engedheti odamenni, hanem azonnal értesíti a veszélyes tanácskozásokról az uralkodót, és felszámolásukra törekszik. A negyedik alpontban utasítják Koháry Istvánt, hogy a hadi törvényekhez alkalmazkodnia kell. Ha leváltását rendelné el az uralkodó, azonnal és minden késlekedés nélkül reverzálist kell kiadnia, majd teljeskörű leltárt kell készítenie és leadnia minden hadi eszközről és szállítmányról, ami hivatalba lépésének ideje alatt beérkezett a várba. Ha szolgálat alatt következne be a főkapitány halála, a várnagynak és a várszemélyzetnek ismét meg kell esküdni, és a számonkérésük is ugyanúgy történik, és annak minden kivételezés nélkül eleget kell tenniük.

A tizenötödik pont az ellenőrzésről, a főkapitányi fizetésről és a hadi létszámról rendelkezett. Koháry István a várba köteles beengedni az uralkodó által küldött megbízottat vagy felügyelőt, akinek joga van ellenőrizni a hadiszereket és a katonai élelmezést, és joga van a seregszemlét levezetni, a katonákat hivatalosan állományba venni. Koháry István munkája, hűsége és szorgalmas vigyázása elismeréseként saját jogon havi 125 rajnai forint fizetést kap, ezen felül még újabb 20-at azért, mert betölti a pozíciót. Jár még neki 31 forint 15 dénár, hogy tizenöt fős lovas testőrségét fenntarthassa, és még további 16 forint, hogy a zászlótartót, a két kürtöst és a dobost is kifizethesse. Tehát a főkapitány összesen 192 rajnai forint és 15 dénár ellátmányt kap egy hónapra. Parancsnoksága alatt 200 lovas, 300 gyalogos és 10 tüzér áll majd, akik a lajstromba vett katonák szokásos fizetését fogják kapni. Ezeknek a katonáknak az idő és egyéb körülmények változása folyamán nőhet vagy csökkenhet a száma, de a Fülekre rendelt német, azaz császári egység létszámának mindig azonosnak kell lennie, mert azok a fellegvár őrizetével vannak megbízva.

A legutolsó pontban a hivatalos átadásról esett szó. Az uralkodó, bár tudja, hogy a főkapitányi feladatokat ilyen röviden leírva nem könnyű megérteni, mégis meg van győződve arról, hogy a jelölt eleget tud tenni az elvárásoknak. Koháry István a főkapitányi kötelességek és a hűségeskü aláírása után válik füleki főkapitánnyá, és a várat és a katonai előljárást a fentebbi 15 pont alapján, hűséggel, törődéssel, buzgalommal és gondosan kell irányítania, őriznie és minden erejével megvédenie mind Őfelsége, mind Magyarország

érdekeit szem előtt tartva. Az uralkodó legvégül reményét fejezte ki, hogy Koháry István igazi és hűséges parancsnokként nagy buzgósággal és hűséggel végre fogja hajtani kötelességeit, átérzi, micsoda nagy kegyelemben részesítette őt, és kifejezetten királya akarata szerint fog cselekedni.²⁵ (Eredeti szöveget: lásd 1. számú melléklet.)

A felolvasott főkapitányi teendőket tartalmazó iratot, melyet mind I. Lipót, mind Annibal Gonzaga, haditanácsi elnök ellenjegyzett, Cristophorus Dorsch átadta Koháry Istvánnak is, aki szintén aláírta, majd hűségnyilatkozatot tett. Ennek szövege a következő volt: „...Én, csábrági Koháry István, ezennel megvallom és elismerem, hogy Ő Császári és Királyi Felsége, a Mi Legkegyelmesebb Urunk, a nekem megírt utasításokat átadta, és ezzel érdemesnek talált engem, hogy a füleki főkapitányságra kijelöljön és beiktasson engem. Ezután fogadalommal kötelezem magam arra Tikegyelmetek előtt, hogy miután a nekem átadott utasítások minden pontját és záradékát teljesen megértettem, azokat nagy-nagy gonddal és figyelemmel, engedelmesen, hűségesen, a posztra alkalmas férfiként, azaz az uralkodóhoz hű főkapitányként végre fogom hajtani. Ezt a hivatalos tanúsító iratot kezem saját írásával és pecsétem rányomásával erősítem meg...”²⁶ (Eredeti szöveget: lásd 2. számú melléklet.)

Ezután az Udvari Haditanács tett nyilatkozatot, hogy a füleki főkapitányságot az uralkodó akarata alapján, átadta Koháry Istvánnak: „...Ő Szent Magyarországi és Csehországi Császári és Királyi Felsége, a mi Urunk kegyelmes nevében, a füleki főkapitányságra csábrági Koháry Istvánt kegyesen kijelölöm, mivel elnyerte Ő Császári és Királyi Felsége kegyeit, és így a főkapitányi kötelezettség pontjait elébe adni tartoztunk, egy percig sem kételkedve abban, hogy említett Koháry István a tisztségében kiválóan és dicséretesen eljár, és az elébe adott összes előírásnak alázatosan és következetesen eleget tesz. A közeljövőben pedig sem a végváriak vezetésében, sem a hadi dolgokat illető kérdésekben nem fog döntést hozni a jelenleg hivatalban lévő alkapitány egyetértése és tanácsának kikérése nélkül, amíg teljesen el nem nyeri a posztjához szükséges hadi tapasztalatokat. És mindezzel Őfelsége szolgálatát segíti elő. Minderről a jövőben

²⁵ MOL C 1061. tekercs № 5043., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács főkapitányi instrukciói Koháry István számára (Bécs, 1667. július 1.)

²⁶ MOL C 771. tekercs № 1427., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István hűségesküje az Udvari Haditanács előtt (Bécs, 1667. július 1.)

Őcsászári és Királyi Felsege kegyelme ugyanúgy jóságosan megmarad...²⁷ (Eredeti szöveget: lásd 3. számú melléklet.)

Egy negyedik okirat is kiadásra került aznap, melyben az új főkapitány iránti engedelmességre utasították a füleki végvár katonáit. Pontos szövege a következő: „...Minden füleki végvárban található lovas és gyalogos renden levő katonánknak, egyenként és összességében! Császári és királyi kegyelmemet és minden jót kívánunk Nektek! Kegyesen kijelöljük számotokra a mi nagyszerű hívünket, a nagyon is kedvelt csábrági Koháry Istvánt, mint a kiválasztott és kinevezett új füleki főkapitányt. Ezért hát egyenként és összességében kérünk titeket és parancsoljuk is, hogy megnevezett Koháryt a Ti Főkapitányotoknak elismerjétek és tiszteljétek, és minden dologban, melyet Jómagunk és a Végvár javáért és érdekében parancsol, alkalmaztassátok magatokat, azokat gondosan és hűséggel, minden kibúvó keresése nélkül, mindig teljesítsétek. Illendő, hogy ebben így eljárjatok, mint engedelmes katonáink és vitéz férfijaink, és Mi kifejezetten el is várjuk tőletek ezt...²⁸ (Eredeti szöveget: lásd 4. számú melléklet.)

A hivatalos beiktatáson több főnemes is megjelent. Andrassy Miklós, a Koháryak közeli ismerőse is hivatalos lett volna ide, de sürgős elfoglaltsága miatt nem mehetett el rá, és emiatt sajnálatát fejezte ki az ifjú főkapitány előtt.²⁹

Katona István „Historia Criticá”-ja egészen érdekes információt közöl Koháry beiktatásáról. A 200 évvel ezelőtti történész elismeri ugyan, hogy apja kiváló érdemei révén kapta meg a főkapitányságot az uralkodótól, abban a reményben, hogy apjához hasonló eredményeket fog felmutatni, ám Katona hozzáteszi, hogy a kinevezéshez nagyban hozzájárult a család gazdagsága is, mivel bizonyos vélemények szerint Koháry István egy útmenti vendégfogadó hasznából származó 24 ezer forint árán szerezte meg a hivatalt. Viszont fiatal kora ellenére nagyszerű vezetővé vált, az uralkodói remények nem csalatkoztak benne, és a kezdetben engedetlen katonák is hamar jobb belátásra tértek, keménységét, szilárdságát és kitartását megtapasztalva.³⁰

²⁷ MOL C 999. tekercs № 4085., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács elismervénye Koháry István főkapitányi kinevezéséről (Bécs, 1667. július 1.) és C 1061. tekercs № 5038., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), A Pozsonyi Káptalan tanúsító okirata Koháry István 1667. július 1-i füleki főkapitánnyá való kinevezéséről (Pozsony, 1676)

²⁸ MOL C 999. tekercs № 4092., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót utasítása a füleki végvár katonáinak (Bécs, 1667. július 1.)

²⁹ MOL C 1276. tekercs № 12628., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1667. július 8.)

³⁰ HISTORIA Critica, 1804, 694.

A 24 ezer forintról szóló állítás cáfolható, mivel semmi forrás nem mutat arra, hogy lefizették volna a döntéshozókat. Maga az összeg is horribilisnak látszik, főleg ha egy olyan családnak kell előteremtenie, amelyik majdnem három évig nélkülözte a családfőt. Az a bizonyos összeg valószínűleg a füleki katonaság borkimérési jogából származó összeget jelenthette, amivel az özvegy nem rendelkezhetett, hiába volt a füleki birtoktest örököse és elvi kezelője. Amíg a férje, mint főkapitány–dominusz élt, addig könnyen hozzáférhetett a család a *ius educillához*, utána már (mint írtam) szembeszegültek vele a katonák és a nemesek, és csorbítani próbálták a család bevételeit a maguk hasznára.

Az látható, hogy Koháry kinevezéséhez valamilyen fokú kedvezés kellett, amelyben nagy szerepet játszottak Balassa Judit kérésére az ország főbb tisztségviselői. Az ő pártfogásuk és közbenjárásuk tette lehetővé, hogy Koháry István ígéretet kapjon egy olyan lényeges stratégiai ponton fekvő vár, mint Fülek, főkapitányi posztjának betöltésére. A pártfogók erősségére és állhatatosságára utal az a tény is, hogy három éven keresztül szóba sem került egy életkor szerint alkalmasabb személy, hanem végig Koháry maradt az esélyes.

Így tehát téves az az állítás, hogy Koháry Istvánt rögtön atyja halála után, 1664. július 2-án kinevezték volna a főkapitányságba.³¹ Az viszont igaz, hogy Füleken töltött szolgálati idejét 1664. augusztus 1-jétől kezdve számították (fizetését is ekkortól kezdte kapni), és főkapitányi tisztsége akkor szűnt meg, amikor a Bányavidéki Végvárvidék főkapitány-helyettesének kinevezték.³²

Itt érdemes kitekintést tenni Koháry István további életútjára, mert élete végéig hű maradt az uralkodóházhoz, és tántoríthatatlansága egyre feljebb ívelő karriert biztosított számára. Míg például Thököly Imre, amilyen hirtelen felemelkedett, ugyanúgy el is tűnt a süllyesztőben, addig Koháry István szépen, lassan, de biztosan egyre-egyre magasabb pozíciókat és megbízatásokat nyert el az uralkodó kegyelméből, sőt nagy becsben volt része.

Thököly Imre uralkodása és bukása szorosan összefüggött Koháry István sorsával: amikor a kuruc vezér Regécre hurcoltatta a volt főkapitányt, azokban a napokban kapta meg, Fülek romjainál a szultáni kinevező okiratot. És amint Thökölyt a váradi basa fogságba vetette, és ennek folytán a kuruc uralom egyszerre felbomlott egész Felső-Magyarországon, úgy az Ungvárott fogvatartott Koháry előtt is megnyílt a kapu 1685 novemberének elején a hároméves rabsága után a szabadság felé. (A Koháry-családban nem István volt az, akinek

³¹ MOCSÁRY, 1826, 53.

³² MOL C 1287. tekercs № 14260., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács tanúsító okirata Koháry István szolgálati idejéről (Bécs, 1706. november 26.)

hosszú időn keresztül tartó fogságban kellett szenvednie. Koháry Péter, a nagyapja, szintén királyhűségéért került Bethlen Gábor jóvoltából börtönbe 1619–1621 között.)³³

A kiszabadult foglyot azonnal az uralkodó elé vitték, aki nem maradt hálátlan a különleges hűség ilyen tanúsága láttán. I. Lipót már 1685 nyarán grófi rangra emelte az egész Koháry-családot (nem kis mértékben járult hozzá ehhez az ő főkapitányi tevékenysége és a fogságban is tanúsított állhatatossága), amit 1686. június 6-án követett a tábornoki kinevezés: a Bányavidéki Főkapitányság főkapitány-helyettese lett (idősebb Bercsényi Miklóst váltotta fel.) Koháry Istvánt később királyi kamarásnak és tanácsadónak is kinevezte az uralkodó. 1687 nyarán és őszén Eger várának egyik blokádparancsnoka volt, az itt kapott súlyos sebe miatt kellett amputálni jobbkezének egy részét. A Rákóczy-szabadságharcban 1703 késő ősziig még aktívan részt vett a harcokban, de 1704-től visszavonultan élt, csupán a selmecbányai béketárgyalásokon képviselte a császári oldalt, majd a Rákóczi-szabadságharc végéig nagyobb pénzüsszegekkel támogatta I. József uralkodót. Az 1714. év végén kinevezték országbírónak, ami címet egészen 1731. március 29-én bekövetkezett haláláig viselt.

III.1.A. Milyen volt Koháry István főkapitánynak?

Koháry István a kinevezésekor a posztjához képest nagyon fiatal volt, ráadásul egy olyan végvár élén állt, amelyikhez nemcsak a környező várak között legnagyobb létszámú katonai személyzet tartozott, de stratégiaiilag is fontos helyen feküdt. Ugyan egy éven keresztül Bélteky Pál betanította az alapvető főkapitányi funkciók elvégzésébe, ám nem minden felmerülő esetre adódott gyakorlási lehetőség. Koháry Istvánnak „élesben” is számot kellett adnia alkalmasságáról, például a török betörések, valamint az 1678 őszén egyre inkább aktivizálódó kurucok elleni összecsapásokban.

Ám a végvári kapitány élete nemcsak az ellenség elleni harcokból állt, hanem az erőd hétköznapi életének irányításából, a katonák fegyelmezéséből és irányításából, a vár építésének biztosításából, a katonák ételmezésének és annak ellátásáról való gondoskodásból, a vármegyékkel való kooperációból is. Hogyan tudta Koháry István mindezt ellátni fiatal kora ellenére?

³³ NAGY, 1860, 289–290.; PÁLFFY, 1997, 272.

Illésy János szerint Koháry István nevelése legnagyobbbrészt az édesanyjára, Balassa Juditra hárult, aki vallásos erényeket plántált belé, olyan viselkedést próbált megtanítani neki és kialakítani benne, amelyet a mai korban „humánus” magatartásnak neveznek, ám a korban afféle „nőies lágyságnak” számított egy férfiember, főleg egy főkapitány fia számára. Illésy szerint nem kizárt, hogy édesanyja papot akart nevelni legidősebb fiából.³⁴ Ez a jámbor, emberbaráti (mondjuk ki: keresztényi) viselkedés visszacsengett főkapitányságának idején is. Például, ha lehetett, akkor tartózkodott az emberélet kioltásától, mint ahogy Tóth János, törökösséggel vádolt személyt is meg akarta menteni a veszthelytől, annak fejében, ha esküt tesz arra, hogy soha nem volt a törökök pribékje. Koháry István a kuruc foglyokkal is emberségesen bánt, de nyoma annak sincs, hogy a törökökkel is kegyetlenkedett volna.

A források alapján ugyan nem lehet komplett pszichológiai képet alkotni Koháry Istvánról, de emberszeretete és megbocsátása valóban tény volt. Mégis megtalálható benne bizonyos gög, ami a korán magas pozícióba és hatalomhoz jutott fiatalokra jellemző. Saját fontosságát túlzottan kiemelte, amivel megsértette idősebb tisztársait. Rögtön főkapitányi posztjának elnyerése után visszaállította családjának kocsmáltatási jogát, amellyel őszinte haragot keltett a katonaságban és a nemességben. Vita támadt, az ügy Nádasdy Ferenc országbíró, majd az Udvari Haditanács elé került. 1669-ben, már a katonaságot maga mellé állítva, küldött panaszlevelet a nemesség ellen. Más esetben ifjonti hévvel próbált vélt szökött katonákat visszakeríteni Putnokról, és az ottani, jóval idősebb alkaptánynak kellett csendesen (ám kissé sértetten) megintenie, hogy túl merész hangot ütött meg. Olyan is megtörtént, hogy Koháry néha önhatalmúlag rendelkezett, fontos rendeletet áthágott, amivel 1668 nyarán felkeltette Csáky Ferenc felső-magyarországi főkapitány haragját, de Forgách Ádám országbíróét is hat évvel később.

Bár Koháry Istvánnak fiatalon kellett komoly feladatokat ellátnia, mégis megmaradt benne egyfajta felelőtlenség, ami akár a főkapitányi méltósága rovására is lehetett. Anyjának kellett figyelmeztetnie egy alkalommal Koháryt, hogy hagyjon fel a váron kívüli állandó szánkózással és vadászattal, mivel ezek nemcsak önmagukban veszélyesek, de az ellenség is könnyen rajtaüthet Füleken, vagy őt hurcolhatja fogságba.³⁵ Egy másik alkalommal a

³⁴ ILLÉSY, 1885, 5.

³⁵ MOL C 771. tekerics № 1447., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Csábrág, 1670. január 23.) — Túl gyakori vadászat miatt máskor is írt Balassa Judit. — MOL C 778. tekerics № 2317., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Csábrág, 1673. december 20.)

rendszeretlen táplálkozása miatt aggódott érte az édesanyja³⁶, majd megint máskor azt írta neki, hogy vigyázzon az egészségére: „...nappalból éjszakát, éjszakából nappalt ne csinálj...”.³⁷ Még főkapitányságának utolsó évében, 1682-ben, is előfordult, hogy Koháry István felelőtlenül viselkedett, mint ahogy szintén az édesanyja megkorholta emiatt: „...Minthogy az vizek nagyok, az utak is rosszak. Vigyázva kell járnod, hogy valami szerencsétlenség ne essék rajtad! Sokszor volt már lóval való esésed, akármi sárnak és víznek neki mensz, mintha józan nem volnál!...”³⁸

Koháry Istvánra jellemző volt már fiatal korában is a birtokfelhalmozás. Ahol csak tehette, megpróbált vagy elzálogosított birtokokat perrel megtartani, vagy újabb területeket szerezni, és mindezt a főkapitányi teendők mellett. Néha ez egészségét is igénybe vette, ami miatt édesanyja szintén megróttta.³⁹ Balassa Judit egyszer azért haragudott meg rá, mert pontosan az ellenkező végletbe esett: egy, a család számára rendkívül fontos, 15 ezer forintot jelentő birtokügyben nem akart megjelenni a tárgyaláson, inkább a végvárban maradt, hogy olyan bűnösök felett ítélkezzen, akiknek perét későbbre is el lehetett volna halasztani.⁴⁰

Koháry Istvánban ugyanakkor volt bizonyos megfelelési vágy. Ez például abban nyilvánult meg, hogy igyekezett ritkaságokkal kedveskedni feljebbvalóinak. Mikor az 1672-es kuruc támadás elhárítása után Esterházy Pál és Bercsényi Miklós kíséretében végigjárták a végházakat, és Fülek felé közeledtek, akkor Koháry az édesanyját kérte meg arra, hogy szereztesen császármadarat, fajdot és vadakat, hogy tudja majd illően megvendégelni őket.⁴¹ A főkapitány vigyázott arra is, hogy megfelelő öltözetben és felszereléssel szálljon táborba. Mikor 1682 júliusában parancsot kapott, hogy csatlakozzon a császári táborhoz, édesanyjának írt, hogy küldjön neki ruhákat otthonról, mint ahogy kifejezte: „...hogy böcsületesen lehessenek az Méltóságos nagy Emberek előtt...”.⁴²

³⁶ MOL C 772. tekercs № 1475., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Csábrág, 1672. március 20.)

³⁷ Uo. № 1515., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Csábrág, 1674. július 5.)

³⁸ MOL C 778. tekercs № 2295a., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Szitnya, 1682. március 31.)

³⁹ Uo. № 2328., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Szitnya, 1680. január 19.): „...Én nem tudom, miért szerzed az Jószágot, ha magadnak nyugodalmas életet nem kívánsz. Csak mások élnek könnyebben, az te nagy faratsagod után, mint magad Jószágod hasznából...”

⁴⁰ MOL C 1294. tekercs № 15490., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Csábrág, 1668. július 6.)

⁴¹ MOL C 211. tekercs № 1052. és № 1060., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levelei Balassa Juditnak (Ónod, 1672. november 2.)

⁴² Uo. № 1075., Koháry István levele Balassa Juditnak (Fülek, 1682. július 17.)

Koháry Istvánnak számtalan problémája adódott abból, hogy a füleki katonák rendszeresen a Hódoltságba jártak portyázni, és nemcsak a civil lakosságot zaklatták, de a vasvári békét is megszegve, irritálták a törököket. A fülekiek ellen számtalan panasz érkezett Louis de Souches tábornokhoz (1668 decemberéig), aztán Esterházy Pálhoz, illetve az Udvari Haditanács elé is. A rendszeres panaszok miatt 1671 tavaszán maga Raimondo Montecuccoli kérte fel Bécsbe az ifjú főkapitányt kihallgatásra⁴³, sőt a fülekieknek egy Csongrád elleni akciója miatt még a letartóztatását és leváltását is elrendelték 1674 augusztusában.⁴⁴ Ám sem a letartóztatásra, sem a leváltásra nem került sor, valószínűleg Esterházy Pál enyhíthette a Haditanács haragját.

Erélytelen lett volna Koháry István a katonákkal szemben? Nem, mert fiatal kora ellenére is rá tudott hatni a sokszor kétszer annyi idős emberekre. Már kisgyermekként látta édesapját, mint főkapitányt, parancsolni, sőt főnemesi családból származott, ahol már gyermekkortól kezdve megszokta (és el is várta), hogy engedelmeskedjenek neki. Elsajátította az irányítást. Ráadásul egy kemény jellemű, fegyelmezett, nehéz harcokat átélt, és már korábban is alkaptányi feladatot ellátó helyettes segítette a munkáját — Bélteky Pál, aki Koháry gyakori távollétei alkalmával mindig szilárd pillére maradt a vár irányításának és védelmének. A fizetés nélküli és ellátatlan katonák megfélemezése azonban nehéznek bizonyult, ha nem a vár területén tartózkodtak. Portyázás közben elkövetett visszaéléseik tehát nem jelentették azt, hogy Koháry István alkalmatlan lett volna a végvár vezetésére. Sőt, nyugodtan ki lehet jelteni: a katonák kifejezetten kedvelték és szerették őt. Ellene való lázadásra soha nem került sor, mindig tisztelettel ejtették ki a nevét.

⁴³ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Fraknó, 1671. május 8.)

⁴⁴ MOL P 125, 4731. telercs № 8689., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1674. augusztus 15.) Ugyanez megtalálható még: MOL C 1287. telercs № 14269., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.) Az irat szövege: „...*Meminerit haud dubie Illustrissima Dominatio Vestra inhibitionum antehac ad Dominum Supremum Capitaneum Filekiensem Stephanum Koharj, & quidem sub comminatione amotionis ab officio multoties reiteratum ne praesidiarjjs suae iurae concreditus in ditiones Turcicas excurrere, & pauperes subditos depraedare juxta querelas contra eosdem diversis ex locis allatas indulgeret. Quibus vero inhibitionibus cum eundem hactenus minime obtemperasse...siquidem dicti praesidiarj sine ullo respectu excursions suas consuetas contra Turcas defacto impune exercere, eosque ad indictam & reciprocas hostilitates temere provocare & irritare haud vereantur. Quemadmodum recenter, pagum quendam Turcicum Zongrad nuncupatum despoliasse & in cineres plane redegisso processo feruntur. Proinde Illustrissimae Dominationi Vestrae hisce serio committendum duximus, ut praefatum Supremum Capitaneum Filekiensem citra ullam moram, et consideratione aresto mancipari, atque in eo tam diu detineri curet, donec ratione demeritae animadversionis ulterior hinc dispositio ordinetur...*” [Kiemelések a szerzőtől — K.Z.I.]

Koháry István a főkapitányságának második felére már olyan irányítási tapasztalatokkal rendelkezett, hogy szinte elképzelhetetlen lett volna nélküle a végvár fegyelme és belső élete. Dúl Mihály seregbíró így fejezte ki, mennyire hiányzik a soproni diétán hónapokig tartózkodó Koháry: „...*Ugyan hosszú ország gyűlése ez, immár csak lenne jó vége, és láthatnám közöttünk Nagyságodat, mert mi bizony ollyak vagyunk Nagyságod nélkül, mint az árvák és semmik...*”.⁴⁵

Ám a Koháryval kapcsolatos forrásokat olvasva, minden eddig említett emberi gyengeség ellenére, egy uralkodóhű, céltudatos, állhatatos, becsületes, harcrakész, a rábízott végvár állapotának és személyzetének szükségleteit szem előtt tartó, és ezen hiányoknak pótlását szorgalmasan szollicitáló főkapitány képe is elének tárul. Az eléje támasztott követelményeknek nagyszerűen megfelelt: a kötelező jelentéseket megírta, jómaga számtalan alkalommal intézett kéréseket a felsőbb közigazgatási és katonai szerveknek az ellátmány és a várépítés ügyében. A vármegyékkel (mindenféle korábbi súrlódás ellenére) sikeresen és eredményesen tudott együttműködni, és a velük való egyeztető tárgyalásokon általában mindig megkapta a kívánt élelem- és takarmánymennyiséget, valamint az ingyenmunkát. A szomszédos végvárakkal való hivatali levelezést és híradást lelkiismeretesen és lankadatlanul végezte. Füleket soha nem hagyta el hosszabb időre engedély nélkül, csakis Esterházy Pál⁴⁶ vagy Bercsényi Miklós⁴⁷ jóváhagyásával. Koháry István érdeme volt az is, hogy Füleket vára 15 éven keresztül szilárdan megmaradt az uralkodó kezén. I. Lipót az 1678-as őszi ostrom visszaverése után egy arany nyakláncsal ajándékozta meg Koháryt rendíthetetlen hűségéért, amelyen az ő királyi arcképét ábrázoló medál lógott.⁴⁸ Az 1682-es ostrom kudarca sem Koháryt terhelte, hiszen egy nappal a vár átadása után, Thököly Imre kényszerítésére sem volt hajlandó aláírni a kapitulációs okmányt.⁴⁹

Koháry István pozitív tulajdonságai még jobban szembeszöknek, ha a környékbeli várkapitányokkal hasonlítjuk össze. A főnemesi származású Orlay András putnoki

⁴⁵ MOL C 1300. tekerics № 16668., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Füleket, 1681. december 8.)

⁴⁶ Esterházy Pál 1668 decemberében lett a Bányavidéki Főkapitányság vezetője, azaz Koháry István felettese. — PÁLFFY, 1997, 271.

⁴⁷ Bercsényi Miklóst 1667-ben nevezték ki a Bányavidéki Főkapitányság vezetőjének helyettesévé. — Uo. 272.

⁴⁸ MOL C 1293. tekerics № 15314., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót köszönő- és adományozólevele Koháry Istvánnak (Bécs, 1678. december 13.)

⁴⁹ MOL C 1056. tekerics № 111., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Koháry István leírása Füleket 1682-es ostromáról és azután következő fogságáról (keltezetlen latin, magyar és német nyelvű szövegek)

főkapitány 1672 őszén nyíltan szembeszállt az uralkodóval, és megszegte hűségét, amikor nemcsak szimpatizált a lázadókkal, de át is engedte nekik az erősséget.⁵⁰

Balassa Imre, aki Koháry Istvánnak anyai részről nagybátyja volt, az 1660-as évektől kezdve folytonosan követte el atrocitásait. Emiatt (bár törvényes birtoka volt) nem lakhatott a divényi kastélyban, mert császári helyőrséget telepítettek bele az ő felügyeletére. Balassa Imre aztán 1674-ben csellel visszafoglalta a kastélyt, a német őrzőket lemészároltatta, ami miatt ostromgyűrűt vontak köré. Balassa Imre nyíltan csatlakozott az 1670-es felkeléshez, de I. Lipót megbocsátott neki.⁵¹ Thököly hadainak közeledtével, látva katonái szökődését, azzal az ürüggyel akarta elhagyni Divény várát, és Fülekre költözni, nehogy át kelljen adnia az erődöt a kurucoknak, és így a számonkéréskor „lekurucozzák”.⁵² Később azonban mégis Thököly csapatainak kezére játszotta át a várat, úgy kellett 1679 tavaszán a császáriaknak visszafoglalni.⁵³

Koháry Istvánnak egy másik rokona, Balassa Ádám, aki Kékkő főkapitánya volt, szintén a hűtlenség vádjába esett, újból fel kellett esküdnie az uralkodóra, hogy továbbra is főkapitány maradjon.⁵⁴ Balassa Ádám középkorú emberként is meggondolatlan volt: 1686 júliusában engedély nélküli portyára vitte a kékkői és a korponai helyőrség katonáit a hatvani törökök ellen, és a vártól nem messze szinte katasztrófális vereséget szenvedett. Az ütközetben a két magyar végvár szinte összes gyalogosa elveszett.⁵⁵ Balassa Ádám a tartozását sem akarta három évig megadni Koháry Istvánnak: 1686-ban Koháry katonái zsákmányoltak a tatároktól egy vezéri lovat, amelyet 112 forintra értékelték, és át akarták adni neki. Csakhogy Balassa Ádámnak megtetszett, és elvitte, azzal az ígérettel, hogy majd később fizet érte. Kohárynak kétszer kellett felszólítania a fizetésre: egyszer 1687-ben⁵⁶, majd 1689-ben ismét.⁵⁷

⁵⁰ SÁRKÖZY, 2007, 270.

⁵¹ PRAZNOVSZKY, 1985, 79–80.

⁵² MOL C 1228. tekercs № 12156., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Imre levele Koháry Istvánnak (Divény, 1678. október 9.)

⁵³ MOL P 125, 4701. tekercs № 1217., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1679. április 21.)

⁵⁴ MOL P 1760, 4. csomó, 1. tétel, № 640., (A Balassa-család levéltára, Balassa Ádámmal írt levelek), Koháry István levele Balassa Ádámnak (Korpona, 1678. november 22.)

⁵⁵ MOL C 1118. tekercs № 6589., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1686. július 16.)

⁵⁶ MOL P 1760, 4. csomó, 1. tétel, № 643., (A Balassa-család levéltára, Balassa Ádámmal írt levelek), Koháry István levele Balassa Ádámnak (Cinkota, 1687. július 23.)

⁵⁷ Uo. № 645., Koháry István levele Balassa Ádámnak (Bécs, 1689. május 30.)

Ha pedig Csáky Pál lévai főkapitányt nézzük, akkor benne kicsinyességet találhatunk. 1680 februárjában beinvitálta a vendég Bottyán Jánost a közös étkezésre, és addig marasztalta, míg az a le nem részegeedett. Bottyán János egy idő után el akarta hagyni a termet, de megbotlott, és véletlenül hozzáért Csáky Pál arcához. A lévai főkapitány ezt úgy értelmezte, hogy szándékosan pofon vágta, és — három nappal az eset után — letartóztatta a vendégét, és hadiszék elé citálta.⁵⁸

Koháry István tehát viszonylag fiatal kora ellenére nemcsak harci tapasztalatokban és rátermettségben vette fel a versenyt a nála idősebb tisztársaival, de (mint láthattuk a konkrét példákat) érényekben és emberségben felül is múlta őket.

⁵⁸ MOL P 125, 4737. tekercs № 9896., (Esterházy Pál nádor iratai), Hadiszéki tárgyalás anyaga (Sempte, 1680. március 4.)

III.2. „...Minket csak, mint az labdát, úgy hánynak...” (Hadkiegészítés és hadszervezés Füleken)

Nem mindennapi feladatnak kellett eleget tennie Koháry Istvánnak, mikor 1667-ben elfoglalta a füleki főkapitányi széket, hiszen a végvár a legexponáltabban volt kitéve az Egerből és a többi, kisebb észak-magyarországi oszmán végvárból kiinduló támadásoknak. Az 1664-es vasvári béke ugyan tiltotta a mezei, nyílt ütközetet és a várívást, mégis a törökök számtalan alkalommal megszegték ezt a szabályt, és betörték a magyar végvárvidéken túli tartományokba is. Füleket, valamint a hozzá szervezetileg is tartozó Ajnácskő és Somoskő próbálta útját állni a hódítók törekvéseinek, ami nem kis feladatnak számított az általában egyre növekvő létszámhiány miatt.

Az országgyűlések bizonyos alkalmakkor a végvárakban szolgáló katonák létszámáról rendelkeztek, amihez a katonai vezetőség igazodott. Az 1655. évi 3. törvénycikk értelmében a Fülekre rendelt magyar katonák létszámát 300 gyalogosban és 300 lovasban határozták meg.¹ Az 1681-es soproni országgyűlés 5. cikkelyének 9. paragrafusa a megfogatkozott füleki katonai létszám feltöltését rendelte el az 1655-i törvény ismételt alkalmazásával.² Esterházy Pál létszámlistája Fülekre, a hozzá tartozó Ajnácskőre (mai elnevezése: Hajnačka) és Somoskőre 300 magyar gyalogost, 300 magyar lovas, 100 német lovas és 150 német gyalogost irányzott elő.³

Az Udvari Haditanács az 1664-es békekötés után nagyarányú átszervezést hajtott végre az egész magyar végvári rendszerben.⁴ A terveknek megfelelően a Bányavidéki Főkapitányságot is átalakították, ami Füleket illetően azt jelentette, hogy a török miatt feladott Szécsény helyőrsége (300 lovas, 200 gyalogos) teljes egészében átkerült Fülekre, ahol Ajnácskő, Somoskő és Divény őrzésére immár 700 lovas és 500 gyalog szolgált.⁵ Egy

¹ MOL P 125, 4737. tekercs № 9827., (Esterházy Pál nádor iratai), A Bányavidéki Főkapitányság váraiba elirányzott katonai létszám kimutatása az 1655. évi 3. törvénycikk és az 1665-ös hadügyi rendelet alapján (keltezetlen)

² MAGYAR Törvénytár (Corpus Juris Hungarici), 1900, 266–267.

³ MOL P 125, 4736. tekercs № 9745., (Esterházy Pál nádor iratai), Kimutatás a bányavárosok védelmére rendelt végvárak katonáinak tervezett és szükségesnek tartott létszámáról az 1681-es országgyűlés alapján (keltezetlen)

⁴ PÁLFFY, 1996, 206.

⁵ MOL P 125, 4737. tekercs № 9919 és 9920., (Esterházy Pál nádor iratai), A Bányavidéki Főkapitányság váraiba elirányzott katonai létszám kimutatása az 1665-ös hadügyi reform alkalmával

ugyanabban az évben készített másik forrás ettől eltérő adatokat közöl. Ez az 1665. márciusi tervezet a következőképpen építette fel a füleki helyőrséget: 1 főkapitány, 1 alkapitány, 2 hadnagy, 400 lovas katona (eredetileg 300 fő a számuk, ehhez csatlakozik még a Szécsényről átirányított 100 fő), 300 hajdú (eredetileg Füleken volt 150, Ajnácskőn 20, Somoskőn 20 gyalogos, ehhez jött a Szécsényről kivont 91 és a Hollókőről kivont 19 hajdú). Vagyis Szécsényből és Hollókőről összesen 100 lovasnak és 110 gyalogosnak kellett érkeznie.⁶

Majd a Haditanács 1670-ben 400 lovasra és 300 gyalogosra változtatta az igényelt létszámot⁷, aztán egy 1672–1674 közötti redukációs tervezetben 200 lovas, 80 hajdú és 9 „*extra Personen*” tartását engedélyezte⁸, de akad olyan forrás is, melyben 400 lovas és 250 gyalogost írt elő.⁹

Az előirányzott katonai létszámok ritkán valósultak meg. Bélteky Pál 1665 nyarán írt leveléből kiderül, hogy az elvileg Szécsényből Fülekre rendelt végváriakból csak 100 lovas katona és 150 hajdú érkezett meg, és az is elégedetlen a fizetlenséggel.¹⁰

Ami pedig a Füleken szolgáló hivatásos katonák számát illeti, az a következőképpen alakult az 1650-es években: 1652-ben 197 német lövész, 300 huszár, 150 hajdú, aztán 1655-ben: 330 huszár, 300 német lövész.¹¹ Mikor Koháry István 1667 júliusában átvette Füleket, 200 lovas, 300 gyalogos és 10 tüzér tartózkodott ott a főkapitányi instrukció 15. pontja szerint.¹² 1673 júliusából van a következő hivatalos adatunk, ekkor 230 lovas és 218 gyalogos szolgált a három végvárban¹³, és volt olyan időszak is, mikor csak 112 lovas és 108 gyalogos szolgált bennük¹⁴, de 160 fős magyar végvári létszám is előfordult.¹⁵

⁶ MOL C 1293. tekercs № 15339., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Fülekre elirányzott katonai létszám kimutatása az 1665-ös hadügyi reform alkalmával (1665. március 9.)

⁷ DRENKO, 1992, 21.

⁸ MOL P 125, 4737. tekercs № 9874 és 9884., (Esterházy Pál nádor iratai), A Bányavidéki Főkapitányság váraiba elirányzott katonai létszám kimutatása az Udvari Haditanács 1672–1674 közötti terveinek megfelelően

⁹ Uo. № 9960., A Bányavidéki Főkapitányság váraiba elirányzott katonai létszám kimutatása az Udvari Haditanács terveinek megfelelően (keltezetlen)

¹⁰ MOL C 1295. tekercs № 15542., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1665. június 24.). Bélteky Pál a 150 gyalogosba beleszámolta az ajnácskői és a somoskői védőrség létszámát.

¹¹ DRENKO, 1992, 21; PARTI, 2007, 203.

¹² MOL C 1061. tekercs № 5043., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács főkapitányi instrukciói Koháry István számára (Bécs, 1667. július 1.): „...*Præsidiarios ibidem ordinamus Equites ducentos et pedites trecentos, Artilleriæ ministros decem...*”

¹³ MOL P 125, 4737. tekercs № 9883., (Esterházy Pál nádor iratai), A Bányavidéki Főkapitányság várainak aktuális létszámkimutatása (1673. július)

¹⁴ Uo. № 9962., A Bányavidéki Főkapitányság várainak aktuális létszámkimutatása (keltezetlen)

¹⁵ MOL C 1293. tekercs № 15326., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levélfogalmazványa Esterházy Pálnak (keltezetlen, de összefüggések alapján 1678 ősze és 1680 tavasza között)

A magyar végváriak tisztikaráról keveset tudunk, hiszen az állandó harcokban szinte állandóan szükségesnek mutatkozott az újabb tisztek kinevezése, és amiről nem is maradt fenn irat. Kakukk Gergely, Sövényházy István, Oláh János, Becskerek Mihály, Ragályi János azok az érdemesebb füleki tisztek, akik huzamosabb ideig a posztjukon maradtak.

A füleki alkapitányokról viszont több adat áll rendelkezésre. Koháry István első helyettese Bélteky Pál volt. Ő Szécsényben szolgált, míg a törökök el nem foglalták az erősséget, majd 1665 tavaszán került Fülekre, mint alkapitány. (Bélteky Pál alkapitányságáról: lásd a Koháry István főkapitányi kinevezésével kapcsolatos fejezetet!) Bátor, kissé nyers és szókimondó katonatiszt volt. Habár a saját nevét le tudta írni, mégsem minősült írástudónak, hiszen leveleit mindig tollba mondta. A polgári lakossággal szembeni túlkapásai ellenére Szelepcsényi György esztergomi érsek megbízott benne, és az ő kifejezett kérésére 1672 augusztusában Pest–Pilis–Solt vármegye alispánnak választotta meg.¹⁶ Ezt a hivatalt kereken 10 esztendeig viselte, egészen Fülek feldúlásáig. Koháry István helyettese egészen 1679 tavaszáig volt. Már 1678 decemberében jelezte Esterházy Pálnak, hogy szándékozik beadni a lemondását: „...*Miképpen testesedtem el és megöregedtem, Nagyságod jól tudja. Öreg legény lévén, s karjaimban is fogyatkozást szenyvedvén, szintén elégtelennek látván magamat ezen füleki vicekapitányság terhes és gondos tisztinek tovább való vitelére, kire nézve...supplikációmot akarom benyújtanom...*”¹⁷ Bélteky szinte ugyanerre hivatkozott a Koháry Istvánhoz írt levelében is: „...*ennek az én búcsúzásomnak...pedig bizony más oka nincsen, hanem [hogy] elbetegesedtem, s elnehezedtem, s erre a serény szolgálatra alkalmatlannak ítélem magamat lenni...*”¹⁸

Bélteky Pál az uralkodónak is írt elbocsátása ügyében 1679. január és február fordulóján. Az alkapitány leírta, hogy egész fiatalságától kezdve a Habsburg-uralkodók, Lipót és elődei szolgálatában állt és harcolt, többször szállt táborba és harcolt kemény csatákban ellenségeik ellen, és mindig hű maradt hozzájuk, soha nem húzta ki magát, ha veszélyes helyekre kellett menni a szolgálatukban. Küzdött a rebellisek és a törökök ellen, és 15 év óta (!) viseli a füleki alkapitányságot, tehát ékesen megmutatta hűségét. Most azonban

íródott): „...*milites tum equites, tum Pedites, quorum ex septingentis effective circiter tantummodo 160 supersunt pro Fülek, Ajnátskő et Somoskeő defendendis Præsidiis...*”

¹⁶ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 83–84., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratai, (Fülek, 1672. augusztus 11.)

¹⁷ MOL P 125, 4701. tekercs № 1215., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. december 12.)

¹⁸ MOL C 1297. tekercs № 15977., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1679. január 11.)

már hanyatló képességei nem teszik lehetővé, hogy tovább is betöltse a pozíciót, ezért a legalázatosabban kérte Lipótot, mentse fel őt az alkapitányság alól, és bocsássa el őt a katonai szolgálatból. A kérés az Udvari Haditanács elé került, amelyik némi tárgyalás után Esterházy Pálra bízta a felmentés kérdését.¹⁹ Esterházy Pál tudomásul vette a lemondást, de addig nem engedte el Béltekyt, míg megfelelő utódot nem talált a helyére.

Ez az utód Bellovics Sámuel lett, akit március 10-én az Udvari Haditanács is elfogadott jelöltnek.²⁰ Az új alkapitány május végén foglalta el a helyét Füleken. Esterházy Pál Léva várának alkapitányára bízta az installálást, ami az előírtaknak megfelelően megtörtént, rendben lezajlott. Hanem Farkas György döbbenetesen számolt be pár nappal később a tábornoknak, hogy Bélteky Pál passzívan viselkedett a tisztségének átadásakor. Mikor Bellovics megérkezett Lévára, ő azonnal értesítette Béltekyt, hogy küldjön értük kíséretet, de az a füle botját sem mozgatta, és „...*még csak egy gyermeket sem küldött...*” elébük. Így a lévai helyőrségből származó katonákkal kellett bevonulnia Bellovicsnak új szolgálati helyére.²¹

Bélteky Pál 1682-ben ismét katonai feladatokat vállalt, októberben az Erdődy György által felállított ezred parancsnoka lett, 10 század gyalogost vezetett²², majd a következő évben a magyar sereg 2. ezredét irányította, mely körülbelül 1000 főt tett ki.²³

Koháry második alkapitánya 1682 szeptemberéig, Fülel elfoglalásáig maradt szolgálatban. Bellovics Sámuel szintén bátor főtisztnek mutatkozott, több portyán személyesen is részt vett. Míg Béltekynek a sarcoltatás volt az emberi gyengéje, úgy Bellovicsnak a haragtartás és bosszúállás. Bertóthy István egyszer megvádolta, hogy szükségtelenül rekvirált el tőle szénát, és emiatt Bellovics megpróbálta megakadályozni, hogy az öccse kedvezményesen szabadulhasson.²⁴ Bellovics Sámuelről 1682 után több adat nem áll rendelkezésre, de egy irat alapján valószínűleg túlélte az ostromot, és megmaradt császárhűnek is, mert Koháry István ajánlólevelet küldött érdekében, az Udvari

¹⁹ MOL P 125, 4731. tekerics № 8799., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1679. február 10.)

²⁰ Uo. № 8806., az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1679. március 10.) — Nem helytálló tehát az az állítás, hogy Bellovics 1677-ben foglalta el az alkapitányi posztot. — PARTI, 2007, 203.

²¹ MOL P 125, 4704. tekerics № 2066., (Esterházy Pál nádor iratai), Farkas György levele Esterházy Pálnak (Léva, 1679. május 31.)

²² MOL P 125, 4736. tekerics № 9750. és № 9752., (Esterházy Pál nádor iratai), Összeírások az 1682. októberi császári hadseregszervezés magyar alakulatainak felállításáról

²³ Uo. № 9766. és № 9777., Összeírások az 1683-as harcokban részt vevő magyar alakulatok felállításáról

²⁴ MOL C 1276. tekerics № 12614., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülel, 1679. november 19.)

Haditanácshoz, melyben méltatta a füleki ostrom idején tanúsított hűségét és szorgalmát, és megjutalmazását javasolta.²⁵

A füleki magyar katonaság 4 lovasszázadból (400 fő) és 3 gyalogosszázadból (300 fő) állt az 1665–1682 közötti időszakban.²⁶ (Lásd: 5. és 6. melléklet.)

Az Udvari Haditanács 1672–1674 között tervezett redukciója 280 főre akarta csökkenteni a füleki helyőrség létszámát.²⁷ (Lásd: 7. melléklet.)

1677 folyamán az Udvari Haditanács újabb átalakításokat vezetett be a hadszervezetben belül, ami Füleket is érintette. Muhr Lőrinc hadiírnok értesítette Koháry Istvánt az új előírásról, miszerint a lovasság élén egy főhadnagynak kell állni, alatta két hadnagynak és két zászlótartónak (Fendrich) kell beosztott tisztnek lennie, és ennek értelmében jelezze Esterházy Pál előtt, hogy a főhadnagyságot Oláh János, míg az egyik hadnagyságot Kakukk Gergely szeretné betölteni.²⁸

A Füleken szolgáló vitézek közül csak az iratos katonákról készítettek jegyzéket, ezeket sorolták hivatalosan a vár állományába, és ezekre szólt a fizetési jegyzék. A katonák fizetését leggyakrabban a seregszemlék (lustratio vagy mustra) alkalmával fizették ki. A kiállításra kötelezett katonaságot, Fülek esetében a várőrséget, felállították a várudvaron, ahol az Udvari Haditanács által kinevezett lustramester megtekintette őket, listába vette nevüket, egyben felírta lovaik számát, fegyvereiket, felszerelésüket, sőt felmérte utóbbiak állapotát.²⁹

A létszámra vonatkozó összeírásokat Füleken egyrészt a seregszemlék alkalmával készítették el, mert akkor teljesen biztos volt, hogy a fizetés hírére a katonák visszajönnek a várba. Esterházy Pál minden egyes alkalommal értesítette Koháry Istvánt a hamarosan odaérkező bizottságról, és felhívta a figyelmét, hogy a katonáit hívassa vissza Fülekre, készítse fel, és tartsa fegyelemben, mert a fizetés csak összeírás után történik meg.³⁰ Ha Koháry nem tudott intézkedni, akkor a helyettese járt el. Egyszer, mikor a főkapitány nem

²⁵ MOL C 1294. tekerics № 15437., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry Istvánnak az Udvari Haditanácsnak írt levelének kivonata (keltezetlen)

²⁶ MOL C 1293. tekerics № 15317., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), A füleki magyar katonaság létszáma és fizetési listája (1676 ősze előtt)

²⁷ MOL P 125, 4737. tekerics № 9874., (Esterházy Pál nádor iratai), A Bányavidéki Főkapitányság váraiba előírányzott katonai létszám kimutatása az Udvari Haditanács 1672–1674 közötti terveinek megfelelően

²⁸ MOL C 1302. tekerics № 16871., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Muhr Lőrinc hadiírnok levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1677. szeptember 11.)

²⁹ SZENDREI, 1888, 101–102.

³⁰ MOL C 1286. tekerics № 14212., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. január 17.); Uo. № 14162., Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1681. február 8.)

tartózkodott bent a várban, és Bélteky Pál értesült a fizetőmester érkezéséről, minden Füleken szolgáló katonát igyekezett visszahívni, mivel a rendelet szerint fizetést csak a végvárban tartózkodó katona kaphatott, pedig a nagy részük „*fűre volt bocsátva*”.³¹ Az érkező bizottságról akár öccsétől, az Esterházy Pál közvetlen környezetébe tartozó Imrétől is értesülhetett Koháry István.³²

(Murány aktív korszakában szintén hasonlóképpen zajlott a mustra, viszont a fizetés előtt a várkapitánynak nem került nehéz feladatába a katonák összeszedése, mivel azok állandóan a várban tartózkodtak, lévén német származásúak. Viszont a főkapitányi utasításban és a kamarai feljegyzésekben megadott keretlétszámnak (120 fő) körülbelül a fele szolgált ténylegesen, amiről csak az ellenőrzés és a zsoldfizetés alkalmával derített fényt a mustramester. A murányi viszonyokra az is jellemző volt, hogy a kapitány a mustra idején olykor a várbeli alkalmazottak közül is beállított néhányat a katonák közé, hogy azok még több pénzhez jussanak. Ugyanis a fizetőmester mindig az aktuális létszám alapján adta ki a zsoldot, függetlenül a keretlétszámtól. A későbbiekben (a hasonló kapitányi csalások elkerülésére) a mustramester minden egyes katona nevét felírta, és a következő érkezéskor csakis a listán szereplők kaptak járandóságot.³³)

De a katonák összeírását egyszerűen rábízhatták a vár adminisztrációjára is, ilyenkor a főkapitánynak magának kellett végrehajtania a seregszamlát, és a név szerint lajstromba vett katonákról és felszerelésükről kiállított iratot szintén a főkapitánynak kellett feljuttatnia Esterházy Pálhoz, aki továbbította a Haditanács részére.³⁴ Amikor pedig Koháry késlekedve hajtotta végre ezt az utasítást, Esterházy Pál szigorúan megdorgálta, újból a lista mielőbbi összeállítását és késedelem nélküli felküldését parancsolta meg, és arra is felhívta a főkapitány figyelmét, hogy amíg az Udvari Haditanács nem látta a papírokat, addig sem a fizetésre, sem a végvárjavításra nem fog utasítást adni.³⁵ Akkor is a füleki katonaság összeírását rendelték el, mikor a császári csapatok táborba akartak szállni, és a magyar végvári haderőre is számítottak. A bányavidéki főkapitány 1678 nyarán például a kurucok

³¹ MOL C 1300. tekeres № 16540., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1675. május 22.)

³² MOL C 772. tekeres № 1467., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1671. július 30.)

³³ SARUSI Kiss, 2006, 121. és 123.; SARUSI Kiss, 2007, 85–86.

³⁴ MOL C 1287. tekeres № 14282., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1671. szeptember 2.)

³⁵ Uo. № 14283., Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1671. december 16.)

elleni tervezett ellentámadás okán kérdezett rá a fülekiek létszámára.³⁶ Az összeírások harmadik oka az lehetett, hogy ezzel kívánta prezentálni a végváriak hiányosságait Esterházy Pál az uralkodó és a Haditanács előtt.³⁷

Füleken rendszeresen szolgáltak rövidebb-hosszabb ideig szabadlegények vagy más néven szabadhajdúk is, akik a zsákmányolásból tartották fenn magukat.³⁸ Az ő létszámukról nincs kimutatás, hiszen nem tartoztak a végvár állományába, így össze sem írták őket.³⁹ Esterházy Pál is az egyik összeírás alkalmával feleslegesnek tartotta, hogy Koháry feltüntesse létszámukat a Haditanácsnak készülő jelentésben.⁴⁰

A szabadlegények, ha nem is tartoztak szervesen a várórségbe, mégis parancsnokuknak ismerték el, és engedelmeskedtek Koháry Istvánnak, sőt a fegyelmezését is elfogadták. Amikor például Gömörben valamilyen vármegyét sértő visszaélés történt, ahol a szabadlegények is jelen voltak, azonnal jelentették az esetet Kohárynak, aki megdicsérte őket, hogy azonnal levelet írtak neki, és ígéretet tett, hogy kiáll mellettük. Ugyanebben a levélben a főkapitány meg is hagyta nekik, hogy csatlakozzanak a Szabó Gergely és Kajsza István vezette iratos katonákhoz, és menjenek együtt a Szendrőből kiszállt várórséghez, mely a Gömör vármegyébe betelepedett kurucok kiverésére indult.⁴¹ A szabadlegények azt válaszolták a főkapitánynak, hogy csatlakoztak Szabó Gergelyhez és csapatához, és engedelmisséget is fogadtak neki, de a szendrői csapatokhoz nem társultak, mivel azok feladták a terveiket a lázadók üldözését illetően, így a szabadcsapat — elég élelem lévén nála — úgy döntött, hogy felhúzódik a hegyekbe, de amint Koháry kéri, ismét a rendelkezésére áll.⁴²

A szabadlegényeket különösen akkor vette igénybe Koháry István, mikor a török portyázások száma szignifikánsan megnőtt. 1669 őszén bujdosó legények egy török csaszt fogtak el, aki miatt az egri pasa reklamált, és a Bányavidéki Főkapitányság vezetősége a

³⁶ MOL C 777. tekercs № 2143., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. július 22.)

³⁷ MOL C 772. tekercs № 1490., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. június 29.); uo. № 1492., Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. július 22.)

³⁸ CZIGÁNY, 1993, 89–90.; CZIGÁNY, 2004, 146.; RÁ CZ, 1969, 31–32.; NAGY, 1983, 60. — Nézetek a szabadhajdú-réteg kialakulásáról: uo. 73–74.

³⁹ Uo. 66–67. Nagy László szerint a szabadlegények létszáma akár felül is múlhatta az iratosak létszámát.

⁴⁰ MOL C 772. tekercs № 1508., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1674. február 3.)

⁴¹ MOL C 777. tekercs № 2147., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele a füleki szabadlegényeknek (Füle, 1677. május 24.)

⁴² MOL C 775. tekercs № 1971., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Füleki szabadlegények levele Koháry Istvánnak (Méhi, 1677. május 27.)

bűnösök kézre kerítését rendelte el. Koháry István ekkor szinte a védelmébe vette őket, és arra hivatkozott, hogy nem is kérhetők számon, mivel nem tartoznak az iratosok közé, másrészt pedig a felkutatásukkal csak annyit érnének el, hogy elmenekülnének Fülek környékéről, pedig óriási szükség lenne a segítségükre a kandiai háború vége óta egyre sokasodó ellenséges rajtaütések elhárításában.⁴³ A szabadlegények általában kisebb rajtaütésekben vettek részt⁴⁴, de akár nagyobb vállalkozások alkalmával is jelen voltak. Például Bélteky Pál füleki csapatához is csatlakoztak, mikor Carlo Strassoldo és Bélteky Pál Divény várát foglalta vissza a kurucoktól.⁴⁵

A füleki közrendű lakosoknak is katonai kötelezettségeik voltak: minden fegyverfogásra alkalmas férfitől megkövetelték bizonyos időközönként az éjjeli-nappali kapuőrseget, a levélhordást, valamint a falak, árkok, sáncok karbantartási munkálataiban való részvételt. Ezeknek a közrendű embereknek is hűségesküt kellett letenniük, és szolgálatukat tizedesek, hadnagyok vezetése alatt félkatonai szervezetekben látták el. Fülek lakosainak emiatt nagyobb szabadságban volt részük, mint a jobbágyoknak, a cenzus, robot és dézsma alól mentesültek, adójukat pedig egy összegben fizették meg a vármegyének.⁴⁶

A füleki végvár nehézségeit az is fokozta, hogy a Habsburgok katonai vezetése mindig igyekezett a magyar végvárrendszer költségeit lefaragni, amelynek egyik formája a végvári katonaság létszámának leépítése volt.⁴⁷

Az elmúlt évek kutatásai derítették fényt arra, hogy a Habsburg-kormányzat valójában nem magyarelles indíttatásból, a végvári katonaság teljes felszámolása céljából tervezte meg és vitte végbe a redukciókat, mint ahogy Takáts Sándor munkái alapján nagyon hosszú ideig ilyen meggyökeresedett kép élt a magyar közgondolkodásban. Valójában a Habsburgok arra törekedtek a 17. század folyamán, hogy a birodalom katonai erejét egységesítsék, könnyebben felhasználhatóvá tegyék, azaz regularizálják egy egységes és állandó hadseregbe. Ebbe illettek bele a végvári katonaság ügyében hozott rendelkezések is. A cél az volt, hogy központilag irányított és ellátott állandó haderőt teremtsenek, ahol a

⁴³ MOL P 125, 4720. tekercs № 6284., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Bercsényi Miklósnak (Nagyszombat, 1669. november 30.)

⁴⁴ MOL C 1087. tekercs № 6519., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1672. június 28.) A leírás szerint Pásztón támadott meg sikeresen egy Manócska nevű szabadlegény a társaival egy 12 fős janicsársapatot.

⁴⁵ MOL P 125, 4701. tekercs № 1217., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1679. április 21.)

⁴⁶ PÁLMÁNY, 1985, 155–156.

⁴⁷ CZIGÁNY, 2004, 123-128.; KRISTÓ–BARTA–GERGELY, 2002, 297.; R. VÁRKONYI, 1983, 14. és 17.

végvári katonaságnak (gräniz Miliz) megvan a sajátos feladata, többek között az, hogy azonnal és bármelyik hadszíntéren bevethető legyen. A szervezeti átalakítás és a végvári helyőrségek századokba való szervezése már az 1660-as években megindult. Az 1671/72-es átszervezést pedig valójában az ésszerűség diktálta: pénzügyi jellegű volt, tehát nem a végvári katonaság megszüntetését szolgálta, hanem az arra eső költségek csökkentését.⁴⁸

A redukciós tervzetekről egyébként Koháry István azonnal értesült, így arról is, hogy az uralkodó 500 lovasra és 500 gyalogosra kívánja csökkenteni a Bányavidéki Főkapitányság összes várában szolgálók létszámát.⁴⁹

Az Udvari Haditanács a későbbiekben mindig megszabott egy keretszámot, amihez szigorúan tartotta magát, és a végvári harcok cselekmények során egyre fogyatkozó füleki katonaság kiegészítését nem engedélyezte. Mikor Koháry egyszer Esterházy Pálnak panaszkodott a katonai létszám fogyása miatt, azt a választ kapta, hogy jól vigyázzon a megmaradtakra, mert „...*a megholt vitézlő rend helyiben másokat nem szabad fogadnunk, melyhez képest én sem adhatok facultást, hogy másokat fogadhasson azok helyiben...*”⁵⁰

Mégis azt kell látni, hogy a Haditanács ha kibocsátotta is a redukciós rendeleteket, mégsem ragaszkodott annyira a megtartásukhoz, mert a Bányavidéki Főkapitányság váraiban szinte mindig létszámhiány volt, sőt a kamarilla nagyobb veszélyek idején még engedélyt is adott a sorozásra.⁵¹ Például a Wesselényi-féle rendi szervezkedést követő felkelés idején feltölthette az állományt⁵², majd 1678 októberében, mikor Thököly Imre elfoglalta a bányavárosokat, és Kohárynak szintén engedélyezték, hogy 400 katonára növelje a füleki lovassági állományt⁵³. Később, a török–thökölyánus had előrenyomulásának láttán, 1682 nyarán szintén engedélyt kapott mind a királytól, mind közvetlen feletteseitől, hogy „...*alattavalóit az előbbi completus numerusra hozza...*”⁵⁴

Egy alkalommal, 1677 nyarán mégis jóval meghaladta az előírtat az alsó-magyarországi végvárakban szolgáló talpasok létszáma. A nála is hasonlóknak mutató

⁴⁸ CZIGÁNY, 1997, 45–46.; CZIGÁNY, 2001, 53–59.

⁴⁹ MOL C 1118. tekeres № 6558., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1673. szeptember 13.)

⁵⁰ MOL C 772. tekeres № 1498., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1673. október 5.)

⁵¹ CZIGÁNY, 2004, 127–129.

⁵² MOL C 1286. tekeres № 14199., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. április 24.)

⁵³ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. október 29.)

⁵⁴ MOL C 1118. tekeres № 6588., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Temetvény, 1682. július 15.)

helyzet miatt aggódó Koháry Istvánt Bercsényi Miklós nyugtatta meg, hogy az Udvari Haditanács engedélye alapján a Bányavidéki Főkapitányság váraiba kiszálló főmustramester nem fogja redukálni a végvári gyalogságot a keretszám alá, a lovasságot pedig teljes létszámra engedi feltölteni.⁵⁵

Koháry István tudomásul vette a létszámkorlátozásról szóló utasításokat, próbált alkalmazkodni is azokhoz, de mivel maga élte át katonai parancsnokként az ebből fakadó súlyos nehézségeket, több alkalommal írt kérést a felettes szerveknek és személyeknek, hogy kellő módon orvosolják a problémát.

Koháry István mégis több alkalommal kéréssel fordult a Haditanácshoz, hogy találjanak megoldást a füleki, ajnácskői és somoskői magyar helyőrség létszámhiányának pótlására. Ezeket a kéréseket általában Esterházy Pálhoz küldte a főkapitány, (bár a generális egyébként minden füleki hiányossággal foglalkozó levelet felküldött Montecuccolihoz). Koháry 1677 elején például a magyar katonaság létszám-feltöltésének esedékességét említette meg.⁵⁶ Egy másik alkalommal 225 fős hadilétszámról számolt be Koháry a Haditanácsnak, és kérte a magyar katonaság kiegészítését.⁵⁷

Füleki hiányosságok ügyében Koháry István a Felső-Magyarországi Főkapitányság vezetőihez is fordulhatott. Ismerünk egy olyan levelet, melyben Koháry Carlo Strassoldo tábornoknak is írt az iratos katonák létszámemelésének ügyében.⁵⁸ De erről vall az is, hogy Jacob Leslie tábornokhoz szintén címzett egy levelet Koháry István 1679 nyarán, melyben az 50 szendrői lövész elküldése mellett, kérte a magyar katonaság kiegészítését, mivel a három vár őrzésére összesen 95 lovasa és 73 hajdúja maradt.⁵⁹

Az Esterházy Pálhoz írt kérelmek szintén pontosan reprezentálták a füleki hiányosságokat. 1677. november 26-án személyesen vitte el és nyújtotta át Koháry István a felettesének ezeket a panaszokat, melyben ismét szó esett a szendrői német muskétások visszarendeléséről, illetve az elviselhetetlenül megfogyatkozott magyar helyőrség

⁵⁵ Uo. № 6579., Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Temetvény, 1677. július 14.)

⁵⁶ MOL C 1293. tekercs № 15324., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele az Udvari Haditanácsnak (Füle, 1677. február 18-a előtt)

⁵⁷ Uo. № 15337., Koháry István levele az Udvari Haditanácsnak (keltezetlen)

⁵⁸ MOL C 1287. tekercs № 14242., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Carlo Strassoldo tábornok levele Koháry Istvánnak (Gesztely melletti császári tábor, 1676. október 22.): „...iuxta quartirionem ego de augmentatione Stipendij militum Excelso Consilio Bellico scripsi...”

⁵⁹ MOL C 1293. tekercs № 15333., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele Jacob Leslie tábornoknak (keltezetlen, de tartalma alapján 1679 nyarán keletkezett)

közlegényekkel és tisztekkel való feltöltéséről.⁶⁰ A bányavidéki főkapitány átvette a levelet, meghallgatta a panaszokat, és írásos nyilatkozatot tett, hogy a „rövidségeket” a lehető leghamarabb az Udvari Haditanács és az uralkodó elé fogja terjeszteni, és eredményükről értesíti a füleki főkapitányt.⁶¹ A későbbiek folyamán még mindig megoldatlan problémának mutatkozott a létszámhiány Füleken, mert Koháry többször is panaszlevelet indított Esterházy Pálhoz. Az egyikben így ír a hiányosságokról a főkapitány: „...*elfogyott az ittvaló iratos vitézlő rend, s most már kiváltképpen a hajdúk annyira jutottak (kik a hajnácskőiekkal és a somoskőiekkal együtt circiter hatvanan vannak), hogy sem a vártálást, sem pedig a kapuskodást annak rendi szerint semmiképpen nem győzik, annyival inkább a helynek megtartására is elégtelenek. A szabadlegények pediglen (kikkel olykor elé lehetett állanunk) az sok fel-alá járó hadak miatt megpusztulván az végháznak vidéke, maguk táplálásának keresésére messzire kénytelenítettek innen távozni. Látja Isten, Kegyelmes Uram, elannyira vagyunk, hogy keveses ellenség is nem kicsiny tréfát ejthetne a végházon...Ha az magyar vitézlő rend, s kiváltképpen a gyalogság, meg nem szaporíttatik, lehetetlen, hogy ezt a végházat azok megoltalmazhassák...*”⁶² 1680 augusztusában a hiányosságokat személyesen megjelentő Becskerek Mihály lovas főhadnaggal is felküldött Koháry egy levelet Esterházy Pálnak, melyben az alig 40 fős létszámra panaszkodott, és kérte felettesét, hogy a tiszt által elmondottakat terjessze az uralkodó elé.⁶³

Koháry István az uralkodótól is kihallgatást kért Fülek ellátásának nehézségei miatt. I. Lipót 1677. december 17-én délután 5 óra körül fogadta, ahol Koháry nyíltan beszámolt arról, hogy 120 német lövész van a füleki citadellában, a magyar vitézek száma a rábízott három várban pedig a 300 főt sem éri el (holott 700 fő a hivatalos keret), és az uralkodó kegyes döntését kérte a feltöltésükre vonatkozóan.⁶⁴

De Koháryhoz is fordulhattak beosztottjai a személyi állomány megőrzése miatt. Mikor Kékkő vára egy időben az ő irányítása alá került, akkor alig hatvan fős volt a helyőrség létszáma, és a hajdúk élén két hadnagy állt. Mora András alkaptány feltette

⁶⁰ MOL P 125, 4717. tegercs № 5703., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1677. november 26-a előtt); MOL C 1293. tegercs № 15326. melléklete (ŠABB, Koháry-család levéltára), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1677. november 26-a előtt)

⁶¹ Uo. № 15283., Esterházy Pál nyilatkozata Koháry Istvánnak (Kismarton, 1677. november 26.)

⁶² MOL P 125, 4706. tegercs № 2778., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1679. december 12.)

⁶³ Uo. № 2786., Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. augusztus 8.). Ugyanez megtalálható MERÉNYI 1903, 240., XXIX. levél (Fülek, 1680. augusztus 8.)

⁶⁴ MOL C 1293. tegercs № 15322 és C 1294. tegercs № 15366., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István beszédtervezete az I. Lipót előtti személyes meghallgatás alkalmából (1677. december 17.)

Kohárynak a kérdést: mind a kettőt kibocsássa-e Koháry utasítására a fülekiek által vezetett portyára, vagy csak az egyiket? Mora finoman jelezte, hogy veszedelmes idők járnak, gondolni kell Kékkő védelmére is, és talán kellene hagyni valakiket a falakon belül is.⁶⁵

Külön gondot okozott, hogy a végváriak vezetésére nem neveztek ki tiszteket, például egy 1674-es panaszlevél hat tiszt, két zászlóvivő és több altiszt hiányát említi, akiknek helyettesítése sincs megoldva.⁶⁶

A Haditanács nem azonnal gondoskodott a pótlásról, nem is tehetette, mivel a Habsburg Birodalom szinte minden évben állandó háborús helyzetben állt az európai hegemoniára törekvő Franciaországgal.⁶⁷ Általában ígéreteket tett a pótlásra, vagy hogy enyhítsen a feszültségeken, bekérte a kerületi főkapitányok útján a hiányokról szóló listát, vagy a tisztségre kijelöltek névsorát. Bercsényi Miklós is arra kérte 1672 januárjában Koháry Istvánt, hogy a Haditanács részére állíttassa össze a hiányzó tiszti helyekre jelöltek névsorát.⁶⁸ Koháry István levelében azonban a nemességgel kapcsolatos nézeteltérésekre koncentrált inkább, és csupán a tisztihány tényéről írt. Esterházy Pál február 1-jén ezt a levelet küldte fel Bécsbe. A katonai tanács tudomásul vette, hogy Füleken hiányzik két lovassági, szintén két gyalogsági magyar tiszt, továbbá egy strázsamester is (*vigiliarum præfectus*), és elismerte azt is, hogy a helyzet nagyon is zavaró, de új előjárók kinevezéséhez először Kohárynak kell javaslatot tenni. Tehát a főkapitány gondolkozzon el azon, kik azok a katonái közül, akik érdemük és alkalmasságuk alapján méltók arra, hogy tisztek lehessenek, írja össze a neveket, és tüntesse fel mellettük képességeiket is. Ha ilyen formában felküldi — ígérte a Haditanács —, akkor a tiszti kinevezések gördülékenyebben fognak megtörténni.⁶⁹

Esterházy Pál 1676. március 25-én továbbított egy Kohárytól jött, a füleki hiányosságokat összefoglaló iratot. A Haditanács egy hónappal későbbi válaszában a létszámbeli pótlásáról annyit írt, hogy majd kiegészítik, ha lesz rá lehetőség. A katonai

⁶⁵ MOL C 1131. tekercs № 7521., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Mora András levele Koháry Istvánnak (Kékkő, 1671. november 14.)

⁶⁶ MOL P 125, 4717. tekercs № 5702., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (keltezetlen, de tartalma 1674. novemberi, mivel a C 1287. tekercs № 14256-ban Esterházy válaszol a levélre Kismartonból, 1674. november 13-án.): „...*Sex etenim Duces, bini Vexilliferi, cum alijs minoribus Officialibus iam pridem desunt, nec alij eorum in locum substituuntur...*”

⁶⁷ BENCZÉDI, 1980, 60. és 81.

⁶⁸ MOL C 1118. tekercs № 6542., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1672. január 20.)

⁶⁹ MOL P 125, 4731. tekercs № 8634., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1672. február 8.)

hivatal szerint a végváriak száma azért fogy, mert a portyák tilalmáról szóló, többször is kiadott uralkodói rendeletet a katonák rendre megszegik, kimennek, és ennek természetes velejárója, hogy elhullanak, és végső soron maguk az okai a hiányosságoknak. Ezért a tanácsosok azt javasolták Esterházy Pálnak, tartson nagyobb fegyelmet, és a meglevő, kevés létszámú végvárít úgy őrizze meg, hogy benntartja őket a várban. Ha pedig „jogos” ütközetben estek el a vitézek, akkor egy idő után már szó lehet a pótlásukról, de csak az 1676-ban érvényben levő keretszám erejéig.⁷⁰

Koháry maga is gondoskodott a feltöltésről, és igyekezett a katonai létszámot megtartani. Egy ízben két füleki katona elszökött tőle, és Putnokra menekült. Koháry azonnal levelet intézett a felső-magyarországi végvárrendszerhez tartozó erősség katonai parancsnokságához, hogy Vas Istvánt és Pap Istvánt azonnal irányítsák vissza őhöz. Kürty Kiss Mihály alkapitány azt válaszolta vissza, hogy semmit nem tud róluk, sőt, mióta ő Putnokon lakik, nem is látta őket, nem is hallott róluk.⁷¹ Ám Koháry biztos volt abban, hogy az említett szökevények Putnokon vannak, mert kiadatásukat követelte, amire a putnoki alkapitány kissé sértetten ismételte meg előbbi állítását (Koháry fenyegetőre és vádlóra sikeredett levelének éle miatt), hogy soha nem is hallott róluk, és ha ebben Koháry nem hisz, fáradjon el Putnokra, és maga járjon utána a dolgoknak.⁷²

A füleki magyar helyőrségbe egyszer egy császári muskétás is kérte a felvételét. A Német Simon nevű fiatalember apja „*pattantyús*” volt Szécsényben, majd a végvár elestekor Fülekre került, és beállt a „*német compániába*”, de hamarosan dezertált onnan. Most azonban kifejezte szándékát, hogy szeretne visszajönni, magyar végvárként itt lakni és szolgálni Koháry István keze alatt. Azért is gondolta ezt, mert volt ott neki egy nővére, aki nemrég megözvegyült, és annak is támasza lehetne. A férfi és az özvegy is Bélteky Pál elé járultak kérésükkel (Koháry István éppen akkor nem tartózkodott a várban), aki megkereste a német század kapitányát. A császári tiszt beleegyezett, de ahhoz a feltételhez kötötte Német Simon visszakeredzkedését és alakulatváltását, ha írásos engedélyt kap Esterházy Páltól, és ha a katona állít maga helyett egy másik muskétást.⁷³ Nemsokára az alkapitány ismét levelet írt Német Simon ügyében: a katona még kint bújkál, maga helyett akar valakit keresni

⁷⁰ Uo. № 8727., az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1676. április 25.)

⁷¹ MOL C 1296. tekercs № 15866., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kürty Kiss Mihály levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1669. április 18.)

⁷² Uo. № 15881., Kürty Kiss Mihály levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1669. május 3.)

⁷³ MOL P 125, 4700. tekercs № 1204., második levél, (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. június 24.)

muskétásnak, de nem mer bemenni, míg Esterházy Pál kegyelemlevelet nem ad neki. Bélteky kiemelte az elmagyarosodott német legény bátorságát, és azt is, hogy nagy szükség van magyar vitézekre, mert a portyák során elég gyorsan megfogyatkozik a számuk. Az alkapitány ezért kérte felettesét, minél előbb írjon egy kegyelemlevelet Német részére, és küldesse is le Fülekre.⁷⁴

A vár létszámának megtartása bizonyos alkalmakkor beleütközött a nemesi jogok gyakorlásába, ugyanis a Füleken szolgáló katonák között voltak jobbágyi származásúak, akiket a földesuruk vissza is követelhetett. Kubinyi István nemesember is azért fordult Koháry Istvánhoz, hogy korábban megszökött, és iratos katonának állt örökös jobbágyát, Kós Andrást, minden habozás nélkül bocsássa el a szolgálatból, amit ha nem tesz meg, akkor azt az ő nemesi jogai sérelmének fogja tekinteni.⁷⁵ Semberi Ferenc Hont vármegyei nemes a jobbágyának fiát, Kaczor Tamást akarta kivetetni a lajstromból, és írt már ugyan az ügyében Bélteky Pálnak, aki azonban megtagadta ezt. A honti nemes megírta a főkapitánynak, hogy Kaczor Tamás az 1660-as évek elején dachból szegődött el Gyarmatra katonának, de nem vált ott iratossá. Mikor a törökök elfoglalták a várat, akkor került át Fülekre, ahol erőszakkal írták be a lajstromba. Most viszont a katona szeretne hazamenni Keszilócra, hogy megöregedett apjára gondot viselhessen. Semberi kérte Koháryt, tegye lehetővé Kaczor elbocsátását a katonai szolgálatból.⁷⁶

A Füleken tartózkodó nemesség azonban áldozatot is vállalt, ha a végvárat veszély fenyegette. Amikor Carlo Strassoldo tábornok Koháry Istvánt a helyőrség egy nagyobb részével Ónod mellé rendelte, Heves és Külső-Szolnok vármegyét kérte meg arra, hogy a füleki végvár gyalogságát erősítse meg saját költségből. A vármegye csak akkor vállalta 33 talpas felfogadását és teljes ellátását, amikor Bélteky Pál is elhagyta 200 lovassal a várat, és azzal a feltétellel, hogy az általuk kényszerűen ráfordított összeget levonathassák a megyére kivetett repartitio összegéből.⁷⁷

A vármegyék úgy is gondoskodtak időnként a füleki katonaság feltöltéséről, hogy bűnös embereknek kegyelmet ajánlottak fel, ha belépnek a végvári állományba. Pest–Pilis–Solt vármegye például Szógyi Andrásnak csakis úgy engedte el büntetését, ha letelepedik

⁷⁴ Uo. № 1205., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Füle, 1669. július 18.)

⁷⁵ MOL C 1299. tekeres № 16366., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kubinyi István levele Koháry Istvánnak (Osgyán, 1669. január 4.)

⁷⁶ MOL C 1131. tekeres № 7556., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Semberi Ferenc levele Koháry Istvánnak (Korpona, 1669. szeptember 22.)

⁷⁷ HML IV-1/a, 5. könyv, 59–61., (Füle, 1675. szeptember 25.) és 66–67., (Füle, 1675. október 5.)

Füleken, és beáll a seregbe.⁷⁸ De így tettek Heves és Külső-Szolnok vármegye bírái is, mikor Jeney Mihály ügye került eléjük.⁷⁹ (Valószínűleg az 1672 őszi kuruc támadás elleni küzdelem sugallta a vármegyének ezt a lehetőséget.)

A katonai fegyelem megőrzése nagyon fontos feladata volt a végvárak parancsnokainak. Koháry István felügyeletére három helyőrség volt bízva, mindegyikben egyformán meg kellett őrizni a rendet. Magyarországon a 17. század második felében egységes, minden csapattestre egyformán érvényes és az országgyűlés által is elfogadott hadi szabályzatok (ediktumok) nem készültek, hanem a csapattestek vezetői által kiadott, kisebb-nagyobb időtartamra szóló rendeletek szolgálták a katonák féken tartására.⁸⁰

Koháry István idejéből kifejezetten a füleki katonaság részére kiadott rendszabályozási irat nem maradt fenn, csak az ajnácskői helyőrség számára kiadott rendeletből lehet következtetni, milyen lehetett az.

Az 1678 tavaszán kiadott ediktum első pontja a káromkodást és átkozódást tiltotta szigorúan, aminek megszegőjét 500 botütésre kell ítélni. Ugyanilyen büntetés járt annak is, akiről kiderült, hogy nem jelentette a főkapitánynak, hogy a társa káromkodott.

A második pont a csendrendelettel foglalkozott: szigorúan tilos volt napközben össze-vissza vágtatni a vár területén. Éjszaka pedig cél nélkül járkalni, hangoskodni, énekelni, „*süvöltözni és versengeni*” szintén tiltott dolognak minősült. A rendelkezés ellen vétőket pálcázásra ítélték.

A harmadik pont a magyar vasas rabokra is vonatkoztatta a 2. pont hatályát.

A negyedik pont értelmében a helyőrség katonái csakis Koháry István és Bélteky Pál, esetleg a helybeli porkoláb tudtával hagyhatták el a végvár területét. A parancs megszegőit szintén botozásra ítélték.

Az ötödik pont a végváron belüli „*kardoskodás és lövöldözés*” tilalmáról rendelkezett. Akit párbaj közben tetten értek, büntetése egyik kezének levágása lett.

A hatodik pontban a parasztság védelme szerepelt: tilos volt a végvári katonának a sarcoltatás, a szénahordás (a szénahiány miatt), a „*tyúkászás*” és az erőn felüli vendéglátás

⁷⁸ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 30–31., Pest—Pilis—Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Füle, 1671. január 14.)

⁷⁹ HML IV-1/a, 4. könyv, 173. oldal (Füle, 1672. szeptember 7.): „...*Ex Gratia Universitatis Michael Jeney ad strictissimas fidejussiones florenorum 500. in se continentes, insuper obligando sese Præsidiario Filekiensis, dimittendus decernitur...*”

⁸⁰ NAGY, 1983, 190.

követelése. Ennek a parancsnak megszegőit szigorú, de meg nem nevezett büntetéssel fenyegették.⁸¹ (Eredeti szöveget: lásd 8. melléklet)

Voltak azonban másfajta rendelkezések is, melyek a katonák, de a végvárak parancsnokainak magatartását is szabályozták. Az Esterházy Pál által 1670-ben kiadott általános utasítás szintén rendelkezett a káromkodás és átkozódás (1. pont), illetve a települések lakosai fosztogatásának tilalmáról (6. pont), azonban ez az irat külön kiemelte azt, hogy a nemesség részére történő adóbehajtás sem engedhető meg (3. pont). A rendelet három pontja a várparancsnokok kötelességeivel foglalkozott. A 2. pont szerint a várparancsnok a bányavidéki főkapitány tudta nélkül nem mehet ki a várból. Ha pedig engedéllyel távozik is el, akkor az alkaptányra bízva a helyőrség védelmét, de ha az alkaptány sincs jelen, akkor a főkapitány „...*az elsőb érdemes tisztviselőt maga elejben hívatván, az Vár kulcsait oly instructióval adja kezébe, hogy csak legkisebb negligentiából következhető veszedelem és kárvallástól is ne tarthasson...*”. A 4. pont értelmében a végvárban szolgáló katona nem mehet át a maga akaratából egy másik végvárba, mivel ahol iratos lett, ott kell szolgálnia. Tehát a várparancsnok nem fogadhat szolgálatba más végvárhoz tartozó katonát, de nem is rejtegetheti, és a szökött katonát eredeti szolgálati helye parancsnokának kérése után köteles kiadatni. Az 5. pont a várparancsnokokot arra szólította fel, hogy a legutóbbi törökellenes háború előtt gyakorlatban levő „...*jó szokást, törvényt és observatiót...*” tartsanak meg és alkalmazzanak.⁸²

A füleki katonák több alkalommal táborba is szálltak, mikor erre parancs érkezett. A végvárból kikerült vitézekre vonatkozó rendszabályok már más jellegűek lettek, nem a végvárban való bennmaradás volt a lényeg, hanem hogy egy alakulaton belül maradjanak, és az előljáró iránti engedelmesség is nagyobb szerepet kapott.

A lázadó magyarok első nagy támadásának idején, 1672 őszén Esterházy Pál mozgósította a kurucok ellen a füleki helyőrséget is. A bányavidéki főkapitány október 4-én kiadott egy általános útmutatót a katonák és tisztek viselkedését illetően, melynek alapján Koháry Istvánnak a saját serege részére kellett összeállítani az ediktumot.

Koháry az irat bevezető soraiban nyilvánvalóvá teszi, hogy az engedelmisséget meg kell tartani, mivel mind az iratosok, mind a szabadlegények megkapták fizetésüket, és amíg

⁸¹ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Hadiszabályzat az ajnácskői helyőrség részére (Fülek, 1678. április)

⁸² MOL P 125, 4737. tegercs № 9974., (Esterházy Pál nádor iratai), Hadiszabályzatra vonatkozó általános utasítás a Bányavidéki Főkapitányság várparancsnokai részére (Sempte, 1670. május 9.)

táboron lesznek, kosztjuk, szállásuk és lovaik ellátmánya biztosítva lesz, tehát semmi okuk nem lehet a katonáknak arra, hogy lázadjanak, vagy a falvakon élőködjének.

Az első pont mindenféle szitkozódás, átok vagy káromkodás szigorú tilalmát rendeli el, mivel az efféle viselkedés Isten haragját vonja a sereg fölé, és a hadjárat sikerét veszélyeztetheti. Akit először kapnak rajta, azt megbotozzák, azonban másodszori tettenérés esetén már haditörvényszék elé állítják az illetőt.

A második pont az előljárók iránti engedelmisséget rendeli el. Aki nem engedelmeskedik felettesének, azt megpálcázzák, aki pedig rátámad felettesére, azt ki fogják végezni. Aki cserbenhagyja csata közben felettesét, azt is halállal kell büntetni. Koháry István maga mellett alvezéreknek jelölte ki Oláh János és Komáromi István főhadnagyokat, tehát ha őt baj érné, a csapat az említett két tisztnek tartozik engedelmisséggel. Ebben a pontban leszögezte a főkapitány azt is, hogy minden tizedes a saját 10 emberéért felelős, és számot is ad érte.

A harmadik pont a trombita-jelzésekre való odafigyelésre és a menetoszlopban való viselkedési formákra hívja fel a figyelmet. A katona ne maradjon le saját egységétől, mert a sereghajtó megveri, és emellett még büntetést is kap.

A negyedik pont a polgári lakosságon való zsarnokoskodást és a parasztság ellen elkövetett fosztogatást tiltotta, és első alkalommal botozással, másodjára viszont hadbíróssággal büntette a vétkest. Hogy a lakosság elleni erőszakos tettek száma csökkenjen, a parancs értelmében az a katona is az elkövetőt sújtó büntetést kapta, aki nem jelentette a kilengést. Amelyik katonának valamire szüksége van, az ne vegye el erőszakkal, hanem jelentse a felettesének, és az majd gondoskodik lehetőség szerint a kívánság teljesítéséről.

Az ötödik pont értelmében a táborban szigorúan tiltva volt a veszekedés, a verekedés, amit pálcázással büntettek. Ugyanez a pont rendelkezett a párbajokról is: ugyanúgy, mint a várban, itt is súlyosan büntették, akár a táborban, akár menet közben kaptak rajta valakit, első alkalommal 300 botütésre, „...s ha avval nem tanul, s a jövőndőben is rajta tapasztaltatik az olyan, fél keze vágattatik el...”.

A rendelet hatodik pontja a csatára szólító riadó idején tanúsított magaviseleltre vonatkozott. Ha már felállították a csatarendet, senki a csapatát ne hagyja el, ne vágtazzon össze-vissza, és előljárója közelében maradjon, hogy védelmezhesse. Aki gyávasága miatt menekül el, az a becsületét elveszti a csapata előtt, és még halálbüntetést is kap.

Hetedik pontként Koháry az „égbekiáltó vétkeket” sorolta fel, amelyek elkövetéséért azonnali halál járt: templomok kifosztása, nők megerőszakolása, a tábort élelemmel ellátó

emberek és szekeresek megtámadása, jószágaik és a rakomány elvétele.⁸³ (Eredeti szöveget: lásd 9. melléklet)

A Bányavidéki Főkapitányság más alkalmakkor kiadott hadiszabályzataiból további ismereteket szerezhetünk, milyenek lehettek a Fülekről gyakran táborba szálló katonákkal szemben támasztott követelmények. Például a tisztek engedélye nélkül nem lehetett elhagyni a csapatot, de a tisztek sem távozhattak el kedvük szerint alakulatuk éléről, csak a tábornok beleegyezésével. A harckészültséget csakis a kapitány oldhatta fel, amíg ezt a jelet meg nem adta, halálbüntetés mellett lehetett csak az alakulatot elhagyni. A rendeletek foglalkoztak a napirendi pontok megszabásával is: dobszóra vagy kürtjelekre történő takarodót és ébresztőt vezettek be, reggel és este közös imádkozást, valamint csendrendelettel gondoskodtak a zavartalan alvásról és pihenésről.

A veszekedést és a viszályszítást szigorúan tiltották az ediktumok. Nagy vétéknek minősült a katonák között egymásnak lakóhely szerinti hovatartozását vagy korábbi múltját emlegetni, „...*mivel mind magyarok vagyunk, és egy Koronás Királyunk Urunk is vagyunk...*”. A vallási meggyőződés miatti viták, egymás vallásának sértegetése és a civil lakosság erőszakos áttérítése szintén tiltott volt a katonák számára. A rendeletek a polgári lakosságnak nemcsak a kifosztását, de fenyegetését és szidalmazását is büntették, „...*mivel azoknak [ti. a lakosságnak] mi oltalmokra, nem [pedig] velek való ellenkezésre megyünk...*”.

A éjszakai szállás alkalmával a katonák csakis a számukra kijelölt helyen tartózkodhattak, másik házba, másik településre átmenni nem lehetett. A beszállásolt katonák a gazda által felajánlott élelmen kívül többet nem követelhetek. Nemes emberek házát, birtokát és egyházi parókiát a tulajdonos engedélye nélkül nem lehetett igénybe venni szállás céljára, sem pedig abban kárt okozni vagy a tulajdonosát bántalmazni. Hadba vonult katona régebbi sérelmek miatt nem állhatott bosszút haragosán, sem elégtételt nem vehetett annak birtokán.

Az ediktumok parancsai értelmében sem a tisztek, sem a katonák pénzt nem követelhetek a polgári lakosságtól, mert azt levonták a fizetésükből, és meg is büntették érte őket.

⁸³ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál hadiszabályzatra vonatkozó előírása (Nagytapolcsány, 1672. október 4.) és az annak alapján Koháry István által szerkesztett hadi ediktum a kurucok ellen táborba szálló füleki katonák részére.

Külön rendelkezés volt arra, hogy a malmokat, az élelemforrás legfontosabb objektumait nem lehetett felégetni vagy személyzetét megtámadni.

A tisztek kötelességéről két fontos rendeleti pont szólt. Az egyik a főhadiszállás kialakítására vonatkozott: a csapatok tisztjei gyűjtsék maguk köré embereiket, és tartózkodjanak mindig közöttük, hogy állandóan szemmel tarthassák őket, és a fegyelem megőrződjön. A másik rendeletet az élelmiszerekkel való parancsnoki visszaélések miatt hozták. Tehát ha az alakulatok megkapták a kiutalt élelmet és ellátmányt, a parancsnokok „...*azt takarékosan költsek, ne kalmárkodjanak véle, hanem osszák szét a vitézlő nép köziben...*”.

Az álhírek hozóját az ediktumok szerint halállal kell büntetni. Akinek a katonák közül bármiféle hír jutott tudomására, azonnal közölnie kellett hadnagyával, akinek meg kellett bizonyosodnia felőle, hogy értékes-e a hír, és úgy továbbadni a kapitánynak. A kapitány feladata pedig az volt, hogy a létfontosságú híreket a tábornok tudomására juttassa.

A dezertálásért halál járt a hadiregulák értelmében. Az ellenséghez való szökés az uralkodó iránti hűtlenséget és az ország nyilvánvaló elárulását jelentette, amiért az átállt, de elfogott katonát bírói tárgyalás nélkül ki kellett végezni.

A trénre vonatkozóan is léteztek szabályok. A tisztikar által megállapított használati- és szállítóeszközökön kívül többet nem hordhattak magukkal a katonák, tehát felesleges tárgyak és szekerek táborba vitele büntetést vont maga után. A szekerek személyzete soha ne legyen több 2-3 főnél. Az egyik szabályzat előírta, hogy a szekereseknek menet közben is meg kellett tartaniuk a rendet, nem veszekedhettek, tolongást nem okozhattak, egymást nem lökhatték ki a sorból.⁸⁴

A katonai fegyelem megtartása Koháry István idején nem okozott nehézséget a Füleken szolgáló végváriaknak, mégis felemásnak mondható. Koháry István személye ellen nem merült fel kifogásuk, legtöbbször engedelmeskedtek neki és helyetteseinek, és ha meg is szegték a szabályzatot, abban teljes egészében az ellátatlanságnak volt szerepe. A katonák normális körülmények között mérhetetlenül tisztelték az előljáróikat, de megélhetésük érdekében mindenre hajlandók voltak.

⁸⁴ MOL P 125, 4737. tekercs № 9975., (Esterházy Pál nádor iratai), a Bányavidéki Főkapitányság területéről származó magyar tábori csapatok számára kiadott hadiszabályzat (1682); Uo. № 9976., a Bányavidéki Főkapitányság területéről származó magyar tábori csapatok számára kiadott hadiszabályzat (1670–80-as évek); Uo. № 9810., a Bányavidéki Főkapitányság területéről származó magyar tábori csapatok számára kiadott hadiszabályzat (1670–80-as évek)

Lázadásra nem került sor Füleken Koháry István idején, csupán kisebb-nagyobb fegyelmezszegésre vagy a feljebbvaló számonkérésére. Egy alkalommal az egész füleki sereg írásos petíciót intézett hozzá a katonákat ért sérelmek miatt a következő fő témákban: 1. fizetést nem kaptak régóta; 2. a vármegyei nemesség és a parasztság semmibe vette még a főkapitány által aláírt menetlevelet is; 3. a végvári törvénykezésbe nagymértékben beleavatkozott a vármegye, a perek vesztesei legtöbb esetben a katonák lettek, így életüket és vagyonukat a pusztulás fenyegeti; 4. a létszámuk rémisztően alacsonyra csökkent, amivel nem tudják ellátni a szolgálatot, miközben a nagyszámú nemesség nem mutat hajlandóságot a katonai feladatokba való besegítésre; 5. a katonákat Koháry István és az alkaptány állandóan kíséretkebe osztja be, aminek során több napig is távol kell lenniük otthonuktól; 6. a vétkes tiszteket ne vessék börtönbe, hanem a régi szokás szerint házi őrizetben tartsák, továbbá ezen túl a főkapitány és az alkaptány ne sértegesse őket, és ne adjon nekik gúnyneveket.

Koháry a következő válaszokat adta a katonáknak: 1. ő nem tehet az ellátatlanságukról, csupán annyi mozgástere van, hogy értesíti a felsőbb szerveket, amit már nem egyszer meg is cselekedett, de ha most úgy kívánják a katonák, felküldi az alkaptányt a közülük választott képviselőkkel; 2. Koháry is fel van háborodva, hogy a saját kezével írt menetlevelet úgy veszik semmibe és becstelenítik meg a parasztok, hogy az alfelükhöz illesztik és húzogatják, és ő csupán annyit tud tenni, hogy tárgyalásokat folytat a vármegyei magisztrátussal; 3. szintén egyeztetni fog a vármegyével a katonai és polgári törvénykezés bizonyos ütköző elemeinek harmonizációjáról (pl. a nemesség ne tegye nincstelenné az adóssá vált katonát); 4. a nemesek katonai segítségének ügyében az illetékesség Esterházy Pál kezében van, ő majd rendelkezik ebben a kérdésben; 5. a katonai kíséret indítása, útvonalának megszabása és személyzetének összeállítása a főkapitány szuverén joga, abba a legénységnek beleszólása nincs, és a mindig is érvényben levő alapvető katonai engedelmesség értelmében, „...*tartozik elmenni a katona kapitányával, akármely szabad legény legyen is az, mint[ahogy] mind Füleken s mind másutt szokás volt még eddig...*”; 6. Koháry tisztázta a katonák előtt, hogy csak azok a tisztek kerültek a közös tömlöcbe, akik szántszándékkal és tudatosan vétettek az ő parancsa ellen, másrészt pedig ő vagy Bélteky nem emlékeznek arra, hogy bármikor is sértegették, kigúnyolták volna a tiszteket vagy rájuk

káromkodtak volna, ha mégis hasonló történt volna, írják le részletesen a körülményeket, és akkor arra is történik részükről orvoslát.⁸⁵

Dezertálás és a végvár engedély nélküli elhagyása is megtörtént Füleken Koháry István főkapitánysága alatt. Bélteky Pál nagyon kérte egy alkalommal, hogy hivatalos dolgai elintézése után minél előbb jöjjön vissza Fülekre, mert „...*a Vitézlő Rend mily fejetlen, [mivel] itt benn nem érzi Nagyságodat...*”, és a legtöbben családjukkal együtt kiköltöztek a várból.⁸⁶ Dezertálás általában akkor fordult elő, mikor nagyobb csapat hagyta el a várat. Egy Ábrahám nevű katona is a Koháry kíséretét alkotó végváriakkal együtt kiment a kapun, de útközben valahol megszökött, mert a főkapitány őt tudakoló kérdésére az otthon maradt Bélteky Pál nem tudott információt szolgáltatni.⁸⁷ Az ellenfélhez történő átállásra is volt példa: 1676 elején több tucat végvári szökdösött el az Ónod várába betelepült kurucokhoz.⁸⁸

Szándékos parancsmegtagadás csakis akkor történt, mikor a füleki katonák lerészegedtek. Kajsza András, Szemes Albert és társaik elfogtak egy útlevéllal rendelkező kurucot, ám a fegyverszüneti pontokat megszegve, nem küldték be a fogoly értéktárgyait és fegyvereit, hanem Losoncon mulatozni kezdtek a nála talált pénzből. Bellovics Sámuel egy katonát küldött hozzájuk, hogy a kuructól zsákmányolt értékeket azonnal juttassák el Fülekre. Az alkohol hatása alá került végváriak folytatták a dorbézolást, és odavetették a küldöncnek, hogy menjen vissza, és mondja meg Bellovicsnak, hogy eszük ágában sincs odaadni bármit is, mert „...*őnekik sem úr, sem kapitány nem parancsol...*”⁸⁹

⁸⁵ MOL C 1293. tekerics № 15315., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), A füleki sereg panaszlevele Koháry István részére és Koháry István válasza erre (keltezetlen, de összefüggések alapján 1667 és 1676 ősze között íródtak)

⁸⁶ MOL C 1276. tekerics № 12623., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1669. november 8.)

⁸⁷ Uo. № 12608., Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1677. január 27.)

⁸⁸ MOL C 1293. tekerics № 15344., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. február 22.); Uo. № 15347., Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. március 9.); Uo. № 15346., Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. április 4.)

⁸⁹ MOL C 1276. tekerics № 12616., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Füle, 1680. december 15.) — A császári hadseregben szintén volt lázadás. Egyszer 1673 nyarán a kassai helyőrség német katonái szerveztek zendülést, amit Wolfgang Frederick Cobb tábornoknak sikerült megghiúsítania. Az esetben az érdekesség az volt, hogy egy muskétásnak titokban beállt lány is csatlakozott a lázadáshoz, ám ez a tény csak akkor derült ki, mikor a tömlőcben uralkodó forróságban le kellett vetnie a ruházatát. A felháborodott foglyok azonnal üzentek a tábornoknak, hogy távolítsa el onnan. Cobb a lányt kiengedte, és hozzájárult ahhoz, hogy elvegye az a katona, akinek a kedvéért nő létebe beállt a seregbe, és három évig együtt is éltek. Az esetet Török Ferenc rimaszombati harmincados mesélte el Koháry Istvánnak, aki maga is látta a katonának állt nőt. — MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Török Ferenc levele Koháry Istvánnak (Rimaszombat, 1673. július 22.) Egy másik forrás szerint 1675 augusztusában szintén császári katonák lázadtak fel Kállóban és Szatmárban, és a kurucok hűségére akarták állni — MOL C 1294. tekerics № 15394., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Szobonya István levele Bélteky Pálnak (Ónod, 1675. augusztus 25.) — De a kuruc hadseregben is akadt példa a lázadásra. Bellovics Sámuel osztotta

A végvárban létfontosságúnak bizonyult a fegyelem megtartása, amire Koháry István felettesei is ügyeltek, és amikor jelentés érkezett, hogy általános jelleget ölt a hanyagság, azonnal jelezték a szigorítás szükségességét. Az Udvari Haditanács fülébe egyszer eljutott, hogy Koháry István és a tisztjei a parókiákat és a kocsmákat látogatják, és leisszák magukat, az altiszteket ellenőrzés nélkül hagyják, a katonák pedig a várat elhagyva, szintén a kocsmákban és a kertekben szórakoznak, és kényelmesen, lustálkodva heverésznek. Ez a felelőtlen magatartás akár Fülel veszedelmét is okozhatja, ezért a katonai szerv utasította Esterházy Pált, hogy a vétkeseket vonja felelősségre, a fegyelmet állítsa helyre, és ezentúl szigorúbban felügyeljen a rendre.⁹⁰

Nagy híre kelt annak is, mikor Koháry István egyszer úgy ment vissza Fülekre egy eltávozás után, hogy az őrség a kapunál nem vette észre a belovaglását. Balassa Judit anyai szelídséggel figyelmeztette fiát, hogy a katonáit tartsa nagyobb fegyelemben, mert a kurucok egy ugyanilyen alkalmat kihasználva, könnyen megszerezhetik a várat.⁹¹

Esterházy Pál nagyon ügyelt a rendre. Egyszer fegyelmezés miatt hívatta vissza Koháry Istvánnal a Hódoltságban portyázó katonákat, mert tudomására jutott, hogy a törökök nagyobb katonai vállalkozásra készülnek. A végvárba visszatért katonákat a főkapitánynak „jó rendbe” kellett vennie, hogy ha a tábornoki utasítás megérkezik, oda mehessenek, ahová a helyzet kívánja.⁹²

A katonai engedelmességet szolgálta az eskü (juramentum) letétele is. Kifejezetten füleki katonák részére készített esküszövegről nem tudunk, de egy esküformula alapján nagyjából rekonstruálhatjuk, mit tartalmazhattak.⁹³ (Lásd: 10. melléklet.) A fülekiek esküjéről szintén képet alkothatunk az ugyanabban a végvárrendszerhez tartozó kékkői

meg a kurucoktól elszabadult Horváth István végvári katonától származó értesülését a felettesével, hogy a rebellisek nagy többségének elege lett a szüntelen hadakozásból, és így kiáltottak fel hadnagyaik előtt: „...Békélljete, ha békélhetek, mert ha nem, Isten minket úgy segítjen, itt hagyunk!...” Thököly és a többi vezető megígérték nekik, hogy az első adandó alkalommal fegyverszünetet fognak kötni a császáriakkal. — MOL C 1299. tekerics № 16331., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülel, 1679. november 22.)

⁹⁰ MOL P 125, 4731. tekerics № 8603., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1670. november 14.)

⁹¹ MOL C 1124. tekerics № 7169., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Szitnya, 1676. augusztus 20.)

⁹² MOL C 1287. tekerics № 14261., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1671. július 15.)

⁹³ MOL C 1303. tekerics № 16986., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esküformula végvári katonák részére (keltezetlen)

katonák esküjéből is, amit Esterházy Pál utasítása szerint Koháry István szerkesztett meg.⁹⁴ (Lásd: 11. melléklet.)

Az alkapitányi eskü több kötelességet tartalmazott, mint egy alacsonyabb rangú katona számára megírt változat.⁹⁵

Ha füleki katonát fontos kiküldetésbe indítottak, akkor is esküt kellett tennie. Oroszlány István seregbíró egy alkalommal Forgách Ádám országbíró, Nógrád megyei főispán kérte el Fülekről, és küldte el valahová, és a füleki tisztviselő ezt a juramentumot tette: *„Isten engemet úgy segítjen, teljes Szentháromság egy bizony Isten. Mivel a Méltóságos Országbírája, Gróf Forgách Ádám Uram Őnagysága, egyedül az én keresztény hitemre bizonyos dolgokban, melyet Őnagysága rám bízott, ezen Szeptembernek 17. napjáig elbocsáttatott. Én is esküszöm azon keresztény hitemre, hogy azon napra, ha a halál, halálos betegség vagy rabságtól által nem gátoltatom utamban, hogy megjövök, és igazán híven mindent, az mit Isten tudnom ad, Őnagyságának megviszek, és jelentek.”*⁹⁶

⁹⁴ MOL P 125, 4751. tekercs № 11722., (Esterházy Pál nádor iratai), a kékkői végvár katonái számára készített eskü szövege (1678. december)

⁹⁵ Uo. № 11715., (Esterházy Pál nádor iratai), Bellovics Sámuel füleki alkapitány kinevezésekor elmondott esküszövege (1679. május): *„...Én, Bellovics Sámuel, esküszöm az mindenek teremtő Hatalmas Istennek, aki isteni állatjában s természetében egy személyében három, Atya, Fiú és Szentlélek Istennek, Boldogságos Szűz Máriának, és Istennek minden Szentinek. Hogy én, Bellovics Sámuel, az én Kegyelmes Uramnak, Római Császár és Magyarországi Király Őfelségének fejem fennállatáig és életem fogytáig, ebben az Őfelségétől adatott tisztemben, úgymint füleki vicekapitányságomban, és egyéb Őfelségétől reám bízott dolgaiban igaz hív s engedelmes szolgája leszek, mindenekben Őfelségének és hazámnak. Ezen Őfelsége füleki várát és praesidiumját az Őfelsége hívségére fejem fennállatáig, és egy csöpp vérem kifolyásáig megtartom minden Őfelsége ellensége ellen, mindenekben az Őfelsége igaz híveivel mind magyar, mind német tisztekkal egyet értek az Őfelsége hívséges dolgaiban. Minden előttem porlekedőknek minden személyválogatás nélkül igaz törvényt teszek, alattam valóinak tehetségem szerint mindenekben gondját viselem, és a benn levő Nemes Uraiméknak, kinek kinek illendő becsületét megadom, nemesi szabadságuk ellen nem járok, a szegénységnek a tartományban mindenekben ügyekezem oltalma és védelme lenni minden kőborlók és fosztók ellen. Őfelségének, Fő- és Vicegenerális Uraiméknak Őnagyságuknak, előttem járó Főkapitány Uramnak mindenekben engedelmeskedem, se titkon, se nyilván nem practicálok ellenek, Őfelsége igaz híveinek barátja, jóakarója leszek, ellenségének ellensége fejem fennállatáig. Ha mit pedig olyat hallhatnék, aki hazánknek vagy Őfelségének kárára lenne vagy ellene, avagy a Végháznak, tehát tartozom éjjel-nappal Fő- és Vicegenerális Uraiméknak Őnagyságoknak, előttem járó Főkapitány Uramnak Őnagyságának tudokra adni. Melyre a teljes Szentháromság egy bizony Isten úgy segítjen!”*— Az eskü szövegét Parti Zoltán is közölte. — PARTI, 2007, 204.

⁹⁶ MOL C 1303. tekercs № 16985., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István esküje kiküldetése igaz teljesítéséről (keltezetlen, de 1676 ősze előtt keletkezett)

III.3. A füleki végvár katonaságának ellátása Koháry István főkapitányságának idején (1667—1682)

III.3.A. Bevezetés

A 17. század utolsó harmadában még nagyobb problémák adódtak a végvári katonaság ellátásában, mint azelőtt. Ennek egyik oka az 1670-től egyre erőszakosabbá váló abszolutista gazdaságpolitikában kereshető.¹ Másrészt abban, hogy a Habsburgok 1672-től kezdve Franciaországgal viseltek háborút, és a végekre fordítható összeg nagy része is a nyugati front ellátására kellett. Harmadrészt pedig az addigi török földesurak és hadsereg igényei, illetve a végvárakból kirajzó, a császári zsold hiányában a falvakon élősködő katonaság mellett a termelő lakosságnak egy újabb katonai potenciával, a bujdosó magyarokkal is számolniuk kellett.² Ugyanis a kurucok évente megújították támadásaikat, és eltartásukat a mezővárosok és jobbágyfalvak népétől várták el.³

A kor mezőgazdasági termelési eredményei nem voltak elégségesek ahhoz, hogy egyszerre négyféle sereget lehessen élelmezni belőlük, és még az állami adót is fedezni lehessen.⁴ Ugyanakkor az osztrák hadvezetőség és a kamarai alkalmazottak sem tudtak hathatós megoldást a végvári katonaság színvonalasabb eltartására, így a falakon belül

¹ NAGY, 1983, 149. A Habsburgok 1671-ben 870 ezer forintos adót vetettek ki az országra, amelyből a felsőmagyarországi részre 176 ezer forint esett, azaz egy vármegyére átlagban 13 500 forint. Mindezt legtöbb helyen a török adó mellett.; CZIGÁNY, 2004, 136–137.

² SZAKÁLY, 1983(a), 62–64.; a téma részletes kifejtése: SZAKÁLY, 1981, 302–313.

³ A kurucok fenyegető levél kíséretében összeállítottak egy listát, amelynek a felsorolt termékeit a lakosoknak be kellett szolgáltatni az előre meghatározott helyre. Thököly Imre például Alsó- és Felsőszikálnokról (mai elnevezésük: Alsósziklás és Felsősziklás), Alsó- és Felsőtörjékről és Osgyánról falvanként 300 kenyert, 6 ökröt, 6 szalonnát, 50 kila (kb. 3000 kilogramm) abrakot, 50 tyúkot, 25 ludat, 10 icce (kb. 8 liter) mézet, 20 icce (kb. 16 liter) vaját, 20 icce ecetet, 200 tojást, fél kila (kb. 30 kilogramm) sót. Emellett minden falunak adnia kellett egy kila lencsét, borsót, kölest, árpakását is, de Thököly listája kiterjedt a fűszerekre is (petrezselyem, vöröshagyma, fokhagyma, tárkony, zsálya, bors, sáfrány, gyömbér és szegfűszeg vagy szegfűbors). — MOL C 1057. tekeres № 358., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Thököly Imre levele több falu lakosságának (Divény melletti kuruc tábor, 1678. november 5.) — Meg kell jegyezni, hogy Thököly az említett napon ugyanabban a levélben és más egyéb levelekben más falvaktól is megkövetelte az élelemszállítást.

⁴ PERJÉS, 2002, 22–25.

tartózkodó magyar vitézek a legtöbbször pénz, élelem és állataiknak szükséges takarmány nélkül voltak kénytelenek sínylődni, és csak ígéreteket kaptak.⁵

III.3.B. Zsoldfizetés Füleken

A zsoldfizetés nagyon kényes probléma volt a füleki végvár történetében, mivel rendszeres teljesítését (a fentebb leírtak értelmében) a kormányservek nem tudták garantálni. Szolgálati földekhez csak a tisztek jutottak, a közkatonák nem⁶, ám ettől függetlenül mégsem jutottak ínséges állapotra, mivel a törökök és a kurucok elleni sikeres portyák zsákmányaiból és a polgári lakosságtól kicsikart javakból, valamint a foglyok sarcoltatásából⁷ egészen jól megélhettek. Például 1677-ben tizenöt katona két, Egerből származó, magas rangú törököt fogott el, akikért 2000 tallért kaptak a sarcfizetés alkalmával. A váltságdíjból a végváriak fejenként 110 tallért (magyar forintra átszámolva körülbelül 200–220 forintot) kaptak, miután a főkapitánynak és a kalauznak is kifizették a részesedését.⁸ Egy másik esetet tekintve, a fülekiek 20 lovat zsákmányoltak a kurucoktól egy portya alkalmával, amit hazatértük után azonnal kótyavetyére bocsátottak.⁹

Látható tehát, hogy a portyák és a sarcfizetések jól jövedelmeztek, a katonák mégis inkább ragaszkodtak a zsoldhoz, mivel az állandó és legális volt.

Az 1665-ös hadügyi átszervezések szerint a következő fizetés járt a füleki végvár állományának¹⁰, és ugyanennyi maradt végig az 1670-es években¹¹:

⁵ Uo. 70–71.

⁶ Van olyan nézet is, hogy Füleken és Ajnácskőn minden katona alanyi jogon kapott szolgálati földet (ennek neve „katona osztás”) a Rákóczi-szabadságharc végéig, amivel megélhetésüket és lovaik táplálását megoldhatták. A katonák ezen kívül céhtagságra is törekedtek, valamint földesúri és egyházi felbérletre adóbehajtást is vállaltak. — PÁLMÁNY, 1985, 157.

⁷ CZIGÁNY, 1993, 94.

⁸ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Dúl Mihály sarcelszámoltatási irata (Fülek, 1677. július 7.)

⁹ MOL C 1300. tekeres № 16606., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oláh János levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1678. szeptember 25.)

¹⁰ MOL C 1293. tekeres № 15339., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a füleki katonaság részére elirányzott zsoldösszegek az 1665-ös hadügyi reform alkalmával (1665. március 9.)

¹¹ Uo. № 15317., A füleki magyar katonaság fizetési listája (1670-es évek)

Tisztség	Havi alapsold	Zsoldkiegészítés	Összesen
Főkapitány	100 forint	10 ló tartására, lovanként 3 forint = 30 Ft	130 forint
Alkapitány	50 forint	5 ló tartására, lovanként 3 forint = 15 forint	65 forint
Hadnagy	40 forint	4 ló tartására, lovanként 3 forint = 12 forint	52 forint
Alhadnagy	20 forint	2 ló tartására, lovanként 3 forint = 6 forint	26 forint
Zászlótartó	10 forint	2 ló tartására, lovanként 3 forint = 6 forint	16 forint
Strázsa- mester	6 forint	1 ló tartására 3 forint = 3 forint	9 forint
Trombitás	4 forint	1 ló tartására 3 forint = 3 forint	7 forint
Tizedes	3 forint	1 ló tartására 3 forint = 3 forint	6 forint
Közkatona	4 forint	nem kap pénzt lova fenntartására	4 forint
Gyalogos vajda	20 forint	tisztiszolga költsége is benne	20 forint
Alvajda	15 forint	nincs	15 forint
Gyalogos zászlótartó	10 forint	nincs	10 forint

Dobos	3 forint 45 dénár	nincs	3 forint 45 dénár
Gyalogos tizedes	3 forint 45 dénár	nincs	3 forint 45 dénár
Hajdú	2 forint 30 dénár	nincs	2 forint 30 dénár

Az 1672—1674. közötti állománycsökkentési tervezet szerint a Bányavidéki Főkapitányság váraiban a következő fizetéseket irányozták elő (nem valósult meg.)¹²

Tisztség neve	Havi zsold
Főkapitány	80 forint
Alkapitány	40 forint
Főhadnagy	30 forint
Hadnagy	12 forint
Lovas zászlótartó	8 forint
Strázsamester	6 forint
Trombitás	6 forint
Tizedes	4 forint
Közkatona	3 forint
Gyalogos vajda	10 forint
Gyalogos zászlótartó	5 forint
Gyalogos strázsamester	2 forint 30 dénár
Hajdú	2 forint

¹² MOL P 125, 4737. tekeres № 9874., (Esterházy Pál nádor iratai), A Bányavidéki Főkapitányság váraiba elirányzott katonai létszám kimutatása az Udvari Haditanács 1672–1674 közötti terveinek megfelelően

A zsoldfizetés késése esetén a füleki katonák és tisztek petíciót nyújtottak be közösen a kerületi főkapitánynak, a Haditanácsnak vagy az uralkodónak. Ezek a kérelmek egyrészt más végvárakkal való közös akciók lehettek. Farkas György lévai alkaptány egy alkalommal megírta Kohárynak, hogy a Bányavidéki Főkapitányság helyőrségei közös kéréssel (supplicatio) megírását tervezték az uralkodóhoz, melyben a zsoldfizetés elmaradása miatt panaszkodtak.¹³ Egy másik alkalommal szintén az összes Bányavidéki Főkapitánysághoz tartozó végvár katonái (közte a fülekié is) közös petíciót intéztek Esterházy Pálhoz, melyben a zsoldjuk mielőbbi kifizetésének és a belföldi magyar gyalogság összeíratásának I. Lipót előtti szorgalmazását kérték. A katonák igazságosnak és méltányosnak tartották ezek teljesítését, mivel ők minden nap kockára teszik életük az uralkodóért, a családjukért és az egész kereszténységért, minden nap meg kell mutatniuk vitézségük, holott az ellenség, a halál és a betegség folyton megrikítja soraik. A petíció aláírói azt kérték felettesüktől, hogy ne mulassza el levelüket prezentálni az uralkodónak, és hogy próbáljon ráhatni szavaival egy fizetést és zsoldlistába vételt elrendelő parancs kiadására.¹⁴

A füleki katonák maguk is küldtek fel panaszlevelet Koháry tudtával. 1680 augusztusában például Becskerek Mihály lovas főhadnagyot indították útnak, hogy a levél átadása mellett szóban is előadja súlyos problémájukat a fizetéssel és a feltöltéssel kapcsolatban.¹⁵ A tiszt küldetéséről Koháry István maga is szólt a tábornoknak, és kérte, vegye figyelembe a füleki sereg panaszait, majd terjessze alkalomadtán az uralkodó elé.¹⁶

A füleki főkapitány maga is többször papírra vetette, és Semptén lakó felettese elé juttatta a fizetlenség miatti panaszokat. Koháry fontos érvnek tartotta egy 1669. nyári levelében, hogy mivel a katonáknak sem fizetésük, sem más keresetük nincs, és mivel a vasvári béke miatt portyázni sem mehetnek, így „...éhhel halókká, holt szegényekké...” váltak, és a katonai szolgálatot nem tudják teljesíteni.¹⁷ Mikor pedig 1678 novemberében megtudta, hogy Esterházy Pál közeledik a zsoldpénzzel, így próbálta azt megsürgetni:

¹³ MOL C 1295. tekercs № 15572., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Farkas György levele Koháry Istvánnak (Léva, 1676. január 22.)

¹⁴ MOL P 125, 4719. tekercs № 5942., (Esterházy Pál nádor iratai), a Bányavidéki Főkapitányság várai (Sempte, Sellye, Nyitra, Léva, Fülek, Korpona, Kistapolcsány és Kékkő) legénységének petíciója Esterházy Pálnak (keltezetlen, de 1681 előtt keletkezett)

¹⁵ MOL P 125, 4716. tekercs № 5293., (Esterházy Pál nádor iratai), a füleki helyőrség katonaságának petíciólevele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. augusztus 8.)

¹⁶ MOL P 125, 4706. tekercs № 2786., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. augusztus 8.). Ugyanez megtalálható: MERÉNYI, 1903, 239–240., XXIX. levél

¹⁷ Uo. № 2737., Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. július 18.)

„...ezen fizetetlen, e mostani idő mivoltához képest, a jó Isten tudja, mely nehezen esik csoporton s itt benn tartása [a katonaságnak]...”¹⁸ Ha úgy gondolta, Koháry István még a Haditanács¹⁹ és az uralkodó elé²⁰ is felment a végváriak fizetése ügyében.

Koháry felettesei igyekeztek a füleki katonák fizetésének kérdését rendezni és a főkapitányt megnyugtanni, hogy az intézkedések már megkezdődtek. Louis de Souches tábornok megírta a főkapitánynak 1668 tavaszán, hogy kétszer is kérelmezte a Haditanácstól a katonák zsoldjának kifizetését.²¹ A következő előljárója, Esterházy Pál a Wesselényi-féle rendi szervezkedést követő felkelés idején, alig két héttel a Habsburg-ellenes akciók kirobbanásának hírül vétele után, levélben nyugtatta meg Koháryt, hogy a zsoldfizetés rövid időn belül megkezdődik.²² Egy másik alkalommal örömmel adta hírül, hogy 1673 karácsonyának táján fog megérkezni a fülekiek zsoldja.²³ Esterházy 1678 januárjában szintén jelezte Kohárynak, hogy a fizetőmester hamarosan megérkezik Fülekre is.²⁴ Amikor 1678 őszén a Thököly Imre által vezetett kuruc csapatok Füleket is veszélyeztették, Esterházy ismét a fizetés közelségéről értesítette Koháry Istvánt, amit a fizető- és lustramesterrel együtt végvárról végvárra menve, személyesen fog meggyőződni a katonáknak való átadásáról.²⁵ Aztán 1680 februárjában Esterházy azt közölte a főkapitánnyal, hogy megint az uralkodó elé járult, hogy a további fizetéseket kijárja a katonák részére.²⁶ 1681 elején a tábornok ismét örömmel értesítette Koháryt, hogy a végváriak hamarosan megkapják a zsoldjukat.²⁷

Bercsényi Miklóstól, Esterházy Pál helyettesétől, szintén megnyugtató információkat kapott Koháry István a katonai fizetések rendezéséről. 1673. március elején arról írt, hogy

¹⁸ Uo. № 2770., Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. november 9.). Ugyanez megtalálható: Merényi, 1903, 81., XVI. levél

¹⁹ MOL C 1300. tekercs № 16637., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Balassa Juditnak (Fülek, 1674. október 25.)

²⁰ MOL C 1293. tekercs № 15322 és C 1294. tekercs № 15366., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István beszédtervezete az I. Lipót előtti személyes meghallgatás alkalmából (1677. december 17.)

²¹ Uo. № 15263., Louis de Souches levele Koháry Istvánnak (Jaispitz, 1668. május 17.)

²² MOL C 1286. tekercs № 14209., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. április 21.)

²³ MOL C 1287. tekercs № 14272., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. október 22.)

²⁴ MOL C 1286. tekercs № 14212., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. január 17.)

²⁵ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. október 29.)

²⁶ MOL C 1286. tekercs № 14157., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Keresztúr, 1680. február 16.)

²⁷ Uo. № 14162., Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1681. február 8.)

Esterházy Pál és a fizetőmester Semptén megkezdte a végváriak zsoldjának kifizetését, és előbb-utóbb Füleket is eléri.²⁸ Mikor a kuruc–török had Felső-Magyarország területén megkezdte a hadműveleteit, a főkapitány-helyettes szintén a fülekiek zsoldjának közelgő kifizetéséről tájékoztatta Koháry Istvánt.²⁹

Az 1681-es országgyűlésen Koháry prezentálta a füleki hiányosságokat. Az Udvari Haditanács a katonák fizetésének ügyében azt ígérte, hogy javaslatot tesz az uralkodó 1679. április 25-i rendelete előtti állapot felülvizsgálatára, és javasolni fogja a katonák zsoldjának kifizetését.³⁰

Az Esterházy Pál környezetében évekig tartózkodó Koháry Imre a fizetés ügyében többször ragadott tollat, hogy főkapitány bátyját értesítse a zsoldfizetéssel kapcsolatos tudnivalókról. Például 1669 őszén jelezte, hogy Raimondo Montecuccoli, az Udvari Haditanács elnöke, sorban bejárja a végvárakat, megszemléli a katonákat, a felszerelést és a fegyverzetet, de zsoldot nem oszt sehol sem. A hön óhajtott fizetésre tehát még várni kell.³¹ 1677 februárjában pedig arról értesítette bátyját, hogy a magyar végváriak fizetésének rendezése szándékában állt volna az uralkodónak, a fizetést is meg akarta kezdeni, de nemrég futár érkezett a nyugati hadszínterről, aki a franciák ellen Lotharingiában küzdő császári seregben dülő éhínségről és fizetetlenségről számolt be, és ezért Lipót oda irányította át a készpénzt.³²

A zsold ügyének eredményes intézését nem mindig a katonai felettesek oldották meg. Bercsényi Miklós például helyeselte, hogy Koháry István a füleki katonák petícióját felküldte, de szerinte sokkal célszerűbb és egyszerűbb lenne egy Szalay nevű, Bécsben lakó hivatalnoknak írniuk ezután, mivel ő könnyebben bejuthat a pénzügyi szervekhez, eredményesebben közbenjárhat, és első kézből nyújthat információkat.³³ Máskor pedig a

²⁸ MOL C 1131. tekerics № 7554., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. március 4.)

²⁹ MOL C 1118. tekerics № 6588., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Temetvény, 1682. július 15.)

³⁰ MOL C 1061. tekerics № 5051., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács határozata a füleki katonák ellátásának ügyében (Sopron, 1681. június 11.)

³¹ MOL C 771. tekerics № 1445., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1669. november 17.)

³² MOL C 772. tekerics № 1546., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Selmezbánya, 1677. február 28.)

³³ MOL C 1118. tekerics № 6560., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1673. december 14.)

Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátus vállalta a füleki katonák zsoldjának az uralkodóhoz való benyújtását, melyet a megyei vezetők Koháry István kérésére megtettek.³⁴ Egy nappal később a szomszédos Pest–Pilis–Solt vármegye is csatlakozott a felajánláshoz.³⁵

Ha a császári pénzügyi szerveknél elegendő pénzforrás állt a rendelkezésre, a végváriak fizetését azonnal folyósítani kezdték. Az Udvari Haditanács 1675 áprilisában adott ki utasítást, hogy a lévai, korponai, kékkői és füleki helyőrség katonasága megkapja a fizetését: a német katonák két óra járó pénzt és négy óra járó posztót, a magyar végváriak pedig négy óra járó készpénzt és hat óra járó posztót. A Haditanács utasította Esterházy Pált, hogy Georg Zimmermann lustramester mellé adjon kíséretet, és minden szolgálati kérését teljesítse.³⁶

Hogy a füleki sereg ténylegesen mikor kaphatott zsoldot, és mekkora összegben, arról kevés információ áll a rendelkezésre. A császári vezetőség minden robbanással fenyegető belügyi helyzet alkalmával pénzt szorított ki az államháztartásból a végváriak ellátására. Így tett az 1670-es felkelés idején is. Esterházy Pál üzenetet küldött Balassa Bálint korponai főkapitánnyal Semptérről az összes parancsnoksága alatt levő végvárnak, hogy a fizetőmester elindult, és végigjár minden erősséget.³⁷ Az egész füleki helyőrség június 18-án kapta meg a zsoldját.³⁸ A következő fizetési ígéret 1674-ben érkezett. Koháry szeptember végén örömmel újságolta édesanyjának, hogy még ebben az évben megérkezik a fizetés³⁹, de ennek valós kiutalásáról csak 1675 áprilisában rendelkeztek. Bélteky Pál alkapitány azt írta májusban,

³⁴ HML IV-1/a, 3. kötet, 22., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1668. június 13.)

³⁵ MOL, 3375. tekerics, 3. kötet, 130., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1668. június 14.)

³⁶ MOL P 125, 4731. tekerics № 8699., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1675. április 27.)

³⁷ MOL P 125, 4737. tekerics № 9868., (Esterházy Pál nádor iratai), Esterházy Pál levele a Bányavidéki Főkapitányság várparancsnokai részére (Sempte, 1670. május 8.)

³⁸ MOL C 1297. tekerics № 16070., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Lista Koháry István tartozásának visszafizetéséről. Az irat elvileg idősebb Koháry István 1662-es fizetési listája, de a hátoldalán fia tartozásának visszafizetése is fel van tüntetve, amit bizonyos alkalmakkor részletekben rendezett. Innen tudjuk, hogy 1670. június 18-án 100 forintot visszaküldetett a fizetőmesterrel Fülekről az adósság fejében a hitelezőknek.

³⁹ MOL C 769. tekerics № 1064., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele Balassa Juditnak (Kismarton, 1674. szeptember 29.)

hogy közel jár már a fizetőmester Fülekehez, és ő már igyekszik a katonákat fegyelemben tartani.⁴⁰ Az 1678. év elején és végén szintén megérkezett a fizetés Fülekre.⁴¹

A mozgolódó kurucok elleni harc fokozására valószínűleg 1679. második felében is sor került zsoldfizetésre, de csakis Füleken. Ugyanis a szomszéd végvár, Léva, alkapitánya ezt írta Koháry Istvánnak: „...*Úgy látom, Nagyságos Uram, hogy a fülekiek abban tudnak imádkozni, hogysen más végbeliek, hogy a fizetést megnyerhetik. De köszönjétek ezt is az áldott kurucoknak!...*”⁴²

A következő fizetés Fülekre 1681 februárjában jutott el. Még január 16-án Philipp Ernest ab Erdkerat, a füleki német csapatok parancsnoka megírta Kohárynak, hogy két hírforrásból is tudomására jutott, hogy a végváriak nem kapják meg a járandóságukat. Egyrészt egy futár érkezett hozzá, aki üres szóbeszédnél többnek nem tartotta azt, hogy a kilenc hadügyi biztos elindult volna errefelé, hiszen még Bécsben tartózkodnak. Másrészt Erdkerat január 9-i datálással a hadszervezési biztos ezredestől levelet kapott, melyben még említése sem történt a fizetésnek, sem annak, hogy a közeljövőben elindítanák azt.⁴³ Aztán mégis az uralkodó rendelkezett a fizetésről, mert február 8-án Esterházy Pál levélben értesítette a főkapitányt, hogy Fülekre is meg fog érkezni a várva várt pénz.⁴⁴ Két héttel később ismét Erdkerat tudósította Koháryt a zsold körüli tudnivalókról. A német kapitány február 20-i keltezéssel levelet kapott Bécsből, aminek írója beszámolt neki arról, hogy a fizetési bizottság most indult meg Bécsből, mert be kellett várnia, míg a fizetőmester visszaérkezett néhány végvár posztóval való ellátásáról. A bizottság vezetői a hadszervezési biztos ezredes, a fizetőmester és Wimmer élelmezési biztos, akiket titkárok és kisebb rangú hivatalnokok kísérnek. A bizottság az áradás miatti útviszonyok függvényében fog haladni, Komáromban kezdi a kifizetést, majd Semptére visszafordul, és a Bányavidéki

⁴⁰ MOL C 1300. tekerics № 16540., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Béteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füleke, 1675. május 22.)

⁴¹ MOL C 1286. tekerics № 14212., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. január 17.); MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. október 29.)

⁴² MOL C 1298. tekerics № 16129., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Farkas György levele Koháry Istvánnak (Léva, 1679. július 21.)

⁴³ MOL C 1058. tekerics № 728., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Philipp Ernest ab Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Füleke, 1681. január 16.)

⁴⁴ MOL C 1286. tekerics № 14162., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1681. február 8.)

Főkapitányság végvárait járja végig, és Fülekkel fejezik be feladatukat.⁴⁵ Az időjárási körülmények valószínűleg nem akadályozták a mozgásban a komissziót, mert a vártnál lényegesen gyorsabban eljuttatták a pénzt a katonáknak, hiszen Bellovics Sámuel február 25-én már a rendben lezajlott zsoldfizetésről számolt be Koháry Istvánnak.⁴⁶

A zsoldfizetés tehát elég ritka eseménynek számított, és mindig örömmel töltötte el a katonákat, de ez a hangulat a felelőtlenséget és a meggondolatlanságot is kihozta belőlük. Ugyanis a fizetés hírére kölesönt vettek fel. Például az 1670-es zsoldfizetés után Bélteky Pál azt írta Esterházy Pálnak, hogy megkapta a Spork tábornok táborába szóló menetparancsot, de olyan probléma merült fel, hogy a katonák nehézkesen akarnak elindulni, és elégedetlenek is. Ugyan pár napja megkapták a fizetésüket, de az legtöbbjének már elfogyott, mert korábban hitelre vettek fel élelmet, de oly nagy mértékűt, hogy még a posztó eladási értéke sem fedezte soknak a kölcsönük összegét a törlesztéskor. A vitézek emiatt nem tudnak az útra felszerelést szerezni, nem telik lovat patkoltatni, és még a télre szánt ruhaanyaguk is ráment a hitelre. Ezért kérte Esterházy Pált, hogy annak a 200 lovasnak, akikkel táborba száll, adasson kéthavi zsoldpénzt a prófuntmesterrel, a várépítésre szánt pénzből. Abból bőven telne, sőt ha felsőbb helyről kap utasítást a körmöcbányai kamara, akkor azonnal pótolni fogja a hiányt, és semmi veszteség nem lesz a vár építésében sem. Az alkaptány utalt arra is, hogy idősebb Koháry korában, 1663–1664-ben az volt a szokás, hogy a táborba szálló füleki végváriak kéthavi zsoldpénzt kaptak. Bélteky szerint ezt most is jó lenne alkalmazni, mert nagyobb fegyelemben lehetne tartani általa a katonákat, és nem is szöknének el útközben.⁴⁷ (A fizetés miatti felpezsdülést Léva alkaptányának, Farkas Györgynek Koháry Istvánhoz írt levele is nagyszerűen szemlélteti. A szintén a Bányavidéki Főkapitánysághoz tartozó végvárban 1675 januárjában hírül vették a nagy eseményt, és annyira tűzbe jöttek, hogy a katonai vezetők 100 lovast és 75 gyalogost, több szekérrel a fizetőmesterek elé küldtek Nyitrára, hogy a pénzt és a posztót hazáig kísérhessék. Csakhogy a csapat ott senkit és semmit nem talált, így elkeseredetten tért vissza Lévára. Farkas György szerint a katonák újbóli csalódottsága nem pusztán a katonai fegyelemre ható probléma,

⁴⁵ MOL C 1294. tekerics № 15378., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Philipp Ernest ab Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. február 21.)

⁴⁶ MOL C 1297. tekerics № 15979., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. február 25.)

⁴⁷ MOL P 125, 4700. tekerics № 1207., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1670. június 23.)

hanem az eddig is meglévő megélhetési gondokat nehezíti, sőt a polgári lakossággal való összetűzésekre is okot ad, mert „...*az szegény éhhel holt, fizetetlen nép, hallván hírit-jövetelit fizetésnek, arra való örömben ki köpönyeget, ki ködmönt, ki abrakot, szénát, ki szalonnát vett fizetés fejében, mely miatt immár csak engemet búsítanak az mesteremberek adósság végett...*”. A lévai alkapitány azonnal írt Esterházy Pálnak a kényes tényekről, sőt arra buzdította Koháryt, hogy ő „...*se kímélje se papírosát, se téntáját...*”, szólaljon fel annak érdekében, hogy a fizetést ne halogassák a felsőbb helyeken, és ne keltsenek felesleges álhírekkel csalódást és keserűséget a végváriakban.⁴⁸⁾

Koháry István azért is szorgalmazta katonái számára a zsold kifizetését, mert főkapitányi járandóságát velük együtt kapta kézhez. Bár csak 1667-ben foglalta el a posztját, a Kamarától 1664-től kezdve megkapta a fizetést. Kohárynak így az 1665-ös szervezeti reformig 272 forint 15 dénár járt havonta, ami az átalakítás után 130 forintra redukálódott.⁴⁹ (Bár a főkapitányi instrukciók 15. pontja szerint Kohárynak 125 forint járt a szolgálatáért és további 20 pedig királyi adományként, tehát 145 forint volt a fizetése.⁵⁰) Nem tudni, milyen meggondolásból, az 1670-es zsoldfizetés alkalmával Koháry István arra számított, hogy a magasabb összeget fogják kifizetni neki. Ám a fizetómester megtagadta tőle ezt, amiért a főkapitány június 23-án panaszkodott Esterházy Pálnak⁵¹, majd június 25-én vélt sérelmét a Haditanácshoz is eljuttatta. A tanácsosok azt válaszolták a főkapitánynak, hogy a fizetómestertől jelentést kérnek a zsold ügyében, megvizsgálják az ügyet, és ha a pénz jogosan jár Kohárynak, intézkedni fognak utólagos kiutalásáról.⁵² Azonban pár hét elteltével fény derült arra, hogy Koháry az 1665 előtti összeget várta volna el, és ekkor a Haditanácstól elutasító levelet kapott. A katonahivatalnokok közölték vele, hogy az 1665-ös redukációs rendelkezés értelmében minden egyes, a Bányavidéki Főkapitányságban szolgálatot teljesítő

⁴⁸ MOL C 1299. tekercs № 16463., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Farkas György levele Koháry Istvánnak (Léva, 1675. január 12.)

⁴⁹ MOL C 775. tekercs № 1997., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István kérelme az Udvari Haditanács zsoldfizetési részlegéhez (keltezetlen, de tartalma alapján, és mert Koháry saját kézzel írta alá, 1685. november és 1687. október között keletkezett.)

⁵⁰ MOL C 1061. tekercs № 5043., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács főkapitányi instrukciói Koháry István számára (Bécs, 1667. július 1.)

⁵¹ MOL P 125, 4706. tekercs № 2741., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Füle, 1670. június 23.)

⁵² MOL C 989. tekercs № 7525., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. július 4.): „...*Quoad alterum ratione stipendii denegati a Prælibato Iustra Magistro informationem exigemus, qua percepta haud deerimus, debito loco ordinare, ut Dominatoni Vestrae solutio demerita tum pro præterito tum in futurum absque ulteriori difficultate præstetur...*”

főkapitánynak egységesen 130 forint havi zsold jár, ennél magasabb összeg kifizetésére nincs mód, bármekkora járandóság is van feltüntetve a főkapitányi instrukciókban. Koháry István fogadja el ezt a rendelkezést, és elégedjen meg ezzel a kevesebb zsoldösszeggel a későbbiekben is — írták még neki a tanácsosok.⁵³

Más indokokra hivatkozott Koháry, mikor fizetésének kiutalását kérte a Magyar Kamarától. A kuruc veszély miatt többször kellett Koháryt és csapatait a felső-magyarországi területek védelmére segítségként átkérni. Koháry bevallása szerint összesen 3–4 hónapot töltött táborban Esterházy Pál, Carlo Strassoldo és Wolfgang Frederick Cobb tábornokok parancsnoksága alatt, de még sem a rendes zsoldját, sem a táborozásért járó pénzt nem kapta meg. A főkapitány családi ősei és saját önzetlen királyhűségét említve, valamint arra hivatkozva, hogy ő maga és csapatai azonnal rendelkezésre álltak, érdemesnek tartotta magát arra, hogy megkapja a kívánt pénzt. És ezért azt kérte a Kamarától, hogy terjessze be kérvényét a Haditanács és az uralkodó elé, hogy engedélyt kapjon arra, hogy Körmöcbányáról vagy más bányavárosból utalják ki neki a kívánt fizetését, (egyben, mint az I. Lipóttól várható uralkodói kegy valós megnyilvánulását), és azt a füleki német katonák zsoldjával küldessék is le hozzá.⁵⁴

Mint láttuk, Koháry olykor csakis a saját zsoldja érdekében folyamodott a felsőbb szervekhez. Hogy az előbbi esetben megkapta-e a járandóságát, nem tudjuk, de egy másik kérvénye eredményeként 1682. március 12-én, három évre visszamenően, megkapta elmaradt zsoldját 2000 forint értékben.⁵⁵

A Füleken szolgáló katonák fizetéséhez a vármegyék is hozzájárultak. Heves és Külső-Szolnok vármegye 1672 őszén egy teljes hónapra átvállalta annak a 100 hajdúnak a fizetését, akiket Koháry István azért szerződtetett a szabad legények közül a particularis insurrectio alkalmával, mert Esterházy Pál kérésére ki kellett vonulnia a rebellisek ellen induló császári táborba. A vármegye olyan feltétellel vállalta, ha az a repartícióból később

⁵³ MOL C 1064. tekercs № 5656. melléklete, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. július 31.)

⁵⁴ MOL C 1288. tekercs № 14509., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levélfogalmazványa a Magyar Kamarához (keltezetlen, de tartalma miatt 1677. novembere után keletkezett).

⁵⁵ MOL C 775. tekercs № 1997., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István kérelme az Udvari Haditanács zsoldfizetési részlegéhez (keltezetlen, de tartalma alapján, és mert Koháry saját kézzel írta alá, 1685. november és 1687. október között keletkezett.)

levonásra kerül.⁵⁶ Az 1673. januári megyei költségkimutatás szerint a részleges mozgósítás keretében Fülekre került szabadhajdúk fizetésére 300 forintot adtak.⁵⁷ A február 20-i közgyűlésen bemutatták azokat a nyugtákat is, melyek erről a kifizetésről szóltak. Eszerint Koháry István 1673. január 20-án elismerte, hogy a vármegye a 100 talpas eltartására valóban 300 forintot adott, mégpedig 200 forintot készpénzben, 100-at pedig 100 kila búza megvételével, melyet az élelmezésükre fordítottak. Ugyanakkor a gyűlésen felolvasták Johann Ludwig von Olenhausen felső-magyarországi élelmezési főbiztosnak 1673. február 1-jei, Kassán kelt elismerő levelét is, melyet azután írt meg, hogy Zsoldos Miklós vármegyei jegyző bemutatta Koháry nyugtáját. Az élelmezési főbiztos elismervényében az említett 300 forintot (250 rajnai forintot) elfogadta, és levonta a megyére kivetett repartíciós összegből.⁵⁸ Az 1673 nyarán megtartott újabb költségkimutatás szerint a vármegye három járásból szedte össze a hajdúk pénzét és a 100 kila búzát.⁵⁹ Heves és Külső-Szolnok vármegye 1673 őszén ismét felajánlott 120 forintot a füleki katonák fizetésére a növekvő kuruc és török veszély elhárításának céljából, de csak azzal a feltétellel, hogy Koháry István kijárja azt, hogy ezt az összeget is levonják a királyi adószedők a megyére kivetett repartíciós összegből.⁶⁰ 1675 őszén Carlo Strassoldo tábornok Heves és Külső-Szolnok vármegyéhez intézett egy levelet, melyben a füleki vár gyalogosainak létszámnövelésére kérte meg, mivel Koháry István a vitézek zömével az Ónod melletti császári táborba vonult. A vármegye először nagyon húzódkodott, a nagy hiányokra és a nehéz életre hivatkozott, de végül hajlandónak mutatkozott vállalni a költségeket, de csakis akkor, ha Strassoldo ígéretet ad, hogy levonhatja a megyére rendelt repartíciós összegből.⁶¹ A magisztrátusnak az ígéretet hamar be kellett váltania, mert október elején Bélteky Pált is a kurucok ellen induló katonai táborba rendelték. A vármegye 33 talpas felfogadását és teljes fizetését vállalta magára, míg az alkapitány vissza nem tér a hadjáratból.⁶²

⁵⁶ HML IV-1/a, 4. kötet, 176., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. szeptember 20.)

⁵⁷ Uo. 197., (Fülek, 1673. január 18.)

⁵⁸ Uo. 202–205., (Fülek, 1673. február 20.)

⁵⁹ Uo. 240., 241., 243., 246. és 251., (Fülek, 1673. június 21.)

⁶⁰ Uo. 276., (Fülek, 1673. október 3.)

⁶¹ HML IV-1/a, 5. könyv, 59—61. oldal (Fülek, 1675. szeptember 25.)

⁶² Uo. 66–67. oldal (Fülek, 1675. október 5.)

A vármegye az 1678-as kuruc támadás idején is felajánlott 300 forint kiegészítést a füleki katonák zsoldjához, de teljesítését a közvetlen veszély elérkeztével ígérte csak.⁶³ A magisztrátus 1679-ben 200 forintot szavazott meg a főkapitány kérésére, olyan feltétellel, hogy Koháry közbenjár abban, hogy ebből az összegből minél többet beszámítsanak illetékes helyen a repartitíóba.⁶⁴ A tisztviselők elszámoltatása szerint 1679-ben Dúl Mihály seregbírónak is kiutaltak 100 forintot a végvári katonák eltartására.⁶⁵

Pest–Pilis–Solt vármegye is részt vállalt alkalmi felajánlásokkal a füleki katonák fizetésének kiegészítésére. 1672 októberében például Koháry István kérésére 100 forintot szavazott meg a testület a Fülek védelmére rendelt szabadhajdúk zsoldjára. Egy feltételt szabott a vármegye a kifizetéskor: hogy ezt az összeget levonathassák a megyére kivetett repartitíóból.⁶⁶ Mivel a magisztrátus tagjai osztották a főkapitány aggodalmát abban, hogy a szabadlegények a szerződésük lejártá, és a várból való kimenetelük után a rebellisekhez állhatnak, továbbá hogy a vármegye kimutassa az uralkodó iránti lojalitását, 1672. novemberben — az összeg repartitíóból való levonását ismét kérve, — a testület újabb 200 forint kifizetését vállalta.⁶⁷ 1678-ban a várost fenyegető kuruc veszély elhárítása okából, újabb 200 tallért bocsátott a vármegye a füleki várba toborzott gyalogosok fizetésére.⁶⁸

Nógrád vármegye 1672 őszén Koháry István kérésére szintén felajánlást tett a Fülekre toborzott talpasok fizetésére 100 forint összegben. A feltétel a szokásos volt: ezt a pénzt vonassa le Koháry a repartitíóból.⁶⁹

A fogságba került füleki katonák váltságdíjához is hozzájárultak a vármegyék. Pest–Pilis–Solt vármegye például 18 forintot ajánlott fel Szántó Gergely váltságdíjához.⁷⁰ Ugyanígy a magisztrátus 1675-ben Csaba György sarcához járult hozzá 3 forinttal⁷¹, 1676-ban pedig Nyékon Gergely váltságpénzét toldotta meg 12 forinttal.⁷² Heves és Külső-

⁶³ Uo. 340., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1678. július 20.)

⁶⁴ Uo. 415., (Fülek, 1679. augusztus 31.)

⁶⁵ HML IV-1/a, 6. kötet, 70., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1680. szeptember 11.)

⁶⁶ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 94., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. október 13.)

⁶⁷ Uo. 96., (Fülek, 1672. november 18.)

⁶⁸ Uo. 305., (Fülek, 1678. július 9.)

⁶⁹ NML IV-1/a, 3. kötet, 202., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. október 24.)

⁷⁰ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 125., Pest—Pilis—Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1673. május 31.)

⁷¹ Uo. 187., (Fülek, 1675. szeptember 13.)

⁷² Uo. 242., (Fülek, 1676. november 12.)

Szolnok vármegye szintén segített rabságba esett füleki katonáknak. 1671-ben például Pálffy János füleki iratos rab részére ajánlott fel 2 forintot.⁷³ A nógrádi magisztrátus is szintén 1671-ben kiegészítette bizonyos rab katonák váltságdíj-összegét: Szögyényi Ferencét 20 tallérral, Jenei Bálintét 2 forinttal.⁷⁴

Ugyanakkor a magisztrátusok segítettek a katonáknak, ha azok hozzájuk fordultak segélyért. Így például Pest–Pilis–Solt vármegye 3 forintot adott Móricz István gyalogos hadnagynak⁷⁵, egy másik esetben pedig a kuruc fogságból éppen kiszabadult Kiss Györgynek segített 2 forinttal.⁷⁶

Ha valamelyik vármegyének szolgálatot tettek a füleki katonák, akkor egyszeri juttatásként díjat is adhatott a magisztrátus. Zólyom vármegye például bizonyos foglyok Zólyomra szállításáért a kíséreknek 81 forintot fizetett ki.⁷⁷

De a vármegyék Fülek katonai vezetőinek fizetéséhez is hozzájárultak. Például Pest–Pilis–Solt vármegye Bélteky Pál 1669-es és 1670-es fizetéséhez járult hozzá 100 forinttal.⁷⁸ Koháry István Heves és Külső-Szolnok vármegyétől kért kölcsön 24 forintot fizetése hiányában, amit 1676-ban térített vissza.⁷⁹

A végvári katonák részére a Kamarák a fizetés pótlására vagy kiegészítésére posztóban is fizethettek. A pénzügyi szervek uralkodói utasításra nagy mennyiségben vásároltak fel nyugat-európai vagy sziléziai szövetanyagot, de a katonák részére magasabb átváltási arányban számítva adták át, mint fizetséget. Emiatt a végváriak ruházata általában jó minőségű volt, és a hidegebb évszakokban sem szenvedtek sokat.⁸⁰

⁷³ HML IV-1/a, 4. kötet, 91., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. november 4.)

⁷⁴ NML IV-1/a, 3. kötet, 60., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. január 12.)

⁷⁵ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 45., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. június 17.)

⁷⁶ Uo. 179., (Fülek, 1675. március 7.)

⁷⁷ MOL 43277. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667—1678), 449., (Zólyom, 1671. december 2.)

⁷⁸ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 11., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. decembere, Advent harmadik vasárnapja utáni harmadik napon)

⁷⁹ HML IV-1/a, 5. kötet, 151., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1676. augusztus 19.)

⁸⁰ SZENDREI, 1888, 424.; PERJÉS, 2002, 70–71.

III.3.C. A füleki katonák élelem- és takarmányellátása

A 17. századi végvári katonaság élelmezését és a lovasság takarmányozását bizonyos helyeken az adott várhoz tartozó birtoktestek biztosították⁸¹, de ahol nem voltak sem szolgálati, sem magánföldesúri földek, ott a vármegyétől történő szállítással kellett megoldani az ellátást. A magyar állam a vármegyéket ugyanis törvény által kötelezte az élelem- és takarmányszállításra, hogy legalább természetbeni juttatást nyújtson a katonaságnak. Ám a korabeli gazdasági, kereskedelmi és termelési viszonyok, valamint a politikai rendszer, a közbiztonság hiánya, a megfelelő adminisztráció és a szervezőképesség tökéletlensége miatt mégsem került a végvárakba időben és kellő mennyiségben az élelem és az abrak.⁸²

Koháry István főkapitánysága alatt szintén fennálltak ezek a problémák. A főkapitány a maga részéről úgy próbálta enyhíteni az ellátatlanságot, hogy kérelemmel fordult a Fülekhez törvényileg rendelt vármegyékhez, hogy bocsássanak a rendelkezésére valamennyi abrakot és élelmet. (A Füleken berendezkedett három vármegye sokszor Koháry kérése nélkül is odafigyelt arra a veszélyre, mely a polgári lakosságot is fenyegette volna, ha a katonák ellátatlansága miatt a vár elesik, ezért felajánlasként is juttattak terményeket a katonai ellátmány-kiegészítéshez. Azonban az ilyen felajánlások és a repartitio egyidejű teljesítése alaposan megterhelte őket, főleg olyan alkalmakkor, mikor (mint például 1679 késő őszen) a Gácsba téli kvártélyra vonuló német katonák teljes körű ellátásáról is ezeknek a vármegyéknek kellett gondoskodni.⁸³)

Nógrád vármegye például 1672 őszen két alkalommal is adott 100–100 kila gabonát a Fülekre telepített szabadhajdúk ellátására: egyszer szeptemberben⁸⁴, egyszer pedig októberben⁸⁵. A vármegye feltétele mindkét esetben az volt, hogy a gabona árának összegét vonassa le Koháry a Felső-Magyarországra rendelt élelmezési főmesterrel a megyére kirótt repartitíós összegből.

⁸¹ ACSÁDY, 1888, 263.

⁸² PERJÉS, 2002, 55–57.

⁸³ MOL C 1276. tekercs № 12614., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1679. november 19.)

⁸⁴ NML IV-1/a, 3. kötet, 200., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. szeptember 26.)

⁸⁵ Uo. 202., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. október 24.)

Heves és Külső-Szolnok vármegye 1669 őszén a füleki talpasok négy tisztjének adott oda 24 kila búzát, fejenként hatot-hatot.⁸⁶ 1671-ben szintén négy gyalogostisztnek ajánlott fel fejenként 2 kila búzát az ellátmányhoz a magisztrátus⁸⁷, amit a következő évi számadás tanúsága alapján valóban ki is utaltak.⁸⁸

Az 1672. őszi kuruc támadás idején Koháry Istvánt a császári táborba rendelte Esterházy Pál. A főkapitány Fülek védelmére 100 szabadhajtút fogadott fel, és ellátásukra a vármegyét kérte meg. Heves és Külső-Szolnok vármegye 300 forintot ajánlott fel az említett katonák ellátására. Ebből a pénzből 100 forintot 100 kila búza megvásárlására adott, azzal a feltétellel, hogy Koháry közbenjár, hogy az állami tisztviselők a repartíciós összegből ezt levegység.⁸⁹ A magisztrátus 1675 őszén ugyanilyen feltételekkel megint vállalta 33 talpas fizetésének és élelmezésének teljes költségét.⁹⁰

Heves és Külső-Szolnok vármegye az 1678-as, nyári kuruc támadás idején természetbeni fizetésként búzát, zabot és vágómarhát ajánlott fel a füleki katonák ellátására, egyrészt a védelem megtartása, másrészt segítségnyújtás céljából. Ám ennek teljesítését akkorra kívánták a tanácsstagok időzíteni, ha a háborús helyzet tapasztalhatóvá válik a vár környékén is.⁹¹

Thököly Imre kurucai Fülek 1678. őszi rövid ostroma idején felégették a Fülek környéki kerteket és raktárakat, így a nemesség és a katonaság széna- és zabkészlete teljesen megsemmisült. Koháry István kérésére a vármegye december 19-ére gyűlést hívott össze, melyen a magisztrátusnak és a megyében legnagyobb földterülettel rendelkező nemeseknek vagy familiárisaiknak kellett megjelenniük, hogy azon beszéljék meg és osszák ki, ki mennyi lótakarmánnyal járuljon hozzá a végvár védelméhez, figyelembe véve a szegényebb rétegek

⁸⁶ HML IV-1/a, 3. kötet, 85., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. szeptember 19.)

⁸⁷ HML IV-1/a, 4. kötet, 91., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. november 4.)

⁸⁸ Uo. 147., (Fülek, 1672. július 7.)

⁸⁹ Uo. 176., (Fülek, 1672. szeptember 20.): a vármegye itt ajánlotta fel a 100 kila búzát; Uo. 202–205., (Fülek, 1673. február 20.): ezen a közgyűlésen olvasták fel Koháry István 1673. január 20-i levelét, mely azt igazolja, hogy a magisztrátus valóban adott 100 kila búzát. Ugyanakkor ezen a gyűlésen olvassák fel azt a levelet is, amelyben Johann Ludwig von Olenhausen 1673. február 1-jén elfogadta Koháry igazoló levelét, és az összeget beszámította a repartícióba.; Uo. 251., (Fülek, 1673. június 21.): ezen a közgyűlésen elszámoltatás történt, amiből kiderült, hogy a 100 kila búza valóban a várba rendelt katonákhoz került.

⁹⁰ HML IV-1/a, 5. kötet, 66–67. oldal, Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (Fülek, 1675. október 5.)

⁹¹ Uo. 340., (Fülek, 1678. július 20.)

sérelmét, de egyben az uralkodó iránti hű szolgálatot is teljesítve. A december 14-i közgyűlési napon az egyik katonatisztnak 12 kila lisztet ajánlott fel serénysége jutalmául a vármegye.⁹²

1679 tavaszán alkapitány-váltásra került sor Füleken. A leköszönő Bélteky Pál 60 forint értékű ajándékbort kapott búcsúzóul a vármegyétől⁹³, majd mikor Bellovics Sámuel 1679. május végén elfoglalta az alkapitányi posztot, Heves és Külső-Szolnok vármegye 30 kila búzát és 20 kila zabot adott neki fizetségként, ami járnai szokott egyszeri juttatásként a megye részéről minden újonnan kinevezett főtisztnak. Ugyan pénzben volt szokás fizetni, de a pénzügyi nehézségek miatt természetben rendezte le a vármegye a fizetést.⁹⁴ (Az 1680. augusztus 27-én tartott, és szeptember 11-én felolvasott, az 1679-es évre vonatkozó takarmányelszámoltatás 25 kila zab kiutalását tartalmazza.)⁹⁵

Koháry István 1679 nyarán megint ellátmányt kért a magisztrátustól, amit meg is kapott, 200 forintot a hajdúk zsoldjára és 100 kila búzát az élelmezésükre, de azzal a feltétellel, ha ezeknek összértékét elintézi, hogy levonják illetékes helyen a megyei repartitíóból.⁹⁶ Aztán a főkapitány 1679. decemberben megint kérelemmel fordult a Füleken tartózkodó vármegyék vezetőségéhez, hogy a katonaság, valamint a szegényebb rétegek ellátására szavazzanak meg valamennyi pénzt vagy élelmet, és ennek megtárgyalására üljenek össze egy bizonyos napon. A Heves megyeiiek a december 13-i közgyűlésen döntöttek arról, hogy Tassy Mihály alispán, Vay Ádám, Ebeczky Menyhért szolgabíró, Dobay János szolgabíró és Guttay István nemesi ülnök fog elmenni a megye nevében a megbeszélésre.⁹⁷ Az ott elhangzottakról az érintettek az 1680. január 31-i megyegyűlésen számoltak be: a megegyezés értelmében Heves és Külső-Szolnok vármegye, Nógrád vármegyéhez hasonlóan, ha a végvár szüksége és az uralkodó szolgálata úgy kívánja, akkor

⁹² Uo. 364., (Fülek, 1678. december 14.)

⁹³ HML IV-1/a, 6. kötet, 34., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (Fülek, 1680. június 5.)

⁹⁴ HML IV-1/a, 5. kötet, 394., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (Fülek, 1679. június 14.)

⁹⁵ HML IV-1/a, 6. kötet, 63–64., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (Fülek, 1680. szeptember 11.)

⁹⁶ HML IV-1/a, 5. kötet, 415., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (Fülek, 1679. augusztus 31.)

⁹⁷ Uo. 429–430., (Fülek, 1679. december 13.)

360 forintot ad Koháry István kezéhez, vagy ugyanezt az összeget 240 forint készpénzben és 120 kila búzában fizeti meg.⁹⁸

Pest–Pilis–Solt vármegye szintén kivette a részét a füleki katonák élelemmel való ellátásából. 1669-ben például a füleki gyalogos tiszteknek 13 forint 50 dénárt szavazott meg a vezetőség, hogy búzát vásároljanak rajta.⁹⁹ Három évvel később Bélteky Pál (aki 1672 nyara és 1679 tavasza között egyszerre volt füleki alkapitány is, és alispán is) azt kérte a vármegyétől, hogy a kuruc támadás idejére Fülekre toborzott szabadhajdúk ellátására felajánlást tegyen. A vezetőség a következőt szavazta meg: „...az mennyi pénzen száz kila búzát megvehet, vagy vétethet Viceispán Uram, annyi pénzt az *Repartitiora* való pénzből vétessen ki az szolgabírákkal ökegyelmekkel, és megvétetre adassa az hajdúknak...”¹⁰⁰ A december 10-i vármegyei elszámoltatás adatai vallanak, hogy a vármegye a füleki prófuntmesternek valóban átadta a 100 forintot.¹⁰¹ A december 20-i gyűlésen pedig arról határozott a magisztrátus, hogy a gróf Forgách Ádámnak felküldendő contributiós listába foglalják bele azt is, hogy mennyi ellátmányt adtak a füleki sereg részére.¹⁰²

A vármegyei vezetőség egyszeri alkalommal 6 kila búzát ajánlott fel Borbély Istvánnak, az egyik füleki gyalogos hadnagynak, mert mikor Barsy János szolgabíró háza leégett, akkor az ő szomszédban levő házának tetejét is lerombolták, nehogy a tűz tovább terjedjen.¹⁰³

A lázadók és kurucok ismételt előretörése miatt kialakult veszélyt látva, a vármegye Fülek katonáinak élelmet ajánlott fel: 300 kila búzát, 30 darab kőszót és 10 szarvasmarhát.¹⁰⁴ Az 1678-as füleki ostrom folyamán a kurucok felgyújtották a vár környékén található összes takarmányt, és emiatt a lóállomány nem tudott abrakhoz jutni, és az áttelelés is veszélybe került. Emiatt Koháry István a vármegyéhez fordult, ami (másik két társához hasonlóan) ajándék gyanánt bizonyos mennyiségű szénát és zabot ajánlott fel.¹⁰⁵

⁹⁸ Uo. 434–435., (Fülek, 1680. január 31.)

⁹⁹ MOL, 3375. tegercs, 4. kötet, 9., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. decembere, Advent harmadik vasárnapja utáni harmadik napon)

¹⁰⁰ Uo. 92–93., (Fülek, 1672. október 13.)

¹⁰¹ Uo. 109., (Fülek, 1672. december 10.)

¹⁰² Uo. 112., (Fülek, 1672. december 20.)

¹⁰³ Uo. 123., (Fülek, 1673. április 11.)

¹⁰⁴ Uo. 305., (Fülek, 1678. július 9.)

¹⁰⁵ Uo. 317–318., (Fülek, 1678. december 15.)

Pest–Pilis–Solt vármegye 1679-ben Bellovics Sámuel alkapitányi fizetéséhez terményekben járult hozzá, 30 kila búzát és 20 kila zabot ajánlott fel.¹⁰⁶

A vármegyéhez az 1679. évben eljutott I. Lipót rendelete, melyben felszólította a magisztrátust, hogy a füleki vár ellátásbeli hiányosságait igyekezzen pótolni. Ez a rendelet szinte egybeesett a főkapitány hasonló tartalmú kérésével, ezért úgy határozott a vezetőség, hogy a szolgabírákkal összeírta az erre a célra beadható széna és zab mennyiségét, október 12-re pedig rendkívüli ülést hív össze, melyen közli a felajánlott mennyiséget. A tanácskozássra a vármegye Forgách Ádám, a kalocsai érsek és a váci püspök, valamint Koháry István megbízottait hívta meg, míg a vármegye magisztrátusa és birtokosai részéről Bélteky Pál alispán, Melczer János, Tassy Mihály, Vécsey Sándor, Vay Ádám, Vatay Pál és az alispán által kijelölt alacsonyabb rangú hivatalnokok jelentek meg.¹⁰⁷

Az október 12-i egyeztetés rendben lezajlott, és az ott eldöntötteket a vármegye decemberben elfogadta. Ennek értelmében Pest–Pilis–Solt vármegye minden porta után 8 tallért ajánlott fel búzavételre és 4 kila zabot terményben a füleki végvár ellátására. A valódi teljesítésről 1680 februárjában számoltatták el a szolgabírákat.

Szolga- bíró neve	Porta- Szám	Impositio a búza vételére	Beszedett összeg	Fel- marad
Tassy Ferenc	81 és ¼	650 tallér	229 tallér és 50 dénár	420 tallér és 50 dénár
Barsy János	49 és ½	396 tallér	258 tallér és 20 dénár	137 tallér és 80 dénár

¹⁰⁶ Uo. 331., (Fülek, 1679. június 15.)

¹⁰⁷ Uo. 340., (Fülek, 1679. szeptember 12.)

Gyürky István	19 és $\frac{3}{4}$	158 tallér	57 tallér	101 tallér
Horváth Sámuel	23	184 tallér	145 tallér	39 tallér
Össze- sen	173 és $\frac{1}{2}$	1388 tallér	689 tallér és 70 dénár	698 tallér és 30 dénár

Mint látható, a búzavételre vonatkozó felajánlást a vármegye nem tudta teljes egészében teljesíteni, kicsivel több, mint 50 %-át egyáltalán meg sem szerezhette. (Meg kell jegyezni, hogy még az előző év nyarán Bellovics Sámuelnek felajánlott 30 kila búzát, de még annak 20 talléros árát sem tudta megadni.)

Ugyanezt a hiányos teljesítést láthatjuk a felajánlott zab esetében is. A vármegye itt a felajánlás 32%-át tudta teljesíteni, azaz kicsivel kevesebb, mint egyharmadát.¹⁰⁸

Szolga- bíró neve	Porta- Szám	Impositio a zabra	Beszedett mennyi- ség	Felmarad
Tassy Ferenc	81 és $\frac{1}{4}$	325 kila	121 kila	204 kila
Barsy János	49 és $\frac{1}{2}$	198 kila	8 kila	190 kila
Gyürky István	19 és $\frac{3}{4}$	79 kila	21 kila	58 kila
Horváth Sámuel	23	92 kila	70 kila	22 kila
Összesen	173 és $\frac{1}{2}$	694 kila	220 kila	474 kila

¹⁰⁸ MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 3–6., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1680. február 8.)

1680 júniusában ismét pénzbeli felajánlást kért Koháry a vármegyétől, ezúttal szénavasárlás céljára, melyet az exactio teljesítése és a korábbi tartozások rendezése fejében sürgetett. A magisztrátus azt ígérte, hogy a következő gyűlésen határoznak erről az összegről, de addig is felajánlottak a füleki katonák lovainak ellátására 320 forintot, azzal a feltétellel, hogy ezt a pénzt a leendő felajánlásba beleszámítják. Ha pedig a közgyűlés a 320 forint sorsáról úgy dönt, hogy inkább a vármegye használatára fordítsák, akkor sem kéri vissza Kohárytól, hanem ajándékképpen otthagyni nála, szintén a katonalovak etetésére.¹⁰⁹

1681-ben Pest–Pilis–Solt vármegye a füleki vár szükségleteire felajánlott minden porta után 8 forintot, ám a kurialistáknak, armalistáknak és egyéb adófizető rétegeknek 16 forintot kellett befizetniük a szolgabíráknak.¹¹⁰

Gömör vármegye ugyan nem tartozott Fülekre semmilyen szolgáltatással, mégis alkalmanként hozzájárult a katonaság ellátásához. Például 1678 szeptemberében Koháry István részére átküldött 10 libát, 20 tyúkot, 10 szekér fát és egy hordó bort.¹¹¹ 1679 januárjában Dúl Mihály 192 kila mennyiségű, Gömör megyéből származó dézsmabúzát vett át Füleken.¹¹² Majd 1682 nyarán, mikor Thököly Imre a törökökkel együtt Felső-Magyarországot hódította meg, és Koháry István a füleki készletek felfrissítése érdekében katonai végrehajtókat küldött a vármegyére, akkor a magisztrátus önként felajánlott a salvaguardának heti 20 kila szénát, napi 30 font húst és a három déli járásból bizonyos számú búzát a kenyérsütéshez.¹¹³ Pár nap múlva újabb 5 kila búza Fülekre beküldéséről is rendelkezett a gömöri megyegyűlés.¹¹⁴

Zólyom vármegye 1675 őszén vállalta 30 könnyűfegyverzetű lovaskatona eltartását, melyeket az egyre inkább növekvő kuruc és török veszély miatt kért Koháry István. A magisztrátus ígéretet adott, hogy hat hétre biztosítani fogja az említett katonák ellátmányát (10 forintot a parancsnoknak, 4–4 forintot a közlegényeknek), emellett a szükséges szénát és

¹⁰⁹ Uo. 23b., (Fülek, 1680. június 21.)

¹¹⁰ Uo. 58., (Fülek, 1681. október 24.)

¹¹¹ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 74., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Pelsőc, 1678. szeptember 19.)

¹¹² MOL C 1057. tekercs № 709., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1679. január 12.)

¹¹³ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 317., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Sajógömör, 1682. augusztus 3.)

¹¹⁴ Uo. fol. 318/a., (Rozsnyóbánya, 1682. augusztus 7.)

zabot is rendelkezésre bocsátja. Erre a célra minden portára 1 talléros adót vetett ki a vármegyei vezetőség.¹¹⁵

Füleken királyi helyőrség állomásozott, amelynek élelmezését az Udvari Kamara és (bár a vár a Bányavidéki Főkapitánysághoz tartozott, és így elvileg a Magyar Kamarának kellett volna vele foglalkoznia) a Szepesi Kamara intézte. A királyi kézben levő várakban általában az adott Kamara jelölte ki az udvarbíró és az élésmestert. Az udvarbíró a vár gazdasági tevékenységeit irányította, az élésmester pedig csak a vár élelmezésével foglalkozott.¹¹⁶ Fülek gazdasági tekintetben a Koháry-családé, és az eddigi források ismeretében úgy tűnik, hogy az udvarbíró személye és a Koháryak itteni birtoktestének ügyintézője egy és ugyanazon személy volt. Viszont az élésmestert változatlanul a Kamara nevezte ki. Ha a füleki viszonyokat összehasonlítjuk a murányival, azt láthatjuk, hogy ott a várkapitányi és a gazdatiszti funkció egy személy kezében összpontosult. Másik eltérés, hogy Murányban a kinevezett élésmester nem csupán az élelem kiosztásának megszervezésével foglalkozott, de nagymértékben beleszólása volt mind az iparosok működésének ellenőrzésébe, mind az építkezések irányításába, sőt a vármunkásokat is akadálytalanul felhasználhatta. Fülek és Murány ellátásának összehasonlításában feltétlen meg kell említeni, hogy az utóbbiban kocsmáltatás nem volt jellemző, viszont két sörfőzőház is működött. Ennek az az oka, hogy a csak német nemzetiségű katonaság nemcsak szórakozási lehetőséget látott az ital fogyasztásában, hanem a honvágya miatt is itta.¹¹⁷

Koháry István úgy is próbált enyhíteni a katonaság élelmezésbeli hiányain, hogy saját birtoktesteinek terményeit adta el az élésmesternek. Például az egyik seregszemle közeledtével a főkapitány azt javasolta édesanyjának, hogy a szénájukat adják el most a katonaságnak, mert a szokásos 3 tallér helyett 4-et kínálhatnak fel egy öl mennyiségért. Ugyanakkor felajánlotta Balassa Juditnak, hogy ha kedvező árat szab a búzáért, azt is megvásároltatja a prófuntmesterrel.¹¹⁸ 1674-ben Koháry István a gazdatisztjét bízta meg azzal, hogy a füleki német helyőrségnek adjon el a búzából. Ám az élelmezésvezető először nem vette azt át. Ekkor a főkapitány Oroszlány Istvánt is felküldte a német származású

¹¹⁵ MOL 43277. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667–1678), 780–781., (Besztercebánya, 1675. október 23.)

¹¹⁶ KENYERES, 2001(a), 158.; KENYERES, 2001(b), 1364–1366.

¹¹⁷ SARUSI Kiss, 2001, 238–239. és 243–244.

¹¹⁸ MOL C 769. tekercs № 1040., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele Balassa Juditnak (Fülek, 1669. április 12.)

élelmezésmesterhez, aki a gazdatiszt viselkedését okolta, amiért nem vette át a búzát. A seregbíró és a prófuntmester beszélgetése után, az utóbbi megígérte, hogy minden további nélkül átveszi Koháry termését, csak rothadt, penészes és konkolyos ne legyen.¹¹⁹ A füleki jószágigazgató elszámoltatása arról vall, hogy 1674. október 10-én összesen 114 kila búzát adott el a füleki német helyőrség részére, emellett november 23-án három füleki katonának (Tolnai Jánosnak, Balogh Istvánnak és egy meg nem nevezett vitéznek) mért ki 3 kila búzát egyszeri fizetségként, mert Pápay Péter nemesembert Korponára kísérték. 1675. február 9-én pedig a gazdatiszt Koháry parancsára Becskerekely hadnagynak adott át 34 kila búzát.¹²⁰ Hasonló kimutatás készült 1678 áprilisában is, mikor Koháry kérésére Dúl Mihály seregbíró és Barsy János szolgabíró elszámoltatta a kiadott és bevett búza, bor, takarmány és állatok mennyiségéről Borsics János füleki tiszttartót.¹²¹ Tehát a füleki tiszttartó munkáját mindig a seregbíró ellenőrizte, sőt akár utasíthatta is. Ez jól látszik a következő esetből is. Dúl Mihály egy alkalommal számonkérte Horváth Sámuel tiszttartót, hogy miért osztott ki 100 kila búzát a raktárból? A provizor azt felelte, hogy azért igyekezett megszabadulni tőle, mert már molyosodott. Dúl Mihály mégis a gabona visszaszedését parancsolta meg neki.¹²²

A füleki vár vezetőségéhez élelem- és takarmányvásárlásra vonatkozó ajánlatok is érkeztek. Például Koháry édesanyja írt egyszer a fiának, hogy a szécsényi birtoktesthez tartozó falvaik jobbágysága nem akarja beszolgáltatni a búzajárandóságot, ezért felvetette, hogy militaris executióval kellene behajtani tőlük, Fülekre vitetni, és ha már ott van a búza, el is adni a prófuntmesternek, hiszen most jó ára van az étkezési gabonának.¹²³

Nem Koháry-birtokról is jöhetett ajánlat: egy esetben Esterházy Sándor kérte Koháryt, hogy beszélje rá a füleki prófuntmestert, hogy megvegye felesleges búzáját és

¹¹⁹ MOL C 1087. tekeres № 6512., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1674. október 22.)

¹²⁰ MOL C 1130. tekeres № 7378., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), A füleki jószág gazdatisztjének búzatermésre vonatkozó elszámoltatása 1674. augusztus és 1675. március között

¹²¹ MOL C 1299. tekeres № 16324., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Borsics János füleki gazdatiszt elszámoltatása (Fülek, 1678. április 29.). A pontos kimutatást nem tudjuk, mert csak a bevezetést és a fejléct tartalmazza a forrás.

¹²² MOL C 1300. tekeres № 16652., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. július 29.)

¹²³ MOL C 1294. tekeres № 15492., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Szitnya, 1680. február 25.)

árpáját. Ha kedvező válasz érkezik, akkor azonnal utasítja bujái jobbágyait, hogy szállítsák a rendeltetési helyre a terményeket — ígérte a főnemes.¹²⁴

De a füleki katonák élelmezéséhez ajándékképpen is érkeztetett gabona. Például Forgách Ádám országbíró Heves vármegyei birtokairól 100 kila búzát és 200 kila zabot küldött a végvárba.¹²⁵

Magyarországon az 1670-es években egyre inkább szokásba jött, hogy a vár parancsnoka az élelmezési hiányosságok pótlására önkényes kivetések alkalmazott.¹²⁶ Ezeknek beszolgáltatását a vármegyei magisztrátussal kooperálva, számon tartották és ellenőrizték. Taxonyi György, az egyik vármegyei tiszttartó, Koháry parancsát közvetítette az egyik falu bírójának, Bíró Györgynek, hogy a levél kézhezvétele után, azonnal szálljon szekerre, és egy bizonyos Gábor deákkal induljon meg Fülekre, hogy a termény- és élelem-beszolgáltatásra vonatkozó megbeszélést lefolytassák.¹²⁷ Dúl Mihály seregbíró, Ebeczky Menyhért Nógrád vármegyei alispán és Sötér Ferenc Heves vármegyei jurassor (egyben Koháry egyik tiszttartója) szigorú levelet intézett ismeretlen falunak, melyben a váci püspöknek járó victuáliát és egyéb tizedeket kérték Fülekre szállíttatni, mivel az említett egyházi személy eladta nekik erre az évre a szedési jogot. Ezért elküldték a lakosokhoz Palik Tamás kolduló rabot, mint dézsmást, hogy az általa felsorolt terményeket szolgáltatassák be: gabonát, mézet, juhot, sajtokat és „posárokat” (?), és hozzák fel Fülekre, ám lehetővé tették a falu számára, hogy mivel távol esik a végvártól, akár 140 ezüsttalléron is megválthatja tizedszolgáltatási kötelezettségét. Ellenszegülés vagy halogatás esetén a három füleki tisztségviselő a dézsma kétszeres behajtásával és mellé a nyargalópénz megvételével fenyegette meg a lakosokat.¹²⁸

A vármegyék szigorúságára utal az is, hogy alkalmanként erélyes fenyegetést intéztek az elmaradással vádolt falvakhoz. Zichy István tóki jobbágyait például halálbüntetéssel fenyegette meg a szolgabíró, ha időre nem viszik be Fülekre az előírt szénát és zabot, amit

¹²⁴ MOL C 1287. tekeres № 14271., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Sándor levele Koháry Istvánnak (Domanic?, 1678. december 29.)

¹²⁵ HML IV-1/a, 5. kötet, 318., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (Fülek, 1678. február 4.)

¹²⁶ ACSÁDY, 1888, 263.; R. VÁRKONYI, 2001, 24–26.

¹²⁷ MOL C 1299. tekeres № 16298., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Taxonyi György levele Bíró Györgynek (Fülek, 1678. február 13.)

¹²⁸ MOL G 12, XII.1., 2. doboz, fol. 196–197., A Thököly-szabadságharc levéltára — Levelek (1672–1691), Dúl Mihály, Ebeczky Menyhért és Sötér Ferenc levele ismeretlen falu lakosságának (Fülek, 1678. augusztus 1.)

Koháry István kért a vármegyétől.¹²⁹ A főúr — miután értesült jobbágysági panaszából a helyzetről — azonnal levelet intézett a főkapitányhoz. Zichy már értesült arról, hogy Koháry nem tartotta fontosnak a termények azonnali beadását, amiről írt is a szolgabíróknak, de az a jelek szerint mégis mindenáron be akarta szedetni. A főnemes ezért azt kérte a főkapitánytól, hogy csitítsa el a túlbuzgó vármegyei tisztviselőt: ne fenyegetse a Váci-szigeten levő jobbágyságait. Koháry türelmét is kérte a beszolgáltatással kapcsolatban, arra hivatkozva, hogy a falvaktól az út Fülekig több napot tesz ki.¹³⁰

Koháry István több alkalommal is előljáróihoz fordult, ha a hiányosságok veszesebb arányokat öltöttek, vagy már a védelem látta kárát az ellátási problémáknak.

Koháry egyrészt közvetlen felettesét, a bányavidéki főkapitányt informálta a hiányokról. 1674-ben keserűen vázolta fel Esterházy Pál előtt, hogy több hónapi élelemmennyiség nem érkezett meg a várba. Mi több, a magyar helyőrség már három napja nem kapott a központi raktárakból ennivalót, és így szinte lehetetlennek mutatkozik Fülek védelme, amit még a létszámhiány is súlyosbított.¹³¹ 1677-ben a füleki főkapitány ismét jelentést tett a végvár ellátási gondjairól.

Ezen kívül Koháry az Udvari Haditanácshoz is eljuttatta az élelemre és ellátmányra vonatkozó panaszokat, hogy ott találjon orvoslátot. Így tett az 1677. év elején, mikor a katonák élelmezési gondjainak megoldása érdekében az Udvari Kamarával való kapcsolatfelvételt szorgalmazta.¹³² De ha kellett, akkor Koháry a Haditanácstól¹³³ és az uralkodótól¹³⁴ is személyesen kért audienciát, és eléjük tárta a füleki várban lévő égető szükségletet. (Nem kizárt, hogy a főkapitány 1679 májusában is bekéredzkedett Lipóthoz.)¹³⁵

¹²⁹ MOL C 1064. tekerics № 5695. melléklete, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Falusi lakosok levele Zichy Istvánnak (Tök, 1679. augusztus 15.)

¹³⁰ Uo. № 5695., Zichy István levele Koháry Istvánnak (Csicsva, 1679. augusztus 17.)

¹³¹ MOL P 125, 4717. tekerics № 5702., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (keltezetlen, de tartalma 1674. novemberi, mivel a C 1287. tekerics № 14256-ban Esterházy válaszol a levélre Kismartonból, 1674. november 13-án.)

¹³² MOL C 1293. tekerics № 15324., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele az Udvari Haditanácsnak (Fülek, 1677. február 18-a előtt)

¹³³ MOL E 254, 81. csomó, № 103., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Franz Bernard Wallsegghhez (Bécs, 1679. május 25.)

¹³⁴ Uo. № 15322 és C 1294. tekerics № 15366., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István beszédtervezete az I. Lipót előtti személyes meghallgatás alkalmából (1677. december 17.)

¹³⁵ Koháry István Wallseggh kamarai tanácsosnak írta Bécsből 1679. május 25-én, hogy most éppen az uralkodói székhelyen tartózkodik, és várja a jelzést, hogy megjelenhessen a személyes kihallgatáson a Burgban.

Mikor pedig Koháry Istvánnak nem állt lehetőségében a panasztétel, akkor a füleki német kapitány járult Prágában az Udvari Haditanács és I. Lipót elé, mint például 1680 májusában.¹³⁶

A füleki hiányosságok pótlását a vármegyékre testálta az uralkodó és a Haditanács, a végrehajtását a kerületi főkapitányokra bízta. A katonai parancsnokok ezután levelet intéztek az adott vármegye magisztrátusához a beszolgáltatást megkövetelve. Ez azt jelentette, hogy a vármegyének a megszokott adókon (contributio, repartitio) felül kellett élelmet és lóeledelt beszolgáltatnia. Nógrád vármegyét például I. Lipót 1672. október 12-én felszólította, hogy az abban az évben beszedett királyi dézsmát Fülekre és Divénybe szállíttassa a helyőrségek ellátására.¹³⁷

Koháry István kérhette feletteseitől is, hogy a vármegyék ellenőrzését és figyelmeztetését maga hajthassa végre. Bercsényi Miklósnak például jelezte, hogy az általa adott eltávozási engedély értelmében, el fog utazni a július 8-án és 9-én tartott Hont vármegyei kongregációra. Ugyanabban a levélben a főkapitány igényét fejezte ki annak a listamásolatnak Fülekre küldésére, mely a vármegyéknek a portaszám alapján megállapított és beszolgáltatandó élelmezési kötelezettségét tartalmazta, hogy a későbbiekben arra hivatkozhatson a magisztrátusok előtt.¹³⁸

A felettesek általában rendezték a problémákat, ha mást nem is, de ígéreteket tettek az élelmezés és az ellátás javítására. Például Esterházy Pál egy Kohárytól jövő panaszlevél után tett ígéretet arra, hogy ismételten írni fog a Haditanácsnak az ügyben.¹³⁹

Az Udvari Haditanács — az Esterházy Pálnak 1676. áprilisban írt levele szerint — az Udvari Kamara és a Magyar Kamara hatáskörébe tolta át a felelősséget. A két pénzügyi szervnek kell ugyanis figyelmeztetnie a vármegyéket, hogy üljenek le a helyi prófuntmesterrel megtárgyalni a magyar és a német helyőrség részére beszolgáltatandó

¹³⁶ MOL C 1297. tekeres № 16016., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Philip Ernest von Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Prága, 1680. május 22.) és C 1301. tekeres № 16678., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Prága, 1680. május 25.)

¹³⁷ NML IV-1/a, 3. kötet, 203., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. november 14.)

¹³⁸ MOL P 125, 4720. tekeres № 6286., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Bercsényi Miklósnak (Fülek, 1671. július 7.)

¹³⁹ MOL C 211. tekeres № 1492., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. július 22.)

élelem mennyiségét.¹⁴⁰ Egy másik alkalommal, 1678-ban, a katonai szerv Koháry július 3-i levelére reagálva, kitartásra buzdította, bizalmáról biztosította, de ígéretet csak annyit tett, hogy a kellő támogatást meg fogják küldeni, amint tudják.¹⁴¹ Megint máskor az Udvari Haditanács arról értesítette a főkapitányt, hogy az élelmezésre kért pénz, melynek fontosságáról Philip Ernest von Erdkerat, a füleki német alakulat parancsnoka személyesen beszélt a tanácsosok előtt, hamarosan meg fog érkezni az Udvari Kamarától Fülekre, mivel Æneas Caprara tábornok közbenjárt a kiutalás meggyorsítása érdekében.¹⁴²

Koháry István a pénzügyi hivatalokhoz, a kamarákhoz is fordulhatott az élelmezéssel és az ellátással kapcsolatos ügyekben. A főkapitánynak a Szepesi Kamarához kellett fordulnia akkor, amikor a Balogvárra¹⁴³ rendelt hajdúk élelmezéséről volt szó. A kisebb erősséget 1676. július végén foglalták el egy kuruc portya miatti ellentámadás alkalmával a Bélteky Pállal levő füleki katonák. Az alkapitány a kiégett romok közé 20 talpast rendelt, nehogy a törökök beletelepedjenek, és rövid idő alatt újjáépítsék.¹⁴⁴ A Szepesi Kamarára hárult a 20 gyalogos katona egyhónapi ellátása, míg döntés nem születik a vár sorsa felől. Csakhogy szeptemberben is ott kellett maradniuk, és az ellátmányuk késett. Ekkor Koháry (a katonák kétségbeesett üzenetét hallva) azonnal levelet írt Madarász Dávid kamarai tanácsosnak, hogy intézkedjen élelmezésük felől, aztán „*tegyen rendelést*” arról is, hogy vagy vonja ki a fülekieket Balogvárról, vagy Murányból helyeztessen oda német muskétásokat, mert a 20 gyalogos ellátásából adódó problémák már elég kínosak mindkettejüknek.¹⁴⁵ Október közepén Koháry megint levélben kereste fel a Kassán működő pénzügyi szervet. Bejelentette nekik, hogy 20 talpasát a létszámhiányok miatt visszavonja Fülekre, tehát a Kamara a 14 nap alatt döntsön, hogy őrizni szeretné-e a váracsát, vagy inkább lerombolni, mert az üres és magára hagyott várba könnyen gyalogságot küldhet a

¹⁴⁰ MOL P 125, 4731. tekercs № 8727., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1676. április 25.)

¹⁴¹ MOL C 1293. tekercs № 15289., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1678. július 14.): „...*Interea nostra etiam ex parte, iuxta possibilitatem quæcunque necessaria sunt, disposuimus, non dubitantes, Dominationem Vestram Magnificam pro virili animo suo cuiuslibet insultui resisturam...*”

¹⁴² MOL C 1301. tekercs № 16676., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Linz, 1680. augusztus 25.)

¹⁴³ A Szlovákiában található helység mai elnevezése Vámosbalog (Veľký Blh)

¹⁴⁴ MOL C 1296. tekercs № 15752., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. július 30.)

¹⁴⁵ MOL E 254, 73. csomó, № 2., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Madarász Dávid kamarai tisztviselőnek (Füle, 1676. szeptember 11.)

török pasa. Koháry saját véleménye szerint a lerombolás mellett voksolt.¹⁴⁶ A Kamara azonban úgy dönthetett, hogy mégis megtartja a várat, mert 1677 februárjában Koháry ismét írt a Fülekről odaküldött talpasok ellátásának ügyében. A tanácsosok figyelmébe ajánlotta a 20 ember vezetőjét, Szabó Istvánt, aki az emberei ellátatlanságának ügyében fel fog utazni Kassára hozzájuk, hogy a hiányokat eléjük tárja. Koháry kérte a kamarai tisztviselőket, hogy hallgassák meg Szabót, és segítsenek megoldani neki és embereinek gondjait.¹⁴⁷ A kamarai ülésen február 10-én felolvasott levélre a tanácsosok a következő nap válaszoltak, melyben megírták, hogy ők Szabót és a Balogvárhoz tartozó kincstári birtoktest számadóit már korábban felhívták magukhoz, de nem jelentek meg. Most azonban Koháryra való tekintettel — ugyanakkor méltatva Szabó István érdemeit, igaz ember voltát és legutóbbi betegeskedését is — másodszer is lehetőséget nyújtanak arra, hogy ismét eléjük járulhasson panaszaival.¹⁴⁸ A főkapitány egy hónap múlva válaszolt, ismét a figyelmükbe ajánlotta Szabó Istvánt, és reményét fejezte ki, hogy Szabó házának felépítését minél előbb véghez viszik kamarai segítséggel a királyi számadók.¹⁴⁹

Koháry István akkor is a Szepesi Kamarához fordult, amikor Fülek építéséhez és ellátásához volt szüksége pénzre. Török Ferenc rimaszombati harmincados bevételének egy részét Lipót felajánlotta korábban erre a célra. Csakhogy a Thököly-kurucok nemrég alaposan kifosztották a tisztviselő pénztárát, és így nem mutatkozott mód arra, hogy teljesítsék a királyi felajánlást. Mivel Koháry Istvánnak feltétlenül kellett a felajánlott pénz, arra kérte Franz Bernard Wallsegg báró kamarai főtanácsost, hogy ami bevételt Török Ferenc Gömör vármegye serkei járásából dézsmaként beszed, bocsássa elismervények kölcsönös adása ellenében a füleki vár rendelkezésére.¹⁵⁰ Wallsegg december 21-i válasza alapján Koháry a serkei járás dézsmáját valóban elfogadhatta Török Ferenctől, át is vette (a pénzt a végvár építésére, az élelmet a katonaság ellátására fordítva), viszont még egy probléma merült fel: a kamarai archívum és a termékbeszedők összeírásaiban szerepelnie

¹⁴⁶ Uo. № 11., Koháry István levele a Szepesi Kamarának (Fülek, 1676. október 15.)

¹⁴⁷ MOL E 254, 74. csomó, № 14., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele a Szepesi Kamarához (Fülek, 1677. február 2.)

¹⁴⁸ MOL C 1293. tekeres № 15279., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Szepesi Kamara levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1677. február 11.)

¹⁴⁹ MOL E 254, 74. csomó, № 17., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele a Szepesi Kamarához (Fülek, 1677. március 13.)

¹⁵⁰ MOL E 254, 79. csomó, № 46., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Franz Bernard Wallsegghöz (Fülek, 1678. december 14.)

kell az említett járásból befolyó jövedelemnek is. Az esetleges revíziók elkerülésére, Koháry információt kért arról, milyen módon igazolja azt, hogy az említett jövedelem Fülekre vándorolt? Elég lesz-e az, hogy a német tisztek és némely füleki nemes igazolást és írásos tanúbizonytságot ad arról, amit ő felküld Wallseggnak?¹⁵¹

A Szepesi Kamarával való kapcsolat folytatódott ezután is. 1679 tavaszán Koháry panaszlevelet írt Wallsegghhez a füleki hiányosságokkal kapcsolatban, amire május 4-én érkezett válasz Kassáról, de akkor már a főkapitány Bécsben tartózkodott, mert I. Lipót hajlandónak mutatkozott fogadni őt. Ettől függetlenül Koháry ugyanúgy számított arra, hogy a pénzügyi tanácsos a maga hatáskörében hathatósan tudja rendezni ezután is az élelmezésbeli hiányosságokat, és nagyrabecsülését kifejezve, ígéretet tett, hogy beszámol neki az uralkodói kegy megnyilvánulásáról.¹⁵² A királyi felajánlásból származó serkei tized ügyében még elmaradása volt Kohárynak, amire Wallseggh figyelmeztette. Koháry júliusban ígéretet tett neki, hogy a tanácsos által kért kimutatásokat, melyek a rimaszombati harmincados beszédésével kapcsolatosak, elkészítteti, mert eddig nem volt rá ideje, mivel alig tért vissza Bécsből, máris Leslie tábornok rendelte magához. Amint visszatér Fülekre, rendezni majd ezt az év eleje óta húzódó dolgot.¹⁵³

Nemcsak a behordott búza mennyiségével voltak problémák, hanem a minőségével is. Erdkerat egyszer jelentette Kohárynak, hogy nemrég szemrevételezte a Füleken található élelmiszerraktárt, és csak 1200 kila búzát talált benne, ami három hónapig fedezheti a gyalogosok és az alacsonyabb rangú tisztek ellátmányát, ugyanakkor 1800 kila liszt is volt benn, de annak egyharmadát étkezésre alkalmatlannak találta a füleki németek kapitánya. Erdkerat abban bízott, hogy a közelgő fizetés és mustra alkalmával jelentheti bővebben a hiányosságokat, és az uralkodó akkor könnyebben elhiheti, hogy a probléma súlyos, és valóban meggyorsíthatja élelmezésük pótlását.¹⁵⁴

Az ellátási nehézségek ellenére megtörtént olyan eset is, mikor Fülekről kértek más helyőrségek részére élelmet. Bezzegh György Zólyom vármegyei alispán egyszer levelet írt

¹⁵¹ MOL E 254, 80. csomó, № 24., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Franz Bernard Wallsegghhez (Szitnya, 1679. január 8.)

¹⁵² MOL E 254, 81. csomó, № 103., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Franz Bernard Wallsegghhez (Bécs, 1679. május 25.)

¹⁵³ MOL E 254, 82. csomó, № 85., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Franz Bernard Wallsegghhez (Murány, 1679. július 31.)

¹⁵⁴ MOL C 1294. tekercs № 15378., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Philipp Ernest ab Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. február 21.)

Koháry Istvánnak, melyben a segítségét kérte a Divény várába telepített 200 dragonyos ellátásához. Strassoldo tábornok ugyanis a besztercebányai prófuntmesterre küldött erről parancsot. Csakhogy az jelezte Bezzeghnek, hogy nincs lehetősége erre. Az alispán ekkor fordult a füleki főkapitányhoz, hogy kérdezze meg a füleki élelemezésvezetőt, vállalná-e ő a német lovassági alakulat ellátását?¹⁵⁵

Fülek olykor részt vett az átvonuló mezei csapatok ellátásában is. 1672 decemberében Bélteky Pálhoz érkezett egy futár, hogy Esterházy Pál és vezérkara a várban fog megpihenni egy időre. Az alkapitány megnyugtatta Koháryt, hogy felkészült a tábornokok és a mezei csapatok fogadására, bár rosszmájúan megjegyezte, hogy nem ártana Gömör vármegyére testálni az ellátásukat, úgysis keveset fizetett eddig.¹⁵⁶ (Bélteky haragját az fűtötte, hogy az októberi–novemberi pacifikálás idején a vármegye rengeteg panaszt nyújtott be ellene.) 1679. július 11-én szintén átvonuló csapatokat kellett etetnie és ellátnia Kohárynak, mivel Leslie tábornok tett nála egy látogatást.¹⁵⁷ (A császári katonák július 20-a környékén is Fülek környéki falvakban mulatoztak, ezzel megnehezítették a végváriak későbbi ellátását.¹⁵⁸)

Ha azonban elég ellátmány volt a füleki várban, Koháry akár fel is ajánlott élelmet és abrakot másoknak. Mikor Caprara tábornok csapatai a környéken állomásoztak, akkor a főkapitány felajánlást tett Korompaki Holló Zsigmondnak, a tábornok hadititkárának, aki szívesen vette ezt a gesztust, és el is fogadta.¹⁵⁹

Olyan is volt, mikor vármegye kért kölcsön Kohárytól búzát. Például Paris Spankau tábornok 1671. május 20-án levélben utasította Bars, Hont, Esztergom, Nógrád és Pest–Pilis–Solt vármegyéket, hogy Fülekre, a felső-magyarországi német katonaság részére, szolgáltatassanak be összesen 2500 kila búzát vectura és annona gyanánt. Nógrád vármegye azonban ezt nem tudta teljesíteni az előírt időpontig, június 20-ig, és így a főkapitányhoz volt kénytelen fordulni, hogy segítse ki a magisztrátust a ráeső rész, 500 köből gabona odaadásával.¹⁶⁰ Koháry ebben az ügyben a legközelebbi gyűlésre elküldte Oroszlány István

¹⁵⁵ MOL C 1287. tekeres № 14314., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Besztercebánya, 1679. augusztus 7.)

¹⁵⁶ MOL C 1087. tekeres № 6509., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1672. december 24.)

¹⁵⁷ MERÉNYI, 1903, 232–233., XIX. levél, (Fülek, 1679. július 12.)

¹⁵⁸ Uo. 233–234., XX. levél, (Fülek, 1679. július 19.)

¹⁵⁹ MOL C 1276. tekeres № 12570., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Korompaki Holló Zsigmond levele Koháry Istvánnak (Tomasóc melletti császári tábor, 1680. június 29.)

¹⁶⁰ NML IV-1/a, 3. kötet, 92. és 94., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. június 1.)

seregbíró, hogy tárgyaljanak a búza kölcsönadásának feltételeiről.¹⁶¹ (Az említett búzát a jelek szerint mégsem adta meg a vármegye, vagy nem adminisztrálták megfelelően, mert Spankau november 24-én levelet írt a nógrádi magisztrátusnak, amelyben kételkedését fejezte ki a búzaszállítással kapcsolatban, és a tábornok vagy a mielőbbi természetbeni teljesítésre, vagy az annak megfelelő pénzüsszeg megfizetésére intette a vezetőséget.¹⁶²)

Az is megesett, hogy a katonaság kért kölcsön a vármegyétől. Amikor Caprara tábornok az 1680. évi hadjáratában Fülek közelébe érkezett, és a vár ellátmányából kért 200 köböl lisztet a tábori csapatok részére, akkor Georg Leipp élelmezésmester, (hogy a végvár amúgy is kevés búzáját megőrizze), Nógrád és Pest–Pilis–Solt vármegyéhez fordult. A két vármegye búza formájában örletésre átadta a kívánt mennyiséget a füleki prófuntmesternek.¹⁶³

III.3.D. Szekerezés és szállítás a füleki várban

Szállítási eszközökre és szekerekre akkor volt szükség, mikor Fülekre az ellátást kellett beszállítani, vagy ha Kohárynak és csapatainak táborba kellett szállniuk.

A szállításhoz szükséges eszközöket egyrészt a vármegyék és a települések biztosították. Például 1670-ben öt szekér mész szállítását kérte Losonc városától a főkapitány. A két bíró (Mészáros Márton és Sass András) intézkedett a szállításról, és Divényből elhozatták a kívánt építőanyagot Fülekre — csakhogy csupán négy szekérrel! Koháry rékérdezett, hogy miért küldtek eggyel kevesebbet? A két bíró azt válaszolta, hogy a mezőváros rossz anyagi helyzetben van, csak ennyit bírtak szerezni, ők is kölcsönbe kapták a szekereket, sőt még a mész hordásához való hordókat is a nyéki lakosoktól kérték. Hogy pedig nekik káruk ne legyen a mostani szállításból, a losonciak Kohárytól azt kérték, hogy valami pénzbeli viszonzást adjon a szekereseknek.¹⁶⁴ Mikor 1677 őszén Wolfgang Frederick

¹⁶¹ Uo. 101., (Fülek, 1671. június 22.)

¹⁶² Uo. 126., (Fülek, 1671. december 31.)

¹⁶³ NML IV-1/b, 2. doboz, 1680:28. irat, Nógrád vármegye közgyűlési iratai, Bezzeg István nógrádi alispán, Michalek Miklós helyettes pest–pilis–solt vármegyei alispán és Sípos János pest–pilis–solt vármegyei szolgabíró elismervénye búza átadásáról (Fülek, 1680. június 30.)

¹⁶⁴ MOL C 1295. tekeres № 15724., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Losonc város bíráinak levele Koháry Istvánnak (Losonc, 1670. augusztus 10.)

Cobb tábornok kérésére a kurucok elleni hadjárathoz csatlakozott, Koháry István egy Zemplén vármegyei településtől kapott szekereket a katonái ellátmányának hordozására.¹⁶⁵

Más esetekben Koháry, mint földesúr, követelte meg jobbágyaitól a szállításhoz szükséges eszközöket. A főkapitánynak 1677 őszén a kurucok elleni hadjáratra kellett indulnia, ezért Kecskemét mezőváros jobbágyainak szigorú parancsolatot küldött, hogy a szekerek elé nyolc erős ökröt szerezzenek, hajtásukhoz pedig két hozzáértő bérest. Ezen kívül szerezzenek még a mezővárosiak egy „*úrnak való, kiseded sátor*”, egy másikat is, mely alatt hat ló elfér, ugyanakkor négy „*barkás, nyereghez való kecsét*”, korszó alakú bördíszeket, végül pedig négy-négy „*veres fejtőt*”. Koháry különösen a neki szükséges sátrat tartotta fontosnak. Megparancsolta, hogy akkor is meg kell szerezniük, ha Nándorfehérvárig is kell menniük. Koháry István külön kikötése volt, hogy a sátor vadonatúj legyen. Ha a kecskemétiak megszerezték a kívánt tárgyakat, akkor legelső alkalommal küldessék is fel őket, mert ha bármiben is késnek, 1000 forint bírságot vet ki rájuk.¹⁶⁶ A kecskeméti lakosok egy hónappal később értesítették Dúl Mihály seregbíró, hogy gondoltak már a Koháry által kért eszközök beszerzésére.¹⁶⁷ Két héttel később közölték, hogy a Szegeden rendezett, Szent Mihály napján tartott vásárban fogják megvásárolni azokat, és a rimaszombati szekeresekkel küldetik fel Fülekre.¹⁶⁸ Koháry István ugyanehhez a táborozáshoz a szitnyai birtokrészek falvaiból akart lovakat szerezni. Édesanyja teljesítette a kérését, bár nem örömmel.¹⁶⁹

Sürgős esetekben erővel is kikövetelhettek szállítóeszközöket a füleki katonák. 1675 őszén például Bélteky Pál rekvirált szekereket Rimaszombatról, mert Strassoldo tábornokhoz kellett csatlakoznia a kurucok elleni harcban.¹⁷⁰

¹⁶⁵ MOL C 1131. tekeres № 7564., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Locsinszky Mihály levele Koháry Istvánnak (Monok, 1677. október 17.)

¹⁶⁶ MOL C 777. tekeres № 2153., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele Kecskemét mezőváros bírójának (Fülek, 1677. július 30.)

¹⁶⁷ MOL C 1300. tekeres № 16651., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1677. augusztus 30.)

¹⁶⁸ Uo. № 16650., Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1677. szeptember 14.)

¹⁶⁹ MOL C 1275. tekeres № 12480., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Szitnya, 1677. október 17.) — Koháry István akkor is igénybe vette a saját birtokainak erejét, amikor a soproni országgyűlésen tartózkodott. Komjáthy Dávid, az egyik familiárisa jelentette neki Sopronba, hogy az általa kért társzekereket a füleki gazdatiszt előkészítette, és hamarosan útnak is indulnak. — MOL C 1294. tekeres № 15427., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Komjáthy Dávid levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. augusztus 12.)

¹⁷⁰ MOL C 772. tekeres № 1538., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry Farkas levele Koháry Istvánnak (Rajka, 1675. október 14.)

Ám a szolgáltatási parancsot vissza is utasíthatták a települések. Losonc mezőváros vezetősége például azt válaszolta Koháry szekereket kérő levelére, hogy nagyon sajnálják, de nem küldhetnek egyet sem, mert nekik is csak öt van, amelyeket már régebben elindítottak Gyöngyös felé, hogy bort vásároljanak maguknak.¹⁷¹

III.3.E. A füleki tüzérség és utánpótlásának biztosítása

A várak védelméhez a 17. században is hozzátartoztak a különféle űrméretű tüzérségi eszközök, főleg az ágyúk. A falakra és bástyákra telepített ágyúk szerepe nemcsak az ellenfél embererejének megritkításában volt jelentős, hanem általuk eredményesen vehették fel a védők a harcot magával az ellenséges tüzérséggel is, melynek a ballisztikai stúdiumok előrehaladtával, már nem volt szüksége arra, hogy a várfalak közvetlen közelében kezdhesse meg a falak rombolását.

A 17. században a lőfegyverek sokkal eredményesebbek lettek. Kialakultak a tüzérségi elmélet alapszabályai, az ágyúk mellé olyan képzett kezelőszemélyzetet tanítottak be, amelyik iskolában sajátította el a lőpálya kiszámítását a lőtáblázatok segítségével, ugyanakkor az ágyúöntés és a lőpor összetétele minőségi javuláson ment keresztül. Mindezek azt eredményezték, hogy — mind a tüzérőt, mind a távolságot tekintve — a kisebb űrméretű tüzérségi eszközök is nagy hatásfokkal működtek.¹⁷²

A Fülekhez tartozó ágyúk és egyéb tüzérségi szerszámok számáról nincsen pontos adat, de a forrásokból az tűnik ki, hogy általában kevesebb volt belőlük, mint amennyit a helyzet megkívánt volna, több alkalommal ebből a kevés ágyúból is elszállítottak felsőbb rendeletre. Tehát itt is hasonló jelenség nyilvánult meg mint más várak esetében, ahol szintén hiány mutatkozott, és a kellő mértékű pótlás vagy későn, vagy soha nem érkezett meg.¹⁷³

(Fülekkel ellentétben, Murány várában hadiszertár működött a 16. század második felében: falai között jóval több fegyvert tároltak, mint amennyi a katonaság számára elegendő lett volna. Murány egy időben a Bányavidéki Főkapitányság tüzérségi központja

¹⁷¹ MOL C 1296. tekerics № 15737., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Losonc mezőváros bírának levele Koháry Istvánnak (Losonc, 1672. április 27.)

¹⁷² DOMOKOS, 1986, 75–77.

¹⁷³ ACSÁDY, 1888, 262.

volt, mivel ágyúkat is öntöttek a területén. Az ágyúkészítő mestereket és alkalmazottaikat a Pozsonyi Kamara szerződtette.¹⁷⁴⁾

Gyakori az ágyúk kivonása Fülekről. Például Koháry Imre írta meg hivatalos ügyben máshol tartózkodó bátyjának, hogy a Haditanács rendeletére ágyúkat és löszert kell máshová szállíttatnia.¹⁷⁵ A Kassára irányított tüzérségi anyagok miatt Koháry panaszkodott is Esterházy Pálnak, aki ígéretet tett, hogy ezt a problémát is jelenteni fogja az uralkodó előtt.¹⁷⁶

1678 őszén Jacob Leslie tábornok tarackokat vitetett el Fülekről Gömör vármegyén keresztül.¹⁷⁷ Koháry a következő évben panaszlevelet írt a tábornoknak, melyben az ágyúk visszaszállítását szorgalmazta, és megfelelő kezelőszemélyzetet kért melléjük.¹⁷⁸

De tudunk Fülekre irányuló ágyúszállításról is. 1676 februárjában a Haditanács úgy rendelkezett, hogy az egyik nemrég megépített füleki bástyára két kiságyút telepített Koháry István kérésére, amiket Kassáról kell odaszállítani, mint Fülekehez legközelebbi fekvésű, tüzérségi raktárral rendelkező helyről. A további utasítás értelmében (bár Koháry eredetileg képzett tüzéreket kérhetett) az ágyúk kezelőszemélyzetét a füleki fegyverműhelyben dolgozó munkások közül kell kiválasztania és betanítania a füleki fegyvermesternek.¹⁷⁹

1678 nyarán a kuruc veszély miatt Esterházy Pál küldött Koháryhoz ágyúkat, aki jelezte, hogy öt híján mindet megkapta. A főkapitány azt kérte, hogy legalább Lipótvárig (Leopoldov, Szlovákia) küldesse le a hiányzókat, neki már ez is elég, hogy elhozassa Fülekre.¹⁸⁰

¹⁷⁴ SARUSI Kiss, 2006, 144–148., SARUSI Kiss, 2007, 89–90.

¹⁷⁵ MOL C 772. tekeres № 1562., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Füleke, 1677. november 22.)

¹⁷⁶ MOL C 1293. tekeres № 15283., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál nyilatkozata Koháry Istvánnak (Kismarton, 1677. november 26.)

¹⁷⁷ MOL C 1373. tekeres, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 92–93., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Pelsőc, 1679. február 16.). A vármegye az 1678-as évi elszámolásba azért vette bele a Fülekről való ágyúszállítást, mert a kíséret élelmezésére egy 9 forintos barmot kellett vennie.

¹⁷⁸ MOL C 1293. tekeres № 15333., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele Jacob Leslie tábornoknak (keltezetlen, de tartalma alapján 1679 nyarán keletkezett): „...*juxta Resolutionem Excelsi Consilii Aulico Bellici deputata Tormenta adducantur, Loco pixidariorum artem primum discentium, expertes alii deputentur...*”

¹⁷⁹ MOL C 1293. tekeres № 15346. melléklete, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1676. február 14.)

¹⁸⁰ MOL P 125, 4706. tekeres № 2764., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Füleke, 1678. július 26.)

Koháry nemcsak hivatalos úton jutott ágyúkhöz, hanem lefoglalt más várakból is. Egyszer hírt kapott arról, hogy Géczy Zsigmond kuruc főtiszt hosszú ideig bújkált (parasztnek álcázva magát) az osgyáni kastélyban. A főkapitány személyesen ment oda, és miután feleskette a várőrséget, az ottlevő három tarackot Fülekre vitette, nehogy a lázadóknak eszébe jusson használatba venni.¹⁸¹

Elrejtett ágyúkkal is gyarapíthatta Koháry a füleki arzenált. Egyszer meghallotta, hogy Palánk 1663-as feladásakor a magyar helyőrség ágyúkat ásott el, nehogy a török kezére jussanak. Koháry ekkor Jacob Leslie tábornoktól 400 lovast kért, az elhagyott várromhoz ment, megkereste a rejtekhelyet, és kiemeltetett onnan három tarackot és egy „*hírlövő*” mozsarat, amit Csábrágra vitetett, mert az volt a legközelebbi biztonságos hely Palánktól. Ezután értesítette Esterházy Pált a zsákmányáról, és reménykedését fejezte ki, hogy a tábornok engedélyezi neki a Csábrágon lerakott tüzérségi eszközök saját állományba való besorolását.¹⁸² Hogy Fülekre átszállították-e őket, arról nincs információnk.

A füleki tüzérségi anyagok biztosítása központi kiutalás formájában történt, és a Haditanács intézkedett róla. (Murány esetében viszont mást látunk. Itt a kapitány egyrészt pénzen vásárolja az ágyúgolyókat, másrészt viszont térítésmentesen kap belőlük a vár, ha a felsőbb szervektől kiutalás érkezik. A lőpor, az ólom és egyéb pirotechnikai eszközök szintén kiutalással kerülnek Murányra, vagy a kapitányok ezek megvásárlására pénzt kérnek a Kamarától.¹⁸³)

A muníciószállítás megoldása megfelelő katonai kíséret biztosításával bizonyos vármegyék feladata volt. Ha Nyugat-Magyarország felől érkezett a lőszerszállítmány, akkor Zólyom vármegye adta a szekereket. Például Bezzegh György alispán értesítette egy alkalommal Koháryt, hogy a vármegye szekeresei (Garam-)Szentkeresztnél letáboroztak, így azonnal küldesse értük a katonáit, de siessenek, és ne Divény, hanem Gyetva felé menjenek, hogy minél előbb odaérjenek a szekértáborhoz, és átvehessék.¹⁸⁴

Zólyom vármegye bizonyos falvakat jelölt ki, hogy a Fülekre szánt lőszert vectura gyanánt szekéren átszállítsa a megye területén. Ezt a szállítási rendszert szigorúan betartatták

¹⁸¹ MERÉNYI, 1903, 76–77., XI. levél, (Fülek, 1678. július 19.)

¹⁸² Uo. XXI. levél, 234., (Fülek, 1679. július 28.)

¹⁸³ SARUSI Kiss, 2006, 140–143.

¹⁸⁴ MOL C 1123. tekeres № 7025., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1677. május 24.)

a szolgabírók, főleg akkor, ha panasz érkezett hozzájuk. Amikor például 1681. február 22–25-e körül¹⁸⁵ a zsolddal együtt a Haditanács löszert is küldött Fülekre, akkor a szállítást bizonyos falvak nem teljesítették, és más falvakat magukra hagytak a szállításban. Gyetva lakosságáról kiderült, hogy nem adott szekeret, kihúzta magát a szállítás alól, és így a szertnicei lakosoknak kellett az önekik kiszabott mennyiséget is elvinni. A vármegye Gyetva lakosságának megbüntetése mellett döntött, 12 forintos pénzbírságot vetettek ki rájuk, és olyan határozatot hoztak, hogy ezentúl amelyik falu a szolgabírák által megadott listáról akár csak egy szekeret nem küld el a löszerszállításhoz, ugyanennyi büntetést fog fizetni, hacsak ésszerű okot nem tud adni távolmaradására.¹⁸⁶ Koháry egyébként rugalmasnak mutatkozott a löszerszállítás késése miatt, például nem kérte számon Zólyom vármegyét, mikor az előre jelentette, hogy a szekérhiány miatt nem tudja időre lebonyolítani a fuvart.¹⁸⁷

Lópor készítéséhez való szén beszállítását önkényes kivetés formájában is megkövetelte Koháry István olyan falvaktól, ahol volt lelőhely. 1678 tavaszán fenyegető levélben parancsolta meg nekik, hogy húsvét után rögtön küldjék be a következő szénmennyiséget: (rima-)jánosiak 1 szekérrel, geszteteiek 1 szekérrel, felediek 1 szekérrel, kislelűdiak 1 szekérrel, kerekgediek 1 szekérrel, déteriek 2 szekérrel, (medves-)hidegkútiak 3 szekérrel, vecseklőiek 3 szekérrel, egyházasbariok 3 szekérrel, óbariok 4 szekérrel, pálfalvaiak 4 szekérrel, (gömör-)péterfalvai lakosok 4 szekérrel, (gömör-)almágyiak 4 szekérrel, simonyiak 8 szekérrel.¹⁸⁸

A Haditanács időnként kimutatást kért a Füleken található fegyverekről és löszerről. A füleki fegyvertáros 1677. április 19-én elkészítette ezt a listát, felküldték Bécsbe, ahonnan az a válasz érkezett, hogy Koháry igyekezzen takarékosan bánni a meglévő készlettel, vigyázni a fegyverekre és a munícióra, míg a szállítmány és a feltöltés meg nem érkezik.¹⁸⁹

¹⁸⁵ MOL C 1297. tekerics № 15979., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Füle, 1681. február 25.)

¹⁸⁶ MOL 43278. tekerics, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1679–1688), 216–217., (Besztercebánya, 1681. március 1.)

¹⁸⁷ MERÉNYI, 1903, 241–242., XXXI. levél, (Füle, 1680. szeptember 15.)

¹⁸⁸ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Koháry István beszolgáltatási parancsa bizonyos falvaknak (Füle, 1678. március 28.) — A várak parancsnokai az ellátás hosszú idejű nélkülözésének alkalmával akár önkényes behajtáshoz is folyamodhattak, figyelembe véve az erőd környékének lehetőségeit. — R. VÁRKONYI, 2001, 24–26.

¹⁸⁹ MOL C 1293. tekerics № 15280., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1677. április 30.)

A kimutatást akkor is el kellett készíteniük, ha zsákmányolt fegyverekről és lőszerrel volt szó. Amikor 1672 őszén Bélteky Pál a füleki katonákkal elfoglalta az Orlay Miklós (volt főkapitány) miatt lázadók fészkévé vált Putnokot, azonnal listát csináltak a hátrahagyott fegyverekről. A lista, melyet Carlo Strassoldo tábornok, Oroszlány István füleki seregbíró és Török Ferenc rimaszombati harmincados készített el és írt alá 1672. november 1-jén, a következő, fegyverekre vonatkozó tételeket tartalmazta: 6 darab, 8 font és harmadfél font közötti ágyú; 2 darab mozsár; 1 darab seregbontó ágyú; 25 darab szakállas puska; 27 darab „*németnek való vassisak*”; 6 tonna „*öreg és apró golyóbisok*”; 80 font puskapor; 4 mázsa kanóc. A Szepesi Kamara november 5-én hagyta jóvá a listát.¹⁹⁰

¹⁹⁰ MOL E 156, Fasciculus 152. № 16., (Urbarium et Conscriptioes), a Putnok várában zsákmányolt értékek, fegyverek és javak összeírása (Putnok, 1672. november 1.)

III.4. A füleki végvár építése és karbantartása Koháry István főkapitányságának idején (1667—1682)

Az Udvari Haditanács irányítása alatt álló magyar végvárrendszer nagyon súlyos problémákkal küszködött, mivel a Habsburg-kormányzat nem tudta fenntartására biztosítani a megfelelő működéshez szükséges anyagi feltételeket.¹ Elvileg az ország jövedelmének, az uralkodói jogon szedett pénzeknek és a hadi adónak kellett volna fedeznie a végvárrendszer költségeit. Azonban az európai hegemoniára törekvés és a költséges udvartartás szinte teljesen felemésztette az uralkodói család személyes jövedelmeit, a rendek által megajánlott hadiadó összege pedig az országgyűlések szándékos elhalasztása miatt nem folyhatott be kellő rendszerességgel.² 1671-ben az osztrák pénzügyi szervek egyrészt az előző évi felkelésben vezető szerepet játszó személyek birtokainak állami kézbevitelével, az azokból származó jövedelem felhasználásával, másrészt az erőre kapó abszolutizmus egyik fogásaként alkalmazott repartitós rendszer bevezetésével igyekeztek a magyar állami adót növelni. Ám a hozzá nem értő gazdatisztek birtokkezelése nem mutatkozott jövedelmezőnek, az áruba bocsátható birtokok száma is csökkent egy idő után, és a még redukálva is túl magasra méretezett adók az egész magyar társadalom ellenszenvét váltották ki, és nem hozták meg a kívánt eredményt.³

A végvárak építése emiatt rendkívüli nehézségbe ütközött. A katonai és pénzügyi szervek csakis a Bécset közvetlenül védő végvárak építésére adtak pénzt az államkincstárból. Az országgyűlések azzal próbálták meg orvosolni a többi végvár problémáját, hogy mindegyikhez bizonyos számú vármegyét és vármegyei járást rendeltek, amelyeknek gondoskodnia kellett az építésükről. Ennek legfőbb eszköze a gratuitus labor volt, vagyis a jobbágyok ingyenmunkája.⁴

¹ CZIGÁNY, 1993, 93.; R. VÁRKONYI, 1983, 11.; R. VÁRKONYI, 2001, 22.

² PERJÉS, 2002, 52–54.; CZIGÁNY, 1995, 58–59.

³ CZIGÁNY, 2004, 136–139.

⁴ PERJÉS, 2002, 67.; ACSÁDY, 1888, 259.; R. VÁRKONYI, 1983, 12.; CZIGÁNY, 1995, 61.

A 17. század folyamán végig jellemző volt Fülekre, hogy a gratuitus laborral tartozó vármegyék számát állandóan változtatták. Koháry István főkapitányságának idején, 1671-ben Zólyom és Hont vármegye, valamint Nógrádnak két járása tartozott szolgáltatással. A főkapitány kérte Esterházy Pál bányavidéki főkapitányt, hogy tegyen javaslatot az Udvari Haditanácsnak, hogy Fülek eredményesebb és hathatósabb renoválása érdekében rendeljék hozzá hivatalosan Nógrád vármegye másik két járását, Pest–Pilis–Solt, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegyéket. Koháry ezekkel a vármegyékkel akarta a korábban a végvárhoz tartozó Túróc, Árva és Liptó vármegyéket pótolni, melyek jobbágyi erejét központilag más várakhoz irányították. A főkapitány szerint azért is célszerű lett volna ez a megoldás, mert Pest–Pilis–Solt már régóta Fülekre fizeti be az ingyenmunka megváltása fejében kirótt pénzt. Heves és Külső-Szolnokot pedig hivatalosan Ónodhoz rendelték, de oda csak a gratuitus labor pénzbeli megváltását küldi fel. A vármegye közelebb van Fülekhez, tehát jobbágyainak munkaerejét itt kellene felhasználni, annál is inkább, mivel a falak karbantartási munkálatai igen sürgetőek. Koháry István arra is emlékeztette felettesét, hogy Pest–Pilis–Solt, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegye még 1608-ban a most Fülek felügyelete alá tartozó Somoskő és Ajnácskő építését látta el, és e régi rendelkezést célszerű lenne megújítani, és Fülekre is alkalmazni.⁵ A későbbiekben a nógrádi két processzust és Pest–Pilis–Solt vármegyét valóban Fülekhez rendelték⁶, de Heves és Külső-Szolnok is egy időben Fülekhez tartozott a gratuitus laborral az 1670-es években, később azonban Ónod ellátására utasították.

A törvény alapján minden jobbágyháztartásnak évi 6 napban szabták meg a teljesítendő várépítési munkálatokat. Ennek értelmében a vármegye által meghatározott települések jobbágyai megjelentek a végvárnál, és ledolgozták a számukra kijelölt munkát. Azok a megyék, melyek a távolság miatt nem küldhettek jobbágyokat, de erre kötelezve voltak, pénzben váltották meg az ingyenmunkát.⁷

A Fülek ellátására rendelt vármegyék közül Zólyom vármegye mindig pénzben váltotta meg a jobbágyi ingyenmunkát. Bélteky Pál a vármegyétől köteles gratuitus labor megváltásáért adott pénzt Ebeczky János alispántól először 1666. szeptember 20-án (200

⁵ MOL P 125, 4706. tekercs № 2752., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1671. augusztus 12.). A Fülek építésére törvényileg rendelt vármegyék 1608—1663 közötti változásairól kiváló információt nyújt a levél.

⁶ MOL C 1293. tekercs № 15323., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele Esterházy Pálnak (keltezetlen): „...ex Comitatus nimirum Zoliensi, Honthensi, Pesthiensi, Neogradiensi, Articulariter etiam labores gratuitos Fülekinum prestare deputatis...”

⁷ PERJÉS, 2002, 67.; ACSÁDY, 1888, 259.

forintot, melyet poltúrában kapott, és ez ténylegesen 240 forintot ért.) Füleken vette át, majd 1667. október 19-én az 1667. évre szóló összeget, szintén 200 forintot.⁸

1668-ban Zólyom vármegye a nógrádiak kérésére a füleki utak javítására felajánlott 30 forintot⁹. Az ősz folyamán Koháry István követelt meg a vármegyétől 4 (!) tallért az ingyenmunka megváltására és a füleki helyőrség tisztjeinek fizetésére.¹⁰ Ezt azonban a magisztrátus a jelek szerint nem teljesítette.

Zólyom vármegye az 1669-es és az 1670-es évi járandóságot (összesen 332 forintot) 1671 nyarán adta meg¹¹, és azonnal el is juttatta Fülekre.¹² Közben Koháry István jelezte az uralkodónál, hogy a vármegye nem fizeti már évek óta a gratuitus labor-pénzt. Az augusztus 20-i megyegyűlésen felolvasták I. Lipót július 22-én kelt levelét, melyben megfeddte emiatt a vármegyét. A vezetőség úgy döntött, hogy fizetnek az uralkodó iránti hűséget és szolgálatkészséget szem előtt tartva, de quietantiát kérnek róla, hogy azzal bizonyíthassák be, hogy rendezték az elmaradásukat.¹³ Ám ugyanakkor értesítést küldtek Koháry Istvánnak is, hogy a vármegye az 1671. évi, 200 forintos tartozásának azonnali kifizetését — bármennyire is sürgette a főkapitány — nem tudja vállalni, hiszen a legközelebb megtartott megyegyűlés fog dönteni az összeg portánkénti szétosztásáról és beszédéről.¹⁴ Az 1671. évi ingyenmunka megváltására szolgáló pénz sorsáról a decemberi megyegyűlésen döntöttek: Zsolnay Ádám szolgabíróra hárult a feladat, hogy 41 és 5/8 porta után, egyre-egyre 4 forint 80 dénárt kivette, összeszedje a 200 forintot.¹⁵ Hogy ezt mikor adta át a vármegye, arról adat nincsen.

Hanem 1672 márciusában Koháry ismét követelte a vármegyétől az arra az évre járó pénz mielőbbi kifizetését.¹⁶ Zólyom vármegye ekkor minden portára 3 forintot vetett ki¹⁷,

⁸ MOL 43277. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667–1678), 34–35.

⁹ Uo. 46., (Zólyom, 1668. április 26.)

¹⁰ Uo. 78., (Zólyom, 1668. szeptember 28.) — Valószínűleg 40 vagy 400 tallérről lehetett szó, mert a 4 túl kevés vármegyei szintű fizetéshez.

¹¹ MOL C 1300. tekercs № 16534., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ebeczky János levele Bélteky Pálnak (Zólyom, 1671. június 22.)

¹² MOL C 1057. tekercs № 643., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Füle, 1671. június 29.). A füleki seregbíró megírta Kohárynak, hogy Zólyom vármegyei pénz megérkezett 335 forint 50 dénár értékben, és Bélteky Pál kezelésébe került.

¹³ MOL 43277. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667–1678), 323–324. (Zólyom, 1671. augusztus 20.)

¹⁴ MOL C 1300. tekercs № 16533., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ebeczky János levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1671. augusztus 20.)

¹⁵ MOL 43277. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667–1678), 439., (Zólyom, 1671. december 2.)

¹⁶ Uo. 471., (Zólyom, 1672. március 13.)

majd az új alispán, Beniczky Tamás¹⁸ 1672. május 28-án le is számolta Koháry Istvánnak a 200 forintot.¹⁹

Az 1673–1677 közötti kifizetésekről nincsen adat. Ami az 1678-as évet illeti, Zólyom vármegye nem tudta zökkenőmentesen a kívánt összeget előteremteni. Amikor Koháry István 1678. április 12-i levelében azzal a kéréssel fordult a vármegyéhez, hogy a gratuitus laborra szánt pénzt minél előbb fizessék ki, Beniczky azt válaszolta, hogy a vármegye bármennyire is sajnálja, nem tud fizetni, mert a Breznóbányára és Zólyomba beszállásolt német helyőrségek összesen 3500 forintot sajtoltak ki a megyétől. Ráadásul magánbirtokokat is háborgattak, közte Beniczkyét is.²⁰ Egy későbbi levélben Koháry ismét sürgette az ingyenmunka megváltásáért járó pénzt, de Beniczky alispán csak annyit ígért, hogy a legközelebbi megyegyűlés elé terjeszti a kívánságát.²¹ Az 1678-as évre járó pénzt végülis csak 1680 novemberében fizette ki Kohárynak Bezzegh György alispán, de csak 146 forint 90 dénárt.²²

Azok a vármegyék, melyeknek Füleken volt a székhelye (Nógrád, Pest–Pilis–Solt, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegye), természetben is lerótták, de olykor pénzre is átváltották a gratuitus labort.

A végvár Nógrád vármegye területén helyezkedett el, így a magisztrátus könnyen adhatott munkáskezet a renováláshoz. Például 1677 nyarán Vrancsics György gácsi gazdatiszt keze alatt szolgáló jobbágyok teljesítették a gratuitus labort.²³ Ugyanabban az évben a rimaráhói uradalomhoz tartozó falvak is kötelesek voltak a várépítésekhez elmenni.

¹⁷ Uo. 474. oldal (Zólyom, 1672. április 28.)

¹⁸ MOL C 1296. tekercs № 15739., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Beniczky Tamás levele Koháry Istvánnak (Besztercebánya, 1672. május 2.)

¹⁹ MOL 43277. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667–1678), 483.

²⁰ MOL C 1087. tekercs № 6498., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Beniczky Tamás levele Koháry Istvánnak (Besztercebánya, 1678. április 20.)

²¹ MOL C 1300. tekercs № 16507., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Beniczky Tamás levele Koháry Istvánnak (Besztercebánya, 1678. június 23.)

²² MOL 43278. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1679–1688), 176., (Besztercebánya, 1680. november 7.)

²³ MOL C 1296. tekercs № 15857., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Vrancsics György levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. június 12.). Vrancsics egy másik alkalommal nyolc varbóki lakost küldött a füleki munkálatokhoz. — Uo. № 15856., Vrancsics György levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. július 4.). Június elején a rimaszombati jobbágyok szállítottak követ Fülek renoválására. — Uo. № 15813. és 15815., Vrancsics György két levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. június 5. és június 7.). A rimaszombatiakat júliusban ismét berendelte a főkapitány, ekkor Vrancsics ismét elküldte őket, de annyi könnyebbitést kért, hogy a kőhordástól mentesítse őket, különben nem tudják ellátni a gazdasági feladatokat. Ha már az aratás megtörtént — ígérte a gazdatiszt —, már igénybe veheti a jobbágyokat nehezebb munkákra is. — Uo. № 15756., Vrancsics György levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. július 11.)

Palágyi István gazdatiszt felküldött 12 szekeret és a kijelölt jobbágyokat, de a gazdasági nehézségekre hivatkozva, csupán egy alkalomra engedte el őket, és munkavégzésükről igazolást is kért, hogy az év hátralevő részében ingyenmunka címén ne vehessék igénybe erejüket.²⁴ Mégis sor került a gratuitus labor újbóli teljesítésére, ugyanis a szolgabíró elszámoltatta a munkában résztvevőket, és úgy találta, hogy nem hordtak elég követ az építkezéshez. A falusiak így kénytelenek voltak megismételni az ingyenmunkát, hogy a bírságot elkerüljék.²⁵

Nógrád vármegyében a magisztrátus tagjai is hozzájárulhattak a végvár költségeihez. Gyöngyösi István szolgabíró például 18 forintot adott Fülek építésére.²⁶

Pest–Pilis–Solt vármegye főleg pénzen váltotta meg a gratuitus labort, és hozzájárult alkalmi felajánlások formájában azoknak a Fülekhez tartozó közműveknek (utaknak és hidaknak) a javításához, melyek a katonák gyorsabb mozgásához elengedhetetlenek voltak.

1668-ban a vármegye a füleki kertek közötti utak javításáról döntött²⁷, felajánlott rá 100 forintot, és az alispán a füleki romok állapotának felülvizsgálatára is kiment.²⁸ Az 1667-es évre vonatkozó elszámoltatás tételei szerint a következő összegeket fizette ki a vármegye Fülek javítására: 200 forintot gratuitus labor megváltásaként, a várárok-védmű (circumvallatio) ásási munkálataira további 23 forintot, a füleki híd reparálására pedig 6 forintot adott. Az 1667-es évi gratuitus labor természetbeni teljesítésére Fót, Kóka és Veresegyház lakossága vonult ki.²⁹

1669. november 12-én volt a vármegyei tisztviselők következő elszámoltatása. A vármegye az előző ellenőrzés óta 51 forintot fizetett ki a végvár hídjához való gerendákért, 42 forintot adott munkaköltségre (ebből 10-et kötelezően, 32-t felajánlasként), a várárok palánkjainak kijavítására pedig 15 forintot juttatott el Bélteky Pálhoz.³⁰

²⁴ MOL C 1275. tekercs № 12369., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Palágyi István levele Koháry Istvánnak (Rimaráhó, 1677. május 20.)

²⁵ MOL C 1296. tekercs № 15860., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Palágyi István levele Koháry Istvánnak (Rimaráhó, 1677., ismeretlen hónap 27. napja)

²⁶ NML IV-1/a, 3. kötet, 35., Nógrád vármegye megyegyűlési jegyzőkönyve (Fülek, 1670. június 16.)

²⁷ MOL, 3375. tekercs, 3. kötet, 122., Pest—Pilis—Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1668. április 13.)

²⁸ Uo. 130., (Fülek, 1668. június 14.)

²⁹ Uo. 139–142., (Fülek, 1668. november 15.) Az elszámoltatás november 7-én történt meg, és Bélteky Pál is jelen volt rajta.

³⁰ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 10–11., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. decembere, Advent harmadik vasárnapja utáni harmadik napon)

Az 1670 áprilisában Felső-Magyarországon kitört felkelés hírére Pest–Pilis–Solt vármegye Heves és Külső-Szolnok vármegyével közösen egyeztetve, Fülek falainak javítására önkéntesen felajánlotta a jobbágyság munkaerejét.³¹ A következő évben Koháry István kérte a vármegyétől, hogy a tavaly tett önkéntes természet- és pénzbeli felajánlásoknak kimutatását küldjék meg neki.³² Battik Péter alispán hamarosan össze is írta, és átküldte a főkapitánynak a kért listát.³³ Szintén ő a vármegye kasszájából felajánlott 3 forintot a helyőrség német katonai temetőjének kerítés-felújítására.³⁴

A vármegyei tisztviselők következő elszámoltatása 1671. december 1-jén történt meg. Az összeírások alapján 1670-ben összesen 380 forintot adtak a kötelező gratuitus labor megváltásáért, továbbá a vár palánkját építő munkások kenyerének elkészítésére extraordinárius gratuitus labor címén 60 darab sötömbbel fizettek, végül 9 forinttal járultak hozzá a híd karbantartásához.³⁵

1672-ben Koháry István tudtával, és Johann Ludwig Olenhausen élelmezési biztos engedélye alapján, a vármegye a repartitiora szánt összegből 880 magyar forintot (733 rajnai forint 33 dénárt) átadott Fülek fellegrvárának javítási költségeire, aminek átvételéről a vár prófuntmestere nyugtát is kitöltött.³⁶ Az év végi tisztviselői elszámoltatásból fény derül arra is, hogy Barsy János szolgabíró 180 forintot adott át Koháry Istvánnak, mint a gratuitus labor megváltására szánt összeget³⁷, egy másik tisztviselő további 20 forintot nyújtott át a főkapitánynak, azaz összesen 200 forintot adott a vármegye.³⁸ Pest–Pilis–Solt ismét vállalt önkéntes ingyenmunkát, melynek tételeiről és teljesítéséről informálta Forgách Ádám országbíró is.³⁹

Az 1673-as évben 587 forint 75 dénárt adott át a vármegye Koháry Istvánnak a vár építésére. Ebből Vatay Pál szolgabíró 360 forintot, Barsy János szolgabíró 182 forint 75 dénárt, Gyürky István szolgabíró 20 forintot adott, és a főkapitány egyik alföldi birtokáról járó járulék fejében 25 forintot is beleszámoltak.⁴⁰

³¹ Uo. 18., (Fülek, 1670. április 15.)

³² Uo. 35., (Fülek, 1671. április 9.)

³³ Uo., (Fülek, 1671. április 20.) A kimutatás nem áll rendelkezésre.

³⁴ Uo. 50., (Fülek, 1671. szeptember 30.) Nógrád vármegye is felajánlott valamilyen összeget.

³⁵ Uo. 53–59., (Fülek, 1671. december 4.) Az elszámoltatáson Koháry István megbízottjai is jelen voltak.

³⁶ Uo. 76., (Fülek, 1672. június 17.)

³⁷ Uo. 101., (Fülek, 1672. december 10.)

³⁸ Uo. 114., (Fülek, 1673. január 4.)

³⁹ Uo. 112., (Fülek, 1672. december 20.)

⁴⁰ Uo. 147–152., (Fülek, 1674. május 21.)

Az 1674-es évre a vármegye a következő összegeket fizette: az egyezség szerint arra az évre járó 180 forintot, ezen felül még 60 forintot külön, és cementvásárlásra további 60 forintot adott, továbbá a Füleken található kertek közötti utak karbantartására 30 forintot. Az 1675-ös évre a vármegye 180 forintot adott a főkapitánynak.⁴¹

1678-ban a vármegye felajánlotta a várba vezető kőhíd javítására 50 forintot, a várbeli kőút javítására pedig szintén 50 forintot.⁴²

Az 1676–1678-as évek gratuitus laborra szánt pénzeiről 1679-ben számoltak el a megyei tisztviselők. Eszerint az említett három évre összesen 620 forintot fizettek ki Koháry Istvánnak.⁴³

1681-ben a vármegye a vár szükségleteire minden porta után 8 forintot ajánlott fel. A szolgabíráknak minden birtokostól be kellett szedni ezt az összeget. A kurialisták, armalisták és egyéb adófizető rétegek 16 forintot fizettek nekik.⁴⁴

Heves és Külső-Szolnok vármegye egy időszakban szintén Fülek számára volt köteles teljesíteni a gratuitus labort, aztán Ónod építésére utasították. Ettől függetlenül szintén nagy szerepet vállalt a várépítési és várjavítási munkálatokban.

1668-ban a vármegye a Füleken található házak és a várpalánkok építésére faanyagot ajánlott fel⁴⁵, majd egy másik alkalommal a főkapitány kérésére ácsokat és kőműveseket bocsátott rendelkezésre.⁴⁶

Az 1671-es tisztviselői elszámoltatás során a következő pénzbeli hozzájárulást adta a vármegye az előző évben: 63 forint 36 dénárt a tömlöc építésére (40-et anyagokra, 23 forint 36 dénárt pedig a munkások bérére), 27 forintot a munkafelügyelőknek, 6 forintot pedig a munkások lisztvásárlására.⁴⁷

Az 1670-es felkelés idején Koháry István, Bélteky Pál és a vármegye közösen egyeztetve, azt a döntést hozta, hogy minden falura és városra extraordinarius gratuitus

⁴¹ Uo. 205–208., (Fülek, 1676. április 14.)

⁴² Uo. 304–305., (Fülek, 1678. június 28.)

⁴³ Uo. 327–328. és 331., (Fülek, 1679. június 15.) Az elszámoltatásból nem derül ki, hogy az egyes években mennyit tett ki a gratuitus laborra adott pénz.

⁴⁴ MOL 3376. tekercs, 5. kötet, 58., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1681. október 24.)

⁴⁵ HML IV-1/a, 3. kötet, 9., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1668. április 11.)

⁴⁶ Uo. 21., (Fülek, 1668. június 13.)

⁴⁷ HML IV-1/a, 4. kötet, 7–10., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. március 19.)

labort vetnek ki. A számadást már 1671-ben két alkalommal meg akarták tartani⁴⁸, de arra csak 1672-ben került sor.

Joó Mihály, a külső-szolnoki részek szolgabírája 25 forintot szedett be, azt átadta Michalek Miklós helyettes alispánnak, aki továbbította a megfelelő helyre.

Gyöngyösi István szolgabíró a rábizott járásból 313 forint 71 dénárról volt köteles elszámolni, amiben benne volt a természetbeni munka ára is. A falvak lakossága közül csak Gyöngyössolymos és Gyöngyöspüspöki lakossága nem segített sem fával, sem munkáskézzel. A szolgabíró 300 forint 51 dénárt adott a falak építésére szolgáló gerendák megvételére, a falvak lakossága által készített szerszámokra 13 forint 92 dénárt, a falat építő munkásoknak pedig 13 forint 50 dénárért vásárolt kenyeret. Gyöngyösi a kimutatások értelmében 14 forint 22 dénárral többet adott ki, mint amennyit beszedett.

Balogh Mihály szolgabíró 66 forint 16 dénárral volt köteles elszámolni. Ő 68 forint 34 dénárt adott gerendavásárlásra, azaz 2 forint 18 dénárral többet fizetett.

Mocsáry Ferenc, aki az 1670-es évben volt alispán, időközben meghalt, és helyette a feleségét, Földváry Borbálát számoltatták el. A rendkívüli gratuitus labor összegéből 489 forint 68 dénárnak kellett volna lennie az asszonynál. Ebből 207 forint 49 dénár átkerült Gyöngyösi István kezébe, (aki elszámolt azzal), aztán Rottal János rendelkezése értelmében 168 forintot élelem kifizetésére fordítottak, 41 forint 76 dénárért pedig 87 darab gerendát vásároltak. Mocsáry özvegye azonban még így is adós maradt 72 forint 43 dénárral. Ez a tartozás azonban hamarosan lényegesen kisebb lett, mert 32 forint az özvegynél maradhatott a férje fáradozásaiért, 20-at pedig fájdalomdíjként írtak jóvá számára. A hátralevő 20 forint 43 dénárról nyugtát írtak, melyet Csemiczky Gáspár, az özvegy ügyvédje aláírt.

A vármegye külön kitért arra, hogy ha az 1670-es évi különleges gratuitus labor nem megfelelő teljesítése miatt a magisztrátust kérnék számon, akkor a munkával tartozó falvakon azonnal be fogják hajtatni a szolgabírók a tartozást, akár pénzben, akár természetben.⁴⁹

Ugyanakkor a vármegye 20 forintot adott favásárlásra az 1671-es évben a somoskői vár javításához.⁵⁰

⁴⁸ Uo. 37. és 50., (Fülek, 1671. május 29. és július 20.) A halasztás Mocsáry Ferenc alispán halála miatt történt.

⁴⁹ Uo. 161–165., (Fülek, 1672. július 27.)

⁵⁰ Uo. 150., (Fülek, 1672. július 27.)

1672 szeptemberében a vármegye úgy rendelkezett, hogy portánként két ember köteles munkába állni egy teljes hétre a füleki építkezéseken.⁵¹ Ezen kívül abban az évben a magisztrátus adott 6 forintot a füleki fellegvár német temetőjének felújítására, a somoskői helyőrség fűtésére fáért 20 forintot, gratuitus laborba 14 forint 22 dénárt, összesen 50 forintot különleges ingyenmunkáért, a végvár hídjának és védműveinek javításán dolgozó munkások élelmezésére pedig 40 és fél kila búzát vett.⁵²

1673-ban és 1674-ben⁵³ ismét a rendkívüli ingyenmunka teljesítéséről hozott határozatot a vármegye, és 20 forintot fizetett a füleki tömlöc javítására.⁵⁴ A Somoskőnek esedékes 1674. évi gratuitus labor-pénzt, melyet Koháry mindig favásárlásra fordított, a vármegye nem tudta megadni a gazdasági nehézségek miatt, így a lakosság szekereinek jóvoltából természetben róttá le.⁵⁵

1675 áprilisában szóba került a füleki tömlöc állapota és falának esetleges javítása. A vármegye a személyes felmérésre Bélteky Pál alkapitányt küldte ki, aki ha úgy ítéli meg, kezdesse is meg a javítást. A magisztrátus úgy döntött, hogy a felmerülő költségeket az alispán fizesse ki a vármegyének máshonnan visszafolyó pénzekből. A tisztviselők arról is határozatot hoztak, hogy Fülek utcáinak javítására portánként 1 öl követ ajánlanak fel. Ezt a mennyiséget a Fülekhez közelebb található helyek természetben, a távolabbiak pénzben voltak kötelesek megfizetni.⁵⁶ A vármegye abban az évben 20 forintot adott a tömlöc javítására, a várfalak melletti utcák javítására 16 forint 60 dénárt, és még újabb 10 forintot a gratuitus labor megváltásaként.⁵⁷

1676-ban a vármegye 216 forintot adott át Koháry Istvánnak a végvár nehézségeinek enyhítésére, az utak javítására való gerendákért pedig 22 forint 80 dénárt biztosított.⁵⁸

1677-ben Heves és Külső-Szolnok magisztrátusa 10 forintot adott a végvár hídjának javítására.⁵⁹

⁵¹ Uo. 174., (Fülek, 1672. szeptember 7.)

⁵² Uo. 238–251., (Fülek, 1673. június 21.)

⁵³ Uo. 281., (Fülek, 1673. november 7.); Uo. 320., (Fülek, 1674. május 9.)

⁵⁴ Uo. 327–328., (Fülek, 1674. július 11-i és augusztus 1-jei ülésnapok)

⁵⁵ Uo. 335., (Fülek, 1674. november 22.)

⁵⁶ HML IV-1/a, 5. kötet, 2., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1675. április 4.)

⁵⁷ Uo. 24–27., (Fülek, 1675. június 26.)

⁵⁸ Uo. 145–151., (Fülek, 1676. augusztus 19.)

⁵⁹ Uo. 286., (Fülek, 1677. október 13.)

A következő évben a vármegye a Fülekhez vezető saras és keskeny utak javítására 50 forintot bocsátott rendelkezésre Bélteky Pál kérésére, hogy a kurucok elől menekülő emberek marhacsordái gyorsabban keresztülhaladhassanak a városon. A vármegye ugyancsak 50 forintot adott az utcák javítására is.⁶⁰ A várbeli tömlöc további javítására és új zárka építésére a vármegye építési anyaggal járult hozzá, 40 darab gerendával és 4 öl kövel.⁶¹

1679-ben a magisztrátus faanyaggal járult hozzá a börtöncella építéséhez⁶², az utak és hidak javítására 25 forintot adott, a várfalak melletti utcák renoválására 35 forintot, a vár alatti híd megújítására újabb 25 forintot.⁶³

Koháry István 1680-ban kéréssel fordult a vármegyéhez, hogy egy korábban felajánlott gratuitus laborhoz való hozzájárulást teljesítsen, ezért a vezetőség úgy döntött, hogy a lakosság minden porta után köteles 2 öl követ beszoigáltatni.⁶⁴

A Füleken székhelyet foglaló vármegyék a végvár javítási munkálatait kooperációban is megszervezték. 1668-ban Heves és Külső-Szolnok vármegye Koháry István kérésére a füleki kertek melletti közutak és utcák javítását határozta el. Ám a költségeket meg akarta osztani, és arra hivatkozva, hogy a közművesítés a másik két vármegye érdeke is, felvette velük a kapcsolatot, és közös állapotfelmérés keretében kívánta a továbbiakat megbeszélni.⁶⁵ Az 1670-es tavaszi felkelés eseményei miatt a három vármegye szintén közösen vállalta a rendkívüli gratuitus labort.⁶⁶ 1674-ben Nógrád vármegye levélben kérte meg Pest–Pilis–Solt vármegyét, hogy Fülek egyik kapujának javítását vállalják el közösen. Heves és Külső-Szolnok már vállalta a költségeket.⁶⁷ Ugyanebben az évben Bélteky Pál szorgalmazására a három vármegye közösen fizetett be pénzt a füleki utcák javítására.⁶⁸ 1676-ban Pest–Pilis–

⁶⁰ Uo. 337., (Fülek, 1678. június 15.)

⁶¹ Uo. 352., (Fülek, 1678. szeptember 22.)

⁶² Uo. 423., (Fülek, 1679. október 11.)

⁶³ HML IV-1/a, 6. kötet, 34., 39. és 51., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1680. június 5.). Az elszámoltatást már január 24-én összeírták, de csak azon a napon írták le.

⁶⁴ Uo. 57., (Fülek, 1680. augusztus 7.)

⁶⁵ HML IV-1/a, 3. kötet, 9., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1668. április 11.)

⁶⁶ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 18., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1670. április 15.); HML IV-1/a, 4. kötet, 161., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. július 27.)

⁶⁷ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 156., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1674. augusztus 27.)

⁶⁸ HML IV-1/a, 4. kötet, 332., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1674. szeptember 26.) — Az utcák javítása során haláleset is történt. Buday Gergely iratos katona felesége más asszonyokkal együtt elment fővenyt (sódert) gyűjteni. Munka közben a partfal egy része leszakadt, és a nőt agyonnyomta. — MOL C 1294. tekercs № 15373., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1674. szeptember 13.)

Solt vármegye a füleki munkálatok közösen végrehajtandó teljesítésének ügyében írt levelet a nógrádi magisztrátusnak.⁶⁹ Egy alkalommal Nógrád vármegye és a füleki katonai magisztrátus levélben kereste fel Gömör vármegyét, és a Fülek közelében levő utak és hidak karbantartására kért pénzbeli segítséget. Úgy érveltek, hogy az Alsó-Magyarország felé tartó kereskedők és utazók nem tudnak a javítások nélkül eljutni úticéljukhoz, habár az ő állandó közlekedésük okozza a sok romlást a közművekben.⁷⁰

A kurucok előretörésére és a végvár védelmére hivatkozva, Koháry István és helyettesei még Gömör vármegyétől is megkövetelték a gratuitus labort 1678 októberében. Bélteky Pál 13 falu lakosságának jobbágyságát kérte az építkezéshez, még ha erőszakkal is kell odahajtani őket.⁷¹ A gömöriek Jacob Leslie tábornokhoz fordultak a Fülekről jövő követeléssel, aki azt mondta a két küldöttnek, hogy írjanak vissza az alkapitánynak, hogy ők Szendrőhöz kötelesek adni a gratuitus labort, máshová nem. Leslie még hivatalos nyilatkozat kitöltését is ígérte a vármegyének.⁷² Hanem mikor Koháry István ismét az ingyenmunka miatt zaklatta a Gömör vármegyeieket, és ez Leslie fülébe jutott, ő a vármegyének írt november 25-i levelében azt ígérte a magisztrátusnak, hogyha Fülekről továbbra sem hagyna fel a főkapitány a jogtalan kérésével, akkor ő majd parancsban fogja megtiltani számára azt.⁷³

Ha a lakosság teljesítette a gratuitus labort, elismervényt kért róla.⁷⁴ Vrancsics György gácsi tiszttartó is ezt az iratot készítette el Koháry Istvánnal három falu lakosainak nevében.⁷⁵ Más esetben Kecskemét, Nagykőrös és a környéken levő helységek lakosai intéztek levelet Pest–Pilis–Solt vármegyéhez, hogy igazolja Pető Ferenc ónodi kapitány előtt, hogy ne támadja meg őket a gratuitus labor nem teljesítése miatt, mert azt már Fülek építésére odaadták.⁷⁶

⁶⁹ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 199., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1676. április 13.)

⁷⁰ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 8., fol. 265., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Pelsőc, 1675. május 14.)

⁷¹ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 80., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Rozsnyóbánya, 1678. október 20.)

⁷² Uo. fol. 81., (Rozsnyóbánya, 1678. november 2.)

⁷³ Uo. fol. 85., (Sajógömör, 1678. december 10.)

⁷⁴ MOL C 1293. tekercs № 15328., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ismeretlen levélíró elismervénye a gratuitus laborról (hely jelöletlen, 1679. március 12.)

⁷⁵ MOL C 1296. tekercs № 15814., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Vrancsics György levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. június 7.)

⁷⁶ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 64., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. február 12.)

Olyan is előfordult, hogy Koháry a saját adósságát úgy törlesztette, hogy a vármegye által fizetendő gratuitus labor-pénzből levonatta azt. Vukovich Miklós írt meg Zólyom vármegye részéről egy elismervényt, miszerint Koháry István 1674 júliusában 32 tallér adósságát rendezte így, amivel még édesapja tartozott Szalatnyai Györgynek.⁷⁷

A gratuitus labor teljesítésére azonban nem mindig volt alkalmas a lakosság a gazdasági nehézségek miatt. Palágyi István rimaráhói tisztartó egyszer arra kérte Koháry Istvánt, hogy Kecsege, (Rima-)Ráhó és Varbók lakosságát, mivel helyzetük „...igen pusztás állapottal vagyon...”, ne kényszerítse rá a munkára, se másmilyen módon ne várja el tőlük a kötelező ingyenmunkát.⁷⁸ De sokszor volt olyan is, hogy a vármegyének nem állt rendelkezésére tőkefedezet⁷⁹, vagy a magisztrátus a katonaság iránti ellenszemből tagadta meg a fizetést.⁸⁰ Koháry István ilyen alkalmakkor azonnal jelentést tett Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak, I. Lipótnak vagy az Udvari Haditanácsnak. A füleki főkapitány 1671 nyarán például Nógrád és Zólyom⁸¹ vármegyére panaszkodott az uralkodónál, hogy nem fizetik ki az 1669-es és 1670-es ingyenmunka megváltásáért adandó pénzt. 1676 tavaszán ez megisméltődött: Koháry István és Esterházy Pál írásbeli jelentése alapján az uralkodó arról értesült, hogy Zólyom és Nógrád vármegye eddig még nem volt hajlandó teljesíteni a gratuitus labort. Az uralkodó azonnal intézkedett. Csáky Pálnak, Zólyom megye főispánjának (egyben Léva főkapitányának) parancsba adta, hogy a füleki vár részére járó, elmaradt ingyenmunkát minden tétovázás és késlekedés nélkül azonnal hajtassa végre. Az uralkodó a mielőbbi teljesítést parancsolta, mert a végvár falainak javítása nem tűr halasztást, s az ellenség bármilyen csellel vagy rajtaütéssel könnyen megszerezheti az eléggé romos

⁷⁷ MOL C 1289. tekercs № 14553., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Vukovich Miklós elismerő nyilatkozata (hely jelöletlen, 1678. május 4.)

⁷⁸ MOL C 775. tekercs № 1970., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Palágyi István levele Koháry Istvánnak (Rimaráhó, 1677. május 20.)

⁷⁹ MOL C 1087. tekercs № 6498., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Borsiczky Tamás levele Koháry Istvánnak (Besztercebánya, 1678. április 20.)

⁸⁰ MOL P 125, 4716. tekercs, № 5292., (Esterházy Pál nádor iratai), a füleki várórség panaszlevele Esterházy Pálnak (Füle, 1669. január 18.). A panaszlevél szerint amikor a főkapitány és az alkapitány leülnek a vármegyei magisztrátusokkal megtárgyalni a gratuitus labor teljesítésének feltételeit, akkor azok egyenesen megtagadják, arra appellálva, hogy a vár az uralkodóé, ha fontos neki a védelme, akkor építtesse a saját költségén. Koháry István egy alkalommal még pénzt is felajánlott a Nógrád vármegyei jobbágyságnak, hogy fát szállítsanak Fülekre, de Némethy Pál alispán nem fogadta el a pénzt, és a szállítást is leállította.

⁸¹ Nógrád vármegyéhez: NML IV-1/a, 3. kötet, 111., Nógrád vármegye megyegyűlési jegyzőkönyvei, (Füle, 1671. szeptember 3.). A közgyűlésen felolvasták I. Lipót augusztus 9-én kelt levelét is, mely Koháry jelentésére épült.; Zólyom vármegyéhez: MOL C 1300. tekercs № 16533., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ebeczky János levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1671. augusztus 20.). Ebeczky János tudomásul vette, hogy Koháry jelentést tett 1671 nyarának elején. Azonban a tisztviselő jelezte azt is, hogy a vármegye mindkét évre járó pénzt kifizette azóta, és az 1671. évi kifizetésére is megtette az előkészületeket.

állapotban levő várat. Amennyiben Csáky nem a kellő gyorsasággal intézkedik, vagy akadályt gördít a végrehajtás útjába, a megkívánt és elvárt munkálatokat katonai erő alkalmazásával fogják behajtani vagy elvégeztetni.⁸² I. Lipót Nógrád vármegyének hasonló jellegű utasítást küldött, mely szerint a magisztrátusnak alattvalói kötelességgel kell az elmaradt munkálatokat azonnal kiviteleztetni. A királyi rendelet értelmében a gratuitus labort az eddig adómentességet élvező királyi szabadokra is kivetette a megyében.⁸³

Nemcsak a főkapitányok panaszaiból értesült Bécs az ingyermunkák állapotáról. Az Udvari Haditanács gondosan felügyelt arra, hogy a törvényben rendelt vármegyék teljesítsék a rájuk kiróttakat, ezért meghatározott időközökben jelentést kértek be. Esterházy Pál is összeíratta Koháry Istvánnal a Haditanács informálása érdekében, hogy a törvényileg Fülekhez rendelt vármegyék a gratuitus labort teljesen megadták-e, ha nem, mennyi részét fizették be vagy teljesítették, és mennyit egyáltalán nem, hány évi elmaradás van még?⁸⁴

Sok esetben a vármegyék gratuitus labora sem volt elegendő Fülek építéséhez, vagy olyan létfontosságú épületen kellett váratlanul javítani, ami a védelemhez feltétlenül szükséges volt. Ilyen okok miatt Koháry István többször kényszerült arra, hogy feletteseihez folyamodjon. Esterházy Pálnak nem egyszer említette meg a vár romladozó állapotát: így tett 1674 őszen⁸⁵, majd három évvel később arról panaszkodott, hogy a megígért 2000 rajnai forintot nem kapta meg a felújításra, így a vár megmaradt romosnak.⁸⁶

Az Udvari Haditanácshoz szintén gyakran eljuttatta kérelmeit a főkapitány. 1677 elején azért írt Bécsbe a végvár állapotáról, hogy az Udvari Kamara bevonásával kérje a szükséges összeg kiutalását. Az Udvari Haditanács az ügyben levelet intézett a Kamarához.⁸⁷

⁸² MOL C 1293. tekerics № 15271., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót utasítása gróf Csáky Pál Zólyom vármegyei főispánnak (Bécs melletti Szent Vítus, 1676. április 29.)

⁸³ Uo. № 15272., I. Lipót utasítása Nógrád vármegyének (Bécs melletti Szent Vítus, 1676. április 29.); Ugyanez az irat a C 1289. tekerics № 14510. szám alatt is megtalálható.

⁸⁴ MOL C 1287. tekerics № 14266., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvának (Sempte, 1671. július 29.)

⁸⁵ MOL P 125, 4717. tekerics № 5702., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (keltezetlen, de tartalma 1674. novemberi, mivel a C 1287. tekerics № 14256-ban Esterházy válaszol a levélre Kismartonból, 1674. november 13-án.): „...*Arcem & praesidium milite contra imminentes hostium impetus propugnare sufficiente esse destitua...*”

⁸⁶ MOL P 125, 4717. tekerics № 5703., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1677. november 26. előtt); MOL C 1293. tekerics № 15326. melléklete (ŠABB, Koháry-család levéltára), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1677. november 26-a előtt): „...*Arcis /: pro cuius reparatione ex deputato bis Mille Imperialium hactenus nihil est assignatum :/ ruinato statui accedit...*”

⁸⁷ MOL C 1293. tekerics № 15324., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele az Udvari Haditanácsnak (Fülek, 1677. február 18-a előtt): „...*Imprimis ratione Arcis Fülekiensis, etiamnum in summis ruinis existentis, ad cuius ulteriorem reparationem, ut necessaria media ordunare dignentur per Inclytam Cameram Aulicam iterum iterumque humillime exoro...*”

Koháry egy másik alkalommal arra kérte a katonai szervet, hogy a füleki várépítési munkálatok ellenőrzésére és gyorsabb végrehajtása érdekében, rendeljenek ki minden évben ellenőrző bizottságot, nehogy az uralkodó szolgálata és a végvidék védelmének érdekei sérelmet szenvedjenek. A főkapitány ugyanebben a levélben a már korábban a füleki építkezésekhez rendelt hadmérnök elindítására, mint fontos teendőre, emlékeztette a Haditanácsot.⁸⁸

Egy alkalommal Koháry az Udvari Kamarához fordult. Az élelmiszerraktárnak használt torony leomlott, és a pénzügyi szerv 1000 rajnai forint kiutalásáról döntött, amit azóta sem fizetett ki. Most azonban feltétlen szükség lenne rá, mert eddig kölcsönpénzből fedezték a költségeket, és a torony építésének még a felénél sem tartanak, és folytatni sem tudják. Koháry István a Kamarát a pénz mielőbbi leküldésére kérte, továbbá, hogy a munkálatok vezetésére Georg Leipp élelmezési vezetőt nevezze ki, mert ő a háborús elfoglaltságai miatt ezt nem tudja vállalni. Az élelmezési vezető szerint az élelmiszertorony minden védelem sarokköve, és megígérte, hogy az építkezés felügyeletét a legnagyobb figyelemmel követi.⁸⁹

1670-ben katolikus templomot kezdtek Füleken építeni a helyőrség katonáinak részére, de hirtelen kifogyott a vezetőség a pénzből, és ezért I. Lipóthoz fordultak a további költségek biztosítása céljából. Az uralkodó rendelkezésének értelmében, a Szepesi Kamarának kellett 200 tallért kifizetnie a templom további építésére. Koháry István megsürgette a tanácsosokat, hogy igyekezzenek a pénz előteremtésével. Javaslatlaltal is szolgált: utasítani kellene a Fülekhez legközelebb eső harmincadhely, Rimaszombat, tisztviselőjét, hogy a szükséges pénzt vigye át hozzá, hogy még az idén be tudják fejezni a katolikus templom építését.⁹⁰ A Szepesi Kamara tanácsosai megfogadták Koháry István tanácsát. Válaszlevelükben tájékoztatták, hogy Török Ferencet, a rimaszombati harmincadost a 200 tallér kiadására kötelezték, sőt a Magyar Kamara szerint is az ő feladata a kifizetés. Előfordulhat azonban — tette hozzá a Kamara —, hogy Török nem tudja egy összegben

⁸⁸ Uo. № 15327., Koháry István levele az Udvari Haditanácshoz (keltezetlen)

⁸⁹ MOL C 1294. tekercs № 15438., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele az Udvari Kamarának (keltezetlen, de tartalma miatt 1679-ben keletkezett)

⁹⁰ MOL E 254, 50. csomó, № 29., (Szepesi Kamara iratai, Repraesentationes-Informationes-Instantiæ), Koháry István levele a Szepesi Kamarának (Fülek, 1670. június 17.)

kifizetni a pénzt. Koháry akkor is nyugodjon meg, mert ha részletekben is, de meg fogja kapni a 200 tallért a templomépítés befejezésére.⁹¹

Ha kellett, akkor Koháry István még az uralkodótól is audienciát kért a füleki hiányosságok ügyében, és többek között a végvár romos állapotáról is beszámolt.⁹² Koháry nem csak egymaga képviselte a vár érdekeit. 1680 májusában például Philip Ernest von Erdkerat füleki német kapitány ment el a Prágában tartózkodó uralkodóhoz. Május 12-én érkezett meg a városba, nemsokára a Haditanács elé került, ahol elmagyarázta, hogy a magyarországi városokban bevezetett pestiskarantén miatt nem érkezhetett ide előbb. Erdkerat a Haditanács előtt elmondta kívánságát, majd azt az ígéretet kapta, hogy egy héten belül I. Lipót audiencián fogja fogadni.⁹³ Erre a lehetőségre két-három nappal a vártnál korábban került sor, ahol a füleki német katonák kapitánya valóban az uralkodó elé terjesztette Fülek építkezésszerű hiányosságait.⁹⁴

Volt olyan időszak, mikor a felső-magyarországi főkapitányhoz, Jacob Leslie tábornokhoz tartozott ideiglenesen a füleki vár felügyelete. Koháry István egy alkalommal az Udvari Haditanács rendeletének végrehajtására kérte őt, amelyben engedélyezték, hogy a Felső-Magyarországra rendelt főhadmérnök elkezdhesse a felújítási munkálatokat, mind a fellelgyárban, mind az alsó várban, amely munkálatokhoz a pontos tervrajzok is elkészültek már. A főkapitány ugyanakkor kérte Leslie-t, hogy a vármegyétől származó gratuitus laborra adott pénz (melyet a természetben való teljesítés mellett felajánlottak) felhasználására adjon neki engedélyt.⁹⁵

Koháry felettesei rendre megkapták a panaszokat és a kéréseket. A felújításra általában ígéretet érkeztek vissza a főkapitányhoz, de ha megfelelő források álltak a rendelkezésre, akkor azonnal intézkedtek. Koháry 1667 szeptemberében jelentést küldött Louis de Souches komáromi főkapitánynak (aki 1668 decemberéig ideiglenesen a Bányavidéki Főkapitányság élén is állt) a füleki állapotokról, közte a falak állagáról. A

⁹¹ MOL C 999. tekerics № 4087., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Szepesi Kamara levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1670. június 21.)

⁹² MOL C 1293. tekerics № 15322 és C 1294. tekerics № 15366., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István beszédtervezete az I. Lipót előtti személyes meghallgatás alkalmából (1677. december 17.): „...*quod nimirum Arx valde sit ruinata & unde quoque ruinis proxima...*”

⁹³ MOL C 1297. tekerics № 16016., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Philip Ernest von Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Prága, 1680. május 22.)

⁹⁴ MOL C 1301. tekerics № 16678., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Prága, 1680. május 25.)

⁹⁵ MOL C 1293. tekerics № 15333., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele Jacob Leslie tábornoknak (keltezetlen, de tartalma alapján 1679 nyarán keletkezett)

tábornok megígérte, hogy nem fogja elmulasztani a panaszoknak az uralkodó és a Haditanács elé terjesztését, és ha a döntés megszületik, azonnal értesíteni fogja Koháryt, aki addig is próbáljon úrrá lenni a helyzeten.⁹⁶ A következő év áprilisában a főkapitány bástyajavítás ügyében folyamodott de Souches-hoz, aki válaszában arról informálta, hogy a Haditanácsot már értesítette a problémáról, az jóváhagyta a szükséges javításokat, de a végső döntés az Udvari Kamara kezében van, amelyik nem támogatja azt. Ő még egyszer próbát fog tenni, és ha bármilyen válasz is érkezne, azonnal jelzi Kohárynak.⁹⁷ A tábornok júniusban ismét a Haditanács elé terjesztette a füleki bástyajavítás ügyét, de biztosat ígérni most sem tudott.⁹⁸

Jacob Leslie tábornok, aki egy időben Fülek katonai és ellátási ügyeiben is döntéssel bírt, egyszer azt írta vissza a főkapitánynak, hogy a hiányosságokat felsoroló levelét Prága felé menet megkapta, és azt azonnal az uralkodó elé fogja terjeszteni, amint megérkezik.⁹⁹

Az Udvari Haditanács egyszer értesítette a főkapitányt, hogy a szükséges várépítési munkálatokra kért pénz, melynek fontosságáról Philip Ernest von Erdkerat, a füleki német alakulat parancsnoka személyesen beszélt a tanácsosok előtt, hamarosan meg fog érkezni az Udvari Kamarától Fülekre, mivel Æneas Caprara tábornok közbenjárt a kiutalás meggyorsítása érdekében.¹⁰⁰ Más alkalommal viszont a Haditanács egyszerűen Carlo Strassoldo tábornok hatáskörébe utalta a füleki hiányosságok megvizsgálását és rendezését.¹⁰¹

Emellett utasításokat is küldtek Kohárynak, melynek mielőbbi végrehajtását várták el tőle. Például az 1670-es nyári zsoldfizetés alkalmával általános felmérés történt, melynek során hiányosságokat fedeztek fel, többek között, hogy a végvári katonák házai túl közel épültek a védművekhez és a bástyákhoz, ami a csapatmozgásokat megnehezíti. (Erről egyébként Koháry 1670. június 25-i levelében is beszámolt a Haditanácsnak.) Ezért arra

⁹⁶ MOL C 1276. tekercs № 12563., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Louis de Souches levele Koháry Istvánnak (Jaispitz?, 1667. október 20.)

⁹⁷ MOL C 1293. tekercs № 15263., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Louis de Souches levele Koháry Istvánnak (Jaispitz?, 1668. május 17.)

⁹⁸ MOL C 1229. tekercs № 12172., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Louis de Souches levele Koháry Istvánnak (Brünn, 1668. június 11.)

⁹⁹ MOL C 1301. tekercs № 16674., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Jacob Leslie tábornok levele Koháry Istvánnak (Bécsújhely, 1680. február 29.)

¹⁰⁰ Uo. № 16676., az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Linz, 1680. augusztus 25.)

¹⁰¹ Uo. № 16679., az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1680. június 29.)

utasították a főkapitányt, hogy több házat bontasson le, építtessen fel más helyen, és az új tervrajzot küldje fel a Haditanácshoz elbírálásra.¹⁰²

1674-ben a löszerraktár épülete összeomlott Füleken. A főkapitány felmérte a kárt, és a rendkívül magas újjáépítési költségeket felküldte az Udvari Haditanácshoz, ahonnan az a válasz jött, hogy a kérés és a költséglista átkerült az Udvari Kamarához. Amíg a pénzügyi szerv a betérjesztés ügyében eljár, addig Koháry István szerkesszen össze részletes jelentést a kárfelmérésen tapasztaltokról, és minden felmerülő változásról értesítse őket.¹⁰³

Fülekről az Udvari Haditanács utasítására időnként általános felmérést tartottak és tervrajzokat is készítettek. A Koháry István korabeli metszetek közül elsőként Gerhardt Graab 1666-ban készített munkáit lehet említeni.¹⁰⁴ (Lásd: 13. melléklet). Létezik egy 1670-es metszet is, amely szintén Füleket ábrázolja.¹⁰⁵ (Lásd: 14. melléklet.) Jozef Drenko is említést tesz arról, hogy Johann Ledentu 1670-ben szintén készített metszetet Fülek váráról és környezetéről.¹⁰⁶ Lehet, hogy a fentebb említett alkotás az övé, bár én ezt valószínűtlennek tartom, mert az eddig általam látott Ledentu-képek mind jóval korábbiak, mint például a Putnokról 1639-ben készített rajz is.¹⁰⁷

Az biztos, hogy az 1670. júniusi zsoldfizetés alkalmával a biztosok felmérték a vár állapotát, és jelentésükben kitértek arra, hogy Fülek eléggé romos állapotban volt, és nemcsak javításra szorult, hanem további megerősítésre is, mivel Eger felől a vár jelentette a kulcsot a bányavárosokhoz. Ezért a jelentéstevők célszerűnek ítélték meg a vár mellett a város falainak korszerűsítését is, hogyha bármilyen ellenséges támadás vagy mozgalom fenyegetné a helységet, könnyebbé válhasson a védekezés. A jelentés kitért Somoskőre és Ajnácskőre. Annyit írtak róluk, hogy mindkettő építését és ellátását Koháry Istvánnak kell ellátnia.¹⁰⁸

¹⁰² MOL C 989. tekeres № 7525., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. július 4.)

¹⁰³ MOL C 1296. tekeres № 15894., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécsújhely, 1674. július 6.)

¹⁰⁴ KISARI Balla, 2000, 207–209. képek

¹⁰⁵ PLÁČEK-BÓNA, 2007, 117.

¹⁰⁶ DRENKO, 1992, 21.

¹⁰⁷ SÁRKÖZY, 2007, 267. — 2011 márciusában levelet írtam Dr. Agócs Attilának, a füleki vármúzeum igazgatójának, mivel információt szerettem volna kérni az említett 1670-es metszetről. A válasza az volt, hogy a kép készítőjéről még a szlovák szerzők sem tudnak pontosat mondani, sőt még az évszámot is csak találgatják. A füleki vármúzeumban dolgozó szakértők is csak annyit tudnak, hogy szerintük a kép a bécsi Hadtörténeli Levéltárból származik.

¹⁰⁸ MOL P 125, 4737. tekeres № 9875., (Esterházy Pál nádor iratai), Jelentés a Bányavidéki Főkapitányság várainak állapotáról és hiányosságairól (1670) — Esterházy Pál még májusban jelezte, hogy zsoldfizetés

A hivatalos felmérések mellett, Koháry István — főkapitányi feladatának eleget téve — jelentést is küldött a Haditanácshoz, amely mellé tervrajzot is mellékelte a megromlott állapotú falakról és a javasolt javításokról. Beszámolt arról, hogy a két alsó bástya közötti főfal egyik része 24 öl és 2 láb (körülbelül 45 méter) hosszan szinte teljesen ledőlt, a többi része még valahogy tartja magát, de az egyik bástya — gyenge építőanyaga miatt — szintén javításra szorul.¹⁰⁹ Arra is volt példa, hogy Koháry István a Haditanácshoz felküldött tervrajzon nem tüntette fel a magyarázó jeleket, visszadobták azt, és a helyes rajz elkészítését kérték tőle.¹¹⁰

A füleki építkezésekkel kapcsolatban Esterházy Pálnak is küldött a Haditanács létfontosságú utasításokat. Az 1670. év elején javítási munkálatok folytak Lucas Georg Ssicha főhadmérnök vezetésével, és a tetőkészítéshez szükséges faanyagot a környező településekről vásárolták meg. A Haditanács utasította Esterházy Pált, hogy a fazsindelyt, különösen amit Forgách Ádám (akkori magyar főkancellár) rimakokavai jobbágyai termeltek ki, a lehető leghamarabb szállíttassa Fülekre, nehogy a törökök Budára vitessék azt, mert különben a tetőkészítési munkálatok teljesen megszakadnak. Ugyanakkor kérte, hogy Esterházy hasson oda, hogy a helyőrség katonáiból minél kevesebbet vonjanak bele a renoválásba, mert az a védelem rovására menne.¹¹¹ Más alkalommal a Haditanács a bástyák felújításával és az építkezéssel kapcsolatos információk átadására kérte Esterházy Pált. A tábornok tehát értesítse arról Koháry Istvánt, hogy Kassáról Carlo Strassoldo tábornok hamarosan el fogja küldeni Lucas Georg Ssicha főhadmérnököt a régóta esedékes munkálatok vezetését irányítani. Mivel pedig a helyzet rendkívüli, a Haditanács megsürgeti az építőmester mielőbbi indítását.¹¹²

A vármegyék ingyenmunkája eléggé bizonytalan módja volt a várrenoválásnak, ezért Koháry István sokkal jobban örült annak, ha készpénzt kapott vagy szerzett, mert abból a vármegye gazdasági érdekeitől nem befolyásolt szakembereket és csak az építkezésen

alkalmával nem tud jelen lenni, és ezért kérte főkapitányait, hogy akinek bármilyen problémája merülne fel a vár állapotával kapcsolatban, az Balassa Bálintnak adja át panaszát, aki majd továbbítja neki. — Uo. № 9868., Esterházy Pál levele a Bányavidéki Főkapitányság összes várparancsnokának (Sempte, 1670. május 8.)

¹⁰⁹ MOL C 1295. tekercs № 15578., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele az Udvari Haditanácsnak (keltezetlen)

¹¹⁰ MOL P 125, 4731. tekercs № 8706., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1675. július 30.)

¹¹¹ MOL P 125, 4730. tekercs № 8587., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1670. február 21.)

¹¹² MOL P 125, 4731. tekercs № 8727., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1675. július 30.) — Ugyanez megtalálható C 1293. tekercs № 15273.

foglalkoztatott munkásokat alkalmazhatott. Így a főkapitány mindenféle legális pénzforrásnak örült.

A pénzek egyrészt a vármegyétől származtak, bírságokból és felajánlásokból folytak be. Pest–Pilis–Solt vármegye egyik tisztviselője, Battik Péter 717 forint 74 dénárral nem tudott elszámolni, mely összegben a megyei ingyenmunkára szánt pénz is benne foglaltatott. Ezért a vármegye úgy döntött, hogy büntetésből 400 forintot kell Battiknak megfizetnie személyesen Koháry Istvánnak a füleki vár építésére: az első 200-at 30 nap múlva, a második 200-at pedig újabb 30 nap után. Ha Battik ellent mondana, vagy nem teljesítené a ráróttakat, az alispánnak (Bélteky Pálnak) törvényes és jogos módszereket alkalmazva, 500 forint értékben foglalnia kell a vagyonából.¹¹³

Kunszentmiklós mezőváros lakosainak 1677-ben 500 forint váltságpénzt kellett megfizetniük Pest–Pilis–Solt vármegyének annak fejében, hogy Pócse János és egy másik gonosztevő szabadlábbon maradhasson. A vármegye közgyűlése ezt az összeget azonnal fel is ajánlotta a füleki alsóvár falának építésére.¹¹⁴ A vármegye többször tett arra kísérletet, hogy a kunszentmiklói lakosoktól megszerezze az összeget, amit a feleséggyilkos, és bűne miatt a törökökhöz szökött Pócse Jánosért ajánlottak fel. Azonban a lakosok később meggondolták magukat, és nem voltak hajlandók fizetni, bár emiatt halállal is fenyegették őket. Közben Koháry is sürgetni kezdte a pénz megküldését. A kunszentmiklóiak ekkor írtak a Pozsonyi Kamarának, amelyik azonnal tisztázta a főkapitánnyal, hogy nem kerülhet sor a behajtásra. Kunszentmiklós lakosai ugyanis királyi szabadok, így minden felettük való rendelkezési jog, a pénzügyi is, a nádori pozíció betöltéséig a Kamarára tartozik, nem a vármegyére — érveltek a tanácsosok.¹¹⁵

Azonban sem a vármegye, sem Koháry nem engedett, és mindenáron meg akarta szerezni a kunszentmiklóiaktól az összeget. Mikor a főkapitány 1678-ban azzal fenyegette meg a királyi szabadokat, hogy katonákat küld az 500 forintért, azok ismét a Magyar Kamarához fordultak a panaszukkal. A Kamara sürgősen rendezni kívánta a kuruc veszély fenyegetése miatt is ezt a kínossá váló ügyet, ezért azonnal levelet írtak Kohárynak, amiben kifejtették, hogy az 500 forint behajtásáról és erőszakkal való megszerzéséről mondjon le.

¹¹³ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 152–153., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Füle, 1674. május 22.)

¹¹⁴ Uo. 276., (Füle, 1677. június 14.)

¹¹⁵ MOL C 1293. tekercs № 15281., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1677. június 22.)

Először is az összeg jellege miatt erről nem lehet szó, ugyanis a kamarai tanácsosok úgy értesültek a kunszentmiklósiaktól, hogy az 500 forintot kiegészítő segély címén kívánta beszédni a vármegye, általános, nem megnevezett céllal, amiből csak kevés jutott volna a várfalak építésére. Második érvként a pénzügyi szerv megismételte előző évi levelének tartalmát Koháry Istvánnak: Pest–Pilis–Solt vármegyéhez hasonlóan nem kompetens abból a szempontból, hogy megszabja a királyi szabadoknak, mennyivel és mikor tartozzanak. Harmadszor pedig arra Kohárynak joga soha nem volt, hogy szabad királyi lakosokat katonai behajtással fenyegetsen, tehát a Kamara intette őt, (annak átgondolására serkentve, hogy főkapitányi esküjében ígéretet tett a lakosság és az uralkodó alattvalóinak védelmére) hogy hagyjon fel a kunszentmiklósiak zaklatásával, mert amennyiben káruk lenne Koháry miatt, akkor birtokaihoz fognak nyúlni az említett királyi szabadok elégtételének rendezésére.¹¹⁶

Következő levelében Koháry István enyhébb hangot ütött meg, de változatlanul szorgalmazta az 500 forint beszédését. Erre a pénzre óriási szüksége lenne a várnak az uralkodó és a haza szolgálatáért — indokolta kérését a főkapitány. Az pedig nem fedti a valóságot, hogy az összeg csak kiegészítő segély lenne, amit általános, meg nem nevezett céllal szednének be, mint ahogy a kunszentmiklósiak állították, de még magánkézbe sem fog kerülni, ugyanis ezt az 500 forintot teljes egészében a várépítésre szánta ő és a vármegyei magisztrátus, minden hátsó szándék nélkül. Ha tehát a Kamara hozzájárulna, hogy az említett településtől Michalek Miklós beszédhesse a pénzt, nagy szolgálatot tenne a végvárnak és az országnak. Koháry ígéretet tett arra, hogy a beszédett összeget valóban a várépítésre fordítja, és erről jelentést is fog készíteni.¹¹⁷

1677-ben még egy felajánlást tett Pest–Pilis–Solt vármegye. Tótygyörk¹¹⁸ település földesurai, Egri Márton vezetésével, a magisztrátus elé járultak, hogy bocsánatot kérjenek falujuk jobbágyainak „törökösségéért”. A földesurak tolmácsolták a falusiak szándékát, akik hogy hűségüket kifejezzék, Szent Mihály napig (szeptember 29.) 300 forint kifizetését ígérték Bélteky Pál alispánnak, és ezzel a felajánlással egyben szavatolni kívánták azt is, hogy ilyen szégyent még egyszer nem fognak hozni se a falura, se a vármegyére. A

¹¹⁶ Uo. № 15286., a Magyar Kamara levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1678. június 15.)

¹¹⁷ MOL E 200, 11. csomó, 32. tétel, fol. 9–10., (Acta Diversarum Familiarum), Koháry István levele a Magyar Kamarának (Füle, 1678. augusztus 12.)

¹¹⁸ Mai elnevezése Galgagyörk.

magisztrátus úgy döntött, hogy ezt az összeget Koháry Istvánnak fogják átadni a várfalak újjáépítésére.¹¹⁹

Heves és Külső-Szolnok vármegye is felajánlott 1676-ban büntetéspénzt a füleki falak javítására. Az Aranyoson¹²⁰ lakó Cseh Györgyöt és Szilvássy Erzsébetet máglyahalálra ítélte a magisztrátus, de megkegyelmezett nekik, amennyiben 800 forintot kifizetnek. Ebből 300-at Koháry Istvánnak kívánt átnyújtani a vármegye.¹²¹ A büntetéspénzt a következő évben megtartott elszámolás szerint három részletben használták fel a várépítéshez: a vármegye először Koháry István kezébe számolt le 110 forintot, aztán később 130 forintot Bélteky Pálnak nyújtottak át, végül ifjabb Michalek Miklós vett fel a magisztrátustól, a főkapitány rendeletére, 60 forintot.¹²²

Nem büntetés miatt, hanem teljesen önként vállalta egy Pest–Pilis–Solt vármegyében lakó házaspár (Gesztelyi János és Jankó Ilona), hogy Fülek építésére pénzt ad.¹²³

Foglyoktól szedett váltságdíjat is sokszor az építésre fordítottak. Egy Zólyom megyei kurucért, aki már majdnem másfél éve volt a füleki tömlőcben, váltságdíjat ajánlottak fel. Bélteky Pál azt javasolta Koháry Istvánnak, fogadják el, hiszen „...*az kőfalakra való pénzt szaporíthatná Nagyságod efféléknek adományokból...*”¹²⁴ Egy másik esetben Dúl Mihályhoz követet küldött az egi káptalan vezetősége, mert a tömlőcben raboskodott törökösség vádjával az egyik jobbágyuk, és felajánlották, hogy 100 forintot fognak kifizetni Kohárynak a vár építésére, ha ez az ember kegyelmet kap. Dúl elfogadhatónak találta a felajánlást, de meg kellett várnia Koháry beleegyezését.¹²⁵ De találunk olyan kezeslevelet is, melyben Losonc mezőváros képviselőtestülete Sass András városbíró szabadonbocsátását olyan

¹¹⁹ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 276., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1677. június 14.)

¹²⁰ Mai elnevezése Hevesaranyos.

¹²¹ HML IV-1/a, 5. kötet, 130., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1676. június 3.). A büntetés többi részéből 100–100 forint ment a ferences, a református és az evangélikus rendházak kasszájába, 200 forintot pedig a vármegye a saját részére tartott meg.

¹²² Uo. 289–290., (Fülek, 1677. október 13.)

¹²³ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 156., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1674. augusztus 27.)

¹²⁴ MOL C 1057. tekercs № 679., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1675. november 26.)

¹²⁵ MOL C 1291. tekercs № 14946., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1679. november 15.)

feltétellel kérte, hogy ha a Koháry által megjelölt napon meg nem jelenik, akkor 1000 forintot követelhet a főkapitány a városon a füleki vár javítására.¹²⁶

De az uralkodó is hozzájárulhatott a végvárépítéshez, például Fülek várrenoválására a Török Ferenc rimaszombati harmincados által beszedett bizonyos dézsmákat ítélte oda egyszeri alkalomra. Koháry István ennek ténylegesítésére kérte Franz Bernard Wallsegg tanácsost, a Szepesi Kamara hivatalnokát, 1678 decemberében, mikor a kuruc ostrom utáni pusztításokat és hiányokat kellett helyre állítani. Koháry megelégedett a Gömör vármegyében található serkei járás jövedelmével, az onnan bejövő pénzt a végvár renoválására, az onnan származó élelmet pedig a katonák ellátására kívánta fordítani.¹²⁷ A Kamara utasítása után a serkei járás jövedelme Koháryhoz került, aki a félreértések miatt arról is információt kért, adjon-e hivatalos elismervényt az átvett termékekről és pénzről, amit a német tisztek és rangosabb nemesek aláírtak?¹²⁸

Egy másik alkalommal I. Lipót segítsége abban nyilvánult meg, hogy 1679. március 21-én Zólyom vármegyét arra utasította, hogy extraordinarius gratuitus labor keretében adjon munkáskezet, és faanyag szállításával is járuljon hozzá a füleki végvár újjáépítéséhez. Ezt csak augusztusban olvasták fel a közgyűlés előtt.¹²⁹ (Az utasítás teljesítéséről nem tudunk.)

Az uralkodó a következő évben Gömör vármegyének adta parancsba, hogy a füleki katonák házáinak újjáépítésére ajándékként adjon zsendelyt és zsendelyszöget. A magisztrátus nyilvánosan olvasta fel az uralkodó levelét, és még azon a megyegyűlésen a legátusok felküldéséről határozott, akiknek többek között arra is panaszkodni kellett, hogy a vármegye már két végvár építésére van odarendelve, Szendrőre és Putnokéra, az pedig nagy nehézségeket okozna, ha Füleket is hozzátennék, mégha ideiglenesen is, vagy ha felajánlásképpen egy alkalommal is adnia kellene valamit a füleki munkálatokhoz.¹³⁰

Philipp Ernest ab Erdkerat 1681 februárjában megírta Koháry Istvánnak, hogy nemrég levelet kapott Johann Heiss haditanácsbeli tisztviselőtől, melyben fény derül arra,

¹²⁶ MOL C 1293. tekercs № 15295., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Losonc mezőváros testületének kezeslevele (Losonc, 1678. november 4.)

¹²⁷ MOL E 254, 79. csomó, № 46., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Franz Bernard Wallsegghhez (Fülek, 1678. december 14.)

¹²⁸ MOL E 254, 80. csomó, № 24., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele Franz Bernard Wallsegghhez (Szitnya, 1679. január 8.)

¹²⁹ MOL 43278. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1679—1688), 57., (Besztercebánya, 1679. augusztus 31.)

¹³⁰ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 205. és 207., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Sajógömör, 1680. augusztus 3.)

hogy Fülek építésére és renoválására az uralkodó javaslatot nyújtott be az Udvari Kamarához, mely munkálatokra 6000 rajnai forintot akart elnyerni. Heiss arról is írt Erdkeratnak, hogy ezt az összeget nem akarta a Kamara megadni, ezért ismételten megsürgette azt döntésének megváltoztatására. Erdkerat nagyon remélte, hogy egyszer valóban kiutalják a pénzt, mert valóban nagy szükség lenne rá.¹³¹

Arra is találunk példát, hogy a várépítésre rendelt pénzhez hozzá kellett nyúlni, mert szükség volt másfél felhasználására. Ilyen volt az, mikor az 1670-es felkelés alkalmával Fülekről kért Spork tábornok 200 lovast, és a táborba szálló katonák zsoldját — a zúgolódások elkerülése miatt — a renoválásra szánt összegből fedezték.¹³²

A füleki építkezések legbiztosabban akkor folytak, mikor a rendelkezésre álló pénzből kőművesmestereket és építőmunkásokat fogadtak fel. A vármegye által kirendelt, de szakértelemmel nem rendelkező jobbágyokat ritkán fogták be munkára, inkább az építőanyagok szállítását és a munkások fuvarozását bízták rájuk.

Amíg a főépítész és az építőmesterek nem érkeztek meg, nem is fogtak bele a munkába. Fülekre nem a Bányavidéki Főkapitányságból küldték ki a főépítészt, hanem Kassáról, amire mindig az Udvari Haditanács tudtával került sor. Egy alkalommal azonban Bécsből érkezett az építészmérnök, akinek Dióssy Mihály divényi tisztartó vállalta Koháry kedvéért a Nyitraig való kísérését.¹³³

1669-re a vár összes bástyája ledőlt, és a falak nagy része is omladozófélben volt, amit jelentettek az Udvari Haditanácsnak. A Montecuccoli által irányított szerv ki is utalt 5000 forintot a renoválásra, de az „*ingenír*” küldéséről még nem jött határozat. Bélteky Pál a

¹³¹ MOL C 1294. tekercs № 15378., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Philipp Ernest ab Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. február 21.): „...*Dominus Joannes Heys Inclytæ Consilii Bellici Cancellista, mihi significat, quod pecuniam a Sua Majestate Sacratissimæ apud Cameram promotione hujus ædificii ac fortificatione assignatam libenti animo sollicitabit. Speratque pro Una Vice 6000 florenos Rhenenses ad minimum facile ad impetraturum...*”

¹³² MOL P 125, 4700. tekercs № 1207., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1670. június 23.). Az alkaptány megírta a tábornoknak, hogy megkapta a Spork táborába szóló menetparancsot, de olyan probléma merült fel, hogy a katonák nehézkesen és elégedetlenül akarnak elindulni. Ugyan pár napja megkapták a fizetésük, de az már elfogyott legtöbbszörének, mert korábbról hitelre vettek fel élelmet, amit most törlesztettek, és annyit, hogy még a posztó eladási értéke sem fedezte soknak a kölcsönük összegét. Nem tudnak az útra felszerelést szerezni, nem telik lovat patkoltatni, a télre szánt ruhaanyagjuk is ráment a hitelre. Ezért kéri E.P-t, annak a 200 lovasnak, akikkel táborba száll, adasson két havi zsoldpénzt a prófuntmesterrel, amit a várépítésre szántak. Kitelik belőle, sőt ha felsőbb helyről jelentik, a körmöcbányai kamara azonnal pótolni fogja a hiányt, és semmi veszteség nem lesz a vár építésében sem. Még idősebb Koháry korában, 1663–1664-ben is az volt a módi, hogy a táborba szállók kéthavi zsoldpénzt kaptak, és most is jó lenne, mert nagyobb disziplínában lehetne tartani a katonákat, és nem is szöknének el útközben.

¹³³ MOL C 1299. tekercs № 16369., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dióssy Mihály levele Koháry Istvánnak (Divény, 1677. június 13.)

német tiszték kívánságára levelet írt Esterházy Pálnak. Kifejezte aggodalmát, hogyha nem érkezik meg időben az építőmérnök, akkor „...egy levél talál onnan felülről érkezni, és máshová deputálván azon pénz is (kit sok ízben való írogatásunkra Őfölségétől supplicálánk), dolgunkban semmi progressus nem lenne...” Kérte tehát Esterházy Pált, hogy szóljon a Haditanácsnak, küldjék le minél előbb a mérnököt, mert amíg meg nem érkezik, addig nem kezdenek meg a munkát, és az 5000 tallérhoz sem nyúlhatnak.¹³⁴

Koháry István — miután két alkalommal is írt az Udvari Haditanácsnak az ügyben — , megint kérte felettesét, hogy sürgesse meg a „*fundálómester*” mielőbbi elindítását, mert önműködően nem kezdenek meg a javítást, amire valóban égető szükség lenne, mivel Koháry szavai szerint: „...*nemsokára az egész vár a nyakunkba szakad...*”.¹³⁵ Esterházy Pál azonnal intézkedett, de közel három hétnek kellett eltelnie, hogy kicsikarhassa a Haditanácstól a kedvező választ. Kohárynak pedig addig is vigyáznia kellett, hogy a pénzből egy fillér se fogyjon el.¹³⁶ Az Udvari Haditanács Lucas Georg Ssicha főhadmérnököt rendelte ki Kassáról 1669 nyarán¹³⁷, így a munkálatok csak késő nyáron kezdődhettek meg, és 1670 elejéig is elhúzódtak.

1674-ben ismét építésmérnökre volt szükség Füleken. Miután megjött a Haditanácstól az engedély, Koháry István július 26-án levélben kérte Paris Spankau felső-magyarországi főkapitányt, hogy indítsa el a kívánt szakértőt. A tábornok késnek mutatkozott a mérnököt elküldeni, de átkísérésére Kohárytól kért katonákat, mert — mint írta — ilyen fontos ember utaztatása csakis kísérettel történhet, ám ehhez ő a vezénylete alatt álló katonákból egyet sem tud nélkülözni a török elleni portyák és kurucok elleni harcok miatt.¹³⁸ Mikor Fülekről megérkezett a kíséret, Spankau levelet írt Kohárynak, melyben jelezte, hogy küldi a mérnököt, de a visszakíséréséhez ismét fülekieket kért.¹³⁹ Ám

¹³⁴ MOL P 125, 4700. tekeres № 1204., első levél, (Esterházy Pál nádor iratai), Béteky Pál levele Esterházy Pálnak (Füle, 1669. március 20.)

¹³⁵ MOL P 125, 4706. tekeres № 2735., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Füle, 1669. május 18.)

¹³⁶ MOL C 1286. tekeres № 14202., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1669. június 12.)

¹³⁷ MOL P 125, 4730. tekeres № 8580., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1669. július 29.) A német nyelvű irat latin kivonata a következő: „...*Rescriptum Consilii Aulæ Bellici ad Comitem Paulum Eszterházy: Geometræ Schiga Cassoviæ existenti commissum esse ut præsidium Fillek cum circumferentia ad unum milliare delineat, Architectum constituat, qui summe necessaria illico reparat, emanat...*”

¹³⁸ MOL C 1057. tekeres № 658., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Paris Spankau levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1674. augusztus 2.)

¹³⁹ Uo. № 659., Paris Spankau levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1674. augusztus 11.)

Spankaunak váratlan nehézségekkel kellett szembenéznie, a mérnököt mégsem indíthatta útra, amely miatt bocsánatot kért Kohárytól.¹⁴⁰

Csak 1675 elején adódott arra ismét lehetőség, hogy az előző évben is kért építőmester Fülekre mehessen. Február 6-án Spankau tábornok ismét Kohárytól kért kíséretet a mérnök biztonsága érdekében, amelyik Szendrőről átkísérheti Fülekre.¹⁴¹ Február 20-án a tábornok azt ígérte, hogy egy héten belül útnak indítja az építésszt, ha ígéret érkezik, hogy vagy az előbb megnevezett végvárban vagy Putnokon várni fogja a kíséret.¹⁴² Spankau március 2-án intézkedett a mérnök elküldéséről. Koháry Istvánt kérte, hogy a szükséges munkálatokat minél előbb végeztesse el az építésszel, majd Kassára való biztonságos visszajutásához bocsásson a rendelkezésére a saját katonáiból.¹⁴³

Ha a megfelelő körülmények és anyagi erőforrások a rendelkezésre álltak, megindulhatott a vár javítása és felújítása. Például 1675. júniusban Bélteky Pál informálta Koháry Istvánt, hogy Fülekhöz rendelt néhány kőművest, mert éppen rendelkezésére állt 500 forint, ami ugyan nem elég minden szükséges javítás finanszírozására, de az alkapitány úgy gondolta, éppen elég lesz, mert úgyis lassan fognak haladni az építkezéssel az ősz beálltaig, hiszen az érdemi munka csak aratás után kezdődhet meg.¹⁴⁴

1676 tavaszán Oroszlány István azt írta örömmel a főkapitánynak, hogy az építkezés rendben halad, Bélteky Pál „*derekasán épített*” a várat. Beszámolt a palánkok javításáról, a kapu feletti kőfal felrakásáról, az utcák állagának rendbetételéről. Olyan sok munkás volt jelen, hogy Oroszlány is részt vállalt a felügyeletüknél.¹⁴⁵ Ám egy a seregbíróéval ugyanazon a napon írt levélben Bélteky Pál már jelezte a főkapitánynak, hogy a pénz erősen fogy.¹⁴⁶ Az alkapitány május elején kifejezett ígéretet tett, hogy az építkezést folytatja, míg a

¹⁴⁰ MOL P 125, 4721. tekeres № 6462., (Esterházy Pál nádor iratai), Paris Spankau levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1674. augusztus 15.)

¹⁴¹ MOL C 1057. tekeres № 665., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Paris Spankau levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1675. február 6.)

¹⁴² Uo. № 666., Paris Spankau levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1675. február 20.)

¹⁴³ Uo. № 667., Paris Spankau levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1675. március 2.)

¹⁴⁴ MOL C 1299. tekeres № 16444., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1675. június 25.)

¹⁴⁵ MOL C 1301. tekeres № 16695., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. április 23.). A seregbíró a levelet egy bástya tetején írta meg, sietve, mert igyekeznie kellett vissza a munkások felügyeletére.

¹⁴⁶ MOL C 1294. tekeres № 15356., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. április 23.)

rendelkezésre álló összegből telni fog¹⁴⁷, aztán mikor végleg elfogytak a tallérok, akkor személyesen terjesztett — mint alispán — kérést vármegyéje elé, hogy a közgyűlés szavazzon meg 300 forintot a várjavítási munkálatok folytatására. Bélteky többórás rábeszélés után megkapta a kért összeget, amely kicsivel később megduplázódott, mivel az alkaptánynak Heves és Külső-Szolnok vármegyét is sikerült rábeszélnie egy 300 forintos összeg odaigérésére. Bélteky Pál a 600 forintot azonnal fel is használta a munkálatok további finanszírozására.¹⁴⁸ Augusztusban újabb munkák elvégzésére került sor: a palánkok melletti „kasznákat” fel kellett tölteni, és ebben a vár minden lakosa, nemes és nemtelen részt vett, mert fenyegető hírek érkeztek a török felől.¹⁴⁹

1680-ban az egyik tornyot kezdték el építeni Füleken¹⁵⁰, de a várbeli kőművesek a templom cintermét is kibővítették, hogy még több embert lehessen veszély esetén eltemetni, anélkül, hogy fertőzés törne ki.¹⁵¹

1681 nyarán szintén folyt építkezés Füleken, ami egy ideig jól haladt. A kis-honti járásból származó jobbágyok sánckasokat építettek és a palánkokat erősítették meg. Ám július elejére úgy csökkent ez a lendület, hogy Dúl Mihály azt jelentette Kohárynak: „...Bizony elég restantiák volnának [a vármegyék részéről]. Tudnánk is dolgot adni, de az ki gyalog munkás jön is, nem látok pallért mellette. Az mint azelőtt dolgoztak és folyt az munka, a mostani csak árnyékja annak...”.¹⁵² Aztán októberben az egyik bástyát azért kellett megcsináltatni, mert Oláh János főhadnagy az egyik esti körútja alkalmával felment rá, és a tartógerendák megroppantak alatta, ő maga pedig majdnem leesett az ottlevő tarackkal együtt.¹⁵³

Sok esetben azonban a várépítés nem volt zökkenőmentes. Például Bélteky Pál 1677-ben arról számolt be a főkapitánynak, hogy a külső vár töltésfáit nem tudták összeilleszteni,

¹⁴⁷ MOL C 1293. tekeres № 15353., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. május 6.)

¹⁴⁸ MOL C 1294. tekeres № 15355., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. június 4.)

¹⁴⁹ MOL C 1057. tekeres № 685., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. augusztus hónap, nap jelöletlen)

¹⁵⁰ MOL C 1298. tekeres № 16254., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ismeretlen író levele Koháry Istvánnak (keltezetlen, de tartalma miatt 1680-ban keletkezhett)

¹⁵¹ MOL C 1294. tekeres № 15382., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Füle, 1680. május 17.)

¹⁵² MOL C 1276. tekeres № 12706., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Füle, 1681. július 10.)

¹⁵³ MOL C 1297. tekeres № 15980., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oláh János levele Koháry Istvánnak (Füle, 1681. október 28.)

mert egyrészt még el voltak maradva a lényegesen fontosabb kőfal építésével, másodsorban nem állt rendelkezésre se szekér, se erős fizikumú, fejszékkel felszerelt munkáscsapat, harmadsorban pedig a nyolc kőművesből több haza szándékozott menni a szeptember 8-i, lakóhelyükön tartott Kisasszony napi vásárra. Negyedik hátráltató okként az alkapitány az esős időt említette.¹⁵⁴

Problémát okozhatott a pénzhiány is. Az említett akadozó építkezés menete akkor gyorsult meg, amikor Bélteky Pál pár hét múlva hozzájutott ahhoz a 100 forinthez, amit tiltott portyán rajtakapott füleki katonák ígértek Kohárynak, ha elsimítja ügyüket Esterházy Pál előtt. A főkapitány ezt az összeget a vár építésére adományozta, és elegendő volt arra, hogy fedezzék belőle a kőművesmesterek egyheti bérét, de még mindig kevés ahhoz, hogy az összes, arra az évre betervezett munkálatokat befejezzék. (Ezt az egy esetet nem számítva, nincsen annak nyoma, hogy Koháry István a saját vagyonából áldozott volna a végvár építésére.)¹⁵⁵

Ebben a levélben Bélteky Pál panaszkodott a vármegyei gratuitus labor használhatatlan voltára is. A parasztság elsősorban földesurainak tartozott, és a magisztrátus szemében is a kötelező ingyenmunka csak másodlagosnak minősült. Bélteky Pál egy Esterházy Pálnak írt levélben azt kérte, hogy a kívánt építőmérnök lehetőleg még tavasszal érkezzen meg, mert „...*ha kaszálás vagy aratás tájban érkezik, akkor hiába jön, mert a török dolga és a magyar [földes-] úr dolga miatt a szegénységgel pénzért is semmit sem praestáltathatunk...*”¹⁵⁶

A parasztság szintén elvárta a pénzt szolgálataiért, hogyha az nem gratuitus labor keretében történt. 1679 őszén Bellovics Sámuelnek sem szívesen teljesítették a szekerezési követelését, mert tudták, hogy nem kapnak érte térítést. A málnapataki jobbágyok ugyan Fülekre vittek 260 szál deszkát, de többre ezek sem voltak hajlandók, így semmit sem építhetett a váron az alkapitány.¹⁵⁷ Ugyanígy 1680 tavaszán sem tudtak semmit csinálni, mert az egyik vármegye se munkást, se követ, se fát nem bocsátott rendelkezésre a várban levő

¹⁵⁴ MOL C 1300. tekercs № 16641., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1677. augusztus 29.)

¹⁵⁵ Uo. № 16649., Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Keltezetlen, de tartalma alapján Füleken írták 1677. szeptember végén).

¹⁵⁶ MOL P 125, 4700. tekercs № 1204., első levél, (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. március 20.)

¹⁵⁷ MOL C 1294. tekercs № 15425., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1679. november 7.)

építkezésekhez a pénzhiány miatt, (pedig Koháry István lakrésze is romladozófélbe került), bármennyire is sürgette őket a seregbíró.¹⁵⁸

Arra is adódott példa, hogy füleki katonáknak erővel kellett összefogdosni a jobbágyokat a füleki munkálatokhoz.¹⁵⁹ Dúl Mihály is azt a javaslatot tette egyszer Koháry Istvánnak, hogy a gyorsabb és hatékonyabb építés érdekében adjon parancsot Bellovics Sámuelnek a Nógrád megyéből ingyenmunkára fel nem jött jobbágyok összeszedésére.

Dúl Mihály az előbbi levélben arról is beszámolt a soproni diétán tartózkodó felettesének, hogy a lassú munkavégzés miatt megkereste Barátnaky Ferenc nógrádi alispánt, aki a vállát vonogatta, és azt a mentséget hozta fel, hogy a szolgabírák feladatát nem vállalhatja át, önekik kell a megyei gratuitus labort megszervezni, de ők meg nem vezettek róla nyilvántartást, így hiába kéri számon rajtuk. Tehát a regisztrációs mulasztások is okozhatták a munka fennakadását.¹⁶⁰

Ok lehetett, hogy a kőművesek vagy más mesteremberek megbetegedtek. Így történt ez 1677 augusztusában, mikor két kőműves érkezett Fülekre, de nem kezdtek bele a munkába, mert az egyikük megbetegedett.¹⁶¹ Fischer Mihály kamarai tanácsos selmecbányai mesteremberek és segédek betegsége miatt írta azt Kohárynak, hogy a várépítőknek ellátására szolgáló sörfőző edények és üstök nincsenek még készen. A mesteremberek egy hét haladékkal vállalták feladatuk befejezését, aminek kivására Fischer is kérte a főkapitány türelmét.¹⁶²

A munkálatokat az is hátráltathatta, ha a nemesség ellenszegült gazdasági érdekei miatt a vár katonai vezetőségének. Koháry István a várvédelem szempontjából fontos helyeken, a várfalhoz túl közel levő pontokon, leromboltatta a polgári lakosság kertjeinek kerítését és a raktárépületeket. A nemesség azonban az évek folyamán szépen lassan újra felépítette azokat, és oly nagyon reklamáltak, mikor számon kérték érte őket, hogy mikor egy helyen bástyát kellett emelni, inkább a katonaság házait bontatta le a főkapitány, nehogy felbomoljon a katonaság és nemesség közötti nagyon illékony egyetértés. Koháry István mindezt megírta Esterházy Pálnak, sőt a megoldást is felvázolta, melynek megfontolását és

¹⁵⁸ Uo. № 15382., Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1680. május 17.)

¹⁵⁹ MOL C 1298. tekercs № 16254., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ismeretlen író levele Koháry Istvánnak (keltezetlen, de tartalma miatt 1680-ban keletkezhetett)

¹⁶⁰ MOL C 1276. tekercs № 12706., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. július 10.)

¹⁶¹ Uo. № 12552., Béltky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1677. augusztus 27.)

¹⁶² MOL C 1131. tekercs № 7584., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Fischer Mihály levele Koháry Istvánnak (Selmecbánya, 1680. július 31.)

jóváhagyását kérte. Először is minden illetékes vármegyétől, amelyik nem fizette meg eddig a gratuitus labort (a levélben főleg Hont vármegyére panaszkodott), azt most kötelezzék erre. Koháry második javaslata az volt, hogy a várfal környékén levő kerteket vásárolják fel a tulajdonosoktól, miután egy kiszálló bizottság a földek értékének megfelelő árat határozott meg értük. Harmadszor: azokat a személyeket, főleg az özvegyasszonyokat, akiknek van ugyan házuk és telkük Füleken, de nem laknak ott, szólítsák fel hivatalosan, hogy vagy maradjanak helyben, vagy menjenek a Hódoltságba. Ezek a nemesek vagy nemesasszonyok ugyanis nem akartak hozzájárulni a vármegyei költségekhez, felajánlást sem tettek, a törököknek fizették az adót, és mivel nem laktak a végvárban, tulajdonukat nem gondozták, ha meg Koháry sürgős intézkedései folyamán káruk történt (pl. lerombolt egy kerítést vagy ledöntött egy házat), azonnal nemesi jogaik sérelmét emlegetve, feljelentést tettek ellene. Koháry javaslata között az is szerepelt, hogy a nagyon hosszú időt Fülektől távol töltő személyek birtokát — egy korábban kiadott uralkodói pápens értelmében — konfiskálják el, és bocsássák a katonaság rendelkezésére.¹⁶³ Voltak olyan időszakok, hogy a nemesség őszinte haragból akadályozta meg a végvár építését. A füleki katonák 1669. januári panaszlevelükben megemlítették, hogy a vármegyék megtagadták a gratuitus labort azzal az érveléssel, hogy a füleki végvár a király tulajdona, tehát ha építeni akarja, akkor azt tegye maga a saját költségén, rájuk ne számíton. A panaszlevél szerint a nemesség még a jobbgységbe is beoltotta a katonák elleni ellenszenvet, mert mikor Koháry István a saját költségén akart követ hozatni velük, még azt is kereken megtagadták tőle.¹⁶⁴

Koháry Istvánnak kötelessége volt az elszámolás is, ha a várépítésre szánt összeg a kincstárból származott. Török Ferenc rimaszombati harmincados a Szepesi Kamara utasítására 453 forintot adott át Fülek felújítására 1678-ban. A következő évben összeírt kimutatást Michalek Miklós szolgabíró és Barsy János nemesi ülnök, Nógrád vármegyei tisztviselők készítették el. A kapott pénzből a vár vezetésének sikerült felújítani a várkaput, felvonót is csináltatni rá, megvasaltatni a keretét, két másik kaput is megerősíteni, a körülöttük levő falrészeket újra felrakatni a kőművesekkel. A munkához többek között 150 sínvasat használtak fel, melyet a rimaszombatiak és más környékbeli falvakban lakó

¹⁶³ MOL C 1293. tekeres № 15323., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele Esterházy Pálnak (keltezetlen)

¹⁶⁴ MOL P 125, 4716. tekeres, № 5292. (Esterházy Pál nádor iratai), a füleki helyőrség panaszlevele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. január 18.). Ugyanez megtalálható latin nyelven is: MOL A 14 (Insinuata Consilii Bellici), 15298. tekeres, № 317., az Udvari Haditanács 1669.február 11-i, Bécsben kelt rendeletének melléklete

személyek vásároltak meg. Az összegből telt a folyosók, lépcsők, bástyák, őrházak és a híd újjáépítésére: 520 darab hársfadesztkát, 350 darab tölgyfadesztkát, 12 darab nagy fatörzset, 4 oszlopnak való fát, 643 sorompófát, 2420 lécszöget és 3100 zsidelyszöget vásároltak, és fel is használták. Egy kézzel hajtható „szárazmalomért” 150 forintot fizettek, és a hivatalos úton járó postarabok és küldöncök költségeit is ebből az összegből finanszírozták. A pontos kimutatás szerint 447 forint 29 dénárt költöttek a füleki vár felújítására, vagyis az állami pénzből megmaradt 5 forint 71 dénár.¹⁶⁵

Bizonyos alkalmakkor Koháry Istvántól kértek segítséget más várak építkezéséhez. Palágyi Gáspár például a rimaráhói kastélyt építtette, és kőművesmester átküldése miatt írt Koháry Istvánnak.¹⁶⁶

De ha úgy érezte, és lehetősége is adódott, a főkapitány maga küldött át munkásokat Szitnyára, a családi kastély megerősítéséhez.¹⁶⁷

Fülek és Murány karbantartása között az alapvető különbség az volt, hogy az utóbbi falainak javítására nem fordítottak annyi gondot. Mivel Murány sziklák között épült fel, így biztosítva voltak a védelem feltételei. Itt az elsődlegesebb a német helyőrség részére szolgáló gazdasági és ellátási objektumok elkészítése volt. Murány védelmét egyébként azoknak a szikláknak lerombolásával biztosították, amelyekről az 1549-es ostrom folyamán a külföldi zsoldosok bejutottak, és a falakat is inkább azért javították, hogy a posztoló katonák le ne zuhanjanak a mélybe. A Haditanács és a Kamara által küldött szakértők pedig semmilyen modern (korszerűsítő) várépítészeti megoldást nem javasoltak, mikor a felújításokra került sor.¹⁶⁸

¹⁶⁵ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), kimutatás a füleki vár 1678. évi építésének költségeiről (Fülek, 1679. szeptember 24.)

¹⁶⁶ MOL C 1299. tekeres № 16389., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Palágyi Gáspár levele Koháry Istvánnak (Rimaráhó, 1680. december 28.)

¹⁶⁷ MOL C 1135. tekeres № 559., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Koháry István levele Koháry Farkasnak (Fülek, 1682. július 17.)

¹⁶⁸ SARUSI Kiss, 2006, 158–164.; SARUSI Kiss, 2007, 90–93.

III.5. A katonai igazságszolgáltatás Füleken Koháry István főkapitányságának idején (1667–1682)

A magyarországi végvárakban történő katonai törvénykezés nagyban függött attól, hogy ki volt a tulajdonos. Bizonyos várakat a Habsburgok hadvezetősége úgy illesztett be a végvárrendszerbe, hogy meghagyta eredeti földesurának kezében. Ezekben a véghelyeken a földesúr, ötvözve a feudális és a katonai jellegű törvénykezés elemeit, egymagában látta el a bírói feladatokat. Tehette, mert a harci állományt a saját jobbágyaiból töltötte fel. Ilyen magánvár volt például: Bajmóc, Galgóc, Semppte, Szádvár, amit a Csákyak birtokoltak, és Krasznahorka, az Andrássyak birtoka.¹ De léteztek egyházi kézben levő megerősített helyek is, mint például Garamszentbenedek.

Ám az uralkodó a nagyobb és a védelem számára létfontosságú várakat nem engedte át magánkézbe, hanem meghagyta saját birtokában, és az Udvari Haditanács által kinevezett vezetőt rendelt az élére, akinek (szintúgy, mint az általa toborzott katonáknak) hűségesküt kellett tennie őrá.

Fülek is ilyen királyi végvár volt, *præsidium*, aminek lényegét így ragadta meg Szántó Imre: „...A *præsidium* azt jelentette, hogy ilyen nevű helyen a polgári közigazgatás és bíraskodás helyébe tisztán katonai lépett. Az ilyen hely közönségének hivatalosan 'sereg' a neve; a városbíró és városi jegyző helyébe a seregbíró és seregdeák lépett. Megfelelő számú társsal ezek látták el a közigazgatást és az alsóbb fokú bíraskodást...”²

Fülek esetében azt látjuk, hogy a mindenkori seregbíró mellett nem létezett seregdeák, hanem vagy valamelyik katonatiszt, vagy a helyi porkoláb vagy a vásárbíró vett részt a törvénykezésben.

Koháry István főkapitányságának korában két seregbíró működött Füleken. Az első Oroszlány István volt, aki már szolgálatban volt 1667 nyara előtt is³. Őt követte valamikor

¹ CZIGÁNY, 1995, 61.

² SZÁNTÓ, 1984, 15.

³ MOL C 1294. tekeres № 15359., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele idősebb Koháry Istvánnak (Fülek, 1664. február, nap jelöletlen)

1677 nyarán Dúl Mihály, de egy bizonyos időszakban, körülbelül 1676 novembere és 1677 nyara között nem volt a poszt betöltve. Oroszlány István seregbírói működéséről utolsó nyom az, mikor 1676. november 14-én kivallatta Farkas Tamás kuruc rabot⁴, Dúl Mihályról pedig ebben a hivatalban először 1677. július 7-én történt említés.⁵ Oroszlány valószínűleg lemondhatott, nem a halála miatt kellett mást ültetni a helyére, mert 1677 májusában Koháry nevében levelet írt bizonyos szabadhajdúknak.⁶ A két füleki seregbíró jól ismerhette egymást, mert Dúl Mihály, mint Pest–Pilis–Solt vármegyei juratus assessor, többször is részt vett a megyegyűlési napokon és a seregbírói üléseken. Ahogy végignézzük az összes periratot Koháry főkapitányságának korából, azt vehetjük észre, hogy Dúl Mihály sokkal képzetebb volt, mint elődje, hiszen ügyvédi diplomát szerzett, és aki a seregbírói tiszte mellett vármegyéjében olykor felvállalta a füleki katonák ellen indított eljárásokban a felperes ügyvéd szerepét is. Így vett részt a Boldizsár István⁷ és Szántó Gergely⁸ elleni perekben is. Dúl Mihály kettős pozícióviselése nem volt ritka és szokatlan a korabeli Magyarországon⁹, de az sem, hogy a két seregbíró nagyon jól forgatta a tollat¹⁰, hiszen mindegyiknek ismerjük saját keze írását.

A seregbírók esküt is tettek hivatalba lépésük előtt. Dúl Mihály seregbíró a következő szöveget mondta el: „...*Én, Dúl Mihály, esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, egy bizony örök Isten, hogy kegyelmes koronás királyunk Őfölségének igaz hive leszek, Őfölsége és a végház ellen, ha mit értek, Fő- vagy Vicekapitány Uraimnak vagy képebeli Tisztnek megjelentem, Fő- és Vicekapitány Úrhoz illendő tisztem szerint való engedelemmel leszek. Minden előttem pörlekedő ügyeseknek kedvezés, félelem, barátság, adomány és akármilyen tekintet nélkül tehetségem szerint igaz Törvényt teszek...az Seregbíróságra Tiszttem szerint az Instructio szerint [innenről hiányzik egy darab a lapból]...”¹¹*

⁴ Uo. № 15360., Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1676. november 15.)

⁵ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Dúl Mihály sarcelszámoltatási irata (Fülek, 1677. július 7.)

⁶ MOL C 777. tekercs № 2147., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele a füleki szabadlegényeknek (Fülek, 1677. május 24.). A levelet Oroszlány István írta.

⁷ MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 57–58., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1681. szeptember 12.)

⁸ Uo. 63–64. (Fülek, 1682. január 2.); 67–71., (Fülek, 1682. március 12.); 72., (Fülek, 1682. április 10.)

⁹ PÁLFFY, 1995, 164.

¹⁰ Uő. 156.

¹¹ MOL C 1299. tekercs № 16412., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály seregbírói esküjének szövege (1677)

A füleki seregbírók visszaéléseiről hivatalos forrás nincsen, csupán egy esetben értesítette a főkapitányt egy nevét eltitkoló személy Oroszlány István elfogultságáról. A seregbíró a levél szerint az egész vár színe előtt kezdett el ordítani Rác Illéssel, és a legszigorúbb ítélettel fenyegette, mely messze meghaladta volna a tette miatt kiszabható büntetést. A levélíró így fejezte ki kérését: „...*Ez a szegény jámbor [Rác Illés] éppen elkeseredett, már szegényen a vérén is vért bocsátott [a seregbíró], ami bizony égbekiáltó gonoszság...ezért kérem Kegyelmes Uramat, hogy az igazat ne hagyja elnyomni ügyében...*”¹²

A füleki helyőrség területén levő ingatlanok adásvétele a katonai magisztrátus tudtával történt (amit a nemesség is elfogadott, és csakis akkor vitatott, mikor felgyülemlett a haragja a katonaság ellen, mint például az 1680. év elején¹³). Amikor Piri Mihály és felesége, Tokaji Dorottya házáat Dezső András és Papp Katalin megvette, akkor a hitelesítők között ott szerepelt Szántó Gergely lovassági előljáró aláírása is.¹⁴

A füleki seregbíróság hitelesítő pecsétet használt, amikor zár alá vett valamit. Egyszer Battik Gergelyné Kiss Anna Koháry Istvántól kérte, hogy a katonai „*commissariusok*” által lezárt éléskamrájáról távolíttassa el a hivatalos pecsétet, hogy bemehessen oda, mivel nagyon fontos eszközöket és élelmet is tart ott.¹⁵

III.4.A. A törvénykezési eljárás első lépései

A katonák ellen indított eljárásokat a főkapitány vagy az alkapitány kezdeményezte, ha megtörtént a feljelentés. Sok esetben azonban Esterházy Pál kezdeményezett, ha fülébe jutottak a büntettek. Mivel ő természetesen nem foglalkozhatott ezekkel az eljárásokkal, Koháryt utasította az esetek kivizsgálására és az ítélet meghozására.

1670-ben az egri pasa Johann Spork tábornoknak panaszkodott olyan füleki katonákra, akik hódoltsági területen fosztogattak. A tábornok jelentést tett erről Lipótnak, az uralkodó pedig Esterházy Pált utasította, hogy a legszigorúbban járjon utána a dolgoknak. A

¹² Uo. № 16408., ismeretlen személy levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1676. január 16.)

¹³ MOL P 125, 4713. tekercs № 4626., (Esterházy Pál nádor iratai), Nógrád vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. január 29.)

¹⁴ MOL C 1303. tekercs № 16980., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Házeldási okirat (Fülek, 1677. március 20.)

¹⁵ MOL C 1299. tekercs № 16360., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Battik Gergelyné Kiss Anna levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1678. december 28.)

bányavidéki főkapitány azonnal levelet írt, melyben követelte Kohárytól, hogy „...*mindjárt inquiráltasson, s az inquisitiót küldje...*” fel Semptére, és ha tényleg igaz a pasa vádja, a vétkeket azonnal tartóztassa is le.¹⁶ 1671-ben Esterházy Pál a lévai végvár katonáinak panasza miatt írt Kohárynak, és utasította arra, hogy azonnal szolgáltasson igazságot ügyükben.¹⁷ 1673-ban egy Ötvös nevű ember kára ügyének Füleken történő újbóli kivizsgálására adott utasítást Kohárynak.¹⁸ 1675-ben a kalocsai érsek feljelentésére rendelte el Esterházy Pál, hogy Koháry indítson eljárást azon katonák ellen, akiknek nevét megküldi neki.¹⁹ 1680-ban a generális ismét a seregszék összehívását kérte a főkapitánytól, ezúttal Borsod vármegye panaszára, amelyik azt a feljelentést tette nála, hogy füleki katonák kifosztották Ludast (mai elnevezése: Šupljak [Szerbia]).²⁰

Olykor az esetek alapos vizsgálatot igényeltek, és meg kellett állapítani, szándékosságból történtek-e. Például Búzás Gáspár ferences szerzetes egyik rokona, Zombori János véletlenül megölt egy embert. Az említett katonát több másik társával együtt Macsa Lukács portyázni vitte az Alföldre. Az egyik pihenőjükön egy Ragó János nevű katona Macsa Lukáccsal összeveszett a lovaknak járó zab kiporciózása miatt, és le akarta löni. A többi katona ezt megakadályozta, de Ragó hosszú ideig tartó káromkodásba kezdett, ami annyira kihozta Zombori Jánost a béketűréséből, hogy kardlappal akarta elhallgattatni. A fegyver azonban megcsúszott, és a feje helyett a vállát találta el Ragónak, aki az erős ütéstől lefordult a lóról, és olyan szerencsétlenül esett, hogy kitört a nyaka. Zombori János pánikba esett, bújkálni kezdett, a ferences szerzetes pedig kegyelmet kívánt kérni a számára, mivel nem szándékosan tette, amit tett, és Ragó halála sem az ő lelkén szárad.²¹ Esterházy Pál arra utasította Koháry Istvánt, hogy „...*menjen voltaképpen végére azon esetnek...és informáljon*

¹⁶ MOL C 1286. tekercs № 14208., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1670. július 19.)

¹⁷ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1671. szeptember 9.)

¹⁸ MOL C 1287. tekercs № 14288., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1673. április 18.)

¹⁹ MOL C 1059. tekercs № 4875., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1675. március 1.)

²⁰ MOL C 1286. tekercs № 14190., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1680. május 12.). Esterházy így adta ki a parancsot: „...*mindjárt azon specificált kóborló katonákat ragadtassa nyakon, és terminust praefigálván dolgokban — mely végett említett vármegyét is certifikálván, hogy az terminusnapra bizonyos embereit küldhessék oda —, törvényesen láttassa meg a dolgot, és az mit az törvény fog hozni magával, az szerént is járjon el a dolgokban...*”

²¹ MOL C 1287. tekercs № 14276., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Búzás Gáspár levele Esterházy Pálnak (másolat, keletkezési hely ismeretlen, de 1675. január elején keletkezett)

*engemet felőle, tudhassam, voluntarium homicidium-e vagy csak casuale, vagy miformán lett...” az eset, hogy annak ismeretében dönthessen.*²²

Mikor Esterházy Pál egyéb teendői miatt nem rendelkezhetett katonai dolgokban, akkor a helyettese, Bercsényi Miklós látta el a törvénykezéssel kapcsolatos funkciót is. Ő ugyanúgy utasíthatta Koháryt a Füleken megtartandó büneset-kivizsgálásra és ítélethozatalra.

Sok gondot okozott a törökök vádja a végbeliek portyázásai ellen, akiknek hovatartozása tudta nélkül sorolták fel a bűneiket. Az Udvari Haditanács mindig elrendelte a vizsgálatot, mint akkor is, mikor 1672 elején a Hódoltság déli részébe, Rácországba törtek be magyar végváriak. A katonai szerv tehát számon kérte most is a kerületi főkapitányokat. A Kassai Főkapitányság vezetője azt felelte, hogy nem ők mentek délre, hanem a fülekiek tették. Ekkor a Haditanács a vasvári béke megszegését teljes súlyával a Bányavidéki Főkapitányságra hárította, és azonnali számonkérést követelt. Esterházy helyett Bercsényi utasította Koháryt, hogy tartson vizsgálatot, és kerestesse elő azokat a végváriakat, akik 1671 őszétől 1672 elejéig a Hódoltságnak abban a részében kalandoztak, és ha megtalálta őket, büntesse is meg őket alaposan, neveiket pedig küldesse fel. Ha pedig a vizsgálat eredménye azt mutatná, hogy mégsem a fülekiek voltak a tettesek, hanem a Kassai Főkapitányság váraiba tartozók, akkor is kezdjen nyomozásba, derítse ki ezeknek neveit, azt is, melyik végvár legénységéhez tartoznak, és akkor azt juttassa el hozzá, mert azzal a listával tudja majd Bercsényi igazolni, hogy kik az igazi tettesek, hogy akkor „...*az mit a mi nyakunkba vettetek, meg vethessük mi is az ő [ti. a Kassai Főkapitányság] nyakokba...*”²³

Egyszerű végvári katona is kérhette az igazságszolgáltatást. Zólyomi Pál iratos katona egy alkalommal levélben kereste meg Koháry Istvánt, melyben felvázolta, hogy ő már régóta nagy haragban él a húgával és annak férjével, Barssyval. A rossz viszonyt még az is súlyosbította, hogy egy fedél alatt laktak mindnyájan, ráadásul a Barssy-házaspár részeges is volt. A harag a ház tulajdonjoga miatt keletkezett: Zólyomi anyja volt a tulajdonos, akinek halála után Barssyékra semmi nem maradt volna, hiszen a szerződés szerint fia és családja jussolt csak. A végvári katona beszámolt arról, hogy Barssy-házaspár emiatt kötözködni kezdett, többször is nyilvánosan provokálta a családját, szándékosan vitát gerjesztett. Zólyomi Pál tűrte egy darabig a helyzetet, de a legutóbbi veszekedés tettlegességbe és

²² Uo. № 14275., Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1675. január 9.)

²³ MOL C 1118. tekercs № 6535., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1672. március 13.)

kölcsönös fegyverrantásba torkollott. Zólyomi Pál ekkor fordult Koháryhoz, hogy ő tegyen igazságot a seregszéken. A katona már megpróbálta korábban a békés együttélés szabályait betartatni Barssyékkkal, de ők fittyet hánytak erre, a férfi pedig azt vetette oda neki, hogy „...*ő a bocskorosok törvényére nem ad...*” Így az egyetlen megoldás az lenne, ha a katonai törvénykezés alapján kitoloncolnák Barssyékát a házból, mert ha továbbra is egy fedél alatt kell élniük, akkor családi tragédia következhet be.²⁴

A katonai törvénykezés eljárása úgy kezdődött, hogy letartóztatták a vétkes végváriakat vagy a parancsnok színe elé rendelték őket. Sokszor azonban portyán tartózkodtak, vagy szándékosan bújkáltak, mivel tisztában voltak bűneikkel. Ilyenkor meg kellett őket keresni.

Koháry István 1680. július 12-én megírta Esterházy Pálnak, hogy az ő utasítására letartóztatta Völgyi Benedeket, aki a rabejtés és rabvásárlás tilalmának ellenére egy török foglyot szerzett, hogy elcserélje azt az öccsével.²⁵

Mivel Koháry több alkalommal nem tartózkodott Füleken, az alkapitánynak vagy a seregbírónak kellett intéznie a katonák feletti ítélkezéssel járó ügyes-bajos dolgokat. Oroszlány István írta egyszer a főkapitánynak, hogy a kecskemétiak ellen elkövetett bűneik miatt letartóztatta Oláh János főhadnagyot, Macsa Lukács hadnagyot, Hevesi Kiss Mihályt és még sok más katonát. (Látható már ebből is, hogy a tiszteket ugyanúgy számon kérték, mint a közvitézeket.) A seregbíró azt is papírra vetette, hogy egy másik ügyben is intézkednie kellett. Császár János egyik szolgája ugyanis ittas állapotban belovagolt Kecskemétre, és találmra belelőtt a templomból kifelé tartó tömegbe, ami miatt egy ember súlyosan megsebesült a hasán. Bár a később kijózanodott katona a tettét megbánta, és egyik lovát is odaküldte a sebesültnek, hogy annak árából gyógyíttassa magát a borbélynál, Oroszlány mégis körözést adott ki ellene.²⁶ Bélteky Pál a kalocsai érsek falvaiban kárt tevő Engi Imrét és társait tartóztatta le, és vetette börtönbe.²⁷ Ismeretlen levélíró jelentette a főkapitánynak, hogy Makfalvy János feljelentésére letartóztatta Borbély Balázst, Buday

²⁴ MOL C 1275. tekercs № 12380., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Zólyomi Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1681. július 6.)

²⁵ MERÉNYI, 1903, 239., XXVIII. levél

²⁶ MOL C 1057. tekercs № 643., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Füle, 1671. június 29.)

²⁷ MOL C 1300. tekercs № 16597., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füle, 1676. február 29.)

Gergelyt, Kökényessy Mihályt és Majzik Simont, Oláh János főhadnagynak idézőlevelet küldött, a többi vétkest még keresteti, „...szorgalmatos gondja van reájok...”²⁸

A letartóztatott katonák szabad lábon is védkezhettek, ha kezességet vállaltak értük. Az 1677 márciusi (gömör-)péterfalvai tűzvészben gyújtogatással vádolt végváriakat Engi Imre, Vízi Gergely, Vas Bálint, Kovács Benedek és Darabos János kezességvállalása után engedték szabadon. A feltétel az volt, hogy az égetéssel vádoltak kifizetik azt a kárt, amit a jobbágyok megszabnak. Ha ezt nem tennék meg, a kezeseknek elő kell őket állítaniuk, ám ha ők sem cselekednének semmit, akkor Koháry Istvánnak ők tartoznak megadni a károsult embereknek járó összeget. Seregbíró hiányában a hitelesítést Dúl Mihály, mint vármegyei jurassor végezte.²⁹

III.4.B. Tanúvallomások felvétele a bűnesettel kapcsolatban

Mikor a tettesek kézre kerültek, vagy ha szabad lábon voltak, berendelésük után, meg lehetett tartani a törvényes büntetőeljárást. Erre mindig a főkapitány vagy az alkaptány adta ki az utasítást. Az első lépés mindig a tanúkihallgatás volt, amit a seregbíró végzett egy másik törvényes személlyel, általában a vásárbíróval.

1670. augusztus 18-án Bélteky Pál utasítására Oroszlány István seregbíró, Tiba István vásárbíró (iudex fori), valamint Fatiga, Tangisch, Sillemer és Kolopackler, Füleken állomásozó német tisztek elnökletével tanúvallomásokat vettek fel Papis Gergely ügyében, akit azzal vádoltak, hogy előző nap (Gömör-)Sid nevű faluban szidta az uralkodót és a híveit. A vádlott a községben bort ivott Erős Gergely házában, és kötözködni kezdett, a puskáját kereste a falusiakon, de azok azt mondták, hogy semmit nem vettek el. Ekkor azt állította, hogy az „ördögadta németek” vitték el, (három muskétás sétálgatott éppen a környéken), és nagyot kiáltott, „...Ördöglelkű németek, pártosok vagytok!...” Aztán megint a jobbágyokkal kezdett ordítani, hogy vallják meg, hogy tényleg a muskétások vitték el a fegyvert. Mikor nem kapott választ, és nem esküdtek meg a kérésére sem, hogy a németeknél van a fegyver, azt ordította: „...Ti is hazugok vagytok az uraitokkal együtt, árulók mindahányan...”. Ezután csúnyán szidalmazta mind a németek, mind a jobbágyok nőnemű rokonságát. Nem lehetett

²⁸ MOL C 1294. tekeres № 15364., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ismeretlen levélíró Koháry Istvánnak (keltezetlen, de mivel Dúl Mihály írta, így 1677–1682 között keletkezhetett)

²⁹ MOL C 1293. tekeres № 15261., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kezességi szerződés szövege (Fülek, 1677. március 31.)

Papis Gergellyel bírni, és bár kardja nem volt, csak csákánya, egy 20 éves legénnyel akart párviadalt vívni, aki alig tudott megszabadulni tőle.³⁰

1675 januárjában Oroszlány Istvánt arra utasította Koháry István, hogy rendelje be, és hallgassa ki azokat a (gömör-)almágyi embereket Borbély Balázs, „Füstös” Szabó János és velük levő társaik ügyében, akik 1674 nyarán állítólag azt hangoztatták, hogyha nem kapnak feloldozást egy visszaélésük miatt, kurucoknak állnak. A seregbíró és Nagy Mátyás vásárbíró közösen hallgatták ki a két almágyi lakost. Agócs Bálint, az első tanú, azt vallotta, hogy az említett katonák hirtelen bevágtattak a faluba, és megálltak a házánál. Borbély Balázs bement hozzá, és izgatottan arra kérte, hogy azonnal kapjon fel a saját lovára, és vágasson be Fülekre Koháry Istvánhoz, és mondja meg neki, hogy nem akarnak ők rosszat annak a rimaszombati embernek, akit magukkal hurcolnak. Csupán arról van szó, hogy ők az egyik katonatársuk szabadon bocsátását kívánják, aki bevért Rimaszombaton egy fakaput. Amint ez a katona szabad lábra kerül, Borbélyék is elengedik azt a mezővárosi lakost, aki náluk van. Agócs Bálint odahívta a helybeli bírót is, megmondta a katonák előtt, hová küldték el őt. Ekkor mondta „Füstös” Szabó azt, hogy „...Agócs bátya, mondd meg, Őnagysága [vagyis Koháry István] *semmi gondságot ne vegyen, mert mi Fülekről el nem idegenedünk...*”. Második tanúként a volt almágyi bírót, Orbán Mártont hallgatták ki. Ő elmondta, hogy ott volt, mikor Borbély Balázsék elküldték Agócsot Fülekre, és hallotta „Füstös” Szabó szavait is. Hanem nemsokára Koháry István levelét neki kellett átadnia a Barnában beszállásolt katonáknak. Borbély Balázs elolvasta, és azt mondta: „...*Talán azt gondolja az Úr, Őnagysága, hogy kuruccá leszünk? Isten ne adja, mert mi az Őnagysága szárnyai alól el nem bujdosunk!...*” Borbély azt is mondta, hogy ők most nem mehetnek vissza Fülekre, mert pár végvár katonái összeverődtek portyára, ők is hozzájuk csatlakoztak. A rimaszombati emberrel kapcsolatban azt állította, hogy nem verték meg, még csak nem is szidták, el is engedték már, és csupán annyit kérnek, hogy Koháry is bocsássa el azt a katonát, akit fogva tart. A két tanúvallomásból az derült ki, hogy a végvári katonák nem szándékoztak rebellissé lenni, és bár egy ideig fogva tartottak egy polgári lakost, azt később minden bántalom nélkül elengedték.³¹

³⁰ MOL C 1059. tekeres № 4862., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Tanúvallomások jegyzőkönyve Papis Gergely ügyében (Fülek, 1670. augusztus 18.)

³¹ MOL C 1294. tekeres № 15461., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Tanúvallomási jegyzőkönyv Borbély Balázs és társainak ügyében (Fülek, 1675. január 24.)

1675 októberében Koháry István utasítására Oroszlány István vezetésével tanúvallató bizottság ült össze füleki katonák által foglyul ejtett kurucok vizsgálata céljából. A seregbíró mellett a bizottság tagjai voltak: Sillemer német zászlótartó, Kolopacker hadiírnok, Adam Kuber, a tüzérségi raktár vezetője és Sellyey János vásárbíró. A vallatás során 22 kuruc rabot kérdeztek ki a csatlakozásuk körülményeiről, hogy tettek-e valami súlyosat az ország romlására, kérdezték a csapatparancsnokuk nevét, valamint információt próbáltak nyerni tőlük a lázadók terveiről, a morál és a katonai erő intenzitásáról, és hogy a francia és török kormányzat mennyire támogatja a bujdosó mozgalmat?³²

1676 októberében Pacsa András végvári lovas katona bejelentésére Oroszlány István rendelt el tanúvallatást. A végvári katona azzal vádolta meg Lapos János járdánházi jobbágyot, hogy eltulajdonított tőle és Dorogi Istvántól a Mátrában két pej lovat, mikor azok egy összecsapás közben elszaladtak a csataterőről. Akkor Lapos befogta őket, levett minden fegyvert és szerszámot róluk, és eladta őket.

Először október 15-én Hangonyban hallgatták ki az ottaniakat, majd október 18-án két járdánházi lakos, Guba István és Pap János, ment el Fülekre, hogy a seregbíró házánál megtegye a vallomását, ahol a seregbíron kívül Szinai Márton vásárbíró volt jelen. Pap János azt vallotta, hogy ő maga együtt volt akkor Lapossal, mikor a Mátrában a két pej lovat látták. Mikor leültek ebédelni, Lapos fogta magát, elindult visszafelé, és azt mondta, megnézi a lovakat, aztán indul majd társai után. A tanú legközelebb Parádon találkozott vele, a lovak azonban nem voltak nála. Guba István, a másik tanú azt vallotta, hogy ő szintén Lapos Jánossal ment még a nyáron a Mátrában, és mikor egy bizonyos helyre értek, Lapos János dicsekedni kezdett vele, hogy itt fogott meg két pej lovat. Guba arról is beszámolt, hogy fegyverműves apjához Lapos János nem is olyan régen odavitt igazíttatni egy „*feketeagyú polhák puskát*”. Amikor a tanú apja rákérdezett, hogy honnan van neki ilyen remek lőfegyvere, Lapos azt felelte, hogy a nénjétől, Kanta Pálnétól kapta ajándékba. Guba vallomásában az is szerepelt, hogy sok ember tudott arról is, hogy egy füleki katonának is ingyen odaadott egy puskát.³³

1677 tavaszán hivatalosan nem volt kinevezett seregbíró Füleken. A tanúvallomások felvételét ekkor egy katonák által okozott tüzeset kivizsgálása céljából, Koháry István

³² Uo. № 15434., Füleken fogva tartott kuruc raboktól felvett tanúvallomási jegyzőkönyv (Fülek, 1675. október 19.)

³³ Uo. № 15403., Tanúvallomási jegyzőkönyv Lapos János lólopási ügyében (Fülek, 1676. október 18.)

kérésére, Oláh János lovas főhadnagy, Szántó Gergely lovassági elöljáró és Köszöghy István vásárbíró folytatta le.³⁴

Dúl Mihály idejéből két tanúvallomási jegyzőkönyv maradt fenn. Mindkettő töredékes, és káromkodás miatt indult. Az egyiket 1680. október 24-én vették fel, a sorszámozás alapján hat tanút hallgattak ki, amiből csak egy vallomás maradt meg épen. Ám hogy ki indította el, és ki hajtotta végre, nem tudható. Az egy tanúvallomásból viszont fényt deríthetünk az ügyre. Szőke Márton végvári katona adta le, az a személy, akit a sérelem ért. Ő éppen a várkapunál állt, amikor egy rimaszombati ember érkezett oda. Szőke Márton feltette a szokásos kérdéseket (honnan jön, és kihez megy a várban a személy), de a civil egy szó nélkül kikerülte, és ment befelé a kapun. A katona haragra lobbant, kiugrott az őrhelyéről, és megragadta a ruhájánál fogva az embert, miközben szolgálati kötelességből rákiáltott, kissé durvábban a kelleténél. Ekkor Szőke elé odapattant Ebeczky Menyhért, a vármegyében is jelentős tisztségeket betöltő nemesember, és belekötött: „...*Hiszen igen felnyílt az szemed, te! Ha kapus vagy, tova ki állj!...*” Szőke azt válaszolta, tudja mi a kötelessége és feladata, nem kell őt figyelmeztetni, jól ellátja azt, és a nemes is tapasztalhatja, hogy ő társaival éjjel-nappal vigyáz még a polgári lakosok gyerekeire is. Erre Ebeczky gyalázni kezdte a katona családját, és „...*éhhel holt lélek, beste lélek kurafiának...*” nevezte, amire Szőke nem válaszolt semmit. Ebeczky győzelemittasan elvonult, a körülötte levő emberek őszinte megrökönyödésétől kísérve.

A másik jegyzőkönyvi töredék datálatlan, de mivel Dúl Mihály seregbíró és Muhr Lőrinc seregírnok vette fel, az eset 1677 nyara és 1681 tavasza között történhetett. A két hivatalos személy hét tanút idézett be és hallgatott meg Rúnyay-Nagy Márton káromkodásának ügyében. Ez a nemesember az egyik nap a füleki nagykapu esti, szokásos bezárása után, részegen érkezett meg a mezőről, és ordibálni kezdett, hogy engedjék be. A kedvéért a porkoláb, Újlaky Ferenc, a kiskaput kinyitatta az örökkel, hogy Rúnyay-Nagy bejöhessen, de az megvetette a lábát a nyílásnál, és dühöngeni kezdett, egymás után kétszer is durván rákáromkodott a porkolábra, majd a hajdúkat is mocskolni kezdte, pl. „...*éhhel holt tetves kutyáknak, beste lélek kurafiknak és ördögadtáknak...*” nevezte őket.³⁵

³⁴ Uo. № 15402., Tanúvallomási melléklet a péterfalui tüzeset kivizsgálásáról (Fülek, 1677. március 25. és április 10. között)

³⁵ MOL C 1299. tekercs № 16455., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Két tanúvallomási jegyzőkönyv töredéke Dúl Mihály seregbíróságának korából (Fülek, 1677–1681)

III.4.C. Seregszéki tárgyalások Füleken

A tanúvallomások felvétele után a főkapitány vagy az alkaptány terminust adott, azaz kijelölte a seregbírószági tárgyalás napját, melynek jellegzetessége az volt, hogy az összes vármegyei tisztviselő részt vett rajtuk, sőt a hadbírószági tárgyalást a vármegyei törvényszéki nappal együtt tartották. Olykor a várórség kijelölt tagjai is meghívást kaptak a tárgyalásra.

A nem füleki székhelyű vármegyék hivatalos küldöttei is megjelentek, ha területükön történt a bűneset. Koháry István például 1670. október 22-én értesítette Esterházy Pált, hogy törvénynapot tűzött ki Kakukk Gergely ügyében, aki társaival Gömör vármegye területén levő falvakból kilenc szekér élelmet ragadott el. A főkapitány kérte Tornallyay Zsigmond alispánt, hogy a vármegye embereit küldje le Fülekre a megszabott napon, hogy a tárgyalás minél gyorsabban megtörténhessen. Koháry ígéretet tett, hogy minél gyorsabban fel fogja juttatni az eredményt Esterházy Pálhoz Semptére.³⁶

1671 májusában Ötvös Ferenc és Szabó Miklós perében ült össze a seregbírószág (amely egyben polgári sedria is volt).³⁷ Az ügy háttérében az állt, hogy Ötvös Ferenc az egyházi körmenet alkalmával meglátta a haragosát, az egyik ház falánál másokkal együtt békésen álldogáló Szabó Miklóst, ekkor kiment a tömegeből, egy bottal verni kezdte, és orrának-fülének levágásával fenyegetőzve, rettenetesen káromkodva, kergetni kezdte végig az utcán. Szabó Miklós rémülten menekült a dühöngő ember elől, aztán szembefordult Ötvössel, és önvédelemből a kezébe került vésővel dulakodás közben fejbe vágta. A sértett nem halt bele azonnal az ütésbe, a borbély kiszedte a fejéből a szilánkokat, felkelt, lovagolt, fát vágott, szénát hordott, ugyanúgy, mint azelőtt, aztán egyszer csak (több nappal a verekedés után) összeesett, és meghalt.

³⁶ MERÉNYI, 1903, 69–70., II. levél

³⁷ A seregbírószági tárgyaláson katonai részről Koháry István, Bélteky Pál, Oroszlány István, Olasz Pál (aki 1673 tavaszától Putnok főkapitánya lett), Kovács János főhadnagy, Varkocs Gergely lovassági tiszt, Nagy János közlegény, egy másik Nagy János közlegény, Szentmártoni János közlegény, Tóth Tamás közlegény, Vadászi János közlegény, vármegyei részről Battik Péter Pest–Pilis–Solt vármegyei alispán, Tassy Mihály Heves és Külső-Szolnok vármegyei alispán, valamint Kanizsay Zsigmond, Vatay Pál, Pápay János, Pápay Péter, Michalek Miklós, Subics Pál, Gyöngyösi István, Taxonyi György, Bertóthy István, Rúnay-Nagy Márton, Guttay István, Balogh Mihály vármegyei tisztviselők jelentek meg.

Ötvös István, a halott ember öccse szándékos emberöléssel vádolta meg Szabó Miklóst. A bírák dolga az volt, hogy eldöntsék, valóban szándékosságról volt-e szó vagy csak véletlenről?

A felperes ügyvédje, Pelsőczy György, arra a megállapításra jutott, hogy semmiképpen nem kellett volna Szabónak fejbe vernie Ötvöst. Elsősorban mert tényleg abba a sebbe halt bele a sértett; már nem egy ilyen eset előfordult Füleken. Másodsorban: akit megfenyegetnek, annak joga van feljelentést tenni, viszont ahhoz soha nincsen, hogy maga vegyen érte elégtételt. A joggyakorlat különben a fenyegetést egyáltalán nem is szankcionálja, csak ha azt valóra akarják váltani, és égetéssel való fenyegetésről van szó. Harmadsorban: az sem magyarázat a sebesítésre, hogy az Ötvös szájából származó Isten elleni káromkodás lovallta méregbe Szabót, hiszen a korabeli felfogás szerint „...az ki az Anyaszentegyháznak becsületit gázolja, [azt] az ki hallja, méltán vindicálhatja, de perconsequens az mocskos beszédű ember maga defensáját nem allegálhatja, nem lévén inculpatus...”, márpedig az alperesről a tanúzó kifejezetten megvallották, hogy elég gyakran „...az Catholica Religiónak becstelenségére illetlen szókat szólott...”.

Az alperest képviselő Gyöngyösi István azt válaszolta, hogy Ötvös a maga hibájából szerezte a sebt. Orvul támadt rá Szabóra, szándékosan vegyült bele a körmenetbe, hogy a tömeg által sodortatva, a közelébe kerüljön feltűnés nélkül, nem volt a körmenetben egy rokona sem, de még a misén sem vett részt. Ha meg Ötvös Istent káromolta, meg is érdemelte, hogy fejbe verjék, különben is Szabó Miklós csak önvédelemből cselekedett.

Ekkor Pelsőczy az ügy pontosabb vizsgálata céljából azt kérte, hogy a meglévő írásbeli tanúvallomásokot a szemtanúk „oraliter” is erősítsék meg a bíróság előtt, ami után a magisztrátus alaposan vesse össze a kétfelől jött nyilatkozatokat. És ha ebből sem derülne ki, hogy Szabó Miklós vétkes-e, akkor neki személyesen kell aláírnia, és 20 tanúval igazolnia azt, hogy a verekedést nem ő provokálta ki. Ugyanakkor Pelsőczy megkívánta azt is, hogy a körmenetet vezető ferences házfőnök is adjon nyilatkozatot arról, hogy ki volt a verekedés és veszekedés okozója.

Bár az ügyet két napig tárgyalták, Koháry István és a többi bírótárs nem tudott közös nevezőre jutni, és a végső döntést sem mondták ki az ügyben.³⁸

³⁸ MOL C 1287. tekercs № 14238., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Seregbíróági tárgyalás jegyzőkönyve Ötvös Ferenc és Szabó Miklós perében (Füleke, 1671. május 6–7.)

Koháry István 1674 augusztusában szintén seregbírósi tárgyalás kitűzését rendelte el Oroszlány Istvánnak. Borbély Balázs, Völgyi Benedek és még sok más füleki katona 1674 nyarának elején erővel beszállásolta magát Rimaszombatra, és az emberölésen kívül mindenféle súlyos visszaélést követtek el a mezővárosban. A főkapitánynak a tanúvallomások alapján komplett vádlistája volt a név szerinti elkövetőkről, és ennek alapján már előre kiszabta a vétkesek büntetését. Azoknak, akik azt állították, hogy Koháry István engedélyével törtek rá a mezővárosra, a 100 forintos nyelvváltság megfizetését írta elő, mivel megrágalmazták őt.³⁹ A káromkodókat botbüntetésre kellett ítélni. A nemesemberek házában kárt tevő katonák a bíróság által megszabott értéket kötelesek visszaadni. (Viszont a parasztokra lövöldözőket nem kívánta Koháry felelősségre vonni!) Akik a szobákat, pincéket és kamrákat feltörték, azoknak a bíróság előtt eskü alatt kell bevallaniuk, miből mit és mennyit vittek el, és azt vissza is kell adniuk.⁴⁰ Akik jobbagyokat megváltak, megverték és egyéb módon megsebesítettek, azoknak a sebesülés mértékének és orvoslásának költsége szerinti pénzbüntetést kell fizetniük. Azok a katonák, akik a vendéglátó gazdájukat bántalmazták és kikergették házából, azokat meg kell pálcáztatni. Buday Gergelyt, aki egy tál kásába hátulról belepiszkított, majd felszedette azt a gazdával, jóval szigorúbb büntetésre ítélték. Koháry az ő esetében vagy halálbüntetést kért vagy pedig egy évig tartó „kemény” fogságot, melynek során péntekenként botozást kell kapnia. A vizsgálat során az is megállapítást nyert, hogy a füleki katonák mind ételben, mind szénában és abrakban többet követeltek meg a mezővárosiaktól és használtak is el, mint amennyi az ellátásukhoz elegendő lett volna, tehát tékozlást követtek el. A feleslegesen elhasznált termékek mennyiségét és értékét a helység földesura, gróf Forgách Ádám összeíratta, és átadta Koháry Istvánnak, aki ezt az összeget — 326 forint 33 dénárt — a katonákkal kívánta megfizettetni, azzal a kitételrel, hogy Szabó Mihályra több költség essen, mert ő volt az, aki

³⁹ A 100 forintos nyelvváltságról a Tripartitum 2. részének 72. paragrafusa rendelkezett: „...ezt a bírák a királyi felség vagy más rendes bírák elé terjesztett igazságtalan és hamis panasz és gyakran valamely jó hírű és tisztességes állapotú ember ellen mondott éktelen és bectelen szavak miatt róják ki...” — Magyar Törvénytár (Corpus Iuris Hungarici), Werbőczy István Hármaskönyve, Franklin Társulat, Bp., 1897, 347.

⁴⁰ MOL C 1000. tekeres № 4672., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István utasítása a Rimaszombaton visszaélést elkövető füleki katonák számonkérésére és megbüntetésére, 1. rész (Fülek, 1674. augusztus)

megakadályozta, hogy a rimaszombati élelmezési biztosok felmérjék a végvári csapat ember- és lóállományának nagyságát, ami szerint a fejadagokat akarták megállapítani.⁴¹

Oroszlány István megírta Koháry Istvánnak, hogy 1674. szeptember 27-én Bélteky Pál elnökletével össze fog ülni a seregszék Lóczy Máté orgazdasága miatt. Ez a végvári katona olyan embernek adott el hat szarvasmarhát, amiket korábban egy Kovács András nevű „nyilvánvaló” kuructól vett el, tehát Lóczynak tudomásának kellett lennie, hogy azokat nem törvényes úton szerezték. Az állatok árát, a 108 forintot, a törvényt napig hivatalosan lefoglalták Lóczy lakásán.⁴²

1677. április 10-én füleki katonák gyűjtogatása miatt gyűlt össze Füleken a seregbíróság. Az elnöki teendőket Bélteky Pál alkapitány látta el, aki mint alispán is jelen volt. A katonaság részéről a bírói székben foglalt helyet Oláh János lovas főhadnagy is. A tárgyaláson megjelent a másik két alispán is, Némethy Pál és Tassy Mihály, valamint a vármegyék részéről: Pápay Péter, idősebb Michalek Miklós, Dobay János, Rúnay–Nagy Márton, Ebeczky Tamás, Nagy István, Illés Tamás, Detki János és Taxonyi György. Mivel kinevezett seregbíró nem volt ekkoriban Füleken, Dúl Mihály vállalta fel erre az alkalomra ezt a tisztséget, és jegyezte fel a tárgyalás menetét.

A vád alapját az képezte, hogy Szilva Pál, Veres István, Mészáros „Vak” István, Czeckó András, Erdélyi György és Kis Izsák füleki katonák Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén (március 25-én) szállást kértek a Gömör vármegyei Péterfalván. A katonák éjszaka tüzet raktak Kőből Mihály jobbágy pajtájában, a parazsat őrizetlenül hagyták, ami miatt akkora tűzvész keletkezett, hogy Kőből Mihálynak és szomszédjának az összes épülete teljesen leégett, és összesen 500 forintnyi káruk keletkezett. Ezért Pápay Péter és Sípos János (a földesurak) feljelentést tettek a főkapitánynál.

A tanúvallomásokat Koháry István rendeletére Oláh János főhadnagy, Szántó Gergely lovassági előljáró és Köszöghy Mihály vásárbíró vette fel. A tanúzóknak arra kellett választ adni, hogy a falusiak kit tartanak bűnösnek, kit hibáztatnak az égés miatt, valamint hogy Kőből Mihály mutatott-e a katonáknak tűzrakásra alkalmas helyet? Négy tanúzó volt, akik összességében azt vallották, hogy a gazda mutatott az istállóban egy helyet, ahol a

⁴¹ MOL C 1287. tekeres № 14511., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István utasítása a Rimaszombaton visszaélést elkövető füleki katonák számonkérésére és megbüntetésére, 2. rész (Fülek, 1674. augusztus)

⁴² MOL C 1057. tekeres № 661., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1674. szeptember 26.)

katonák tüzet rakhatnak. Volt közöttük egy katona, aki többször is figyelmeztette a társait, hogy vigyázzanak a tűzre, és vizet is készítsenek a közelébe. De Veres István elfeledkezett erről, forgácsot dobott a tűzre, majd elment a kovácshoz patkoltatni, a többi végvári pedig szintén nem figyelt, és emiatt a tűz fellobbant, leégett az istálló, a lángok pedig átterjedtek Kőből házára, majd a szomszédja házára is. A tanúzókat azt is állították, hogy a tüzet oltó jobbágyoktól azt hallották, hogy a házakat meg lehetett volna menteni, ha a katonák a tűz hírére szanaszét nem rohantak volna.

A bíróság a tárgyalási napon elolvasta a tanúvallomásokat, meghallgatta a felperes ügyvédjét, Pápay Istvánt, ugyanígy az alperes katonákat is. A seregszék döntése a következő volt: Veres István, bár ott volt a tűzégésnél, a tárgyalásra nem volt beidézve, tehát vádlottnak nem minősült, így őt felmentették a vád alól. Szabó György, aki szintén nem kapott vádlottként idézést, mégis megjelent a tárgyaláson, és társai mellett megjelent, bűnösként kell kezelni, ami alól nemessége sem ad felmentést. A bíróság elvetette a szándékos gyújtogatás vádját, mivel Kőből Mihály tűzégetésre alkalmas helyet mutatott, és a katonák valóban ott gyújtottak tüzet. Az sem derült ki az eljárás során, hogy ki volt a tűz körül, és ki táplálta a lángokat. Így azt a döntést hozták, hogy minden vádlottnak meg kell esküdni, hogy a tűzre nem rakott akkor forgácsot, mikor a lángok felcsaptak, és még a közelben sem volt, hogy az oltást is elmulassza. Az összes vádlott letette ezt az esküt, még a be nem idézett, de megjelent, a nemesi szabadságot élvező Szabó György is, így szabadon távozhattak.⁴³

1678-ban Tóth János törökössége miatt kétszer kellett összeülni a seregszéknek. Az április 30-án megtartott első tárgyalás a vádlott távollétében történt, akire három ok miatt mondták ki a törökösség vádját. Az első ok szerint „...*Tóth János maga szabad jóakarattját követvén, a végház magisztrátusi, faluja és bírája hírek nélkül, sőt a falu és bírája tilalma és parancsolatja ellen Szegedre, Rácországra gyakorta járt, s egymásuvá is, az hova kedve tartotta...*”, és bármennyi bírságot szabtak is rá emiatt, azokat semmibe vette. A második ok a következő volt: „...*Siden az hódulatlan rácok közibe ülven, rácul velük suttogott, szeméit kezeivel befedvén, egyet is és mást is úgy mutogatott az keresztények közül, az mely suttogása után koldulásának útja is megfogyódott vala Palik Tamás nevű kolduló rabnak...*”. A harmadik vádpont Tóth ellen az volt, hogy amikor egy török szolgálatba álló magyar

⁴³ MOL C 1294. tekercs № 15402., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Seregbírósi tárgyalás és tanúvallomások a gömörpéterfalvai gyújtogatás ügyében (Fülel, 1677. április 10.)

szerzetest elfogtak, annak imakönyvének belső oldalán, ahol titkosírással fel voltak tüntetve a török ügynökök, a vádlott neve is szerepelt, sőt a szerzetes is ellene vallott. A törvényszék azt az ítéletet hozta, hogy Tóth Jánosnak 30 napon belül 20 hiteles személlyel együtt meg kell esküdnie, hogy semmilyen kapcsolatot nem tartott fenn sem a törökökkel, sem rácokkal, velük „...nem társalkodott, nem cimborált...”, török katonai bázis területére nem lépett, nem adott át semmilyen információt az ellenségnek, de nem is áskálódott magyar személyek ellen, és kárt sem okozott nekik. Ha a vádlott az esküt nem teszi le, halállal kell büntetni, ami alól csakis Koháry István adhat enyhítést. A bíróság augusztus 18-án ismét összeült, és megállapította, hogy Tóth János az említett határidőn belül nem jelent meg, de még három hónappal azután sem.⁴⁴

Szintén 1678-ban Koháry István saját maga ítélkezett egy katona ügyében, aki Kecskeméten és környékén garázdálkodott, ugyanakkor elfogatóparancsot adott ki három másik embere ellen is, akik között tiszt is volt.⁴⁵

1680-ban Kakukk Gergely lovas főhadnagy perelte be verés miatt Újlaky Ferenc porkolábot. A tárgyaláson Koháry István, Bellovics Sámuel alkapitány, Dúl Mihály seregbíró és más füleki katonatisztek alkották a bíróságot, nemeseket azonban nem tüntetett fel a jegyzőkönyv. A felperes Kakukk Gergely, aki éppen akkor a törökök által kezességben kiengedett vasas rab volt, azzal vádolta a porkolábot, hogy mikor szekérrel haladt el a földje mellett, akkor szembejött vele, nekiesett, és kantárszárral és ököllel kezdte verni. Kakukk Gergely azt követelte Újlakytól, hogy fizesse meg a teljes sarcát, mert a verés által ő felszabadult a rabság alól.

Újlaky Ferenc tagadta a verést, de ha az meg is történt volna, akkor Kakukk meg is érdemelte volna, mert ráhajtott a termőföldjére, és hosszú szakaszon tönkretette azt. Emellett a felperesnek rab voltáról nem tudott, de az nem is látszott rajta, mert szekérrel utazott. A porkoláb szerint, aki vasas rab, az ne járjon lovon, se szekérrel, hanem menjen gyalog, mert az ilyennek csak úgy van és volt régebben is szokásban a közlekedése.

A bíróság meghallgatta a tanúkat, akik egyöntetűen azt vallották, hogy nem Kakukk tette tönkre a szántóföldet, mert azon régebben is kijárt szekérnyom volt. A verés pedig tényleg megtörtént, mert több tanú látta is a helyét.

⁴⁴ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Seregszéki tárgyalás jegyzőkönyve (Fülek, 1678. április 30. és augusztus 18.)

⁴⁵ MOL P 125, 4706. tekercs № 2767., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. szeptember 10.)

A bírák úgy döntöttek, hogy Újlaky Ferencnek fizetnie kell a felperesnek, de nem a rabsarc egészét, hanem csupán 20 forint fájdalomdíjat, mivel a teste se véres nem lett, de még be sem kékült.

Újlaky Ferenc nem fogadta el az ítéletet, Esterházy Pálhoz kívánt fellebbezni, ezért a seregbíró a periratot felküldte Semptére.⁴⁶

1682 márciusában a seregbírószáki ülés két magyar vasas rab kérésére ült össze. Ecsédi Horváth György és Váradí István a váradí török tömlöcben volt fogságban, ahonnan tíz másik társukkal a többi rab kezességén kibocsátást nyertek a váltságdíj összeszedésére. Közben a tömlöcben levő rabok szökést kíséreltek meg: kiásták magukat, leverték a lábukról a vasat, és elfutottak. Közülük többnek sikerült az akció, de tizenötöt a váradí törökök ismét megfogtak, és visszavitték a börtönbe. A koldulásra kiengedett két rab törvényes szakvéleményt kért a füleki seregbírószáktól a következő kérdésekben: 1. Új rabnak számítanak-e azok a foglyok, akik már egyszer megszöktek, és a lábukról leszedték a bilincset? 2. Érvényes-e a kezesség rájuk? 3. A tizenkettő, kezességen kijött fogoly szabadnak számít-e, és a bentmaradtak sarcát kötelesek-e megadni?

A Dúl Mihály elnökletével összeülő bíróság a török és magyar végvárok közötti szokásjogot vette alapul a döntés meghozásában. A tömlöcbe visszavitt rabok ugyanúgy kezesek maradtak a kiengedettekért, mint azelőtt, mert megmaradtak a régi rabságuk állapotában. Ennek a 15 embernek a fogsága nem számított újnak, mert ugyanazt a vasat tették vissza a lábukra, amit ők leverték, kótyavetyére nem kerültek, hanem egyenesen a börtönbe vitték vissza őket, és még a török gazdájuk személye sem változott meg. Az a fogoly számít szabadnak, akit a börtönből kiengednek; az, aki sikeresen megszökik; az, akit gályára visznek, de az is, aki törökké válik. A szokásjog értelmében a tizenkét kolduló rab szabadnak számít, ami pedig a sarc dolgát illeti, csak azoknak kötelesek arányosan megfizetni, akik a váradí börtönben kezesekként tartózkodnak.⁴⁷

A halálos ítéleteket szerződöttetett hóhér hajtotta végre. Ezt a kellemetlen és alantas foglalkozást Füleken három évig egy, a temesvári török helyőrségből származó Hasszán nevű rab látta el. Mivel semmiképpen nem tudta volna összeszedni a sarcát, kénytelen volt elvállalni az ítéletvégrehajtói szerepet. Hajlandóságát látva, és mivel Füleken éppen

⁴⁶ MOL P 125, 4749. tekerics № 11378., (Esterházy Pál nádor iratai), Seregszéki tárgyalás jegyzőkönyve Kakukk Gergely és Újlaky Ferenc ügyében (Füle, 1680. augusztus 3.)

⁴⁷ MOL P 707, 460. csomó (Fasciculus 286.), fol. 188–189., (Zichy-család levéltára), Seregszéki tárgyalás döntése magyar kolduló raboknak és váltságdíjuknak ügyében (Füle, 1682. március 16.)

hóhérség volt, Koháry István, Battik Péter Heves és Külső-Szolnok és Pest–Pilis–Solt vármegyék alispánja valamint Némethy Pál Nógrád megyei alispán megvette a gazdájától, és szerződést kötött a törökkel. A három éves időtartam alatt Hasszán minden Füleken és Füleken közvetlen környékén kivégzett emberért 3 forintot kap, vidéki kiszállásért pedig 12 forintot számol fel. Ha a várat elhagyja, csakis a katonai és polgári magisztrátus tudtával mehet ki, kezeset állítva. A hóhér élelmezését a vármegyék kötelesek ellátni, évente 6-6 kila búzát adnak neki. Hasszán vállalta, hogy a hóhérságból származó jövedelméből a három év letelte után megfizeti a kezességet és a tömlőcváltságot, Koháry és a vármegyék alispánjai pedig azt ígérték, hogy a szolgálati idő letelte után sem sarcot nem fognak követelni rajta, sem bántalmazni nem fogják, hanem katonai kísérettel szabadon távozhat Fülekről a legközelebbi török végvárba.⁴⁸

Halálbüntetésről kevés információ áll a rendelkezésre. 1676. június 3-án egy törökökhöz pártolt, és Fülekről gyermeket elrabló embert végeztek ki⁴⁹, 1677. augusztus 20-a körül szintén egy pribéket⁵⁰, 1681 júliusában pedig Szabó István gyilkosát, egy Dombi nevű személyt, fejezték le, majd négyelték fel. Teste egy részét a füleki kapu fölé szögeztetett ki Dúl Mihály, egy másik részt az ajnácskői kapu fölé, a harmadikat a füleki határba rakatta ki, a negyediket Zádorfalván tetette közszemlére, a gyilkosság helyszínén.⁵¹ Egy esetben viszont a halálraítélt bűnöst másnap elengedte a tömlőtartó, és a rab elmehetett (okát a forrás nem említi).⁵² Egy másik esetben Dúl Mihály maga kért kegyelmet arra a „*kétfeleségű legényre*”, aki már három és fél esztendeje volt bebörtönözve bigámia miatt. Mivel a rab első felesége meghalt, a másik asszony pedig, „...*akit utolszor itt elvött vala, él, s immár örömet magához vönné, vagyis hozzája állana az legényhez...*”. Ha Koháry megkegyelmezne a katonának, Dúl azonnal eleresztené, hadd éljen boldogan a párjával, és voltaképpen ez lenne mindkettejük leghőbb vágya is.⁵³

⁴⁸ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Temesvári Hasszán hóhérszerződése Koháry Istvánnal, Battik Péterrel és Némethy Pállal (Füleken, 1669. május 19.)

⁴⁹ MOL C 1294. tekeres № 15355., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füleken, 1676. június 4.)

⁵⁰ MOL C 1300. tekeres № 16644., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Füleken, 1677. augusztus 24.)

⁵¹ Uo. № 16652., Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Füleken, 1681. július 29.)

⁵² MOL C 1275. tekeres № 12547., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Füleken, 1675. november 28.)

⁵³ MOL C 1300. tekeres № 16652., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Füleken, 1681. július 29.)

Ha a tettenért vagy megvádolt személy a templomba menekült, és őszinte megbánást tanúsított, akár kegyelmet is kaphatott. Engi Imre, mikor meghallotta, hogy megtudták a visszaélését, bemenekült a ferences klostomba, nem mert kimenni, de megbánta tetteit, és így Bélteky Pál megbocsátott neki.⁵⁴

A letartóztatott füleki katonák fogságban tartását Esterházy Pál és Bercsényi Miklós is elrendelhetette, vagy jóváhagyhatta. Az utóbbi megdicsérte Koháryt, hogy Balogh Györgyöt letartóztatta, és meghagyta neki, hogy addig ki ne engedje, amíg ő arra utasítást nem ad.⁵⁵

III.4.D. Hadiszékre felkerülő ügyek. A katonai igazságszolgáltatás elősegítése feljebbvalói utasításra

Koháryt felettesei kérhették, hogy a más végvárhoz vagy a hadiszéki tárgyalásokhoz⁵⁶ köthető igazságszolgáltatást is segítse. Bercsényi Miklós egy Kékkőről szökött török rab ügyében kérte a főkapitányt, hogy az eset Füleken tartózkodó szemtanúit és illetékeseit kerestesse meg, vetessen fel tőlük tanúvallomást, és azonnal küldesse fel azokat hozzá.⁵⁷ Ormándi Péter ügyében Kohárynak fel kellett küldenie március 13–14-re alperesként Oroszlány Istvánt⁵⁸, ám az ügy dilatioba került, és így Bercsényi immár április 17–18-ra módosította a seregbíró felküldését a hadiszékre.⁵⁹ Amikor pedig a hadiszék döntést hozott az ügyben, Esterházy a végrehajtásra adott parancsot a főkapitánynak.⁶⁰

Kohárynak tartozást is be kellett hajtania. Vajszár István végvári katona Esterházy Sándortól kapott hitelbe pénzt, de azt semmiképpen nem szándékozott visszaadni, sőt Fülekre menekült hitelezője elől. Bercsényi utasította Koháryt, hogy Vajszártól hajtsa be a pénzt, és adja oda a jogos tulajdonosnak.⁶¹

⁵⁴ MOL C 1302. tekercs № 16905., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1676. október 23.)

⁵⁵ MOL C 1118. tekercs № 6587., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (keltezetlen)

⁵⁶ VARGA J., 1981, 154–155.

⁵⁷ Uo. № 6543., Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1672. július 27.)

⁵⁸ MOL C 1131. tekercs № 7554., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. március 4.)

⁵⁹ MOL C 1118. tekercs № 6583., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1673. március 15.)

⁶⁰ MOL C 772. tekercs № 1490., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. június 29.)

⁶¹ MOL C 1118. tekercs № 6553., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1673. június 6.)

Esterházy Pál hadiszéket akart ülni Horváth András katona felett, és ezért arra utasította Koháryt, hogy szabadlábbon küldje fel Semptére.⁶² A bányavidéki főkapitány három nap múlva megint megsürgette a bűnös katona elindítását⁶³, majd a március 28-ra kiírt haditörvényszéki tárgyalásra Kohárynak két hiteles embert is fel kellett küldenie Esterházy rendeletére.⁶⁴

Ezt az 1678-as esetet és a fentebb említett 1680-as Kakukk–Újlaky pert nem számítva, csak további két alkalommal került még sor hadiszéki tárgyalásra. Az egyikben egy törökök elleni katonai visszaélés miatt kellett Kohárynak a vétkeseket felküldenie Semptére Bercsényi Miklóshoz, míg magának a főkapitánynak Esterházy Pálnál kellett megjelennie Fraknóban, majd aztán Bécsben Raimondo Montecuccoli előtt számot adnia parancsnoki erélytelenségéről.⁶⁵

A másik ügy Fülekről indult ki, felkerült a hadiszékre, de végül mégis Fülekre került vissza végső döntésre. Valamikor az 1660-as évek elején Pataki Mihály füleki nemes megvette (Hódmező-)Vásárhely tizedszedésének jogát Heves és Külső-Szolnok vármegyétől 60 forintért, de az ottani lakosok nem voltak hajlandók több évig sem fizetni. Pataky és a mezőváros lakosai hosszú-hosszú ideig tartó tárgyalások után 160 tallérban egyeztek meg, ám a lakosok ennek az összegnek megfizetését is megtagadták. Pataky Mihály ekkor, valamikor 1669 előtt, füleki katonákat szerződtetett, hogy hajtsák be a vásárhelyieken a több éves elmaradt adót. Pataky a beszedett pénznek felét nekik ígérte, és evictiós szerződést kötött velük. Cseh András, Nagy Pál, Arató János és Kovács Márton valóban leutazott Patakyval az alföldi mezővárosba, és addig el sem jöttek onnan, amíg ki nem sajtoltak 300 tallért és 25 pár csizmát a lakosoktól.

Csak hogy több év múlva feljelentés érkezett Bercsényi Miklóshoz, és az ő utasítására Bélteky Pál az említett katonákat beidézte 1672 húsvétjának táján a seregszékre. A négy katona meg is jelent a tárgyalás napján, de a nevüket senki nem szólította, így hazamentek. Júniusban Bélteky megint elrendelte a tárgyalást az ügyükben, de akkor meg a katonák annyira messze tartózkodtak Fülektől, hogy a 15 napos határidőn belül semmiképpen nem

⁶² MOL C 1287. tekeres № 14286., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. március 2.)

⁶³ MOL C 777. tekeres № 2157., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. március 5.)

⁶⁴ MOL C 1286. tekeres № 14201., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. március 18.)

⁶⁵ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Fraknó, 1671. május 8.)

térhettek vissza. Bélteky Pál, mivel ők nem jelentek meg, ekkor lezárta az ügyet az ő rovásukra. A katonák fellebbeztek Bercsényi Miklóshoz, aki a hadiszéki tárgyalás napirendjére új perként felvette ügyüket. A katonák megjelentek Semptén (az időközben a törökök által megölt Arató Jánosnak és Kovács Mártonnak a felesége ment el), de ott megint nem szólították őket, így hazatértek, ahol kellemetlen meglepetés érte őket. Ugyanis Koháry István utasítására, Oroszlány István seregbíró lefoglalta mindnyájuk összes ingóságát a 300 talléros adósság fejében. A katonák és az özvegyek ekkor Esterházy Pálhoz fordultak, arra kérték, hogy írjon levelet javaik visszaadásának érdekében. Ők szegény, alig fizetett katonák, kettő társuknak csak az özvegye maradt meg, a balszerencsés véletlen folytán rosszul alakult az ügyük, és még Pataky Mihály is, aki az evictiós szerződést kötötte velük, az is elhalálozott egy török beütés alkalmával. Könyörögtek Esterházynak, hogy vegyék revízió alá ügyüket Füleken, és még az evictiós szerződést is felküldték.⁶⁶

III.4.E. Végvárak közötti igazságszolgáltatás

Minden magyarországi végvár parancsnokának teljhatalma volt a vár személyzete és katonasága felett, és csakis a kerületi főkapitánynak tartozott számot adni döntéséről. Ennek értelmében Koháry István sem avatkozhatott bele más végvárak bíraskodásába, és nem követelhetette ki magának, hogy egy másik végvár katonája felett ítélkezessen.⁶⁷ Kaló András putnoki hadbíró is megírta Bélteky Pálnak, hogy nem kérheti át, és nem vallathatja ki azokat a rabokat, akik a putnoki helyőrséghez tartoznak.⁶⁸ Amikor pedig Koháry Csáky Pál lévai főkapitánytól kérte több végvár katonáinak számonkérését, visszaírt, hogy ő csakis a saját vitézeivel rendelkezhet, ha Kohárynak mások is kellenek, írjon azokba a végvárakba is a megbüntetésük ügyében.⁶⁹

⁶⁶ MOL P 125, 4719. tekercs № 5918., (Esterházy Pál nádor iratai), Cseh András, Nagy Pál füleki katonák, valamint Arató Jánosné és Kovács Mártonné katonaözvegyek kérelme Esterházy Pálhoz (kelteztelen, de összefüggések alapján Oroszlány István seregbíró írta meg a négy személy részére Füleken 1672. augusztusában vagy szeptemberében)

⁶⁷ A területi illetékesség elve, amiről Varga J. János ír művében, már nem fedezhető fel a 17. század második felében a királyi Magyarország két északi főkapitányságában. — VARGA J., 1981, 148.

⁶⁸ MOL C 1296. tekercs № 15917., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kaló András levele Bélteky Pálnak (Putnok, 1677. szeptember 18.)

⁶⁹ MOL C 1276. tekercs № 12698., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Csáky Pál levele Koháry Istvánnak (Léva, 1678. július 4.)

Így tehát ha Koháry István egy más várhoz tartozó bűnös elítélését kívánta, csakis az adott hely főkapitányához vagy kapitányához fordulhatott. Így tett, mikor Léván szolgáló katonák büntetetei miatt kérte Csáky Pált a jóvátételre. A lévai főkapitány azt írta vissza, hogy a delikvenssek egyelőre nincsenek bent, de amint visszaérkeznek, azonnal „*satisfactiót*” tetet az ügyben.⁷⁰ Koháry más alkalommal Léva seregbírájának írt, mivel Balogh György füleki vitéznek egy lévai katona 28 forint 20 dénárral volt adós, amit már régóta nem rendezett. Csór György azt válaszolta, hogy amint a lévai hazatér, azonnal törvényes úton fogja behajtani tőle a tartozást.⁷¹

Orlay András putnoki parancsnoktól két esetben kérte odavaló katonák letartóztatását Koháry. Az 1668-as esetben nemcsak letartóztatásukat ígérte a kapitány, hanem számonkérésüket is⁷², ám az 1672-es esetben csak a bűnös Here Gergely börtönbe vetéséről tett ígéretet.⁷³

Fordítva is megtörtént, hogy Koháryt kérték más végvárok vezetői az igazság elrendezésére. Farkas Fábián putnoki kapitány 1667 júliusának végén kérte az egyik katonáját fenyegető füleki vitéz letartóztatását, amit Koháry augusztus elején meg is tett.⁷⁴ Reviczky Ferenc, szintén putnoki kapitány egy, a füleki rokonaihoz dezertáló katonai borbély ügyében kérte, hogy „...*tetessen inquisitiót felőle...*”, majd küldesse vissza hozzá.⁷⁵ Csáky Pál pedig György Ferenc miatt írt. A lévai katonától ugyanis nemrég Kökényessy Mihály alhadnagy erőszakkal elvitte a lovát minden fegyverével együtt. Csáky kívánsága az volt, hogy Koháry hívassa maga elé az alhadnagyot, és vegye vissza tőle az eltulajdonított értékeket, majd juttassa vissza azokat György Ferenc számára.⁷⁶

Más végvárhoz tartozó, de Füleken fogva tartott katonák szabadon bocsátásának ügyében is kaphatott a főkapitány levelet. A Reviczkyt a putnoki főkapitányságban követő

⁷⁰ MOL C 1297. tekercs № 16043., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Csáky Pál levele Koháry Istvánnak (Léva, 1673. június 13.)

⁷¹ MOL C 1295. tekercs № 15573., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Csór György levele Koháry Istvánnak (Léva, 1677. március 15.)

⁷² MOL C 1294. tekercs № 15407., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Orlay András levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1668. június 2.)

⁷³ MOL C 1287. tekercs № 14352., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Orlay András levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1672. január 3.)

⁷⁴ MOL C 1294. tekercs № 15408., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Farkas Fábián levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1667. augusztus 10.)

⁷⁵ MOL C 1299. tekercs № 16461., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Reviczky Ferenc levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1675. december 27.)

⁷⁶ MOL C 1276. tekercs № 12598., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Csáky Pál levele Koháry Istvánnak (Léva, 1680. november 5.)

Gombos Imre két lovaskatonájának, Gönczi Lőrincnek és Pásztor Mihálynak szabadon engedését kérte Kohárytól. Bármilyen bűnt követtek is el, legyen elnéző most velük, hiszen Gombosnak szüksége van minden fegyverbíró emberre a kuruc invázió miatt.⁷⁷

Ha a főkapitányok ragaszkodtak az igazukhoz, akár vita is támadhatott az igazságszolgáltatás gyakorlásának kérdésében, mint ahogy hasonló Balassa Ádám és Koháry István között is megtörtént egy Berczeli nevű rab miatt. Ez a katona a Balassa által vezetett Kékkőben szolgált, aztán a kurucokhoz pártolt, és kurucsága alatt 600 forintos kárt okozott volt főkapitányának. Később az embert a lévai helyőrséghez tartozó végváriak rabságba vetették, de kegyelmet kapott, és bár letelepedést kínáltak neki ott, ő mégis Fülekre ment át, és ott került be a helyőrség állományába. Berczeli itt is bűnt követett el, törökök dézsmabúzáját ragadta el, amiért Koháry akarta az ítéletet kimondani felette. Balassa Ádám ezt megtudta, és azonnal igényt támasztott a rab feletti ítélezésre, és hogy igazát még jobban megtámogassa, a Berczeli érdekében Kékkőre utazó feleségét is börtönbe vetette. A hír és maga a vita Bercsényi Miklós fülébe is eljutott, aki megírta neki, hogy „...*két kapitány között lévén az dolog, nem lehet, hogy egyik is bírója lehessen egymagának, meg a másik is...*”. Bercsényi az asszony szabadon bocsátását rendelte el Balassától, továbbá megpróbált ráhatni a kékkői parancsnokra, hogy törekedjen az egyezsége Koháryval.⁷⁸ A füleki főkapitány hamarosan hajlandónak mutatkozott arra, hogy Balassa döntése érvényesüljön abban, hogy Füleken vagy a tábornoki hadiszéken történjen az ítélet kiszabása és végrehajtása.⁷⁹ Ám valami oknál fogva mégis elmaradt az egyetértés, amiért Balassa füleki kapitánytársát hibáztatta, mikor a bányavidéki főkapitány rákérdezett az esetre, elküldve Koháry november 26-i levelét is. Kifejtette Esterházy Pál előtt, hogy Berczeli eredetileg Kékkőn kezdte katonai pályafutását, Fülekre pedig csak jóval azután ment, és soha addig nem is tartozott oda. Balassa Berczelit Kékkőhöz tartozónak nyilvánította, amit az is mutat, hogy dúlása után is csalogatta vissza, még a kár jóvátételéről is lemondott, csak visszatérjen. Ha pedig Berczeli kékkői lakosként van nyilvántartva, akkor az ítélezés csakis Balassáé lehet. Ha a kártevés tényét veszik alapul, akkor Berczeli Kékkőn is, Füleken is kárt tett, és így nyilvánvaló, hogy itt is bűnös, meg ott is. De ha az okozott kár összegét nézik, akkor

⁷⁷ MOL C 1290. tekercs № 14822., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gombos Imre levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1678. szeptember 26.)

⁷⁸ MOL C 1118. tekercs № 6582., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Balassa Ádámnak (Temetvény, 1677. augusztus 8.)

⁷⁹ MOL P 1760, 4. csomó, 1. tétel, № 639. (A Balassa-család levéltára, Balassa Ádámhoz írt levelek), Koháry István levele Balassa Ádámnak (Fülek, 1677. augusztus 12.)

mégis Balassát illeti az ítékezés, mert őneki 600 forint kára keletkezett, míg Kohárynak csak 100. Balassa a következő szavakkal mondta ki döntését: „...*Miért hát kellene nekem Koháry uramtól törvényt Berczelire kérnem, kihez Őkegyelmének felyül megirt okon kívül semmi közű nincsen, nem lévén az előtt soha füleki lakos, és így mind prioritate, mind damno illato ab utrinque nagyobb a jussom Berczelihez, hogy sem őkegyelmének...*”. Ám amennyiben Koháry István mégis ítékezni akar felette, akkor tegye, de előtte fizesse le Balassának a 600 forintos kárt.

Balassa szégyenletesnek tartotta Koháry azon vádját, hogy ő más végvárhoz tartozó katonákat mindenféle kérésre letartóztat. Hiszen pontosan a füleki főkapitány az, aki rendre megszegi a hadi törvényeket: elnézi, hogy füleki katonák elvegyék a kevesebb létszámú kékkői vitézektől a becsületes harcban szerzett török foglyaikat, de szemet húny afelett is, hogy a hírhedt Rác Illés kirabolta Balassa két faluját, és a jóvátételről egy szót nem szól. Pedig a kártérítést egyengetni, az igazságszolgáltatást helyesen elvégezni Kohárynak hivatali kötelessége lenne, nem is beszélve arról, hogy közeli rokonként megértőbben is bánhatna övele.⁸⁰

Csakis a magasabb rangú, de más végvárvidékhez tartozó személy érvényesíthette igazát Koháry felett. Például 1668 nyarán Veres Gergely füleki katonát Csáky Ferenc felső-magyarországi főkapitány megfogatta, de mégis különleges kegyet gyakorolva, Koháry István és füleki katonatársai kérésére, elengedte. Ám a Gömör vármegyei Nánás lakosai megölték, ezért Koháry a vérdíja megfizetését követelte a falusiaktól, és negligencia esetén, összes marhájuk elhajtásával fenyegetőzött. Koháry Csáky előtt a kétségeit fejezte ki, hogy Veres egyáltalán kapott-e kegyelmet, sőt azt állította, hogy még bűnös sem volt a füleki katona, amit Csákynek azonnal látnia kellett a vizsgálat alkalmával. A tábornok megharagudott, amiért Koháry kételkedni mert a döntéseiben és ítéletében. Csáky Ferenc szilárdan kijelentette: „...*én az kegyelmed törvényeinkkel ellenkező rendeléséhez az nánásiaknak magokat tartani nem engedem. Ha úgy kívántatik, feltalálhatni útját, miképpen az ő pénzek meglégyen, s az kegyelmed fenyegetőzése ellen talán marhájuk is meg fog maradhatni...Kegyelmed az botja alatt valókat csak úgy bocsássa ki, s úgy piszkálják az két*

⁸⁰ MOL P 125, 4700. tekercs № 1031., (Esterházy Pál nádor iratai), Balassa Ádám levele Esterházy Pálnak (Kékkő, 1677. december 26.)

hatalmas császár között való szép békességet, el hiheti kegyelmed bátran, kézben akadván, nem sok füleki katona veszi ezután az én gratiámat...»⁸¹

A hajdúvárosok ítélkezésébe sem lehetett Koháry Istvánnak semmi beleszólása, amit jól példáz az alábbi eset is. Lenthe Bálint szoboszlói főhadnagy egyik emberét, Csanády Jánost, foglyul ejtette a török, és olyan magas sarcot szabott számára, amit csak mások segítségével tudott rendezni. Ács Mihály füleki lovas katona adott neki a sarcába egy tehenet, ám később meggondolta magát, és visszakérte. Csanády János beperelte a hajdúváros elöljáróinál Ács Mihályt, és a város döntésének értelmében, ő kapta meg az állat tulajdonjogát. Csakhogy Ács Mihály a királyhoz akart apellálni, de Csáky Ferenc főkapitány ezt nem tartotta jónak, és a per lefolytatását a városnak dobta vissza. Szoboszló ismételten Csanádynak ítélte meg a tehenet.

Az ügy azonban mégis odakerült Koháry elé, mivelhogy a pert másodszor is elvesztő Ács Mihály bosszúból azzal torolta meg a számára óriásinak minősülő sértést, hogy „...*hatalmas tolvajul sok embörséges embereknek minden igazságon kívül, marhájakat elhajtotta...*”. Lenthe Bálint írt az ügyben Csáky Ferenc felső-magyarországi főkapitánynak, hogy azonnali értesítéssel bírja rá arra Koháry Istvánt, hogy „...*azon hatalmasul elhajtott marhákat restituálja és refrenálja Önagysága, hogy tovább [Ács Mihály] azon tolvajságot ne usurpálja...*»⁸²

A végvárak katonái (mint ahogy azt a fentiek mutatják) egymást megkárosíthatták lopással, adósságot elhallgathattak, és vétkesek lehettek közös portyán véghezvitt atrocitásokban. További sérelemre adhatott okot a káromkodás, ami nagy bűnnek számított a korban. Orlay András vetette egyszer Koháry szemére, hogy a füleki katonák rendszeresen szidják, gúnyolják, becstelen szavakkal illetik a putnoki helyőrség tagjait minden egyes találkozáskor. Hacsak Koháry meg nem bünteti az állandó káromkodókat, ő az Udvari Haditanács elé fogja vinni az ügyet.⁸³ A másik végvár katonáinak sarcoltatása, megfogása és az önbíráskodás nemcsak a várparancsnoknak, de a közvitézeknek is tilos volt. Farkas Fábián, aki 1667-ben Putnok élén állt, panaszkodott Kohárynak, hogy egyik emberét, Tar Gáspárt, több füleki katona megtámadta, és amiatt, hogy egy állítólagos levelet nem

⁸¹ MOL C 1275. tekeres № 12377., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Csáky Ferenc felső-magyarországi főkapitány levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1668. augusztus 15.)

⁸² MOL C 1302. tekeres № 16898., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Lenthe Bálint levele Csáky Ferencnek (Hajdúszoboszló, 1667. szeptember 28.)

⁸³ MOL C 1293. tekeres № 15345., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Orlay András levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1670. június 5.)

továbbított, megfógták a mezőn, megkötözték, és keze levágásával fenyegették. Csakis akkor engedték el, mikor a putnokiak kezességet vállaltak érte. Mivel Farkas Fábián szerint a vád nem fedte a valóságot, de még ha igaz is lett volna, akkor is létezett volna törvényes mód a rendezésére. A füleki vitézek törvénytelenéget követtek el Tar Gáspár megtámadásával, amit csakis azzal lehet jóvátenni, hogy Koháry megkeresi, és megbünteti a vétkeket.⁸⁴

A kuruc mozgalom megerősödése idején előfordult, hogy olyan gonosztevők felett is ítélni kellett, akik mindkét résznek súlyos károkat tettek. Felelősségre vonásuk közös megegyezést igényelt. Például Géczy Zsigmond az elfogott Konkoly Ferenc ügyében írt Kohárynak. Konkoly olyan kuruc volt, aki a fegyverszünet ideje alatt is fosztogatott, ami miatt elfogatóparancsot adott ki ellene Thököly Imre. Mivel Géczy tudta, hogy a császári oldal is körözte, felajánlotta, hogy Konkolyt átadja Koháry Istvánnak, de csak akkor, ha tényleg börtönben marad, és büntetést kap, mert mindenképpen bűnhődnie kell neki.⁸⁵

⁸⁴ MOL C 1294. tekercs № 15408., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Farkas Fábián levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1667. augusztus 10.)

⁸⁵ MOL C 1290. tekercs № 14821., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Géczy Zsigmond levele Koháry Istvánnak (Osgyán, 1680. november 27.)

III.6. Koháry István és a füleki német katonaság

Fülek mindkét nemzetiségű katonaságának Koháry István parancsolt: a magyar katonák felett egészen, a németek felett korlátozottabban. A magyar helyőrség az alsóvárban állomásozott, a császári helyőrség pedig, amelyet „*német Compániának*” neveztek¹, és körülbelül 100 gyalogost (muskétást) tett ki, a fellegvárat védte. A császári gyalogság tisztikara egy kapitányból (Hauptmann), egy hadnagyból (Leutnant) és egy zászlótartóból (Fendrich) állt.² Volt egy német hadiírnok is, aki mindkét várőrségben az írásos munkát végezte. Kinevezésük szigorúan a Haditanácstól függött, de olyan adatok is vannak, mely szerint Koháry Istvánnak adatott némi beleszólás jelölésüket illetően.³ Hogy ki volt a német csapatok parancsnoka Koháry István kinevezésekor, egyelőre homály fedi. Az biztos, hogy 1670 júliusában Johann Thomas Fatiga kapitány állt az élükön.⁴ 1676 kora tavaszán a teljes tisztikart lecserélték. Fatiga kapitány meghalt, helyére Johann Dongist nevezte ki a haditanács, Johann Sillemer lett az új hadnagy, a zászlótartóságra pedig Johann Rudolf Labermayert jelölték⁵, majd júniusban a seregírnoki helyre Laurentius Muhr került.⁶ Johann Dongist hamarosan lecserélték Claudius Amyot-ra, de ez a kapitány is elég hamar elhalálozott, így 1679 decemberében a Düneward-ezred egyik tisztje, Philipp Ernest ab Erdkerat került a füleki német csapatok élére.⁷ Laurentius Muhr halála után az új seregírnok Michael Hochenwarter lett 1681 nyarától.⁸ A német tisztek között újabb változás 1682-ben történt, ekkor Labermayer (addigi zászlótartó) hadnagyi kinevezést kapott, és új zászlótartó érkezett Johann Bernard Arnheim személyében.⁹

¹ MOL P 125, 4700. tekeres № 1204., második levél, (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. június 24.)

² MOL P 125, 4737. tekeres № 9877., (Esterházy Pál nádor iratai), Seregszemle és zsoldfizetés utáni jellemzés a Bányavidéki Főkapitányság várainak állapotáról (körülbelül 1670-es)

³ MOL C 1293. tekeres № 15354., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1676. június 9.) Az alkapitány azt írta, hogy a német kapitányt leváltotta a Haditanács, és most Koháryra vár a feladat, hogy az előre felírt lista alapján valakit kiválasszon.

⁴ MOL P 125, 4731. tekeres № 8598. melléklete, (Esterházy Pál nádor iratai), Johann Thomas Fatiga kapitány levele az Udvari Haditanácsnak (Fülek, 1670. július 16.)

⁵ Uo. № 8722., az Udvari Haditanács értesítése Esterházy Pálnak (Bécs, 1676. március 17.)

⁶ Uo. № 8736., az Udvari Haditanács értesítése Esterházy Pálnak (Bécs, 1676. június 22.)

⁷ MOL P 125, 4732. tekeres № 8826., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács értesítése Esterházy Pálnak (Bécs, 1679. december 13.)

⁸ Uo. № 8876., az Udvari Haditanács értesítése Esterházy Pálnak (Sopron, 1681. június 11.)

⁹ Uo. № 8883., az Udvari Haditanács értesítése Esterházy Pálnak (Bécs, 1682. május 22.)

Nagyobb veszély idején a német helyőrséget megerősítették, például az 1672-es kuruc támadás után a 100 gyalogos mellett még 150 német lovas is a helyőrségbe került.¹⁰ (A felsőbb szervek gyakran vitatkoztak a végvárakba telepített német csapatok létszáma felől. Koháry Imre egyszer arról értesítette bátyját, hogy felsőbb utasításra hamarosan 500 muskétással fogják feltölteni a füleki fellegvár meglévő alakulatait.¹¹ Ám erre nem került sor.)

Az állandó füleki német katonaság létszáma többször is megfogyatkozott, ha pedig teljes volt is, a permanens kuruc támadások miatt az emelésére volt szükség. Volt olyan időszak, mikor Szendrőből 50 muskétást rendelt a Haditanács Fülekre. Azonban ezek a császári katonák csak korlátozott időtartamra maradhattak, visszavezényelték őket előző helyükre, mivel ez a felső-magyarországi végvár jobban ki volt téve a kurucok esetleges támadásának. Így történt ez 1675 tavaszán is. A Haditanács kivonta az 50 lövészt Fülekről, aminek mielőbbi végrehajtását rendelte el a zsoldpénzfizetés miatt. (Tudniillik, ezek a katonák csak Szendrőn kaphatták meg a fizetésüket.)¹² Koháry István kérésére Esterházy Pál május 15-én engedélyt kért, hogy a német lövészeket ne mozdítsák el Fülekről, de a Haditanács hallani sem akart erről. A katonai szerv azt válaszolta vissza, hogy a muskétásoknak el kell jutniuk Szendrőbe, tehát elindításuk útjába akadályt semmiképpen ne gördítsenek, amúgy meg a füleki helyőrség kiegészítésének ügye napirenden van, és hamarosan intézkednek felőle.¹³

Koháry István mégis nem kevés alkalommal fordult kéréssel a Haditanácshoz, hogy a fellegvár német helyőrségét újra és újra erősítsék meg a Szendrőből visszaküldött 50 német lövésszel, mint ahogy 1677 elején is tette, amikor a 124 füleki muskétás mellé kérte őket erősítésként.¹⁴ Egy másik alkalommal a főkapitány ismét a Füleket védő császári katonák

¹⁰ MOL P 125, 4719. tekerics № 6048. melléklete és P 125, 4737. tekerics № 9883., (Esterházy Pál nádor iratai), A Bányavidéki Főkapitányság várainak aktuális létszámkimutatása (1673. július)

¹¹ MOL C 772. tekerics № 1473., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1672. március 10.)

¹² MOL P 125, 4731. tekerics № 8700., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1675. április 27.)

¹³ Uo. № 8703., az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1675. április 27.)

¹⁴ MOL C 1293. tekerics № 15324., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele az Udvari Haditanácsnak (Füle, 1677. február 18. előtt)

kiegészítésének ügyében írt.¹⁵ A szendrői lövészek ügyében azonban olykor a Felső-Magyarországi Főkapitányság vezetőihez kellett Koháry Istvánnak fordulnia.¹⁶

A kért német katonákat csak a legnagyobb veszély esetén kapta meg Koháry István. Mikor Füleket a kuruc ostromgyűrű fenyegette 1678-ban, Jacob Leslie tábornok úgy döntött, hogy odarendeli a kívánt muskétásokat, amiről a Haditanácsot is értesítette. A katonai szerv jóváhagyta a felső-magyarországi császári hadak vezérének rendelkezését, majd Koháry Istvánt arra intette, hogy helyesen használja fel ezeket a katonákat, védje meg a várat, és legyen méltó ősei erényeihez.¹⁷

A füleki német katonaság a fizetését ugyanakkor kapta meg, amikor a magyar végváriak is. A források között arra utaló jel nincsen, hogy lett volna arra alkalom, hogy csak külön a muskétások fizetése miatt járt volna a fizetőmester Füleken. Az egyetlen írásos nyom 1675-ből származik arra, hogy a német helyőrségnek fizettek, mégpedig kéthavi ellátmányt készpénzben, négyhavi illetményt pedig posztóban.¹⁸ A muskétások a zsákmányolásból és a foglyok sarcoltatásából nem részesültek, mivel nem vettek részt a portyákban. Ennek oka az volt, hogy a várfalakon túl soha nem merészkedtek, a magyarországi viszonyok túlságosan „vadak” voltak számukra.¹⁹

A füleki német helyőrség ellátása nem a magyarokéval együtt történt. Ezek a császári katonák jobb és rendszeresebb ellátmányt kaptak, hiszen rajtuk múlt a fellelgyvár védelme. A német csapatok még a borkimérés jogát is megkapták, amiből két probléma is fakadt 1671-ben. Az egyiket a bortól és pálinkától lerészegedett császári katonák viselkedése okozta. Koháry István jelentette ugyanis az Udvari Haditanácsnak, hogy amíg ő a saját borkimérése ügyében messze tartózkodik Fülektől, addig az ittas németek leszivárognak a városba és a falakon kívülre, a magyarok közé elegyednek, és általában a kölcsönös kötözködés után összeverekednek velük. Ez pedig a főkapitány szerint mind a közös és békés együttélést, mind a végvár védelmét veszélyezteti. A Haditanács rögtön levelet intézett Esterházy Pálhoz, hogy a füleki német csapatok kapitányát, Johann Thomas Fatigát utasítsa arra, hogy a bortól és pálinkától megittasodott katonáit a legszigorúbban tiltsa el attól, hogy elhagyják a

¹⁵ Uo. № 15337., Koháry István levele az Udvari Haditanácsnak (keltezetlen)

¹⁶ Uo. № 15333., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele Jacob Leslie tábornoknak (keltezetlen, de tartalma alapján 1679 nyarán keletkezett)

¹⁷ MOL C 1293. tekeres № 15290., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Bécsújhely, 1678. november 2.)

¹⁸ MOL P 125, 4731. tekeres № 8699., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1675. április 27.)

¹⁹ SZAKÁLY, 1981, 254.

fellegvár területét.²⁰ A másik probléma magából a kimérés jogából fakadt. Esterházy Pál március 5-én jelentette a Haditanácsnak, hogy Koháry István nehezményezte azt, hogy a német parancsnok a borkimérési jogával veszélyezteti az ő földesúri privilégiumát, mivel ez jövedelmei csökkenésével járna, és a viták során fenyegetőzésre is sor került. A katonai szerv azt a választ adta, hogy a viszályokat egy végvárban mindenképpen el kell kerülni, és emiatt Esterházyknak tudatosítania kell Koháryval, hogy a németek italmérését köteles megengedni minden zokszó nélkül.²¹

A füleki német helyőrség részére alkalmanként a vármegyék szállították be a tüzelőfát. Például Pest–Pilis–Solt vármegye 1678-ban a német kapitánynak átadott 4 forint 50 dénárt, hogy azon 10 szekér fát vásárolhassanak.²² Aztán Heves és Külső-Szolnok vármegye 1680-ban Ernestus Philippus ab Erdkerat kérésére 10 szekér faanyagot adott.²³ Egy héttel később Pest–Pilis–Solt vármegye is ugyanennyi famennyiséggel járult hozzá a fellegvár őrségének tüzeléséhez.²⁴

A német helyőrség katonái időnként megpróbálták maguknak kisajátítani minden fellelhető ellátmányt, még a magyarok rovására is. Bélteky Pál azt írta egyszer Kohárynak, hogy nem bír a német kapitánnyal szót érteni, aki igényt formált egy olyan területre, ahol a magyar katonák ellátására szolgáló építmények voltak. Az alkaptánynak még időben sikerült szétszedetnie és elszállíttatnia a kovácműhelyt. A mészárszéket is akarta, de azt a német önhatalmúlag addigra mégis lebonttatta, azon a címen, hogy ott ne legyen semmi, ami nem a német katonák ellátását szolgálja. Mindemelllett a császári tiszt még a sör és bor árultatásával is veszélyezteti a magyar katonák jövedelmét — panaszkodott az alkaptány.²⁵ 1679 novemberében Koháry kérésére a fellegvárból jött le egy alakulat, mely szintén igényt tartott arra, hogy a magyar készletekből lássák el. Bellovics Sámuel tájékoztatta Koháry Istvánt, hogy a németek nem elégedtek meg a korábbi ellátással, hanem elvárták, hogy a tüzelőjüket és szénájukat Bellovics biztosítsa, és hogy ő vonakodott, a muskétások

²⁰ MOL P 125, 4731. tekercs № 8606., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács rendelkezése Esterházy Pál részére (Fülek, 1671. január 9.)

²¹ Uo. № 8609., az Udvari Haditanács rendelkezése Esterházy Pál részére (Fülek, 1671. március 10.)

²² MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 326., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1679. június 15.): az 1679-ben megtartott, 1678-as évre vonatkozó elszámoltatás adata.

²³ HML IV-1/a, 6. kötet, 88., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1680. december 4.)

²⁴ MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 44., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1680. december 12.)

²⁵ MOL C 1297. tekercs № 15977., első levél, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1679. január 11.)

Strassoldo tábornokhoz fordultak, aki parancsot bocsátott az alkapitányra, hogy mindennel lássa el a császári gyalogosokat. (Időközben egy Huppel nevű tiszt is betegségére hivatkozva, 10 lövésszel lejött a fellegvárból, és szintén tűzifát követelt rajta). Bellovics nagyon aggódott a tábornok parancsa miatt, mert erőn felül követelte meg tőle a németek ellátását, mind szénában, mind abrakban, mind tüzelőben (amit nagyrészt a magyar helyőrség ellátmányából kellett elvonnia), amiatt meg főleg, hogy a kenyér mellé még húst is kellett adnia. Külön a hadnagynak 5 szekér szénát és zabot adott oda, aki nemhogy takarékoskodott volna vele, hanem szinte pazarolta. Bellovics szerint egy kis megnyugvást adhat, hogy Dúl Mihály seregbíró kérésére Nógrád vármegye felajánlott 4 szekér szénát és 12 kila zabot, de ha az is elfogy, akkor nem tudja, mit adjon a hadnagy állatainak.²⁶ November végére a német helyőrség visszaélései már az egyik vármegye közgyűlésén is szóba kerültek. Egy Ötvös Márton nevű lakos panaszkodott ugyanis a magisztrátus előtt, hogy a hozzá beszállásolt német katonák „...*nagy alkalmatlanságot, tüzellést szüntelen követnek el...*”. Húsznál több császári katona is a hatalmas tűz mellett melegedik, miközben a tűzvédelmi rendszabályoknak fittyet hány. A vármegye egyik tisztviselője arra kérte Koháryt, hogy beszéljen a német előljárókkal. Bezzegh István emellett tolmácsolta a vármegye kérését is, hogy jelöljön ki egy „*vártahelyet*”, ahová a németeket be lehetne telepíteni. Ha a főkapitány kijelöli a helyet, akkor a vármegye azonnal a rendelkezésére bocsátja a deszkákat az építkezéshez.²⁷

A német katonák kilengései abban is megnyilvánultak, hogy a környékbeli lakosságtól erőszakkal követelték meg a szekérszállítást. Esterházy Pál egy alkalommal arra utasította Koháry Istvánt, hogy a német kapitányt azonnal figyelmeztesse ennek beszüntetésére, mert nemrég feljelentés érkezett az Udvari Haditanácshoz. Amennyiben a német gyalogosok továbbra sem tekintenek el az engedélyezetten kívüli szekerezéstől, annak súlyos következményei lesznek rájuk nézve.²⁸

(A várakba beszállásolt császári katonák általában mindenütt követtek el valamilyen visszaélést. Két példát említek, mindkettőt 1678-ból. Beniczky Tamás Zólyom vármegyei alispán birtokára katonai különítményt (militaris executio) küldött ki a breznóbányai

²⁶ MOL C 1276. tekerics № 12614., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Füle, 1679. november 19.)

²⁷ MOL C 1294. tekerics № 15432., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh István levele Koháry Istvánnak (Füle, 1679. november 26.)

²⁸ MOL C 1286. tekerics № 14216., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1677. május 2.)

parancsnok, hogy a katonáit el tudja látni élelemmel.²⁹ A másik esetben a Szendrőről Szádvárra rendelt 36 fős ideiglenes császári helyőrség tagjai garázdálkodtak folyamatosan. Terbóts István tiszttartó szavát semmibe vették, veréssel, bilincseléssel és börtönnel fenyegették. A készletekkel tékozlóan bántak, például egy éjszaka alatt fél hordó bort ittak meg, amit a vár urának, Esterházy Pálnak pincéjét feltörve, hordtak fel. A lakópalota falába szórakozásból belelövöldöztek, és még a környék állatállományára is rendszeresen rájártak.³⁰)

Koháry István és a német egység tisztikarának viszonyáról kevés adat áll a rendelkezésre. Nézeteltérésekre nem került sor közöttük, ami azt feltételezi, hogy jól megértették egymást. A főkapitány különösen jól kooperált Philipp Ernest von Erdkerat kapitánnyal. A jó kapcsolatot az is kiválóan mutatja, hogy több levél maradt fenn Erdkerattól, melyben a Fülekek érdekében tett erőfeszítéseiről számolt be. A német tiszt például a füleki magyar katonák hiányosságait is prezentálta a Prágában tartózkodó I. Lipót és az Udvari Haditanács előtt, és a pestiskarantén sem tántorította el úticéljától.³¹ Erdkerat összeköttetései pedig számos alkalommal nyújtottak segítséget vagy könnyebbséget a vár ellátásában, amire a Kohárynak 1681 elején írt levelekből derül fény.³²

A füleki német helyőrség tisztjei részt vettek a vár igazságszolgáltatásában is: tanúvallomások felvételénél vettek részt³³, és olykor a hitelesítés feladata is rájuk hárult.³⁴

A Füleken állomásozó császári helyőrség katonái felett elvileg nem Koháry István ítélkezett, hanem a saját kapitányuk, de alkalmanként Koháry is rendelkezett döntési joggal. Ezt mutatja a következő eset is. 1670. július 16-án Johann Thomas Fatiga kapitány levelet írt

²⁹ MOL C 1087. tekerics № 6498., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Beniczky Tamás levele Koháry Istvánnak (Besztercebánya, 1678. április 20.)

³⁰ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Terbóts István levele Koháry Istvánnak (Szádvár, 1678. szeptember 13.)

³¹ MOL C 1297. tekerics № 16016., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Philip Ernest von Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Prága, 1680. május 22.) és C 1301. tekerics № 16678., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács levele Koháry Istvánnak (Prága, 1680. május 25.)

³² MOL C 1058. tekerics № 728., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Philipp Ernest ab Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Fülekek, 1681. január 16.) és MOL C 1294. tekerics № 15378., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Philipp Ernest ab Erdkerat levele Koháry Istvánnak (Fülekek, 1681. február 21.)

³³ MOL C 1059. tekerics № 4862., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Tanúvallomások jegyzőkönyve Papis Gergely ügyében (Fülekek, 1670. augusztus 18.) és MOL C 1294 № 15434., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Füleken fogva tartott kuruc raboktól felvett tanúvallomási jegyzőkönyv (Fülekek, 1675. október 19.)

³⁴ MOL C 1294. tekerics № 15443., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kezességi nyilatkozatok a három Gömör vármegyei fogoly nemes szabadlábra helyezése érdekében (Fülekek, 1678. szeptember 17.). Az iratokat Claudius Amyot kapitány és Laurentius Muhr hadiírnok láttamozta, mivel Dül Mihály seregbíró éppen Pozsonyban tartózkodott a Bélteky Pál kontra Ebeczky Menyhért ügy rendezése miatt.

több katona letartóztatása ügyében Esterházy Pálnak, aki azt továbbította az Udvari Haditanácsnak. Fatiga kapitány a levélben külön kiemelte Friedrich Schlosser nevét, akit már harmadszor kellett börtönbe vetnie súlyos bűnök elkövetése miatt. A muskétás mindenképpen halált érdemel, de a végső döntés az Udvari Haditanácsé, amelytől Fatiga várta a jóváhagyást. A katonai szerv július 31-én visszaírt Esterházy Pálnak, hogy Schlossert feltétlenül ítéljék halálra a katonai törvények szerint, az ítélettel statuáljanak példát minden katona számára, nehogy hasonló bűnöket kövessenek el. Ugyanakkor a büntetéssel a füleki katonai vezetőség azt is megbizonyíthatja, hogy nem nézi el egyik katona bűneit sem, és nem is mulasztja el annak retorzióját. Az Udvari Haditanács az ítélet végrehajtása előtt látni kívánta az arról szóló papírokat a szokásos jóváhagyás céljából, aminek felküldését elvárták a bányavidéki főkapitánytól.³⁵ Október 6-án a katonai szerv megróttá Esterházy Pált, hogy a Friedrich Schlosser feletti ítélezés anyagát még mindig nem adta át neki. Ezért a katonai hivatalnokok nyomatékosan kérték, hogy az említett ember peranyagát, valamint azét a két másik németét is, akiket dezertálásuk miatt hasonló módon kell megbüntetni, mint Schlossert, feltétlenül jutassa el hozzájuk az ítélet szokásos megerősítéséért. Így előmozdíthatja az igazság jogos érvényesülését, és nem szolgáltat indokot arra, hogy a súlyos bűnöket elkövetők semmibe vegyék a katonai törvényeket.³⁶ Esterházy Pál nem Fatiga kapitánynak, hanem Koháry Istvánnak írt, hogy a kért papírokat küldje fel hozzá.³⁷

A források között találunk még egy esetet, amelyben Füleken szolgáló német katonák ellen indított az Udvari Haditanács eljárást Esterházy Pállal. 1670 februárjában építkezés folyt a végvár területén, ahol a munkálatokat személyesen Lucas Georg Ssicha főhadmérnök irányította. Ssicha a muskétásokat is bevonta annak a gödörnek kiásásába, amelybe a hadi pénztárt kellett volna tárolni. Bár ő és Fatiga kapitány folyamatosan ellenőrizték a katonákat, reggeli idejére magukra hagyták őket. Ekkor négy, az ásásra befogott muskétások közül hirtelen eltávozott az árok környékére, és nemsokára a főhadmérnök fülébe jutott, hogy az a szóbeszéd járja a katonák között, hogy a négy ember állítólag talált egy két darab kölemezettel letakart üres fémüstöt. Állítólag azért tűntek el gyorsan, mert az ásáskor az edényben aranypénzt találtak, erre utal az is, hogy osztozkodás közben hangosan vitatkoztak, de aztán

³⁵ MOL P 125, 4730. tekeres № 8598., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1670. július 31.)

³⁶ Uo. № 8599., az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1670. október 6.). Ugyanez az irat másolatban megtalálható: MOL C 1286. tekeres № 14206., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)

³⁷ MOL C 1286. tekeres № 14207., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. október 10.)

hirtelen elhallgattak. Ezeket hallva, Ssichában gyanú fogant meg, hogy az említett katonák meglopták a hadipénztárat. Letartóztatásuk elrendelése után azonnal írt az Udvari Haditanácsnak. A katonai szerv a német katonák további fogvatartására és szigorú őrizetük elrendelésére utasította Esterházyt, valamint arra, hogy alaposan hallgattassa ki őket: az üstöt valóban üresen találták-e meg, valamint derítsen arra is fényt, hogy egyáltalán hogyan merészeltek Fatiga kapitány és a főhadmérnök jelenlétének hiányában a tiltott területen munkálatokat folytatni és kutatni?³⁸

³⁸ MOL P 125, 4730. tekercs № 8587., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1670. február 21.)

IV. A FÜLEKI VÁR ÉS KÖRNYEZETÉNEK KAPCSOLATA KOHÁRY ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGA ALATT

IV.1. „...Lehetetlenség a fent forgó terhes dolgoknak és fájdalmas injuriáknak szenvedése...” (Koháry István füleki főkapitány és a nemesség nézeteltérései 1667–1682)

A 17. század második felében Magyarország számára még mindig kihívást jelentett a török kiűzése a hódoltsági területekről. Különösen a nemesség azon részét érintette érzékenyen a tartós török megszállás, amelyik ezen a területen volt birtokos. Nagy többségük otthonát elhagyni kényszerült, és a végvárakban, illetve azok környékén keresett menedéket, hogy ha már vagyonát nem is, saját magát megoltalmazza. Új lakóhelyén igyekezett beilleszkedni, és a végvári katonasággal egyfajta szövetségre lépve, a segítségét kérte kondominiális jövedelme beszedésére. Az együttélés azonban nem volt súrlódásmentes.

A Koháry István által irányított Fülek végvárába is számos nemes telepedett be a már ott lakó birtokosok közé. Fülek a 17. század folyamán három vármegye — Nógrád, Heves és Külső-Szolnok, valamint Pest–Pilis–Solt — székhelyének adott otthont. Itt tartózkodott a vármegyék tisztikara is. Fülek tehát nemcsak királyi végvár volt, hanem regionális nemesi centrum is, mely folyamatosan biztosítani kívánta a „magyar nemzet” tagjainak szabadságát.

A józan emberi logika alapján azt hihetnénk, hogy az egymásra utaltság, a nemzeti érdek és a honfiúi szolidaritás együttműködést eredményez a végvári katonaság és a nemesség között. Ám a tapasztalat azt mutatta, hogy nem jutottak közös nevezőre: egymás elleni vádaskodások, nézeteltérések, atrocitások, súlyos viták fémjelezték a kapcsolatukat. És ezek annak ellenére is megtörténtek, hogy a nemesség olykor a katonaság segítségét kérte az elmaradt jobbágyi adók behajtásához.

Ez a fejezet egyrészt a Koháry István főkapitánysága idején lezajlott konfliktusokat és azok okait kívánja bemutatni, másrészt arra próbál választ adni, hogyan lehetett volna, vagy egyáltalán lehetett volna-e feloldani az ellentéteket.

IV.1.A. A végvári katonaság panaszai

A 17. század második felében lezajlott politikai változások, különösen pedig az 1664-es vasvári béke azon pontja, mely a katonai portyázást és területszerzést tiltotta, súlyos következményekkel járt a végvári katonaság egzisztenciális helyzetére. A császári hatalom nem tudott megfelelő ellátást biztosítani számára sem pénzben, sem élelemben, sem ipari termékek formájában. Hiába próbálkozott a Kamara a rendszeres zsoldfizetésük előteremtésével, a termelési feltételek és a tőke hiánya miatt folyamatosan kudarcot vallott. A végvári katonák olykor évekig nem kapták meg a járandóságukat. Mivel nem mindenütt állt rendelkezésre tartalék, a „fizetlenség” komoly problémákat okozott (a magazinumokat csak a 17. század végén kezdték használni Nyugat-Európában).

A lovas katonák zsoldja 4 magyar forint, a gyalogosoké 2 magyar forint és 30 dénár volt¹, amit elvileg havonta kellett volna kapniuk. Mivel azonban a fegyvereiket és felszerelésüket maguknak kellett megvásárolniuk, ez az összeg nem volt elegendő arra, hogy a családjukat is eltartsák belőle. A lovas katona több zsoldot kapott ugyan, ám neki még a lószerszámok beszerzéséről is gondoskodnia kellett. A Kamara pénz helyett terménnyel és iparcikkokkal próbálta kifizetni a végváriakat. Csakhogy a posztót a piaci árnál magasabban számította fel, a jobbágyság „gabonaadójából” pedig (mely termésének 15%-át foglalta magában)² a katonák számára kiutalt gabona mennyisége a terméseredmények függvényében nagyon változó volt, és nem lehetett minden évben az igényeknek megfelelő mértékben rendelkezésükre bocsátani.³ Igaz ugyan, hogy az említett „gabonaadón” kívül a vármegye kijelölt bizonyos falvakat további, pontosan nem rögzített mennyiségű gabona és lótakarmány beszolgáltatására, de ennek vagy a szállítása akadozott, vagy kevésnek bizonyult. „...*Ruhátalan, éhel haló a vitézlő rend, csak a jó Isten tudja és látja nagy fizetlenségünket...*” — vetették siralmas sorsukat papírra 1669. január 18-án a füleki végvár

¹ MOL C 1293. tekerics № 15339., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a füleki katonaság részére elirányzott zsoldösszegek az 1665-ös hadügyi reform alkalmával (1665. március 9.); Uo. № 15317., A füleki magyar katonaság fizetési listája (1670-es évek)

² PERJÉS, 2002, 31.

³ Uo. 70.

lerongyolódott katonái.⁴ Ezért sokszor előfordult, hogy a végvári vitézek a török elleni portyák ürügyén rajtaütöttek a falvakon, mind a végvár közelében, mind az alföldi régióban.⁵

A végváriak és a nemesség közötti konfliktusok egyik forrása a szolgálati földek elbirtoklásából származott. A katonaság ugyanis bizonyos végvárakban kapott szolgálati birtokokat, ha volt a territóriumához tartozó művelésre alkalmas terület. Fülel is rendelkezett szolgálati földekkel, melyek elvileg a haszonélvező katonák ellátmány-kiegészítéséhez járultak hozzá. A letelepedett életmódot igénylő földművelésre a végváriak a katonáskodás mellett nehezen vállalkozhattak, sőt az elhunytak földjeit a legtöbb esetben megszerezte a nemesség.⁶ Erre utal Koháry István panaszlevelében is, melyet Esterházy Pál nádorhoz írt: „...sokan a katonák közül is meghalálozván, s helyekben másokat nem írván, az oly szántóföldek, rétek felét elfoglalták, és kit egy, kit más *prætextus* alatt mai napig is manuteneálnak...”⁷

A nemesség a tisztek szolgálati földjeit is igyekezett birtokába venni. Az előbb említett panaszlevelében Koháry azt is a nádor elé terjesztette, hogy se Bellovics Sámuel alkapitány, se Oláh János főhadnagy nem jut hozzá szolgálati birtokához, mert az előző tisztségviselő családja „idegen jogon” kezeli és birtokolja.⁸ Más forrásban ugyanezt találjuk: „...A szabad földet némelyek [a nemesség közül] csak maguk hatalmával felfogják, a vitézljő rendre osztott szántóföldeket is eltulajdonítják...”⁹ Oláh János szolgálati földjéről Bellovics Sámuel így számolt be Koháry Istvánnak: „...Oláh János uram is panaszolkodik, hogy amely föld őkegyelme hadnagysága után való volna is, azt is eladták...s már ganajozzák is...”¹⁰ Esterházy Pál mérlegelte a vitás kérdést, s úgy foglalt állást, hogy Koháry István az ő hozzájárulása nélkül is intézkedhet a szolgálati földek visszavételéről, mivel erre törvényes joga van.¹¹

⁴ MOL P 125, 4716. tekeres, № 5292. (Esterházy Pál nádor iratai), a füleki végvár katonáinak panaszlevele Esterházy Pálnak (Fülel, 1669. január 18.); A füleki végváriaknak ezt az 1669-es panaszlevelét Merényi Lajos ismertette forrásközleményként. — MERÉNYI, 1897, 635–639.

⁵ CZIGÁNY, 2004, 120.

⁶ MOL P 125, 4706. tekeres, № 2791., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülel, 1680. október 4.)

⁷ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Koháry István jelentése Esterházy Pálnak (keltezetlen, de tartalma miatt 1682 nyarán keletkezett)

⁸ Uo.

⁹ MOL P 125, 4706. tekeres, № 2780., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (1680. március 14.)

¹⁰ MOL C 1058. tekeres, № 730., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülel, 1681. március 23.)

¹¹ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (1682. augusztus 17.)

A végvári katonaság ellátásához hozzátartozott a *ius educillæ* is. Wesselényi Ferenc füleki főkapitánysága idején 100 forintért bérbe adta a Szent Mihály-nap utáni borkimérés jogát a nemességnek és katonaságnak. Ez az egyezség 1657-ig tartott, amikor idősebb Koháry István megvette a füleki birtokot tőle.¹²

Amikor 1664 nyarán a főkapitány meghalt, a nemesség és a katonaság kihasználva az özvegy és az iskolába járó árvák intézkedési képtelenségét, előhozakodott bérbevételi jogával, amiről az özvegy panaszkodott is.¹³

Amikor 1667 júliusában Koháry István elfoglalta a főkapitányi széket, földbirtokosként visszaállította az atyja idején megszokott rendet, ami óriási felzúdulást keltett a katonaság és a nemesség körében. A szüret közeledtével a felháborodott nemesek küldöttséget menesztettek Nádasdy Ferenc országbíróhoz, panaszlevelüket is átadták, aki a nagy elégedetlenség láttán I. Lipót elé terjesztette ügyüket. Nádasdy felvázolta a helyzetet az uralkodó előtt, hogy valóban létezett a bérbeadás, amit Koháry István most semmisnek nyilvánított a nádor halála után, és a nemeseket és a katonai bormérőket cégérek leszaggatásával és boroshordóik szétverésével fenyegette meg, ha megszegik parancsát. A kárvallottak jogaik sérelmét emlegették, ami mellett minden erőt és jogi fórumot latba vetve, ki fognak állni, és ha nem kapják vissza privilégiumukat, akkor „...fegyvercsörgés és vérnek folyása fog abból következni...”, aminek Koháry István lesz az oka. Nádasdy az uralkodóra bízta a nagyon kényes ügy végleges rendezését.¹⁴

Koháry Baranyay Tamásnak is megírta Nagyszombatra, hogy a füleki nemesség küldöttséget bocsátott az országbíróhoz. A nevelőapa kiérezte az alig 18 éves főkapitány szavaiból az aggodalmat, mert nyugtató sorokban írta meg jótanácsait. Megvilágította Koháry előtt, hogy gyakorlatilag semmitől nem kell félnie, mivel a nemesség hiába küldött képviselőket, és adott át panaszlevelet a kocsmatartás ügyében, gyakorlatilag semmi közük

¹² MOL C 1064. tekercs № 5661., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Zichy István levele Baranyay Tamásnak (Pozsony, 1667. szeptember 15.)

¹³ MOL C 1275. tekercs № 12383., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Wesselényi Ferenc nádor levele Balassa Juditnak (Murány, 1666. szeptember 2.); MOL C 1288. tekercs № 14542., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Balassa Judit panaszai az 1664–1667 között elkövetett jövedelmei elleni támadásokról; MOL C 1294. tekercs № 15421., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Judit levele Wesselényi Ferencnek (Csábrág, 1665. december 16.)

¹⁴ MOL C 1057. tekercs № 634., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Nádasdy Ferenc levele I. Lipótnak (Csejte, 1667. október 5.). A nemesség elszántságáról: „...*sub tympano per plateas eiusdem loci facta publicatione dictum Educillum eidem ordini millitari et nobilitati intendixisse sub pœna dissectionis et disruptionis vasorum vini, ipsam aulem Nobilitatem et ordinem militare Juribus suis in hærendo præmissa protestatione Jus suum cum inculpata Tutela defensuros se declarasse, unde si qui tumultus et armorum strepitus, sanguisque effusio contingerit, non sibi, sed Capiteo adscribendum. Quam protestationem suam coram me iterando, litteras quoque Testimoniales postularunt...*”

hozzá, hiszen Füleket a Koháry-család birtokolja a kocsmatartás jogával együtt. Hogy Wesselényi nádor annak idején bérbe adta, az már nem jelent semmit, mert már 1657 óta más a birtokos. Baranyay szerint a nemesség irigységből kreálta az ügyet. Ami a katonaság felzúdulását illeti — nyugtatta tovább nevelt fiát a nemes —, annak rendezésében meg egyáltalán nem illetékes az országbíró, és nagy valószínűséggel vagy Gonzaga hercegnek vagy de Souches tábornoknak fogja továbbküldeni az ügyet.

Baranyay három jótanácsot adott Koháry Istvánnak. Elsőnek azt javasolta, hogy a vallomásszedési engedélyt kérjék ki az országbírótól, majd minden egyes nemest és katonát kérdezzenek ki, aki szem-, illetve fültanúja volt annak, hogy egyesek életveszélyesen megfenyegették a főkapitányt és a szolgáit. A nemeseket esküdtetni kell, a katonákat pedig Koháry a főkapitányi hatalmával is vegye rá, hogy tanúskodjanak. A vallomástétel megtagadását senkinek nem szabad megengedni. Másodszor: Koháry keresse fel Nádasdy országbíró, és mondja el neki, hogy 1657-től kezdve Koháry-birtok lett Füle, az apja haláláig se a nemesség, se katonaság nem támasztott igényt a boreladásra, csakis azután hozakodtak elő félrerakott jogaikkal, kárt okozva mind az özvegynek, mind az árváknak. A kocsmá szervezésénél hozzátartozik a család füleki javaihoz, annak elvétele súlyosan megcsappantaná a család jövedelmét. Utoljára azt tanácsolta, hogy Koháry keresse meg Szelepcsényi György esztergomi érseket, kérje meg, hogy ő is járjon közben az országbírónál, hogy Gonzaga herceggel is közölje a katonaság lázongásával kapcsolatos tényeket és valóságot.¹⁵

Lipót az Udvari Haditanácsnak passzolta át a döntési jogot. A legfőbb katonai hivatal nem avatkozott bele az ügybe, a katonai oldalról való rendezést Louis de Souches tábornokra, a helyettes bányavidéki főkapitányra bízta, míg a nemesek lecsillapítását a meglévő jogszabályok alkalmazásával a Magyar Kancelláriára hárította át, szem előtt tartva azt a legfőbb elvet, hogy végvárban tartózkodni kell az egyenetlenségtől és a lázongástól.¹⁶

A továbbiakban Koháry részeltette a füleki katonaságot a borkimérés jövedelméből, a nemesség azonban egy idő után ismét szemet vetett erre a jövedelmi forrásra is, és megpróbálta elbitorolni. A végvár katonái és tisztjei gyűlésen tiltakoztak ez ellen, mint

¹⁵ MOL C 771. tekercs № 1430., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Baranyay Tamás levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1667. október 5.)

¹⁶ MOL A 14, 15298. tekercs, № 312., (Insinuata Consilii Bellici), Az Udvari Haditanács rendelete (Bécs, 1667. október 18.): „...*Consilium Aulæ Bellicum Cæsareum non intermisit, quoad militarem jurisdictionem, Domino Comiti de Souches, juxta petitionem Domini Comitis de Nadasd curam statuendi remedii imponere Eique Inclytæ Cancellariæ Hungaricæ simul intimandum duxit, quatenus etiam pro suæ parte Nobilitati omnes violentos actus inhibere, eamque ad ordinariam Juris viam remittere velit...*”

ahogy a főkapitány is papírra vetette: „...*Szent Mihály kántorbéli kocsmájának folytatása rendszabására a vitézlő sereg és annak tisztjei összegyűlvén, mely kocsmát a sereg nevezete alatt...majd éppen maguknak tulajdonítottak Nemes Uraimék őkegyelmek, és abban az Őfelsége tisztjeinek és az egész sereg praëjudiciumjával lettek, és akaratukon kívül szabadosan disponáltak őkegyelmek...*”¹⁷ A nemesség azonban nemcsak a jövedelemre pályázott, de még a borbírákat is maga közül választotta meg, sőt bizonyos nemesek a saját borukat is kimérték. Koháry István több alkalommal figyelmeztette őket, hogy a borkimérést hagyják abba, kocsmacégérüket pedig vegyék be, különben ellenlépéseket fog tenni. És erre valóban sort kerített, mikor Bertóthy István és Barátnaky Ferenc Nógrád vármegyei nemesek kereken visszautasították kérésére teljesítését.¹⁸

A főkapitány szigorúságának oka abban rejlett, hogy a nemesség az ötöle kapott engedménnyel visszaélt a végvári katonák jövedelmének rovására. Nem tiltotta meg nekik a borkimérést, csupán olyan szabályozást vezetett be, mely által a bor árát a vitézek saját hasznukra fordíthatták. Koháry István leszögezte: a borkimérést a nemesség számára ismét engedélyezni fogja, amennyiben az nem fogja veszélyeztetni a katonaság jövedelmét.

1680-ban Esterházy Pál a füleki katonák javára döntött, de a megyei közgyűlések ennek ellenére 1681 őszen ismét elhatározták a nemesek saját borkimérését. Ám óvatosságból mégis megkérdezték a vár ideiglenes katonai parancsnokát, Oláh Jánost, vajon ismét sor fog-e kerülni a hordók aljának kiverésére, mint tavaly? A lovas főhadnagy kereken megmondta nekik, hogy ő is ugyanúgy fog intézkedni, mint előző évben, a nemesek borkimérése ugyanúgy tilos.¹⁹

A főkapitány azt is tudtára adta a nemességnek, hogy illendő lenne a katonai feladatokból is részt vállalni, mivel a várőrség létszáma kevés, és nem bírja a védelmet ellátni: „...*ha őkegyelmék szabad jó akaratuk szerint a sereg kocsmájának hasznavételében részesek akarnak lenni, a végház megmaradásában való szolgálatban is legyenek részesek...*”²⁰ Ugyanezt a gondolatmenetet találhatjuk egy másik, szintén a nádorhoz írt levélben is: „...*ha vártálni, strázsálni és a végház vigyázására szolgálatot kell tenni, a*

¹⁷ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2791., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 4.)

¹⁸ Uo.

¹⁹ MOL C 1297. tekercs № 15980., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oláh János levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. október 28.)

²⁰ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2791., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 4.)

*nemesi rend nem tartja magát seregnek. Szükséges [tehát], hogy Nemes Uraimék a sereg kocsmájának...hasznávételeben dispositioval ne legyenek...*²¹

Fülek végvára Koháry István főkapitánysága alatt nagyon nagy katonai nyomás alatt állt, mind a törökök, mind a kurucok tevékenysége miatt. A szüntelen harcok leapasztották a helyőrség létszámát, pótlásuk nehézségbe ütközött. Egyrészt azért, mert a toborzási bázisterületekről az önkéntesek leginkább az ellentáborba álltak át (a jobb ellátás reményében)²², másrészt, mert az Udvari Haditanács legtöbbször korlátozta az „iratos katonák” felfogadását. Koháry István tehát szüntelenül szorgalmazta a nemességnél, hogy segítsen be a várvédelemben: „...az ittvaló keveses sereg annyira elfogyott és oly kevés számra jutott, hogy hűséges vigyázásnak elkövetésére elégtelen...[a nemesek] felesen és számosan lévén őkegyelmek, s lakván a végháznak nagy darabját, illendő lenne közönségesen velünk együtt fáradni és vigyázni, elegendő okot adván arra magunk megmaradása...”²³ A főkapitány példaként hozta fel, hogy más végvárakban (pl. Putnokon, Korponán, az említett 1669-es panaszirat szerint Szécsény és Palánk keresztény birtoklása idején is²⁴) a nemesség együtt „cirkált” a végvári katonasággal, nem apellált semmiféle „nemesi prærogatívára”, tehát ezt tekintetbe véve, össze lehetne egyeztetni a nemesi szabadság adta előjogokat a katonai feladatokba való besegítéssel. Utalt önmaga szerepvállalására is: „...hogy hűséges szolgálatában vagyok Őfelségének, nemesi szabadságomnak ellene nem mondtam, és nemes embernek is tartom magamat. Mert az Őfelsége végházaiban való kötelesség és hűséges szolgálat a nemesi szabadsággal egybeférhet és foglaltathatik...”²⁵

Azonban a nemesség elutasította a segítségnyújtást, sőt mélyen le is nézte a végváriakat.²⁶

Esterházy Pál a Kohárynak adott válaszában felemásan fogalmazta meg a véleményét. A nemesség katonai feladatokban való részvételét ugyanis szerinte nem lehet — mint kötelességet — elvárni. Egyébként is feltételezhető, hogy a veszedelmet idejében

²¹ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Koháry István jelentése Esterházy Pálnak (keltezetlen, de tartalma miatt 1682 nyarán keletkezett)

²² NAGY, 1983, 112.

²³ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2791., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 4.). Ezt a panaszt Koháry máskor is felvetette Esterházy Pálnak — MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., forrás keltezetlen

²⁴ MOL P 125, 4716. tekercs, № 5292., (Esterházy Pál nádor irata), a füleki várőrség panaszlevele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. január 18.)

²⁵ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2791., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 4.)

²⁶ Uo.

felismerve „...*ratione ducti a maguk javára, megmaradására nézve is elkövetik a jó együttértést, és concurrálnak a strázsálásban is...*”²⁷

A nádor sokkal komolyabban ítélte meg, és rendkívül veszélyesnek is tartotta a nemesek saját kényük-kedvük szerinti utazgatását a Hódoltság és a végvárvidék között. Az uralkodói parancs szem előtt tartásával, miszerint „...*Őfelsége parancsolatában sub seria animadversione tilalomban volt a végházból való hódolás és hitlevél mellett a török földjére való járás...*”²⁸, világos és szigorú utasítást adott a füleki főkapitánynak: ne engedje meg egy nemesnek sem, hogy hitlevél érvényesítése nélkül a végvár területén tartózkodjék. Az erre nem hajlandó személyt pedig azonnal utasítsa ki, mert „*spionja*” lehet a töröknek.²⁹

A nemesség tehát elvileg nem volt köteles együttműködni a végvári katonasággal, és végső soron önkéntelenül is az erősség védelmi képességeit csökkentette azzal, hogy a vitézek érdekeit a magatartásával sértette, jövedelmüket leaszottta.

Adatok utalnak arra is, hogy a füleki várőrséget a nemesség felbujtására a parasztek megtámadták. „...*Ha a vitézlő rend csak fél mérföldnyire megy is ki Fülekről, a katonát minden ok nélkül megfogják, rabságra viszik, paripáját, fegyvereit a viceispán...semmi vétke nem lévén [a katonának], mégis karmazsin csizmákat von rajtuk...Csak az elmúlt napokban is katonáinkat büntelen megfogták s rabságra vitték. Tizennyolc paripájukat is a Gömör vármegyei viceispánhoz, mindenekben zsákmányt hántván...*” — olvashatjuk az egyik iratban.³⁰ A konfliktusok kirobbanása az egzisztenciális helyzetekből adódott: „...*Éhhez haló a hajdú, kénytelen a falukra kimenni: tarisznyájában kér kenyeret háza népének táplálására, úgy is megfogják azonnal, a viceispán kezéhez viszik, kin a közel lakozó pogányság is álmélgodással csodálkozik, és csúfolja is nemzetünket...*”

A katonák sokszor nemcsak kértek a falusi lakosságtól, hanem az esetek döntő többségében erőszakkal is megszerezték, amire szükségük volt. Nem csoda, ha a túlzott követelések által zaklatott, agyonadóztatott parasztság a végváriak ellen fordult, s olykor a gyilkosságtól sem riadt vissza. Nádújfalun³¹ például öt „iratos” katona próbált élelmet

²⁷ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (1682. augusztus 17.)

²⁸ Uo. A., Koháry István jelentése Esterházy Pálnak (keltezetlen, de tartalma miatt 1682 nyarán keletkezett)

²⁹ Uo., B., Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (1682. augusztus 17.) — A töröknek önként meghódoló vármegyék és települések megbüntetéséről az 1681:48-as törvénycikk rendelkezett, az alispán feladatának címezve a meghódoló faluk vagy lakosok legszigorúbb megbüntetését — Magyar Törvénytar — Corpus Juris Hungarici (1657–1740), 1900, 304.

³⁰ MOL P 125, 4716. tekercs, № 5292. (Esterházy Pál nádor iratai) — Az Udvari Haditanácsnak eljuttatott latin nyelvű instantiában is megtalálható az eset. — MOL A 14 (Insinuata Consilii Bellici), 15298. tekercs, № 317.

³¹ A település ma Mátranovák egyik falurésze.

szerezni, s az éhségtől hajtva, levágtak egy bárányt. A falusiak azonban fogságba ejtették őket, és addig sanyargatták a vitézeket, míg két tallért és három forintot oda nem adtak nekik, sőt „...*az összezendült parasztság közt a Nógrád vármegyei substitutus viceispánnak [jobbágya] a megfogott együgyű hajdút azonnal megölte...*”. Gömör vármegyébe, Bástok faluba kilenc füleki katona vonult be, és egyikük véletlenül ostorral csapott az ellenszegülő bíróra, mire a lakosok „...*a kilenc jó katonát egy verembe vágták, [és] azon gyilkosoknak [mármint a parasztoknak] máig is senki büntetője, paripájukat, fegyvereiket a viceispán emészté meg...*” A Borsod vármegyei Járdánházán ugyanígy kilenc végvári katonát mészároltak le a feldühödött parasztok egy egyszerű sértés miatt.³²

Vita származott abból is, hogy a füleki nemesség nagy többsége a városfalon belül is rendelkezett telkekkel, házakkal és lakóépületekkel. A végvár kaszárnyáiban nem volt minden katona számára elegendő hely (főleg a hajdúknak nem jutott szállás), és feltétlenül szükség lett volna arra (legalább a hideg időszakok idejére), hogy a nemesség a házait átengedje. Annál is inkább, mert a tulajdonosok sokszor nem is tartózkodtak ezekben a házakban, ám sok esetben hallani sem akartak arról, hogy katonák lakjanak bennük. Egy panaszlevél szerint egy gyalogos hadnagynak tél idején ki kellett költöznie szállásáról, mert a ház tulajdonosasszonya megérkezett, és elküldte onnan. A tiszt nem tudott volna hová menni, ha Koháry István a saját házai egyikében el nem szállásolta volna.³³

A nemesség gyakran a füleki végvár erősítési és karbantartási munkálatait (gratuitus labor) is akadályozta. Mikor a folyamatosan romló védművek javítása ügyében ültek le tárgyalásra, a nemesi tisztségviselők (holott törvény szerint volt meghatározva a gratuitus labor, megyei és járási szinten felosztva³⁴) mindig elutasították Koháry Istvánt és tisztjeit, arra hivatkozva: „...*hogy ha kell (úgymond) Őfelségének a vár és a véghely, építtesse...*” A levél további részében a végváriak elpanaszolták, hogy az ingyenmunkát nem végezteti el vagy csak részben tétet annak eleget a megyék vezetősége. Volt arra is példa, hogy Koháry István még pénzt is felajánlott a parasztságnak a végvárba történő kőszállításért, de a Nógrád vármegyei alispán elutasította az összeg átvételét és követ sem adott.³⁵

³² Uo.— Az említett esetek szerepeltek az Udvari Haditanács elé eljuttatott instantialevélben is. — MOL A 14 (Insinuata Consilii Bellici), 15298. tekercs, № 317.

³³ Uo.

³⁴ A Corpus Juris Hungarici következő törvényei szóltak a gratuitus laborról: 1618:49, 1630:3, 1647:153, 1649:86, 1655:116, 1659:130, 1662:20.

³⁵ MOL P 125, 4716. tekercs, № 5292. (Esterházy Pál nádor iratai) — Ugyanezt találjuk a Consilium Bellicumnak írt változatban is. — MOL A 14 (Insinuata Consilii Bellici), 15298. tekercs, № 317.: az Udvari Haditanács 1669. február 11-ei, Bécsben kelt rendeletének melléklete

A nemesek részéről gyakori volt a csendtilalom megszegése, mely sértette a katonai rendtartást. Ilyen alkalmak akkor fordultak elő, mikor egyesek lerészegedtek, s ittas állapotukban kötözködni kezdtek a katonasággal, sőt fegyvert is használtak. Bellovics Sámuel alkapitány 1681. szeptember 22-i levelében például arról tudósította Koháry Istvánt, hogy bizonyos Kozáry nevű nemes Füleken „...megrészegedvén, az utcán kinn lovon, föl s alá nyargalózott és lödözött...”. Mikor az egyik hadnagy nekiszegezte a kérdést, miért cselekszik így, a nemes rálőtt a tisztre.³⁶ A fennálló katonai szabályzat értelmében ilyen kihágásért a legszigorúbb büntetés járt. Esterházy Pál előtt sem volt ismeretlen a probléma, mivel Koháry István nem mulasztotta el értesíteni a nemesség ilyen jellegű tetteiről.³⁷

Szintén a katonai fegyelmet ásta alá a nemesség azzal, hogy Koháry Istvánnak, mint füleki főkapitánynak a döntési jogát kétségbe vonta. A nemesség szerette volna a maga számára kisajátítani a bíraskodást, és minden erővel igyekezett azt a főkapitány kezéből kivenni. A Füleken tartózkodó vármegyék kísérletet is tettek erre az Udvari Haditanács elé terjesztett panaszlevélben foglaltak szerint.³⁸ Mialatt a nemesség az elfogott katonák mielőbbi megbüntetését szorgalmazta, addig a bűnös jobbágyokat hosszú ideig nem állította törvény elé. A fentebb említett nádújfalui esetben például az elfogott négy katonát (Kaszi Györgyöt, Szőke Mártont, Bozó Andrást, Pacsa Andrást) Koháry István kiengedte az ítélezés napjáig, mire a Heves vármegyei alispán hajdúnként 500-500 forint büntetéspénz kiszabását rendelte el, amit a vármegye a főkapitány vagyonából kívánt behajtani március 7-én.³⁹ Az ellenszegülés másik módja az volt, hogy a falvak lakosságát arra szólították fel, hogy a főkapitányi rendelkezéseket ne vegyék figyelembe, míg ők erre parancsot nem adnak. Ugyanakkor Koháry által a végvárba felrendelt bírákat csak azután engedték elé, miután már előzetesen beszéltek velük. A jobbágyságot felbujtogatták a katonák elleni akciókra, gyakorlatilag nem tűrték meg őket a falvak határain belül, nem ritkán ok nélkül megvádolták őket, értékeiket pedig elkobozták.⁴⁰

A nemesi ellenszenv a katonai vezetőség által irányított hivatalok működését is hátráltatta, többek között a seregbíróságét. Koháry István mellett különösen haragudtak

³⁶ MOL C 1276. tekercs, № 12606., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. szeptember 22.)

³⁷ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2780., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. március 14.)

³⁸ MOL A 14 (Insinuata Consilii Bellici), 15298. tekercs, № 317.

³⁹ MOL C 998. tekercs № 3825., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátus idézőlevele Koháry Istvánnak (Fülek, 1669. január 14.)

⁴⁰ MOL P 125, 4716. tekercs, № 5292. (Esterházy Pál nádor iratai), a füleki várórség panaszlevele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. január 18.)

alkapitányaira, először Bélteky Pálra, majd 1679 nyarától kezdve Bellovics Sámulre. Oláh János lovas főhadnagy írásbeli vallomásában például arról olvashatunk, hogy 1677-ben Tassy Mihály Nógrád vármegyei nemes (és Heves megyei alispán is egyben) felbízottatott öt Somoskőn szolgáló hajdút, hogy hajtsák el a szarvasmarhákat Bélteky Pál birtokáról. Mivel Koháry István éppen távol volt, a tettesek kézre kerítésére a károsult alkapitány adta ki a parancsot. Mikor azonban az öt katonát „...*kötözve behozták volna, említett Tassi Mihály uram őket azon maga pajtáskertjébe befogadta...*”. Bélteky Pál háromszor küldte oda Oláh János főhadnagyot, hogy jobb belátásra bírja a nemeset. Az első alkalommal Oláh maga kereste fel Tassyt, de az nem engedett. Másodszorra fegyveresekkel vonult fel a főhadnagy, de ismét visszautasításra talált, sőt a nemes „...*a kertnek ajtait becsinálván és zárolván... azt mondotta, puská lévén a kezében, 'Valaki bejön, Isten engemet úgy segítjen, annak meg kell halni. Be ne gyöj, hadnagy uram, mert meg kell halnod! '...*” A felesleges vérontást elkerülni kívánó Oláh János, mikor látta, hogy Tassy „...*keményen forgolódván a kezében levő puskával...*” nagyon veszélyesnek bizonyul, ismét Bélteky Pálhoz ment, aki harmadszorra már a telek fegyveres ostromát rendelte el. Ezt azonban már Tassy nem várta be, hanem az öt katonát kiszöktette a rét felé, a kertje hátsó kijáratán, úgy kellett később összefogdosni őket.⁴¹

A nemességgel való nézeteltérések nem kevés szellemi energiájába kerültek Koháry Istvánnak és rokonainak, ezért mindig jól jött a híradás vagy a bátorítás. Baranyay Tamás az 1667. őszi viszály idején számolt be a nemesek küldöttségének útjáról, majd jótanácsokkal látta el⁴², az 1669 eleji nemesi feljelentések idején pedig Gerhart György Hont vármegyei tisztviselő nyugtatta meg Balassa Juditot, hogy Koháry István ellen semmit sem tehet a nemesség, és csak hazudtak, mikor azt állították, hogy naponta 10 akó bort adtak el, ezzel csak a kárukat akarták nagyítani. Gerhart szerint „...*a füleki gyülekezet nem sokat árthat az Úrfinak, csak tartsa autoritását Őnagysága, [hiszen] Bécsben sincs helye minden ember vádlásának, meg szokták ott is testálni a dolgot...Ha tisztin kívül vét füleki főkapitány nemes uraim ellen, Őnagysága [maga] is nemes ember, és megfelel magáért törvény és igazság előtt...*”⁴³

⁴¹ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Oláh János vallomáslevele (fassionalis)—Füle, 1680. december 11.

⁴² MOL C 771. tekeres № 1430., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Baranyay Tamás levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1667. október 5.)

⁴³ MOL C 1131. tekeres № 7555., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gerhart György levele Balassa Juditnak (Korpona, 1669. január 28.)

Amikor pedig 1680 októberében a borbírák miatt nemesi küldöttség kereste fel Esterházy Pált Koháry visszaéléseinek ügyében, édesanyja megtudta, (és el is újságolta fiának a kedvező hírt), hogy az országbíró nem tartotta elegendőnek a vádakat a füleki főkapitány ellen, sőt tudomásukra is adta a követeknek, hogy Koháryt még nagyobb állhatatosságra fogja serkenteni ellenük.⁴⁴ Ám pár nappal később az özvegy úgy számolt be fiának, hogy a nemesek mégis úgy állították be, mintha ők állnának nyeresre, amit nem tartott hasznosnak a végvár érdekeit nézve.⁴⁵ Az Esterházy Pál közvetlen környezetébe tartozó Koháry Imre arról informálta főkapitány bátyját, hogy a nemesek még decemberben is áskálódtak ellene.⁴⁶

IV.1.B. A nemesség panaszai

A Magyarországon kialakult sajátságos történelmi–politikai helyzet ellenére, a rendi kiváltságokkal rendelkező társadalmi rétegek ragaszkodtak privilégiumaikhoz, éltek jogaikkal, sőt olykor vissza is éltek azokkal, mint azt láttuk a füleki végvárral kapcsolatba kerülő nemesek viselkedéséből. Különösen a birtokaikhoz fűződő ügyekre fektettek nagy hangsúlyt, és adományozás, öröklés, adásvétel, perek lefolytatása ügyében mindig a Királyság kamaráihoz, káptalanjaihoz fordultak, attól függetlenül, hogy a földterület a Hódoltságban helyezkedett el.⁴⁷ Birtokaik sérthetlenségét a végvári katonasággal szemben is biztosítani kívánták, a vitézlő rend iránti haragjuk és ellenszenvük forrása pedig abban kereshető, hogy a nemesség veszélyeztetve látta általa egzisztenciáját, konkurrenciának tekintette, és ott próbált meg neki ártani, ahol tudott.

Fülek — mint azt már korábban említettem — három vármegye magisztrátusának adott otthont. A vármegyék eltértek a többitől abban, hogy ritkaságszámba menő kollegialitást mutattak egymás iránt. Előfordult, hogy bizonyos tisztségviselők egyszerre két

⁴⁴ MOL C 778. tekercs № 2301., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Galánta, 1680. november 5.). Koháry édesanyja a következőket írta: „...*Úgy hallom, vékony válasszal mentek az füleki nemesek, azt mondván nekik az Generális [=Esterházy Pál], hogy 'ha szemben lészek Koháry Istvánnal, olyan tanácsot adok neki, földesúr lévén Fülekben, utat mutasson nemes uraiméknak, ahelyett lakja azt is vitézlő ember'...*”

⁴⁵ MOL C 773. tekercs № 1634., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Gutta, 1680. november 10.). Az özvegy szavai a következők voltak: „...*A füleki nemes emberek avval dicsekednek, hogy Generális Uram már mellettük vagyon, igen biztatják magokat, hogy övék lesz a nyereség, aki nem volna jó, hogy ők véghelyben is lagnak, hasznot is vennének, [és hogy] nem parancsolna senki nekik...*”

⁴⁶ Uo. № 1638., Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Fraknó, 1680. december 5.)

⁴⁷ HEGYI, 1995, 157.

megyében is hivatalt viseltek. Ha peres ügy merült fel, a legtöbb esetben mindig közös nyilatkozatot adtak ki, s mindig közösen léptek fel a rendi jogok érdekében.⁴⁸ Például 1668 decemberében mindhárom vármegye közös követség felküldését határozta el, aminek kiváltó oka az volt, hogy Koháry István a négy Nádújfaluban foglyul ejtett végvárit szabadon engedte. A követség valószínűleg 1669 januárjának elején indulhatott el, tagjai Bezzegh György, Mocsáry Ferenc és Tassy Mihály volt.⁴⁹ A katonák Esterházy Pálnak írt január 18-i panaszlevele ennek a követségnek hatására íródott meg.

A vármegyék egyenként is kifejezték tiltakozásukat. Heves és Külső-Szolnok vármegye alig két hónappal Koháry főkapitányi kinevezése után levélben fordult a végvárak (közte Fülek) főkapitányaihoz, hogy a garázdálkodó katonákat kutassák fel, és büntessék meg. Ha intézkedés nem történik, a magisztrátus az elfogott, visszaélést elkövető katonákat maga fogja megbüntetni.⁵⁰ Egy évvel később gróf Nádasdy Ferenc országbíróhoz írtak a végváriak visszaélései miatt, sőt már emberélet kioltásával is vádolták a vitézeket. A magisztrátus a jegyzőkönyvbe bevezette, hogy már az egyházi szervezetek és a királyi tisztviselők is megelégtéltek a súlyos sérelmeket, és a füleki és más felső-magyarországi végvárak főkapitányai ellen vádpontokat állítottak össze.⁵¹

Pest–Pilis–Solt vármegye Koháry István kinevezése után, a fosztogató katonák miatt először 1667 szeptemberében, Mocsáry Ferenc vezetésével küldött fel követséget Nádasdy Ferenc országbíróhoz.⁵² 1668 augusztusában ismét egy vármegyei követség járt az országbírónál. Vezetőjük, Guttay István átadta Koháry Istvánnak Louis de Souches tábornok utasítását a bűnös végváriak megbüntetésére. Ezt a levelet maga a tábornok küldte el Nádasdynak, hogy adja át ő a vármegyei küldöttségnek.⁵³ A vármegye 1674-ben és 1675-ben szintén írt Esterházy Pálnak a fosztogató katonák ügyében.⁵⁴

Egy 1672. március 11–12-én kelt, Nógrád vármegye által szerkesztett, és gróf Forgách Ádám országbíró elé juttatott panaszlevél azt sérelmezte, hogy a füleki várkatonák

⁴⁸ SZAKÁLY, 1991, 139. és 153.

⁴⁹ HML IV-1/a, 3. könyv, 56–57., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési iratai, (Fülek, 1668. december 29.); MOL, 3375. tekercs, 3. kötet, 148., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratai, (Fülek, 1668. december 30.); Nógrád vármegye megyegyűlési jegyzőkönyvei elégték Fülek 1682-es ostromakor. Hogy a két másik vármegyével együtt lépett fel, arra a két említett jegyzőkönyv és a katonaság 1669. január 18-i irata világosan utal.

⁵⁰ HML IV-1/a, 2. könyv, 142., (Fülek, 1667. augusztus 31.)

⁵¹ HML IV-1/a, 3. könyv, 47., (Fülek, 1668. november 14.)

⁵² MOL, 3375. tekercs, 3. kötet, 95., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratai, (Fülek, 1667. szeptember 22.)

⁵³ Uo. 133., (Fülek, 1668. augusztus 30.)

⁵⁴ Uo. 4. kötet, 160–164., (Fülek, 1674. szeptember 19.) és 186. oldal (Fülek, 1675. szeptember 13. Ekkor küldöttség is ment a bányavidéki főkapitányhoz.)

állandóan a falvakból szerzik be az élelmet és a takarmányt. Ellepik a településeket, zsákszám szedik össze a búzát, abrakot és egyéb élelmet, azokat púposra rakott szekereken, illetve málhás lovakon szállítják be a végvárba. Nem elégszenek meg azzal, amit a jobbágyság ad, hanem felforgatják a házakat, úgy szedik össze, ami nekik szükséges. Csak a török portyák hírére maradnak benn, de „...*mihelyt szűnik vagy csendesedik a török hír, ismét kapu nyílik nekik a licentiosa excursiokra...*”⁵⁵

A folytatásban kiderül, hogy a végvári katonaság a falvak népének szemére vetette, hogy fenyegetik, káromkodva szidják őket. A vármegye szerint meg éppenséggel a katonaság az, amelyik „...*egeket reszkettető és az Isten Fölségét megbántó s káromló szitkokkal illeti a falukon lakó parasztságot...*”, és így nem csoda, hogy a jobbágyság olykor visszaszól elkeseredésében. A katonák ezen kívül még fegyvert is rántanak, használatával fenyegetőznek, sőt bántalmaznak is a falvak lakosait: „...[a katonák] *mindjárt és hevenyében magukat bírakká tevén vagy megverik vagy azután bosszút állanak rajtuk, a parasztság ellenszenvét a legcsekélyebb mértékben sem tűrve meg...*”⁵⁶

A végvári tisztek sérelmesnek érzik, hogy a parasztság nem adja meg számukra a kellő tiszteletet. A vármegye erre úgy érvel, hogy a falvak népe a legtöbb esetben tiszteli őket és engedelmeskedik nekik, általában jobban, mint saját földesurainak vagy a vármegyei tisztviselőknek: „...*igaz dolog, hogy fő- és vicekapitány urainktól inkább tart és fél a parasztság, mint sem a nemes vármegye tisztjeitől, s feljebb is becsülik...*”⁵⁷

A következő pont cáfolja a végvári katonaság azon panaszát, mely szerint a tetten ért várbelieket szándékosan nem viszik a főkapitányi igazságszolgáltatási fórum elé, hanem a vármegyei ítélőszék elé állítják. A parasztság számára ugyanis a saját földesurai, a vármegyei nemesség tagjai adják ki az utasításokat a személyi függőség értelmében. Tehát a jobbágyság tisztában van azzal, miként kell törvényesen viselkedni, ebből fakadóan védekezni a katonaság visszaéléseivel szemben, annál is inkább, mivel erre szabályzat is született, amit a kapitányok is jóváhagytak. A vármegye kijelenti, hogy ok nélkül a parasztság nem bántotta volna a katonákat, csakhogy azok rászolgáltak, úgy mint a szerencsétlen nép elnyomói. Hogy pedig az „...*incaptivált praesidiariusokat nem a kapitányok kezéhez vitték büntetésre ezideig...*”, azzal a falvak az 1659:16-os törvénycikk

⁵⁵ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), A Nógrád vármegyei közgyűlés okirata gróf Forgách Ádámnak (Fülel, 1672. március 11–12.)

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

szellemében jártak el. Az sem igaz, hogy a vármegye nem szolgáltatott volna teljes igazságot a katonagyilkos parasztok esetében, mivel azok közül mindegyik elnyerte méltó büntetését.⁵⁸

A végvári katonaság legeltetését Nógrád vármegye megtűri falvaiban, holott azt a korábbi országgyűlések törvényei eltörölték, mégis engedi számukra a „quartélyozást” és a takarmányozást, pedig az a jobbágyság számára „...nagy károkkal és alkalmatlanságokkal...” jár.⁵⁹

A vármegyei irat utolsó pontjában a nemesség a végváriak kétféle vádját cáfolta meg. Az egyik az, hogy a nemesség állatai elfoglalják a legelőket a katonaság jószágai előtt. Éppen fordítva történt a dolog — válaszol a vármegye —, merthogy a katonák az amúgy is „szűk határban” minden helyet elfoglaltak, kerteket alakítottak ki, és az is előfordult, hogy a végváriak a nemesség pásztorait megverték, vagy rálövöldöztek az ő térfelükre tévedt haszonállatokra, „fejős tehenekre és sertés marhákra”. Pedig ők, mint nemesek, becsületes személyek és jó hazafiak, akik a haza szeretetért, közös javainak érdekében és a végvár épüléséért laknak Füleken.⁶⁰

A másik vádra, miszerint a katonai feladatok felvállalásában a nemesség nem segítkezik, a vármegye azt válaszolja, hogyha bármilyen ellenség veszélyeztetné a végvárat, a régi szokásaik szerint fegyvert ragadnak, és életüket veszélynek is kitéve, csatlakoznak a katonasághoz. Ha nem is segítenek be minden katonai feladatba, éppen elég hasznára van a várnak az ő ottlakásuk.⁶¹

Olykor-olykor a katonai szabályzatok mellett a nemesség rendtartást is összeállított, mivel úgy érezte, a főkapitányi szigor nem elegendő a végvári katonanép megregulálására. Ezek kazuisztikus, törvényjellegű helyi rendeletek voltak, melyeket a végvár tisztségviselőivel is elismertettek. Ránk maradt egy keltezetlen Gömör vármegyei ediktum⁶², amely irat a vármegye büntetési illetékességét emeli ki a végvári katonák felett. Erősen vármegyei érdekeket tart szem előtt, és nyomatékosan érvényesül benne a törekvés a végvári katonák kilitására a falvak területéről. Markáns jegyei ennek, hogy a vármegyei magisztrátus hozzájárulása nélkül végvári katona nem szállásolhat be semelyik községbe, sem élelmet nem szedhet ott. A beszállásolást még főkapitányi engedéllyel is tiltja a katonáknak,

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ „...Amore, & bono publico, patriæ, & emolumento ejusdem Præsidi...”

⁶¹ Uo.

⁶² Az ediktum címe a következő: „A sok csavargó, lézengő, kóborló és szegény község opprimáló, dúló, fosztó, mind lovas, gyalog és az Őfelsége végházaiban való rendtelen, az falukon kvártélyozó vitezlő rendnek cærallasáról való conditioknak rendje”

„...mivel az ország törvényei a kvártélyozást senkinek nem engedték...”, de pár sorral később ezt némileg módosítja azzal, hogy csak „soknak” ne legyen szabad, tehát bizonyos számú katonát megtűrhetnek a falvak. Ugyanakkor kikötik, hogy „...ahol délben megszáll, estével menjen tovább [a csapat]...”. Az „igaz úton járó embereknek vagy valami úri rend avagy nemes ember szolgáltnak” meg kell elégedniük a parasztok szolgáltatásaival, azon felül többet nem követelhetnek tőlük. Az ediktum megengedi a jobbagység fellépését az erőszakoskodó katonák ellen, sőt szükségesnek is tartja a falvak közötti együttműködést. Száz forintra kell megbüntetni azt a falut, amely nem siet a másik segítségére, negyven forintos bírságot helyez kilátásba a falubíró, tizenkét forintot pedig a vonakodó lakos megbüntetésére. A megyei magisztrátus a bűnt elkövető végvári katonák elfogását, és Saskőre való szállítását rendeli el.⁶³

A vallási hovatartozás is súrlódások okozója volt. A Füleken lakozó nemesség nagy része lutheránus volt, akik nagy nehezen, de tudomásul vették, hogy a kormányzat nem tolerálja vallásgyakorlatukat. Az 1681-es soproni országgyűlés törvényei azonban némi mozgásteret engedtek a nem katolikusoknak is, amit a nemesség azonnal igyekezett kihasználni. Felkeresték Oláh János lovas főhadnagyot, hogy engedélyezze nekik az evangélikus istentiszteletet, már a losonci prédikátor útban van, erre nekik joguk van az országgyűlés döntése alapján. A végvár ideiglenes vezetője (hiszen Koháry Sopronban tartózkodott, Bellovics Sámuel alkapitány pedig Æneas Caprara tábornok segítségére vonult ki) szilárdan megmondta nekik, hogy addig semmiképpen nem teheti be prédikátor a lábát Fülekre, míg magától a főkapitánytól, vagy Esterházy Páltól írásos rendelkezés nem jön ebben az ügyben. Gyürky Pál és Sípos János nemesemberek úgy lovagoltak ki a kapun, hogy a losonci lutheránus papot visszafordítsák. Másnap a vár kiskapuján akarták becsempészni a prédikátort, de Oláh János résen volt, és a nemesek terve megint meghiúsult. Oláh Jánost megfenyegették, hogy feljelentik a felsőbb szerveknél, írnak a frissen kinevezett nádornak is, elpanaszolva hogy nem teljesítik az országgyűlés törvényeit.⁶⁴ A feljelentés valóban megtörtént, Pest–Pilis–Solt vármegye követséget menesztett az országgyűlésre és Esterházy Pál nádorhoz szabad vallásgyakorlatuk akadályozása miatt.⁶⁵

⁶³ MOL C 1275 № 12543. (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei magisztrátus által kiadott katonai rendtartás (keltezetlen)

⁶⁴ MOL C 1297. tekercs № 15980., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oláh János levele Koháry Istvánnak (Füle, 1681. október 28.)

⁶⁵ MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 59., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratai, (Füle, 1681. október 24.)

A nemesség összetartozását és hatalmának megnövekedését a joghatósági döntés kivívásának igényével is reprezentálni próbálta, vagyis bizonyos törvényi eljárások saját hatáskörbe való átutalásával, megszerzésével, főleg a katonai igazságszolgáltatás rovására. A 17. századi magyar végvárakban igazságszolgáltatás tekintetében a katonákat gyakorlatilag kétféle törvény igazgatta: egyrészt a katonai, másrészt a földesúri. Füleken sem volt ez másképpen: Koháry István egyszerre volt királyi végvári főtiszt és személyi–területi jogokkal rendelkező dominusz. Katonáit katonai parancsnokként a seregszéken, és mint földbirtokos, az úriszéken is számon kérhette, kordában tarthatta, mivel erre törvényes joga volt. Mindemellett bizonyos esetekben a vármegyének is jogában állt felelősségre vonni a renitenskedő katonákat. Például szándékos emberölés esetén (1563:38), rablás, útonállás, fosztogatás elkövetésekor (1649:82., 1659: 15. és 16.). De rendelkezett a törvény a nemesek ingó- és ingatlanvagyonáról is, kiemelve a vármegye illetékességét (1635:75 és 1649:81).⁶⁶

1680. március 11-én a Nógrád vármegyei nemesség Esterházy Pál elé terjesztett egy panaszlevelet, melyben az állt, hogy Koháry István megakadályozta az igazságszolgáltatást Megyei András és Kovács Éva birtokperében, egy Füleken levő lakóház ügyében. A főkapitány ugyanis a per lefolytatására illetéktelennek tartotta a vármegyét — derült ki a panaszból. Koháry István azzal érvelt, hogy a végvár területéhez tartozó birtokok tulajdonosai csakis a hadiszék előtt intézhetik peres ügyeiket. A nemesség szerint ez az eljárás az őseik sok vérrel és fáradsággal kiharcolt jogait sérti, és konkrét törvénycikkeket soroltak fel annak bizonyítására, hogy ilyen esetben a vármegyének van döntési joga.⁶⁷

1680. március 14-én Koháry István is elküldött egy levelet a főgenerálishoz. Az említett Megyei András házáat illető ügyben arról informálta Esterházy Pált, hogy Megyei valójában nem is nemesi származású, Nógrád vármegye sem ismeri el nemesnek, hanem ő Koháry saját jobbágya. Az alispán tehát nem dönthet ebben a kérdésben az 1635:75. törvénycikk szerint⁶⁸, mivelhogy a Füleken levő nem nemesi telkek nemesítése ügyében csakis a seregbíró illetékes rendelkezni. Az alispán beavatkozása az ügybe Koháry István földesúri jogát sértette, aki keserűen fakadt ki felettese előtt: „...*Némelyek éppen szabados*

⁶⁶ VARGA J., 1981, 146.

⁶⁷ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), A Nógrád vármegyei Közgyűlés panaszlevele Esterházy Pálhoz (Füleke, 1680. március 11.)

⁶⁸ „... *vigore Articuli 75. Anni 1635 etiam quoad Nobiles in Præsidiis degentes Vice Comites nullam directionem habent ratione fundj...*”

*directiót kívánnak a végházba behozni, és nem akarják elhinni kapitányságomra és földesuraságomra nézve akármilyen dologban is lehessen illendő jurisdictióm...*⁶⁹

Esterházy Pál alaposan átnézte Megyei András ügyét, miután megkapta Koháry István és a Nógrád vármegyei nemesség levelét. 1680. március 27-én kelt, az említett vármegyéhez címzett levelében Koháry István javára döntött: „...azon ember, kinek mint nemes embernek pártját fogni akarja Kegyelmetek, mind személyében nemtelen, s mind pedig az fundus is, amelyen lakik, paraszt lévén, nem látom ahhoz de jure regni, hogy más nyúlhasson, hanem a földes- és örökös úr, kinek is örökös földesura feljebb említett Kohari uram őkegyelme...”⁷⁰ Koháry István április 18-i levelében megköszönte Esterházy Pál igazságos döntését, majd a pillanatnyi sikeren felbuzdulva, azoknak a földeknek a visszavételi lehetőségéről is tudakozódott felettesétől, melyeket a nemesség tulajdonított el jogtalanul.⁷¹ Ennek ellenére a nemesség pozíciója megerősödött az év őszére, mert Koháry Istvánnak magyarázkodnia kellett 1680. október 4-én kelt levelében a vármegyeiek panaszáinak okairól (amelyben a kocsmáltatásból adódó nézeteltéréseket és a már említett sérelmeket sorolta fel). El kell azonban tárgyilagosan ismerni, hogy a gyakori súrlódások ellenére Koháry István alkalmanként pozitívan vélekedett a nemesek viselkedéséről. Az 1678. évi ostrom idejére visszaemlékezve, objektívan állapította meg, hogy dicséretesen, hősiesen és bátran helytálltak, Lipót király iránti hűségüket megtartották. Most pedig igen nagy szomorúsággal kellett megtapasztalnia, hogy a nemesség nem hagy fel az ellenségeskedéssel. Követeket küldtek az Udvari Haditanácshoz, az országbíróhoz, s még I. Lipóttól is audienciát szándékoztak kérni, hogy „...fárasztván abban elméjeket...szakadást indítónak és a nemesi szabadság sérelmére igyekezőnek állíthassanak engemet is...Őkegyelmeik közül tizezer tallért is rászántak igyekezetük végbe vitelére...”⁷² A nemesség valóban akcióba lendült, Tassy Mihály és Csemiczky Gáspár jegyző, mint követek, felkeresték Esterházy Pált, és előadták sérelmeiket. Október 14-én a főúr felrendelte magához Semptére Koháry Istvánt, és kérte, hogy idősebb embereket és a kocsmáltatásról

⁶⁹ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2780. (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. március 14.)

⁷⁰ MOL C 1057 № 718., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Esterházy Pál levele a Nógrád megyei nemességnek (Kismarton, 1680. március 27.)

⁷¹ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2783., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. április 18.)

⁷² Uo. № 2791., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 4.)

szóló adománylevelet hozza magával, „...*hogy azt látván, annyival inkább eligazodhassunk a dolgon, és mehessen itt véghez azon állapot, és sopiáltassék, mennél jobban lehet...*”⁷³

A Thököly-mozgalom kiújulásának fenyegető légkörében, mikor az összefogás és az érdekellentétek sutba dobása lett volna mindkét Habsburg-párti fél kötelessége, egyik sem törekedett a megegyezésre. Esterházy Pál a Füleken lakozó vagy oda behúzódtott nemességhez intézett, 1682. április 27-én kelt levelében arra intette a nemesi lakosokat, hogy próbáljanak egyetértésre jutni a katonasággal, mivel arra égető szükség lenne a végvárban „...*mind a közönséges jónak, mind pedig Kegyelmes Urunk Ófelsége hív szolgálatának előmenetelére nézve...*”. Ha erre nem tennének kísérletet — fűzte hozzá Esterházy Pál —, szigorúbb eszközöket fog alkalmazni.⁷⁴

Az intelmek nem sokat használtak, mert a nádornak még az 1682. augusztus 17-i levelében is gyakorlati tanácsokkal kellett Koháryt ellátnia a nemesség alattomos „tördöféseinek” elhárítására.⁷⁵, mely útmutatások talán együtt érthettek Fülekre a kuruc-török had közeledtének hírével.

A nemesség mindig arra törekedett, hogy a polgári ügyeket szétválassa a katonai jellegűektől, ugyanis sérelmesnek tartotta, hogy mind a seregbírói szék, mind a hadbírói szék szerintük hátrányosan befolyásolta a vármegyei illetékességbe tartozó ügyeket. Az említett katonai törvényszékek ugyanis sokszor birtokügyekbe is beleszólási jogot vindikáltak maguknak, nem csupán a lakosok katonai rendtartást sértő tetteit vizsgálták. A nemesség ennek érdekében igyekezett évtizedekre menő „jogi harcot” folytatni, melynek állomásait jól mutatja az 1567:41. és az 1588:6. törvénycikkek, az 1649:81. törvény pedig kategórikusan kijelenti, hogy a katonai bíróság előjárói csakis katonai ügyekben dönthetnek, s tartózkodniuk kell a nemesség birtok- és zálogügyeit érintő rendelkezéstől és döntéstől, mivel hogy az a vármegye illetékességi körébe tartozik.⁷⁶ Ezt a katonai igazságszolgáltatási fórumok tagjai azonban a legtöbb esetben nem vették figyelembe. Ha a várkapitány vagy főkapitány dominuszként is jelen volt az igazságszolgáltatás szereplőjeként és gyakorlójaként, a saját érdekeit nézte, illetve a rajta esett csorbát a maga joghatalmával próbálta semmissé tenni vagy igazítani. Sok esetben úgy járt el, hogy a fennhatósága alatt

⁷³ MOL C 1287. tekercs, № 14287., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1680. október 14.)

⁷⁴ MOL C 211. tekercs, № 1648., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele a füleki nemességnek (Bécs, 1682. április 27.)

⁷⁵ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1682. augusztus 17.)

⁷⁶ Magyar Törvénytar (1608–1657), 1900, 563.

álló seregbíróóság által intéztette el az ügyeket, mellőzve a megye kompetenciáját.⁷⁷ Arról nem is beszélve, hogy a vármegyének nem volt arra megfelelő apparátusa, hogy igazságszolgáltatási tevékenységének érvényt szerezhessen, mivelhogy az egész országban egyedül csak a végvári katonaság rendelkezett karhatalomként funkcionáló erővel.⁷⁸ Sokszor csak a szavát emelhette fel az országgyűléseken vagy a már látott rezisztencia–agresszivitás között mozgó attitűdskálán mutatta ki ellenszenvét a végvári katonaság iránt.

IV.1.C. Amikor a nézeteltérés vére is ment...

A kölcsönös bosszantások és kisebb-nagyobb hivatalbeli, jogi összeütközések mellett, mint láttuk, gyakran előfordult, hogy a végvári katonák és a falvak népe összeverekedett, és áldozatok estek mindkét részről. Arra azonban ritkán akadt példa, hogy nemesember a füleki alkapitányra támadt volna fegyverrel, és szántsándékkal az életére tört volna.

Mert ez történt. Ebeczky Menyhért, aki vármegyei tisztséget is vállalt különböző vármegyékben (tehát a nemesség által megbecsült személy volt), 1678. május 31-én, Pünkösöd napján merényletet követett el Bélteky Pál alkapitány ellen. A felháborító eseményről Koháry István értesítette Esterházy Pált június 2-án írt levelében. Az alkapitány több más végvári tiszttel és nemessel sétálni indult a várkapun kívülre, és közben betértek egy borospincébe. Ott Ebeczky Menyhért beszélgetés közben belekötött Bélteky Pálba, s „...rút, káromkodó szitkokkal szidalmazta és mocskolta őkegyelmét...”. A nemes azután hazament, lovát felnyergelte, majd „feltekert puskákkal és hegyes törrel” kilovagolt a várkapun, majd rátalálva a békésen sétáló alkapitányra, „...a kapu előtt nem messzire, szemközt akadván őkegyelmére, egyik puskáját mellébe sütötte úgy, hogy ha a puskának elsütésekor félre nem találja vala rántani Kubinyi uram őkegyelmét, [Ebeczky] lövése miatt szörnyű véletlen halállal kell vala meghalni őkegyelmének...”. A golyó így is átütötte Bélteky Pál ruháját, a mögötte levő tisztiszolgájának köntösén is keresztülhatolt. Ebeczky Menyhértet a Béltekyvel levő katonák lerántották a lováról, és ütlegelni kezdték. A tusakodásba beleavatkoztak a nemesemberek is, akik az Ebeczky Menyhért ütlegelésével elfoglalt katonákra rontottak rá, és az egyik katonának betörték a fejét. Végül sikerült megfékezni a dühöngő Ebeczkyt, akit Koháry István börtönbe záratott, a segítségére sietőket

⁷⁷ VARGA J., 1981, 152–153.

⁷⁸ PERJÉS, 2002, 74.

azonban szabad lábon hagyta. De kötelességének eleget téve, értesítette róla Esterházy Pált, és kérte, hogy mielőbb hozzon döntést Ebeczky ügyében, mert hogy „...*a végháznak nem utolsó romlását szerezheti...*” és „...*hogy ily belső tumultusok eltávoztassanak...*”. Koháry István kifejtette: kell Esterházy Pál közbelépése, mivel a nemesség máris bosszút esküdött ellene. Az is a főkapitány tudomására jutott, hogy több vármegye is ígéretet tett az ellene való szervezkedésre. Ő Ebeczky Menyhértet nem engedi el, míg a főgenerálistól parancsot nem kap, de az ügy hátterének vizsgálata céljából elküldi hozzá Dúl Mihály seregbíró.⁷⁹

Dúl Mihály Bécs felé menet, felkereste Esterházy Pált, és tudósítást adott szóban az Ebeczky-ügyről. A főgenerális a fegyveres erőszakot elkövető nemesember „...*megfogattatását approbálja és rendesen lettnek lenni mondja...*” — számolt be a seregbíró Koháry Istvánnak. Majd arról írt, hogy június 13-án megérkezett a császárvárosba, ahol azonnal felkereste gróf Forgách Ádám országbíró. A főúr szerint Koháry István hibát követett el azzal, hogy Ebeczky Menyhértet „...*post moram, a házától vitette áristomba...*”, mivel erre nem volt joga, megsértette vele a nemesi szabadságjogot, és ezért akár a vagyonával is fizethet, hacsak a főkapitány nem enyhítene Ebeczky büntetésén, hiszen már az ellene szóló irat kiadásán fáradoznak. Dúl Mihály azt is írta, hogy az Udvari Haditanács elé személyesen fogja — Kohárytól kapott parancsa értelmében — felvinni az ügyet, de még megvárja Esterházy Pál Bécsbe érkezését, aki pártfogását ajánlotta fel.⁸⁰

A további fejleményekről Dúl Mihály június 21-i leveléből tudunk. A levél írása közben zajlott le a tanácskozás Ebeczky Menyhért ügyében, melyen Magyarország legnagyobb közjogi és egyházi méltóságai vettek részt: Forgách Ádám, Esterházy Pál, Pálffy Miklós, Illésházi György, Draskovics Miklós és Draskovics János, id. Zichy István, továbbá az esztergomi és a kalocsai érsek. Dúl Mihály kiszivárgott hírek alapján úgy hallotta, hogy a merénylő nemes 1700 aranyforint kezességen szabadulhat, de ügye Esterházy Pál előtt, a semptei tábornoki haditörvényszéken fog lezajlani. Dúl Mihály arról is beszámolt Koháry Istvánnak, hogy aznap reggel 7 órakor Esterházy Pál magához rendelte, és felolvasta neki a Nógrád megyei nemesség panaszlevelét, melyben a végvári katonák törvénytelenégeit sorolták fel, melyek mind a nemesi szabadság megsértésével jártak: nemesek tulajdonába a katonák fegyveresen betörték, nemesemberre fegyverrel támadtak, egy jobbágyasszonyt az egyik nemes házából erővel elvittek, lovakat tulajdonítottak el. Dúl Mihály a döntés

⁷⁹ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2756., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. június 2.)

⁸⁰ MOL C 1057. tekercs, № 693., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1678. június 17.)

mikéntjéről bővebben tudósítja a főkapitányt, ha hazaér — ígerte levelében.⁸¹ A nemességnek ugyanezekről a Koháry-ellenes vádjairól Borsics János szintén tudósította a főkapitányt.⁸²

Heves és Külső-Szolnok vármegyét nemcsak a nemesi prærogatívák sérelme indította a tiltakozásra, hanem az is, hogy Ebeczky Menyhért az egyik szolgabírójuk volt, ráadásul a tisztújító közgyűlés (restauratio sedis, electitia) is esedékessé vált. Június 1-jén a vármegye levelet intézett a főispánhoz, gróf Pálffy Ferdinánd egri püspökhöz, aki kérésüknek megfelelően június 17-én írt a magyarországi kancellárnak. Pálffy felvázolta benne a Füleken történeteket, amelyben „...*Őfelsége füleki præsidiumának mind a két magyar kapitánya...régieink vérrrel izzadt, fegyverrel szerzett és halálokkal is bepecsételt hívségekkel nyerte nemesi szabadságnak fölötté nagy megbántódását és fájdalmas sérelmét...*” okozta, és kérte a kancellárt, hogy parancsolja meg Koháry Istvánnak, hogy azonnal bocsássa szabadon Ebeczky Menyhértet. Június 28-án a püspök-főispán értesítette Heves vármegyét az intézkedéséről, megnyugtatta őket, hogy ne aggódjanak a választás miatt, mert az a lázadók ebben az évben is megismételt támadása miatt elnapolásra kerül. A főispán a vármegyére bízta, hogy Ebeczky ügyében folytassa az egyeztetést, ha pedig bármiféle segítségre lenne szükségük, Pálffy egy hónap múlva Bécsbe fog utazni, és akár az uralkodó elé is felterjeszti ügyüket, ha úgy lenne szükséges.⁸³ A vármegye elé július 6-án került a főispán levele, és még aznap viszontválaszt küldtek. Beszámoltak, hogy Koháry István nem fogja addig kiengedni a szolgabírójukat, míg Esterházy Páltól utasítást nem kap erre. Ebeczky elbocsátásának feltételeit megszabta, és abból semmiképpen nem fog engedni. A vármegye erre kérte, hogy Pálffy vesse latba befolyását Bécsben.⁸⁴ A főispán hamarosan tudósította vármegyéjét, hogy felvette a kapcsolatot Esterházy Pállal, és ismét írt a kancellárnak, most a vallomásfelvételi engedély kiadásának ügyében, és Koháryhoz is intézett egy levelet Ebeczky kiszabadítása ügyében, és megígérte a megyei tisztviselőknek, hogy ha a szolgabíró nem kerül hamarosan szabadlábra, jogorvoslatért tényleg felkeresi az uralkodót.⁸⁵

⁸¹ Uo. № 694., Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1678. június 21.)

⁸² MOL C 1294. tekeres № 15431., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Borsics János levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1678. június 10.)

⁸³ HML IV-1/b, 5. doboz, 1678:50. irat, gróf Pálffy Ferdinánd levele Heves és Külső-Szolnok vármegye magisztrátusának (Szuha, 1678. június 28.)

⁸⁴ HML IV-1/a, 5. könyv, 338. (Fülek, 1678. július 6.)

⁸⁵ HML IV-1/b, 5. doboz, 1678:54. irat, gróf Pálffy Ferdinánd levele Heves és Külső-Szolnok vármegye magisztrátusának (Szuha, 1678. július 16.)

Az ország előkelőinek gyűlése nem tudott érdemlegesen dönteni, ezért a Gubernium elé terjesztette a nézeteltérés végső rendezését. Ennek egyik feltétele az volt, hogy a nemesi származású Ebeczky Menyhértet engedjék ki a füleki tömlöcből, aminek azonnali teljesítésére Esterházy Pál utasította Koháry Istvánt. A generális enyhe nehezteléssel írta, hogy már régen meg kellett volna ezt tennie, továbbá azt tanácsolta a füleki főkapitánynak, hogy próbálja meg a kölcsönös kibékülésre rávenni az ügy két főszereplőjét.⁸⁶ A bányavidéki főkapitány közvetlen környezetében tartózkodó Koháry Imre is azt javasolta bátyjának, hogy az ügy mielőbbi rendezése érdekében bocsássa szabadon Ebeczkyt.⁸⁷

Koháry István végre hajlott a jóindulatú tanácsokra, és a nemest szabadon bocsátotta, mint az kiderül Bélteky Pál leveléből.⁸⁸ A korábbi kéréseknek megfelelően, Forgách Ádám országbíró „kényszerítő körülmények hatására felállított” (compulsoria mandatum) bírósági eljárást rendelt el, és Nógrád vármegye részére kiadta a vallomásszedési engedélyt. A vármegyei hatóság 31 tanút hallgatott meg az ügyben augusztus 3-a és 18-a között. A tanúvallomások áttanulmányozása után a következő megállapításokat tehetjük. 1. Mindannyian megegyeznek abban, hogy Ebeczky Menyhért ittas volt, mikor a váron kívüli pincében egy ló miatt kötözködni kezdett Bélteky Pállal, úgy kellett a szolgáltnak kivinni onnan. 2. Ebeczky Menyhért szántszándékkal tört Bélteky Pál életére. Bűne két dologban állt: egyrészt a kor erkölcei szerint a legrútabb szitkozódásokkal, káromkodásokkal illetve az alkaptányt, másrészt mindenáron meg akarta gyilkolni, ami abból is kiderül, hogy két puskát „tekert fel”, még hegyestört is vitt magával, valamint az, hogy többszöri megállításra (háza kapujánál, felesége könyörgésére, a vár kapujánál) sem volt hajlandó letenni szándékáról, amire az sem mentség, hogy ittas állapotban volt. Első merénylete sikertelensége után törrel akarta leszúrni Bélteky Pált, sőt mikor hazavitték, azután is végig káromkodta az egész éjszakát, és továbbra is ki akarta oltani Bélteky életét. 3. Bélteky Pál hihetetlen toleranciával a kötözködő nemessel nem állt le feleselni, figyelmen kívül hagyta a szitkokat. Mikor pedig Kubinyi László félrerántotta, és a golyó elkerülte, akkor is arra utasította legényeit, hogy Ebeczky életére vigyázzanak. 4. A nemesi származású és nemesi függésű tanúzóok mindannyian elismerték ugyan Ebeczky káromkodásának tényét, de magának a

⁸⁶ MOL C 1287. tekercs № 14262., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. július 22.)

⁸⁷ MOL C 1058. tekercs № 977., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1678. július 25.): „...*Vestra Dominatio Ebeczkium dimittat ne in disgustum incidat et viveat ut possint conalrire valde laudabilem rem facturum...*”

⁸⁸ MOL P 125, 4701. tekercs, № 1213. (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. július 30.)

merényletnek eseményeit máshogy mondták el, mivel némelyek azt vallották, hogy a fegyver az ég felé volt fordítva, s csak véletlenül sült el, míg mások arról beszéltek, hogy Bélteky Pál „nádpálcát” emelt (megint mások szerint rá is húzott) Ebeczky Menyhétre. Többen szándékosan ködösítettek az ügyön.⁸⁹ Ám az összes vallomást figyelembe véve, látható a tetteges szándékosság Ebeczky Menyhért cselekedeteiben, továbbá az is, hogy megbánást nem tanúsított.

Pálffy Ferdinánd vármegyeje augusztus 3-án kelt, az újraválasztási eljárást sürgető kérését megkapta⁹⁰, válaszában viszont nagy bosszúságát fejezte ki nekik, ugyanis kiderült a tanúvallomásokból, hogy Ebeczky Menyhért bizonyult az egész kínos incidens okozójának. Pálffy neheztelését főleg az okozta, hogy a vármegye vétlennek állította be a nemesembert, létfontosságú információkat elhallgattak előle, és ő így lejáratva magát a legfelsőbb fórumok előtt. Ezért a Gubernium hatókörébe utalt perben ő emiatt nem is fogja sem folytatni és felvállalni a szolgabíró semmilyen védelmét.⁹¹

Szeptember 10-én Esterházy Pál értesítette Koháryt, hogy a Gubernium bírósága szeptember 17-re rendelte fel Pozsonyba Béltekyt és Ebeczkyt. A generális jóindulatúan azt tanácsolta a haragvóknak, hogy még a bírósági tárgyalás előtt egyezzenek meg egymással barátságosan, sőt Koháryt is arra kérte, hogy vegye rá őket erre, mert ha a Gubernium előtt sem tudnak dűlőre jutni, az országgyűlés elé fog kerülni az ügyük, ami nagy szégyen lesz mindkettőjükre nézve egész Magyarország előtt. Esterházy arról is írt, hogy ő nem tud jelen lenni a tárgyaláson, mert Bécsbe kell utaznia, de már írt a Guberniumnak, hogy ha lehetséges, egy-két nappal halassza el a terminust.⁹²

A Gubernium adott egy nap haladékot, Esterházy Pál mégsem utazott el, hanem a megadott napon a Bélteky Pált képviselő füleki seregbíróval és a merényletet elkövető nemessel összeültek, hogy megegyezésre jussanak. Így számolt be erről Dúl Mihály Koháry Istvánnak: „...die 17 délre Kismartonba érkeztünk, azóta mind ott voltunk Méltóságos Főgenerális uramnál Őnagyságánál. Ebeczki Menyhárt uram is odaérkezvén, bennünket Főgenerális uram őnagysága megbékéltetett, amely békességnek feltételeit és körülményeit, Isten haza vivén oratenus megbeszélem és referálok nagyságának [Bélteky Pálnak]. Holnap

⁸⁹ MOL C 1277. tekercs № 12797. (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Nógrád vármegyei magisztrátus jegyzőkönyve (Fülek, 1678. augusztus 3–18.)

⁹⁰ HML IV-1/a, 5. könyv, 343., (Fülek, 1678. augusztus 3.)

⁹¹ HML IV-1/b, 5. doboz, 1678:67. irat, gróf Pálffy Ferdinánd levele Heves és Külső-Szolnok vármegye magisztrátusának (Szuha, 1678. augusztus 27.)

⁹² MOL C 1286. tekercs № 14217., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1678. szeptember 10.)

*akarta volna a Gubernium elé vitetni a dolgot, de immár virtute initiae pacis...abban marad...”*⁹³

Bélteky Pál a tárgyaláson a főgenerálisnak írt memoriáléjában kijelentette, hogy csakis azért hajlandó Ebeczkynek megbocsátani, és hajlani az egyezsége, mert 1. nem akarja, hogy őt azzal vádolják, hogy szabadjogú országlakosok ellen már sokadszor a Guberniumhoz folyamodik, és 2. mert ez a mostani ügy jellege a szokásjog szerint is Esterházy Pál hatáskörébe tartozik, azt ő alkalmasan rendezheti, ezért nem is akarja Bélteky más törvénykezési fórum elé terjeszteni. A füleki alkapitány, mint felperes, öt pontban foglalta össze feltételeit. Az első pontban kijelentette, hogy abban az esetben fog Ebeczky Menyhértnek megbocsátani, ha mind Esterházy Pál előtt, mind otthon, Füleken, a Nógrád megyei magisztrátus előtt „...ellenem tött cselekedeteiről kövessen meg, s káromló szitkait mondja vissza...” Ha ennek nem lenne eleget, 100 aranyforint büntetést szabjanak ki rá. A második pont szerint Ebeczky Menyhértnek reverzálist kell adnia, hogy soha többé hasonló atrocitást nem fog kiobbantani a királyi végvárban, ha mégis megszegné ezt, fejvesztéssel sújtásák. A harmadik pontban Bélteky Pál az ügyben való költségei fejében 300 forint megfizetését kérte a nemestől, amit nem saját magának kért, hanem a katolikus egyház céljaira kívánt fordítani. Az alkapitány hozzátette: a kívánt összeg egyben a lutheránus Ebeczky lelkiismeretét is enyhítheti. A negyedik pont Ebeczky börtönben való tartózkodásának tényét eltöröltté teszi, viszont a nemes nem kérhet számon senkit amiatt, hogy Bélteky Pálnak segítségére sietett a verekedéskor. Az ötödik pontban Bélteky Pál viszont fenntartja azt a jogát, hogy Ebeczky társait bármikor számon kérhesse tettük miatt.⁹⁴

Bélteky Pál is értesítette Koháry Istvánt az egyezségről, személyesen nem számolt be, mert egy ideig még szabadságon maradt, Koháry öccsére, Imrére bízta a továbbítást, aki október elején küldte el az alkapitány levelét.⁹⁵

⁹³ MOL C 1057. tekerics № 699., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1678. szeptember 21.)

⁹⁴ MOL P 125, 4717. tekerics № 5642., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál egyezségtervezete Esterházy Pálhoz (Keltezetlen, de tartalma alapján 1678. szeptember folyamán kelt)

⁹⁵ MOL C 1000. tekerics № 4683., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry Imre levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1678. október 2.): „...*Per Dominum Vice Capitaneum hic nuperam in Dominum Ebeczki existentem inservivissem litteris Vestrae Dominationis, verum certe dormiebam dum abire voluissent, excitatur ab jisdem vix per eosdem salutem transmittere poteram...*”

IV.2. „...Újítják hovatovább excessusokat a jó vitézek...” (A füleki katonák visszaélései a polgári lakossággal szemben Koháry István főkapitányságának idején 1667—1682)

Mint azt az előbbieken felvázoltam, a füleki katonák megélhetésük miatt gyakran a falvakra kényszerültek menni, ahol a jobbágyoktól erővel elvették, amit akartak. A katonaság által elkövetett törvénytelenégeket és erőszakos tetteket nehezen lehetett megakadályozni, mert a vármegyéknek nem állt a rendelkezésére megfelelő karhatalom.¹

A végváriak áldozatai a legtöbb esetben falvak vagy mezővárosok lakosai voltak, azokban a vármegyékben, melyek Fülekhez közel helyezkedtek el: Nógrád, Pest–Pilis–Solt, Heves és Külső-Szolnok, Gömör, Borsod, Hont; a távolabbiak közül Szepes, Zólyom, Bars vármegye szenvedte meg a fülekiek támadásait.² Ezen kívül a jászsági és kunsági települések libertinus (mentességet élvező) lakosait is zaklatták³, továbbá alföldi szerb lakosságú falvakat⁴, és még Debrecen közeléből is hajtottak el marhákat a füleki katonák több alkalommal.⁵

¹ PERJÉS, 2002, 74.

² Gömör vármegyére példa: MOL C 1298. tekerics № 16111., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1677. július 16.); Borsod vármegyére példa: MOL C 1299. tekerics № 16479., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Borsod vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Ónod, 1669. január 31.); Hont vármegyére példa: MOL C 1123. tekerics № 7036., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1680. március 24.); Szepes vármegyére példák: Uo. és MOL C 999. tekerics . № 4084., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót utasítása Koháry Istvánnak (Laxenburg, 1669. június 1.); Zólyom vármegyére példa: MOL C 1123. tekerics № 7028., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Hajnik, 1678. március 15.); Bars vármegyére példa: MOL C 1299. tekerics № 16475., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bars vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Nagyugróc, 1673. április 13.)

³ MOL C 1293. tekerics № 15274., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara utasítása Koháry Istvánnak (Pozsony, 1676. július 9.); MOL C 1296. tekerics № 15869., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Árokszállási lakosok levele Koháry Istvánnak (Árokszállás, 1675. február 25.); C 1298. tekerics № 16108., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1677. június 21.)

⁴ MOL C 1000. tekerics № 4685., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Felsőszentiváni lakosok levele Szécsényi György kalocsai érseknek (Jánoshalma, 1676. szeptember 22.); C 1293. tekerics № 15275., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Szepesi Kamara levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1676. július 29.); Uo. № 15278., a Pozsonyi Kamara levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1677. január 11.)

⁵ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Louis de Souches tábornok leveléhez csatolt parancs kivonata (1668). A debreceni magisztrátus szerint a fülekiek a város határából egy év alatt közel 5000–6000 marhát hajtottak el.

A zaklatott helyek tulajdonosai között található főnemes (például Wesselényi Pál, Balassa Bálint⁶), egyházi személyek (Szelepcsényi György esztergomi érsek, Szécsényi György kalocsai érsek⁷), egy apácarend a ceglédi birtokának kifosztása miatt panaszkodott Kohárynak⁸, de vármegyei nemeseket is (például Fáy Lászlót, Gerhart Pált⁹) és meghalt nemesek özvegyeit¹⁰ is értek atrocitások. De a katonák bármilyen zsákmánnyal megelégedtek, és ilyenkor a jobbágyoktól és a közrendűektől is elszedték megkívánt javaikat. Például Andrássy Miklós egyik embere a főúr számára vásárolt egy gyönyörű lovat a szegedi vásárban, amikor a füleki katonák a visszaúton elvették tőle azt¹¹, vagy egy másik esetben a Gács mellett lakó, szentgyörgyi gulyásról Zsíros Gergely megtudta, hogy nemrég megvette egy meghalt katona lovát és fegyvereit, ekkor odament, és elragadta tőle.¹² A kárvallottak között szerepeltek komáromi kereskedők¹³, putnoki és kállói végvári katonák¹⁴ is, akiket a füleki vitézek útközben támadtak meg.

⁶ Wesselényi Pálhoz: MOL C 775. tekeres № 1953., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), gróf Wesselényi Pál levele Koháry Istvánnak (Gerend, 1671. február 28.); Balassa Bálinthoz: MOL C 1057. tekeres № 621., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), gróf Balassa Bálint levele Koháry Istvánnak (Stubnyafürdő, 1678. augusztus 3.)

⁷ Szelepcsényi Györgyhöz: MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Szelepcsényi György érsek levelei Koháry Istvánnak: 1. Bécs, 1667. július 19., 2. Pozsony, 1668. augusztus 3., Bécs, 1673. február 28.; Szécsényi Györgyhöz: MOL C 1000. tekeres № 4684., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Szécsényi György érsek levele Koháry Istvánnak (Győr, 1677. június 16.); C 1276. tekeres № 12704., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Szécsényi György érsek levele az Udvari Haditanácsnak (körülbelül 1668. július—augusztus)

⁸ MOL C 1082. tekeres № 5887., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Wesselényi Anna Eugénia apácafőnöknő levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1673. január 5.)

⁹ Fáy Lászlóhoz: MOL C 1297. tekeres № 15977a, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Fáy László levele Esterházy Pálnak (Füle, 1681. december 15.); Gerhart Pálhoz: Uo. № 15978., Gerhart Pál levele Koháry Istvánnak (Korpona, 1681. január 2.)

¹⁰ MOL C 1302. tekeres № 16963., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Nagy Zsigmondné Bazsó Sára levele Koháry Istvánnak (Lekenye, 1678. augusztus 2.); C 1303. tekeres № 16966., Madarasi Istvánné levele Koháry Istvánnak (Lekenye, 1678. július 27.)

¹¹ MOL C 1276. tekeres № 12678., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrássy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1675. október 23.)

¹² MOL C 1296. tekeres № 15769., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Vrancsics György levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. október 28.)

¹³ MOL C 1294. tekeres № 15474. és 15505., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Komáromi kereskedők levele Koháry Istvánnak és Rác Illésnek (Komárom, 1681. április 11.)

¹⁴ Putnoki katonák kirablására példa: MOL C 1131. tekeres № 7578., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kürty Kiss Mihály levele Koháry Istvánnak (Putnok, 1672. január 3.); Kállói katonák kifosztására példa: MOL C 1294. tekeres № 15439., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Rimaszombati bírák levele Koháry Istvánnak (Rimaszombat, 1680. március 24.). A két kállói katona egy császári követet kísért Koháry Istvánhoz, és Rimaszombaton két postalovát igényeltek a további úthoz. Ebből az egyiket a portyára induló fülekiek elvették tőlük.

IV.2.A. A végvári katonaság indokai az atrocitásra

A füleki katonák számtalan indokot hozhattak fel arra, miért mennek be civil településre. A katonai élethez köthető indokok között szerepel a fizetlenség miatti éhség¹⁵, a falusiaktól elvárt szállítási kérelem megkövetelése¹⁶, vagy hogy a katonai csapat az Alföldre indult portyázni a vármegyén keresztül, és csupán megszállt útközben.¹⁷ Olyan magyarázatot is adhattak a vitézek, hogy azért mentek be egy bizonyos faluba, mert törököket láttak arrafelé mozogni. A Baja melletti Csávolyra is ilyen indokkal vonultak be a fülekiek, és vittek el 94 lovat.¹⁸ Csongrád mezővárost is szintén a törökök elleni portyázás címén dúlták fel.¹⁹ Hont vármegye arról panaszkodott Esterházy Pálnak, hogy a füleki katonák, a súlyos uralkodói és feljebbvalói tilalom ellenére is, szándékosan keresik az alkalmat a török elleni harcra, és ha foglyot szerezhetnek, akkor azzal a falvakon bújkálnak, és a lakosoktól erőszakkal követelik meg az ellátást, amíg a szolgálati helyükre be nem mehetnek.²⁰ Nem volt ritka az sem, hogy Koháry István portyázó katonái a nyargalópénz fejében koboztak el lovakat a lakosságtól.²¹

Ha a füleki katonákat valamilyen sérelem vagy fenyegetettség érte a civil lakosság részéről, bosszú címén próbáltak meg elégtételt venni. A Pásztó mezővárost 1668 márciusában feldúló füleki katonákat a parasztvármegye le akarta tartóztatni. Szűcs Gergely gyalogos hadnagy elvileg beleegyezett a vétkesek átadásába, majd — attól félve, hogy Füleken nagy büntetés vár rá és embereire, ha kiderül a pásztói fosztogatás — Tar község mellett nekiugrasztotta az embereit a paraszti rendfenntartóknak, akikből sokat megöltek.²² Pest–Pilis–Solt vármegyében az elfogott, és a (Zagyva-)Rékas possessióban tartott Juhász

¹⁵ MOL C 1299. tekercs № 16486., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei közgyűlés levele Bélteky Pálnak (keltezetlen)

¹⁶ Uo. № 16483., Borsod vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Sajószentpéter, 1673. szeptember 2.)

¹⁷ Uo. № 16479., Borsod vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Ónod, 1669. január 31.)

¹⁸ MOL C 1087. tekercs № 6473., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Csávolyi lakosok levele Koháry Istvánnak (Csávoly, 1677. november 25.)

¹⁹ MOL C 1287. tekercs № 14269., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1674. augusztus 15.)

²⁰ MOL P 125, 4704. tekercs № 2179., (Esterházy Pál nádor iratai), Gerhart György Hont vármegyei tisztviselő levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1670. szeptember 6.)

²¹ MOL C 1087. tekercs № 6476., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Ismeretlen személy levele Koháry Istvánnak (Csernyik, 1677. június 5.)

²² HML IV-1/b., 2. doboz, 1668:4. irat, Heves és Külső-Szolnok vármegye feljelentése Szűcs Gergely és társai ellen (Füle, 1668. április 18.)

György füleki katonát több társa kiszabadította, miközben fegyverrel fenyegetőzve, feldúlták a falut.²³

Bosszú is állhatott a támadás mögött. Nyéky Gábort, a kecskeméti jegyzőt, Czece Lőrinc azért rohanta meg, mert feljelentette rá a falvak marháinak eltulajdonításáért. A végvári március 29-én éjszaka a jegyző házához ment, és puskáját rázva, üvöltözni kezdett: „...*Gyere ki, ördögadta, teremtette, majd megmutatom én neked, hol keresd te rácsok marháját... Gyere ki, ördöglelkű, hadd fürdőzzem véredben!...*” Nyéky saját szerencséjére nem tartózkodott otthon, a városi magisztrátuson volt levélírással elfoglalva. Ekkor a végvári a feleségét akarta megölni, aki csak úgy tudott megmenekülni, hogy a rejtékajtón keresztül időben átosont a szomszédokhoz.²⁴ Szintén a bosszú vezérelte Borbély Balázst, amikor fenyegetni kezdte Csiszár Pál rimaszombati lakost. Csiszár beárulta a végvárit 1674 nyarán elkövetett bűneiért, amelyekért Koháry István 104 botütésre ítélte katonáját. Borbély nemsokára üzent a rimaszombati embernek, hogy minden csapásért 1 aranyat követel, amit ha nem ad meg határidőre, azonnal megöli.²⁵

Indok lehetett az államnak járó tartozás behajtása. Egyszer Gömör vármegye azért panaszkodott Paris Spankau felső-magyarországi főkapitánynak, mert a füleki katonák több falura törtek rá, mert állítólag nem teljesítették a gratuitus labort, és annak árát szedték be.²⁶ Hont vármegye kis-honti járásában, Klenócon és környékén Oláh János lovasai szintén a gratuitus labor elmaradása címén szedtek el a lakosoktól 160 kilányi zabot, 60–70 forintnyi értékű bort, sőt építésre való zsindelet is követeltek rajtuk.²⁷ A Magyar Kamarától segítséget kérő szabadszállási kunok pedig arról panaszkodtak, hogy az államnak járó contributio nem megfelelő teljesítésének indokával támadtak rájuk rendszeresen a fülekiek.²⁸

²³ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 25-26., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratai, (Fülek, 1670. május 30.)

²⁴ MOL C 1296. tekercs № 15843., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Nyéky Gábor levele Koháry Istvánnak (Kecskemét, 1672. április 2.)

²⁵ MOL C 1300. tekercs № 16616. melléklete, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Rimaszombati magisztrátus levele Makfalvy János gácsi gazdatisztnek (Rimaszombat, 1675. november 1.). Makfalvy november 3-án értesítette Koháryt a rimaszombatiak küldötte és levele által, hogy „*refrenálja*” meg Borbélyt.

²⁶ MOL C 1297. tekercs № 15991. melléklete, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegye levele Paris Spankau tábornoknak (Dátum nélkül, de Spankau Kohárynak írt levele (№ 15991.) alapján 1675 májusában keletkezett)

²⁷ MOL P 125, 4712. tekercs № 4541., (Eszterházy Pál nádor iratai), Hont vármegye levele Esterházy Pálnak (Korpona, 1678. december 17.)

²⁸ P 1992., 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), a Magyar Kamara levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1674. május 29.)

A végváriak a település birtokosának nevében is kifoszthatták a jobbágyokat. Például az elmaradt földesúri adó miatt hurcolták el Pálffy Ferdinánd püspök jobbágyait²⁹. De tartozás behajtása miatt is kiszállhattak egy faluba. A füleki ferences házfőnök a Szegedhez közeli Martonos lakosaitól egy monstranciát követelt, és megfenyegette őket, hogy füleki katonákkal hajtatja be tőlük, ha időben nem kapja meg a kegytárgyat vagy annak árát.³⁰

1672 ősze után gyakori volt, hogy a végváriak a „kurucosság” indokával ütöttek rajta a falvakon. A katonák viselkedéséről Andrassy Miklós jászkun főkapitány a következőket írta: „...*Valahol valamely értékes, emberséges embert hallanak (kin bőven vonhassanak), arra tolvajul reá mennek, s valami kigondolt hamis ok alatt (matériát találván arra a rebelliségnek színje alatt), megfogják, házát, portékáját feldűlják, s magát megsarcoltatván, azután bocsátják el...*” Andrassy azt helyesnek találta, hogy a katonák üldözik Őfelsége ellenségeit, de a letelepedett falusi lakosok egyáltalán nem azok, másrészt pedig ha a fülekiek mégis kurucként fogják meg őket, akkor miért engedik el mégis a zsákmány elvétele után, és miért nem viszik Koháry elé, vagy szállítják Kassára?³¹ Wolfgang Frederick Cobb felső-magyarországi főkapitány is nagyon nehezményezte, hogy Koháry katonái a vármegyékben fosztogatnak, és kurucossággal vádolva bizonyos lakosokat, megnehezítik a lázadás utáni gazdasági helyreállást.³² Pár évvel később is éltek a katonák a kurucosság vádjával. 1675 októberében Beretky István jolsvai nemesember házát azért fosztották ki és vitték el állatait, mert állítólag kurucokat rejtegetett.³³ 1678-ban Eszterházy Miklós egyik egerfarmosi jobbágyától azért erőszakolt ki Lázár Mátyás ajnácskői hajdú nyolc forintot, mert az egy kuruc megbízásából puskát adott el Egerben, egy másik jobbágy marháját pedig azért hajtotta el a katona, mert azt valamikor a falusi egy kuructól vette a szomszéd faluban. (Esterházy Miklós leveléből arra is fény derül, hogy általában a végváriak nem

²⁹ MOL C 775. tekercs № 1960., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Pálffy Ferdinánd püspök levele Koháry Istvánnak (Szuha, 1675. február 12.): „...*ipse meos subditos quos impedit ab antiquo Tributo velit cogere ad solvendum...*”

³⁰ Uo. № 1967., Constantini Lukács szegedi ferences rendfőnök levele Koháry Istvánnak (Szeged, 1677. február 13.)

³¹ MOL C 1276. tekercs № 12626., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Mihály levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1673. augusztus 30.)

³² MOL C 1294. tekercs № 15470., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Wolfgang Frederick Cobb tábornok levele Koháry Istvánnak (Miskolc, 1673. február 12.)

³³ MOL C 1300. tekercs № 16491., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Sajógömör, 1675. október 31.)

véletlenszerűen törtek rá házakra, hanem a falusaiktól érdeklődtek a lakosok vagyoni helyzetéről. Egerfarmoson is az említett jobbágyokat a hajdú „*inquisitio alatt kikereste*”).³⁴

A katonák akkor is rátámadtak a lakosságra, ha elégtételt akartak venni lopás miatt. Hegedűs Mihálytól egy kecskeméti ember eltulajdonította a lovát, mire a katona megkereste, és addig verte a lakost, míg három darabra nem tört rajta a kardja. Néhány mezővárosi lakos el akarta fogni Hegedűst, de az, amikor a „...*kecskeméti bíró kapta meg alatta a ló fékemplőjét, mellébe csappantotta a bírónak a puskát*...”. A fegyver nem sült el, és így sikerült ártalmatlanná tenni a felbőszült katonát.³⁵

A katonák állandóan is hivatkoztak, ha el akartak venni valamit a lakosságtól. Kanyó András és Berczeli János nevű füleki hajdúk Gerhart Pál Hont vármegyei birtokán, Keszilócon levő lakóházára támadtak rá, és ott többek között azért vágtak le és szállítottak el három juhot, mert azok a két katona rokonai voltak, akitől Gerhart ingyen vette el.³⁶ Szintén kitalált kár ügyében fenyegette meg Nagy András füleki katona Nagykőrös város bíráját, Fruttus Gáspárt. Még 1676-ban megszállták a mezővárost a végváriak, és akkor Nagy bort hordatott magának a városháza elé egy Kis Pál nevű emberrel, akire hirtelen megharagudott, és pisztolyával rálőtt. Csakhogy a golyó Nagy saját lovát találta el, és attól kezdve a végvári állandóan fenyegette a bírót „...*keze-lába eltördelésével, halálra való veréssel*...”, ha a házasállatnak az árát nem téríti meg.³⁷

Részegség is kiválthatta az atrocitást. 1668 márciusában a Heves vármegyei Pásztón néhány részeg végvári belövedözött az ablakokon, karddal támadt rá a hazafelé tartó, békés szőlőmunkásokra, és a gyerekeket sem kímélte.³⁸ Szintén a részegsége miatt lőtt bele egy végvári katona a kecskeméti templomból éppen kifelé jövő tömegbe, és egy ártatlan embert hasba talált. (Ez az eset tipikus példája annak is, hogy a bosszúból elkövetett fosztogatások

³⁴ MOL C 1057. tekerics № 691., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Eszterházy Miklós levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1678. április 28.) — A füleki végvári katonák még 1679 őszén is éltek a kurucosság indokával. Különböző Heves és Külső-Szolnok vármegyei helyeket rohantak meg rendszeresen, és nemcsak magát a kurucok közé állt személy birtokát, de annak testvéreiét vagy más rokonaiét sem kímélték, és főleg a disznókat öldösték le, majd a feldolgozandó húst az erőszakkal elkobzott lovakon magukkal cipelték. — HML IV-1/a, 5. kötet, 424., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1679. október 25.)

³⁵ MOL C 1294. tekerics № 15388., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1672. július 8.). A seregbíró említette, hogy hasonló eset már előfordult abban az évben, Hegedűs esete a második volt.

³⁶ MOL C 1297. tekerics № 15978., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gerhart Pál levele Koháry Istvánnak (Korpona, 1681. január 2.)

³⁷ MOL C 1298. tekerics № 16133., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Fruttus Gáspár levele Makfalvy Jánosnak (Nagykőrös, 1679. december 30.)

³⁸ HML IV-1/b., 2. doboz, 1668:4. irat, Heves és Külső-Szolnok vármegye feljelentése Szűcs Gergely és társai ellen (Fülek, 1668. április 18.)

és atrocitások általában részegség miatt történtek meg. Ugyanis a lövöldöző katona ura letartóztatása miatt állt bosszút, akit a kecskemétiiek jelentettek fel, ám tettét nem merete volna elkövetni józanan.)³⁹

Egy olyan egyedi eset is előfordult, amikor egyszerre több indokot is érvényesítettek a füleki katonák. 1670 őszén Csorgály János, Füleken lakó „bene possessionatus” nemes felbérelte Prey Pál, Siket István és Csejti Boldizsár füleki katonákat, hogy néhány társukkal menjenek el Vámos⁴⁰ Borsod vármegyei településre, és ott három armalista nemest — Sivák Istvánt, Sós Miklóst és Finta Jánost — hozzanak el hozzá, azzal az indokkal, hogy említett személyek nemrég elszöktek, mint jobbágyok, Csorgály Heves vármegye külső-szolnoki részén található egyik birtokáról, Tomajról⁴¹. A katonák valóban fogságba akarták vetni a három kisnemest, de mivel azok nem tartózkodtak lakóhelyükön, így a végváriak a falu csordájából akarták kivenni az ökreiket, hogy azt hajtsák el, és ebben csak a parasztvármegyétől való félelem akadályozta meg őket. Hanem a vámosi lakosokkal elmentek a vármegye alispánjához, ahol a katonák arra kötelezték néhány nemesi származású lakost, hogy legyenek kezesek abban, hogy a Csorgály által keresett személyek egy hét alatt tanúsítani fogják nemesi mivoltukat. Borsod vármegye és a három kisnemes a megadott határidőre hitelesen és törvényesen igazolta, hogy valóban nem jobbágyok, hanem privilegizált személyek. Csakhogy ezt a füleki katonák nem vették figyelembe, és az egyik éjszaka rajta ütöttek Vámoson, és kezeségadásuk nem teljesítésével vádolva három olyan kisnemest, akik kezesként kiálltak a Csorgály által követelt személyek szavahihetőségéért, fogságba vittek Fülekre, sőt később is visszatértek a borsodi faluba, hogy ott 12 és 24 forintos nyargalópénzt fizetessenek ki a többi falusival is.⁴²

IV.2.B. Az erőszakos viselkedés jellemzői

A füleki katonák erőszakossága szavakban és tettekben nyilvánult meg. 1672 novemberében az egyesített füleki, ajnácskői, putnoki, szendrői és korponai végváriak, füleki

³⁹ MOL C 1057. tekercs № 643., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1671. június 29.)

⁴⁰ Mai neve Sajóvámos.

⁴¹ Mai neve Tomajmonostora.

⁴² MOL P 125, 4712. tekercs № 4474., (Esterházy Pál nádor iratai), Borsod vármegyei közgyűlés levele Esterházy Pálnak (Szendrő, 1670. november 13.)

többséggel és Bélteky Pál vezetésével feldúlták Gömör vármegye nagy részét, mikor Putnokot visszafoglalták a kurucoktól. A dúlásban érintettek kérésére november 16–18. között a vármegye tisztviselői összesen 82 személyt hallgattak ki a károsult falvak lakosságából, és felmérték a károkat. A jobbágyság panaszai szerint a katonák a legsúlyosabb szitkokat szórták rájuk, ahogy a felsőkálosai Máté János is mondta: „...*Rút fertelmesül szidtanak minket kurucoknak, Isten tudná megmondani, micsoda szitkoknak nemeivel rútoltak...*”. Tettlegességnek sokkal több nyomát találták a szolgabírák. Például „erővel gazdálkodtak”, azaz nem elégedtek meg azzal, amit a falusiak adtak, magukat szolgálták ki, hogy az éléskamrát feltörték, a házat felforgatták, a padlást feldúlták, sok helyen a lovakat bevitték a lakóépületbe, és ott kötötték be. Bótke Mátyás Bóte faluból azt vallotta, hogy a nekik vitt kenyeret a végváriak a földhöz vágták, majd felvetették velük, ezután egymáshoz vagy a jobbágyok hátához hajigálták. Általában meg is verték őket. Ha módosabb ember házára bukkantak, kurucossággal vádolták, és teljesen kifosztották. Így járt Nagy György putnoki és Tornallyay Ferenc tornaljai lakos, mindketten nemesemberek. (Máskülönben a fülekiek nem tettek különbséget nemesember és jobbágy között, akinél vagyont szimatoltak, irgalmatlanul kifosztották.) A katonák az állatokat nemcsak elvitték, de haszontalan módon le is öldösték. A pogonyi Igó István így fakadt ki a szolgabíró előtt: „...*disznainkat, juhainkat, ludainkat metélték, vágták, ölték...*”, Abafalván pedig pusztaszórakozásból 150 csirkét vertek agyon a fülekiek. Bódor Márton Felsőhangonyból azt is elmondta, hogy a katonák a baromfikat karddal fejezték le, így biztatva egymást: „...*rossz vitéz az, aki most fejet nem tud venni...*” A verésen kívül néhány lakosnak az élete és egészsége is veszélyben forgott. Putnokon Nagy György feleségét meg akarták erőszakolni. Igó András hanvai lakos elmondta, hogy a fülekiek „...*még a tüzes fáklyát is nekivitték [az anyjának], hogy belésütik a szájába....*”, ha nem ad nekik valami értékeset. Csizi István (sajó-)lénártfalvai lakos elmondta, hogy mikor Nyusztiai István füleki katona bejött a falujukba, éppen a szántóföldön voltak a falu férfijai, úgy kergette őket be a faluba, majd hirtelen utánuk vágatott, és futásra kényszerítette őket, és a legöregebb falusit, amiért lemaradt, a katona úgy nyaktövön vágta a hegyestőrével, hogy az súlyos sebbel menten hanyatt esett. Ugyanebben a faluban Heti György parasztember fiát felhurcolták Fülekre,

pórázt tekerve a nyakára. Nyusztjai és társai aztán Alsóvályon is elkövettek egy támadást, egy nemesembert saját házában vagdaltak meg, karddal hét sebet ejtettek rajta.⁴³

Ha az összes rendelkezésre álló atrocitást végigolvasnánk, alapvonalaiban hasonló leírásokat találhatnánk. Mégis érdemes még néhány jellegzetességet kiemelni belőlük.

A katonák gyakran szidalmazták nemcsak a jobbágyokat, hanem a vármegyei hivatalnokokat és tisztviselőket is.⁴⁴ Szabó Gergely emberei a Gömör vármegyei tisztkart szidalmazták⁴⁵, egy Nagy János nevű katona pedig azért kezdett el káromkodni a Borsod vármegyei egyik szolgabíró házában, mert onnan tűnt el neki két marhája, amit a vármegye emberei elkoboztak.⁴⁶

A káromkodás együtt járt a fenyegetéssel, szinte nyomatéknak számított a katonák szándékát illetően, félelmet keltett a parasztságban, hogy azonnal és a legjobb módon szolgálja ki őket. De a hallgatás kicsikarását is szolgálta. A fülekiek a polonkai lakosokat falujuk felégetésével fenyegették meg, ha a jobbágyok panaszkodni mernének az ő otlétükről és tetteikről.⁴⁷ Egy alázatosan, engedelmesen kérő jobbágyasszonyt is megfenyegettek, hogy hallgasson Zsíros Gergely lólopásáról.⁴⁸

Ugyanakkor fenyegetés érthette a parasztvármegye kapitányát is. Csetneken Szabó Gergely egyik közlegénye rákiabált a gömöri parasztvármegye kapitányára: „...*Kuruccá leszek, ebadta lelkű Dobóczy, de akkor is keserűre fordul kapitányságod!*...”⁴⁹

Verés és kínzás szintén előfordult a visszaélések között.⁵⁰ Például Nagykőrös város bíráját két ló közé fogták, kivonszolták a mezőre, és agyba-főbe verték, míg az minden katonának nem ígért valami értékes ruhadarabot. Ugyancsak az említett mezővárosban Rácz Illés egy másik embert is kicsalt a pusztára, ahol meztelenre vetkőztette, és addig verte az

⁴³ MOL E 554, 52. doboz, № 392., (Városi és kamarai iratok—Fol. Hung.), Gömör vármegyei lakosság tanúvallomásai a végvári katonák ellen (1672. november 16–18.)

⁴⁴ NAGY, 1983, 89.

⁴⁵ MOL C 1298. tekerics № 16111., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1677. július 16.)

⁴⁶ MOL C 1299. tekerics № 16487., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Borsod vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Szendrő, 1670. október 15.)

⁴⁷ MOL C 1302. tekerics № 16884., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei tanúvallomási jegyzőkönyv (Ratkó, 1680. augusztus 12.)

⁴⁸ MOL C 1296. tekerics № 15769., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Vrancsics György levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. október 28.)

⁴⁹ MOL C 1298. tekerics № 16111., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1677. július 16.)

⁵⁰ NAGY, 1983, 90.

alfelét, míg az is nem adott neki drága ruhadarabokat.⁵¹ Kecskeméten egy lakost azért vertek meg kardlappal, mert nem akart odaadni egy zsákocská árpat. Egy másik kecskeméti lakos, aki a parasztvármegye hadnagya is volt, kaszát emelt az egyik végvárira, szolgája meg a vasvillát kapta fel, mire a katonák egyöntetűen leteperték őket, nyakukra kötelet kötöttek, és úgy vonszolták ki az utcára őket, majd egy házhoz érve, összekötözték kezüket-lábukat, feldobták egy szekérderekba, és ütni-verní kezdtek a talpukat.⁵² Nagy Orbán Pásztón „*otromba buzogányával*” úgy megverte a bírót és a jegyzőt, hogy eltört a lábszár- és a bokacsontjuk.⁵³

A végvári katonák néha a gyilkosságtól sem riadtak vissza. Széchenyi György Tavankút nevű⁵⁴, Szabadka melletti településére több végvárból származó, körülbelül 100 főt számláló csapat rontott be, akik között fülekiek is voltak, és négy jobbágyot megöltek.⁵⁵ Ugyanebben az évben a Tar melletti mészárlás után a sebesült jobbágyokat is megölték, a halottak testeit megcsonkították Szűcs Gergely katonái.⁵⁶

Jellemző még, hogy a végváriak elégedetlenségüknek azzal is jelét mutatták, hogy földhöz vágták, amit a jobbágyok vittek nekik. Pásztón 1668-ban a borosedényeket csapták földhöz, a Hont vármegyei Nagyréten a pálinkával teli edényeket törték össze⁵⁷, Szabó Gergely katonái egy Gömör megyei faluban a kenyeret és a pecsenyét vetették a porba⁵⁸,

⁵¹ MOL C 1300. tekercs № 16530., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Nagykőrös mezőváros levele Pest–Pilis–Solt vármegye magisztrátusának (Nagykőrös, 1676. július 29.) és uo. № 16532., Kecskemét mezőváros levele ismeretlen személynek (Kecskemét, 1676. július 30.)

⁵² Uo. № 16531., Kecskemét mezőváros levele Pest–Pilis–Solt vármegye magisztrátusának (Kecskemét, 1676. augusztus 12.)

⁵³ MOL C 1294. tekercs № 15465., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Pásztó lakosságának levele Tassy Mihály Heves és Külső-Szolnok vármegyei alispánnak (Pásztó, 1680. május 16.)

⁵⁴ Ma a település Szerbiában található, és két részre vált, Alsótavankútra és Felsőtavankútra.

⁵⁵ MOL C 1276. tekercs № 12704., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Széchenyi György érsek levele az Udvari Haditanácsnak (keltezetlen, de tartalma alapján 1668 július–augusztusában keletkezett): „...*nonnulli Suee Majestatis Sacratissimæ Præsidiarj milites, circiter centum jn unum congregati, utpote ex Præsidio Fülek...more hostili irruendo ibidem Quatuor ex miseræ plebe trucidarunt...*”

⁵⁶ HML IV-1/b., 2. doboz, 1668:4. irat, Heves és Külső-Szolnok vármegye feljelentése Szűcs Gergely és társai ellen (Fülek, 1668. április 18.)

⁵⁷ MOL C 1123. tekercs № 7028., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Hajnik, 1680. március 24.)

⁵⁸ MOL C 1298. tekercs № 16111., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1677. július 16.)

Nagykőrösön a vajkészítéshez való tejet zúdítták ki a katonák⁵⁹, de szobaberendezést és kályhát is szétverték.⁶⁰

A jókedvű katonák szórakozásból is lövöldöztek. Darvas Jánosnál a cserépedényekre rendeztek céllövészetet⁶¹, a Zólyom vármegyei Ribáron⁶² egész éjjel a kéményekre lóttek célba a végváriak⁶³, Fáy László nagybáttonyi birtokán pedig a sertésekre vadásztak pisztollyal.⁶⁴

A katonák az asszonyokat sem kímélték. Beretky István nemesember feleségét durva szitkokkal illették.⁶⁵ Wesselényi Anna Eugénia apácafőnöknő pedig egyszer arról panaszkodott Koháry Istvánnak, hogy füleki katonák Cegléden „...*asszonyszemélyeket undokul eltaglottak...*”⁶⁶. Darvas János feleségét a saját házában hajánál fogva rángatták.⁶⁷ Rácz Illés 1678 őszén Fülöpszálláson a lakosok jelentése alapján a bántalmazásnál sokkal súlyosabb bűnöket is elkövetett a helyi nőkön: szexuális indíttatásból kezdte üldözni őket. Egy terhes asszonyt disznóólban kellett elrejteni előle; egy 10 éves kislányt megerőszakolt, egy pár évvel idősebb fiatal nőt pedig magával akart hurcolni.⁶⁸

Gyújtogatással is végződhetett egy falusi portya. Például Cegléden gyújtottak fel házakat a fülekiek⁶⁹, és tudunk olyan esetről is, mikor Csongrád mezőváros nagy részét borították lángokba.⁷⁰

⁵⁹ MOL C 1300. tekerics № 16530., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Nagykőrös mezőváros levele Pest–Pilis–Solt vármegye magisztrátusának (Nagykőrös, 1676. július 29.)

⁶⁰ MOL C 1296. tekerics № 15790., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Darvas János levele Koháry Istvánnak (Lossi, 1678. október 20.)

⁶¹ Uo.

⁶² Mai elnevezése Garamhalászi.

⁶³ MOL C 1123. tekerics № 7036., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Hajnik, 1680. március 24.)

⁶⁴ MOL C 1297. tekerics № 15977a, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Fáy László levele Esterházy Pálnak (Füleki, 1681. december 15.)

⁶⁵ MOL C 1300. tekerics № 16491., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Sajógömör, 1675. október 31.)

⁶⁶ MOL C 1082. tekerics № 5887., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Wesselényi Anna Eugénia apácafőnöknő levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1673. január 5.)

⁶⁷ MOL C 1296. tekerics № 15790., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Darvas János levele Koháry Istvánnak (Lossi, 1678. október 20.)

⁶⁸ MOL C 1293. tekerics № 15307., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1679. június 26.)

⁶⁹ MOL C 1082. tekerics № 5887., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Wesselényi Anna Eugénia apácafőnöknő levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1673. január 5.)

⁷⁰ MOL C 1287. tekerics № 14269., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács utasítása Esterházy Pálnak (Bécs, 1674. augusztus 15.): „...*pagum quendam Turcicum Zongrad nuncupatum despoliasse & in cineres plane redegisse processo feruntur...*”

IV.2.C. Amit a végvári katonák elvettek a civil lakosságtól

A fülekiek a települések kifosztása során általában mindent elvittek, amit értékesíthetőnek tudtak és gondoltak.⁷¹ Első helyen szerepeltek a növényi eredetű élelmiszerek és a főzéshez szolgáló nyersanyagok. Amikor a végváriak 1672 őszén Putnokot visszavették a kurucoktól, az élelmezésüket a falvak készleteiből szerezték meg. A fülekiek Serkéről 100 rozsnyai szapu zabot, Feledről 175 szapu zabot, Jesztéről 50 szapu zabot, Gesztetéről 80 szapu zabot, Szútorról 20 szapu abrakot vittek el.⁷² 1675. február 24-én Orosz Péter és katonái többek között árpát, tönkölyt, szalonnát és kenyeret szereztek meg erőszakkal a jászárokszállási lakosoktól.⁷³ A Gömör vármegyei Polonkán a Soltész Máté házára rátörő katonák az éléstárból a vaját, a mézet és a gomolyatúrót ragadták el.⁷⁴

A vágóállatokat és a baromfikat is szívesen megkaparintották a katonák, a juhot, a sertést, a csirkét, kacsát, libát inkább élelmezési célból vitték el, a szarvasmarhát viszont legnagyobbbrészt eladásra szánták, ehhez hasonlóan a lovakat is szinte mindig értékesítették. Fáy László nagybátonyi birtokáról disznókat vittek el a somoskői vitézek⁷⁵, Gerhart Pál birtokáról juhokat a fülekiek⁷⁶, Madarasi Istvánnak az összes szarvasmarháját elhajtották.⁷⁷ Putnok visszafoglalása idején a végváriak a környékbéli falvakból rengeteg baromfit igényeltek: Abafalváról 74 ludat és 150 tyúkot, Feledről 60 ludat, Szútoron és még másik három faluban szinte az egész aprómarha-állományt felpakolták, Hanván pedig, ahol Bélteky Pál szállt meg, több mint 500 lúd és csirke fogyott el.⁷⁸ Az Alföld déli részén elhelyezkedő Ludasról (a 400 ökörrel együtt) egyszerre 80 lovat hajtottak el Szegedi Ambrus vezetésével a fülekiek.⁷⁹

⁷¹ SZAKÁLY, 1983(b), 96.

⁷² MOL E 554, 52. doboz, № 392., (Városi és kamarai iratok–Fol. Hung.), Gömör vármegyei lakosság tanúvallomásai a végvári katonák ellen (1672. november 16–18.)

⁷³ MOL C 1296. tekeres № 15869., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Jászberény mezőváros levele Koháry Istvánnak (Jászberény, 1675. február 25.)

⁷⁴ MOL C 1302. tekeres № 16884., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei tanúvallomási jegyzőkönyv (Ratkó, 1680. augusztus 12.)

⁷⁵ MOL C 1297. tekeres № 15977a, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Fáy László levele Esterházy Pálnak (Füle, 1681. december 15.)

⁷⁶ Uo. № 15978., Gerhart Pál levele Koháry Istvánnak (Korpona, 1681. január 2.)

⁷⁷ MOL C 1303. tekeres № 16966., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Madarasi Istvánné levele Koháry Istvánnak (Lekenye, 1678. július 27.)

⁷⁸ MOL E 554, 52. doboz, № 392., (Városi és kamarai iratok–Fol. Hung.), Gömör vármegyei lakosság tanúvallomásai a végvári katonák ellen (1672. november 16–18.)

⁷⁹ MOL C 1293. tekeres № 15312., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara levele Koháry Istvánnak (Modor, 1679. szeptember 4.)

Ha egy úton járó ember lova tetszett meg a végváriaknak, azt is elvették. Andrássy Miklós egyik bizalmas emberét, a rozsnyói Balogh Gáspárt azzal bízta meg, hogy vegyen neki a szegedi vásárban egy lovat. Mikor az ember a hátasállattal hazafelé tartott, Jászberénynél füleki katonákkal találkozott, akiknek hiába bizonygatta, hogy Andrássy Miklósnak lesz, azok „...erőhatalommal tőle elvették...”.⁸⁰ Egy másik alkalommal, 1680. október 25-én, Jolsva mellett vették el Ragályi János katonái az éppen útjukba akadó Gravis Menyhért tótlipcei lakostól a lovát és 23 tallérját.⁸¹

A katonák különös előszeretettel vitték el a fegyvereket. Nagy György putnoki nemes házából a hat lován és egy csikáján kívül, a fülekiek megkaparintottak öt puskát, egy kardot, egy hegyestőrt, két darab lóra való pokrócot, egy hadi köpönyeget, egy párducbőrt, egy „farkaslábas” kesztyűt és mindenféle lószerszámokat. Ugyancsak Putnokon Dapsi Miklós nemesembernek is 200 forint értékű hadi eszközét zsákmányolták el.⁸²

A katonák zsákmánynak tekintették a ruhaneműket és az ipartermékeket is. Darvas János házából a szőnyeget és a berendezési tárgyakat gyűjtötték össze⁸³, Ludasról kalpagot, csizmát, vasfazekakat vittek el⁸⁴, Jászberényben 1675 telének végén a szűrt és a zsákot is elegendő zsákmánynak tekintettek⁸⁵, majd ugyanott egy másik alkalommal abaposztót és bocskort csikartak ki az emberekből („...*Panni Aba nec non Cothurnos...*”)⁸⁶. 1680 augusztusában János deák nevű füleki hajdú és társai rátörtek a Gömör vármegyei Polonkán lakos Soltész Máté házára, ahonnan „...*süveget, övet, keszkenőt...*” zsákmányoltak el.⁸⁷ Olyan is előfordult, hogy a szövöszékből metélték ki a szövetet⁸⁸. Az sem számított

⁸⁰ Uo. № 12678., Andrássy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1675. október 23.)

⁸¹ MOL C 1298. tekerics № 16143., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Fischer Mihály kamarai tanácsos levele Koháry Istvánnak (Besztercebánya, 1680. október 30.)

⁸² MOL E 554, 52. doboz, № 392., (Városi és kamarai iratok–Fol. Hung.), Gömör vármegyei lakosság tanúvallomásai a végvári katonák ellen (1672. november 16–18.)

⁸³ MOL C 1296. tekerics № 15790., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Darvas János levele Koháry Istvánnak (Lossi, 1678. október 20.)

⁸⁴ MOL C 1298. tekerics № 16322., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Konstantin Lukács szegedi ferences rendfőnök levele Koháry Istvánnak (Szeged, 1677. május 2.)

⁸⁵ MOL C 1296. tekerics № 15869., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Jászberény mezőváros levele Koháry Istvánnak (Jászberény, 1675. február 25.)

⁸⁶ MOL C 1293. tekerics № 15274., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara utasítása Koháry Istvánnak (Pozsony, 1676. július 9.)

⁸⁷ MOL C 1302. tekerics № 16884., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei tanúvallomási jegyzőkönyv (Ratkó, 1680. augusztus 12.)

⁸⁸ MOL C 1297. tekerics № 15978., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gerhart Pál levele Koháry Istvánnak (Korpona, 1681. január 2.)

ritkaságnak, hogy a füleki vitézek női ruhákat és fehérműt is magukkal vittek⁸⁹, amit sokszor a viselőjükről húzták le, mint például a Gömör vármegyei Pogonyban vagy Hanván, ahol a nőket és a gyerekeket is kikergették az ágyból, hogy elvegyék az ágyneműjüket, sőt több helyen még a csecsemők pólyáját is lerántották.⁹⁰ De ugyanígy lehet említeni azt az esetet is, mikor az alföldi Ludason a kötényt vették le katonák az asszonyokkal.⁹¹

A katonák olykor nem szállítottak el minden rabolt értéket. Például Kovács István és Pázmándi nevű füleki katonák belovagoltak Rimaráhóra (Hrachovo, Szlovákia), és többek között 10 kila (azaz körülbelül 620 kilogramm) zabot követeltek a falusiakon, de mivel nem volt szállításra alkalmas eszközük, szigorúan meghagyták a lakosoknak, hogy vigyék utánuk szekéren.⁹²

A termények, állatok és készcikk elbirtoklása sarcolással is megtörténhetett. Ha a katonák betelepedtek egy faluba (főleg ha a gyalogsághoz tartoztak), csakis úgy voltak hajlandók elmenni, ha szekeret adtak alájuk, és ezt meg is követelték. Pásztó 1668-as kifosztásakor Szűcs Gergelyék 16 szállítószekeret és három bocskorkészítésre való ökörbört kértek, hogy egyáltalán kimenjenek a mezővárosból; ezt a magisztrátusnak sikerült 10 szekérré és egy ökörbörré lealkudni.⁹³ Tizenkét évvel később Nagy Orbán emberei miatt sokkal több gondja lett Pásztó magisztrátusának. A probléma abból fakadt, hogy a katonák mindenáron bort akartak szerezni, ám a mezővárosnak éppen akkor nem állt rendelkezésére, amiről a pincéről pincére járó végváriak valóban meg is győződtek. Ezután 20 icce pálinkát, 8 ökörbört, 8 pár kapcát és dohányt követeltek a lakosoktól sarc fejében. Nagy Orbánék dézsával és rocskával hordatták maguknak a sört, ráították a pálinkát, és erőszakoskodni kezdtek, többek között az esküdtek fején akarták szétvagdalni azt a három bört, amit nagy nehezen előkerítettek, mivel ők nyolcat szabtak meg, emellett a bírót és a jegyzőt

⁸⁹ MOL C 1123. tekerics № 7036., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Hajnik, 1680. március 24.)

⁹⁰ MOL E 554, 52. doboz, № 392., (Városi és kamarai iratok–Fol. Hung.), Gömör vármegyei lakosság tanúvallomásai a végvári katonák ellen (1672. november 16–18.)

⁹¹ MOL C 1298. tekerics № 16322., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Constantini Lukács szegedi ferences rendfőnök levele Koháry Istvánnak (Szeged, 1677. május 2.)

⁹² MOL C 1296. tekerics № 15865., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Palágyi István levele Koháry Istvánnak (Rimaráhó, 1679. augusztus 29.). Palágyi István nemesi származású tisztartó volt, Koháry István nagyon jó barátja, de éppen nem tartózkodott otthon a füleki katonák otlétekor. Mikor hazaért, a szekér zabot még nem vitték el a falusiak, amit azonnal meg is tiltott nekik, és ezt a levelet írta a főkapitánynak.

⁹³ HML IV-1/b., 2. doboz, 1668:4. irat, Heves és Külső-Szolnok vármegye feljelentése Szűcs Gergely és társai ellen (Füle, 1668. április 18.)

buzogánnyal agyba-főbe verték. Végül elvonultak a vitézek a három bőrrel, a kapcára szánt pénzzel és a dohánnyal.⁹⁴

Jellemző szokásuk volt a végváriaknak az, hogy bizonyos lakosokat megfogtak, elhurcoltak, és sarcot szabtak értük. A sarc lehetett termék vagy állat. Szűcs István és 13 embere 1675 nyarán a (felső-)szentiváni búzahordókat állította meg a mezőn, és nyolcat elragadott közülük. Ezekből hatot visszaszereztek a Jankó várában⁹⁵ szolgáló törökök, a magyaroknál maradt kettő közül az egyiket lövés érte, de a végbeliek az utolsót, egy fiatal fiút sikeresen elvitték Fülekig. Ősszel Rácz Illés és Bélteky Pál alkapitány értesítette a (felső-)szentivániakat, hogy a gyerek él, egészséges, de csak váltságdíj ellenében mehet haza. Azt ígérték, hogyha a falusiak felküldenek egy lovat, egy „*kilimét*” (kelmét?), egy kalpagot és egy karmazsin csizmát, szabadon vihetik a fiút.⁹⁶ Magas sarc reményében vittek el Szelepcsényi György érsek mélykúti birtokáról négy kisleányt is.⁹⁷ Széchényi György falujából, Tavankútról, szintén négy embert hurcoltak magukkal a fülekiek, hogy sarcot kérjenek értük.⁹⁸

A váltságdíj kifizetése azonban nem mindig biztosította a megsarcoltatott szabadon bocsátását. Az előbb említett (felső-)szentiváni kisleányért az apja, Szinány Márton, felküldte a kért termékeket. Bélteky és Rácz Illés elfogadta a sarcot, de a kisleányt mégsem bocsátották szabadon. Mikor a lakosok másodszer is felmentek követségbe, de már Koháry Istvánhoz, akkor Rácz Illés halálosan megfenyegette őket, Bélteky pedig letagadta, hogy kapott volna valamit is, sőt a főkapitány elé sem engedte őket.⁹⁹ Széchényi György jelezte Kohárynak, hogy a váltságdíj kifizetése után sem engedi el Bélteky a kisleányt.¹⁰⁰ A kisleány még 1678

⁹⁴ MOL C 1294. tekerics № 15465., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Pásztó lakosságának levele Tassy Mihály Heves és Külső-Szolnok vármegyei alispánnak (Pásztó, 1680. május 16.)

⁹⁵ Mai neve Jánoshalma.

⁹⁶ MOL C 1000. tekerics № 4685., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Felsőszentiváni lakosok levele Széchényi György kalocsai érseknek (Jánoshalma, 1676. szeptember 22.)

⁹⁷ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Szelepcsényi György levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1667. július 19.)

⁹⁸ MOL C 1276. tekerics № 12704., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Széchényi György érsek levele az Udvari Haditanácsnak (keltezetlen, de tartalma alapján 1668 július–augusztusában keletkezett)

⁹⁹ MOL C 1000. tekerics № 4685., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Felsőszentiváni lakosok levele Széchényi György kalocsai érseknek (Jánoshalma, 1676. szeptember 22.)

¹⁰⁰ MOL C 1087. tekerics № 6471., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Széchényi György kalocsai érsek levele Koháry Istvánnak (keltezetlen, de tartalma alapján az 1676. év második felében írhatta a főpap)

elején is a fülekiek fogságában volt, mert a főpap ismételten írt Koháry Istvánnak szabadon engedése érdekében.¹⁰¹

Gyakoribb volt az, hogy a katonák készpénzt csikartak ki a fogollyá tett lakosokból. Jó példa erre az, mikor 1670. szeptember elején tíz füleki végvári benyomult Nagykőrös városába, és egy Szörös András nevű jobbágyot 50 ezüsttallérra sarcoltattak, amit pár napon belül kellett megadnia.¹⁰² Egy másik alkalommal szintén tíz füleki katona 1676 nyarának végén benyomult Csávolyra, és 30 haszonállaton kívül hat jobbágyot is erővel magukkal vittek, akiket Nagykőrös mezővárosig hurcoltak, és 15 napig addig tartottak a szabadban, míg fejenként 12 tallért nem adtak szabadulásukért.¹⁰³

IV.2.D. A jóvátétel lehetőségei

A károsult lakosok minden esetben jelentették a sérelmükre elkövetett bűncselekményeket. A panaszlevelek egy része Koháry Istvánhoz íródott, és egyszerű jóvátételt kértek. Madarasi Istvánné¹⁰⁴ és Nagy Zsigmondné Bazsó Sára¹⁰⁵ a tőlük eltulajdonított szarvasmarhák visszaküldését szorgalmazta, Koháry Farkas pedig főkapitány bátyjánál járt közben a korponai nemesek felkérésére, akiktől a füleki katonák vették el lovaikat.¹⁰⁶ Szintén Korponáról, Laskay János a tőle elrabolt lovát és elszedett ruhái visszaadását kérte Kohárytól.¹⁰⁷ Vrancsics György egyik jobbágyát küldte fel Fülekre mésszel, és annak négy lovából egyet elvett az egyik végvári. A gácsi gazdatiszt a haszonállat visszaküldését kérte.¹⁰⁸

¹⁰¹ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Széchényi György kalocsai érsek levele Koháry Istvánnak (Rákos, 1678. január 19.)

¹⁰² MOL C 1295. tekeres № 15715., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Nagykőrös mezőváros lakosságának levele Koháry Istvánnak és Bélteky Pálnak (Nagykőrös, 1670. szeptember 16.)

¹⁰³ MOL C 1000. tekeres № 4686., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Csávolyi lakosok levele Széchényi György kalocsai érseknek (Jánoshalma, 1676. szeptember 20.)

¹⁰⁴ MOL C 1303. tekeres № 16966., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Madarasi Istvánné levele Koháry Istvánnak (Lekenye, 1678. július 27.)

¹⁰⁵ MOL C 1302. tekeres № 16956., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Nagy Zsigmondné Bazsó Sára levele Koháry Istvánnak (Lekenye, 1678. július 27.) és uo. № 16963., az említett özvegyasszony levele (Lekenye, 1678. augusztus 2.)

¹⁰⁶ MOL C 772. tekeres № 1582., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry Farkas levele Koháry Istvánnak (Csábrág, 1678. november 28.)

¹⁰⁷ MOL C 1302. tekeres № 16873., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Laskay János levele Koháry Istvánnak (Korpona, 1670. november 30.)

¹⁰⁸ MOL C 1296. tekeres № 15764., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Vrancsics György levele Koháry Istvánnak (Gács, 1677. július 23.)

Voltak olyanok is, akik csupán a katonák megfélemezését kérték, mint Dobis István káplán, aki a letavai lakosságon esett jövőbeli sérelmeket akarta így megelőzni¹⁰⁹, vagy a Cegléd további pusztulásának elkerülésén munkálkodó Bercsényi Zsuzsanna Erzsébet nemesasszony.¹¹⁰

A károsultak egyenesen Koháryhoz intézett leveleinek egy másik része a katonák szigorú megbüntetését követelte, hogy a jövőben elmenjen a kedvük a fosztogatástól. Andrassy Miklós Gömör vármegyei főtisztviselő és jászkun főkapitány több alkalommal is különösen hangsúlyosnak tartotta, hogy a katonák „...*a szegénységen tovább való violens actusoktól abarceáltassanak...*”, mivel mind birtokait, mind vármegyei, mind pedig országos érdekeltségeit tekintve, érintve volt a kijáró várbeliek okozta pusztításban.¹¹¹

A kárvallott személyek a szavuk komolyságának és nyomatékának kedvéért azt is kilátásba helyezték, hogy a felsőbb fórumok elé járulnak, ha nem történik meg a füleki katonák megzabolázása. A jászberényi lakosok azzal fenyegetőztek, hogy Andrassy Miklóst és a Magyar Kamarát fogják értesíteni az állandó zaklatásról.¹¹² Andrassy Miklós pedig két levelében is azt fontolgatta, hogy a Magyar Kamarának ír a visszaélések ügyében, vagy ha ott nem nyer jogorvoslatot, egyenesen az uralkodó elé fog járulni.¹¹³ Komáromi kereskedők — akiknek kísérését Rácz Illés vállalta el, ám mégis vele cinkos szabad legények karmaiba juttatta őket, és így mindenük elveszett — két fenyegető levelet is beküldtek Fülekre, egyet a főkapitánynak, egyet pedig Rácz Illésnek. A négy kifosztott kereskedő a kalauznak írt levélben kilátásba helyezte, hogy ha ő és társai nem adja vissza nekik az eltulajdonított javaikat, akkor a Magyar Kamarát és Esterházy Pált fogják értesíteni a visszaélésről, és így fejezték be soraikat: „...*ha az mi kárunkat meg nem külditek, mink is az urak előtt emberek leszünk, ha tik is emberek voltatok a pusztán...*”¹¹⁴ Gellért János, Végvári István, Oláh Bálint és Szabó Mátyás még ennél is többre lettek volna képesek, mert a Kohárynak írt levélben a

¹⁰⁹ MOL C 1293. tekerics № 15244., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dobis István káplán levele Koháry Istvánnak (Bozók, 1672. szeptember 26.)

¹¹⁰ MOL C 1118. tekerics № 6590., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Zsuzsanna Erzsébet levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1671. április 27.)

¹¹¹ MOL C 1298. tekerics № 16114., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1677. február 28.); № 16107., ugyanó (Krasznahorka, 1677. július 28.)

¹¹² MOL C 1296. tekerics № 15869., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Jászberény mezőváros levele Koháry Istvánnak (Jászberény, 1675. február 25.)

¹¹³ MOL C 1276. tekerics № 12626., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Mihály levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1673. augusztus 30.) és C 1298. tekerics № 16108., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1677. június 21.)

¹¹⁴ MOL C 1294. tekerics № 15505., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Komáromi kereskedők levele Rácz Illésnek (Komárom, 1681. április 11.)

káruk vissza nem térítése esetén azzal fenyegetőztek, hogy I. Lipótot és a „Nemes Országot” fogják megkeresni.¹¹⁵ Szelepcsényi György érsek a füleki katonák dulásainak ügyében az Udvari Haditanácshoz és az uralkodóhoz akart fordulni.¹¹⁶ Széchényi György kalocsai érsek ezzel zárta sorait egy Koháryhoz írt levélben: „...*Bír Kegyelmed* [a végvári katonákkal]. *Ha kikkel nem bírna, csak adja tudtomra, küldök azokra, Isten velem lévén, erőt és hatalmat a Bellicumtúl...*”¹¹⁷

Mikor azonban nem látszott lehetőség a kilengések mihamarabbi megállítására, vagy ismétlődtek a fosztogatások, akkor a kárvallottak valóban a magasabb szintű, vagy megyei, vagy országos fórumok elé terjesztették be panaszukat. A jobbágyok általában a földesurukat értesítették (mivel maguk nem járulhattak hasonló jellegű szervekhez), mint ahogy a (felső-)szentiváni¹¹⁸ és csávolyi¹¹⁹ lakosok 1676 szeptemberében, és a bikityiek¹²⁰ 1678 elején¹²¹ Széchényi Györgyöt, vagy ahogy Szilágyi Péter mezőtúri jobbágy íratta meg Füleken lakó földesurának, Kiss Péternek, hogy füleki katonák 16 ökrét hajtották el Kecskemét mellől.¹²² Szelepcsényi György érsek is mélykúti jobbágyaitól értesült egy emberrablásról.¹²³

A nemesek nem is mulasztották el kárukat jelenteni a felső szerveknél. Például Fáy László sertéseinek haszontalan elpusztítása miatt kereste fel levélben Esterházy Pál bányavidéki főkapitányt.¹²⁴ Egy másik nemes, Bossányi Miklós is feljelentette Koháry egyik katonáját, Kiss Andrást, aki a nemesember szarvasmarháit már többször elhajtotta.¹²⁵ Széchényi György is valóban eljuttatta feljelentését Koháry feletteseihez. 1668-ban az Udvari Haditanácsnak írt a tavankútiak ügyében, kérve, hogy a körülbelül 100 végvári

¹¹⁵ Uo. № 15474., Komáromi kereskedők levele Koháry Istvánnak (Komárom, 1681. április 11.)

¹¹⁶ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Szelepcsényi György esztergomi érsek levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1668. augusztus 3.)

¹¹⁷ Uo., Széchényi György kalocsai érsek levele Koháry Istvánnak (Győr, 1680. szeptember 8.)

¹¹⁸ MOL C 1000. tekercs № 4685., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Felsőszentiváni lakosok levele Széchényi György kalocsai érseknek (Jánoshalma, 1676. szeptember 22.)

¹¹⁹ Uo. № 4686., Csávolyi lakosok levele Széchényi György kalocsai érseknek (Jánoshalma, 1676. szeptember 20.)

¹²⁰ Mai elnevezése Bácsbokod.

¹²¹ Uo. № 4687., Ismeretlen személy levele Széchényi György kalocsai érseknek (Bikity, 1678. január 1.)

¹²² MOL C 1276. tekercs № 12712., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Szilágyi Péter levele Kiss Péternek (Kecskemét, 1676. szeptember 22.)

¹²³ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Szelepcsényi György levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1667. július 19.)

¹²⁴ MOL C 1297. tekercs № 15977a, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Fáy László levele Esterházy Pálnak (Füle, 1681. december 15.)

¹²⁵ MOL C 1059. tekercs № 4872., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1673. november 3.)

katona által elrabolt marhákat, lovakat és elhurcolt embereket bocsáttassa vissza Koháryval.¹²⁶

A panaszok a vármegye elé is kerülhettek akár a károsult földesurak részéről, akár az érintett települések jobbágysai által. Kecskemét és Nagykőrös mezőváros lakossága Pest–Pilis–Solt vármegyének jelentette a végváriak túrhetetlen akcióit 1676 nyarán.¹²⁷ A magisztrátusok először mindig a főkapitánynak szóltak vagy levelet írtak, amiben figyelmeztették, hogy a katonák visszaéléseket követtek el, és az abból származó kár jóvátételét kérték, továbbá azt is, hogy az elkövetőket szigorúan meg kell büntetni, a jó katonai fegyelmet meg kell tartatni velük. Nógrád vármegye például az 1671. év elején tett így¹²⁸, novemberben aztán ismét a füleki katonai hatóságokhoz folyamodtak a katonák állandó népen való élőködése miatt, és személyesen közölték Béltékny Pállal a megyegyűlésen, hogy megfelelő intézkedés hiányában felkeresik főispánjukat (azaz gróf Forgách Ádám országbíró) és az uralkodót is, és mint a gaztettekért felelőst, feljelentést tesznek ellene. (A vármegye egyúttal hasonló üzenetet küldött a korponai, a kékkői és a lévai helyőrségek vezetőinek is)¹²⁹ Bars vármegye szintén figyelmeztette Koháry Istvánt, hogyha Delke Jakobot és hajdúit nem bünteti meg, és bármilyen más, hasonló visszaélés történne a területükön, Esterházy Pált fogják megkeresni.¹³⁰

A vármegye ezután a sérelmek orvoslásáért szintén folyamodhatott a felsőbb szervekhez. Mint már azt előbb láthattuk, 1669 januárjában a három Fülekre betelepített vármegye közösen kereste fel Esterházy Pált, és azok külön-külön maguk is fogalmazhattak levelet, vagy deputáció formájában is közölhették panaszaikat az ország legnagyobb méltóságaival, irányító szerveivel. Gömör vármegye 1670-ben például az Udvari Haditanácshoz fordult¹³¹, majd 1675 tavaszán az országnak járó adótételek beszédésének

¹²⁶ MOL C 1276. tekercs № 12704., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Széchenyi György érsek levele az Udvari Haditanácshoz (keltezetlen, de tartalma alapján 1668 július–augusztusában keletkezett)

¹²⁷ MOL C 1300. tekercs № 16530., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Nagykőrös mezőváros levele Pest–Pilis–Solt vármegye magisztrátusának (Nagykőrös, 1676. július 29.); uo. № 16532., Kecskemét mezőváros levele ismeretlen személynek (Kecskemét, 1676. július 30.); uo. № 16531., Kecskemét mezőváros levele Pest–Pilis–Solt vármegye magisztrátusának (Kecskemét, 1676. augusztus 12.). — A vármegye a panaszokat összegyűjtötte, és Esterházy Pálhoz fordult: uo. № 16529., Pest–Pilis–Solt vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1676. augusztus 21.)

¹²⁸ NML, IV-1/a, 3. kötet, 59., Nógrád vármegye megyegyűlési jegyzőkönyve (Fülek, 1671. január 12.)

¹²⁹ Uo. 116-117. oldal, Nógrád vármegye megyegyűlési jegyzőkönyve (Fülek, 1671. november 9.)

¹³⁰ MOL C 1299. tekercs № 16475., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bars vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Nagyugróc, 1673. április 13.)

¹³¹ MOL C 989. tekercs № 7519., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), az Udvari Haditanács utasítása Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. szeptember 27.)

indokával a szegénységen élősködő fülekiek tettei miatti panaszokat nyújtotta át a vármegye követségének két tagja, Bazsó Mihály és Pelsöczy Miklós a felső-magyarországi főkapitánynak, Paris Spankau tábornoknak.¹³²

A király által kiváltságolt jászok és kunok Andrassy Miklóshoz fordultak a végváriak által okozott károk ügyében, de közvetlenül a Kamarához is fordulhattak, ahogy a jászberényiek, a fülöpszállási kunok vagy a királyi kincstár kezelésében levő rácszentgyörgyi és törjéki települések lakosai.¹³³

A kerületi főkapitányok, a Kamarák és az Udvari Haditanács meghallgatták a panaszokat, és azonnal intézkedtek, attól függően, hogy mennyire terjedhetett ki kompetenciájuk.

Koháryt közvetlen felettesei utasíthatták a károk rendezésére és a katonák megbüntetésére. Louis de Souches tábornok, aki 1668 decemberéig helyettesítette a bányavidéki főkapitányt, egy alkalommal a katonákkal szembeni szigorúbb bánásmódra intette Koháryt.¹³⁴ Három hónap múlva de Souches a Széchényi György kalocsai érsek Tavankút nevű falujában elkövetett atrocitások miatt írt Kohárynak, és elrendelte az összes fülekiek által zsákmányt állat visszaszállítását és a foglyul ejtett lakosok szabadon bocsátását.¹³⁵

1669-től kezdve Esterházy Pálhoz futottak be a füleki katonák visszaéléseit részletező jelentések, aki mindig szigorú parancsot küldött, hogy Koháry fegyelmezze meg katonáit.¹³⁶

¹³² MOL C 1297. tekercs № 15991. melléklete, (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Gömör vármegyei magisztrátus panaszlevele Paris Spankau tábornoknak (keltezetlen, de tartalma alapján 1675. április–május között írható)

¹³³ Jászberényre példa: MOL C 1293. tekercs № 15274., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara utasítása Koháry Istvánnak (Pozsony, 1676. július 9.). A Kamara így kezdte a levelet: „...*Afflicti Iazigves Libertini Regy lamentabiliter coram nobis conquesti sunt...*”; Fülöpszállásra példa: Uo. № 15307., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1679. június 26.). Itt is így kezdődött a kamarai levél: „...*Libertini Regy Fülep Szállásienses recurrentes ad hanc Cameram lamentabiliter repraesentarunt...*”; Rácszentgyörgyre példa: MOL C 1000. tekercs № 4688., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Rácszentgyörgyi lakosok levele a Szepesi Kamarának (Rácszentgyörgy, 1678. január 29.); Törjékre példa: MOL C 1295. tekercs № 15554., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Szepesi Kamara utasítása Koháry Istvánnak (Kassa, 1674. június 9.)

¹³⁴ Uo., № 15555., Louis de Souches tábornok levele Koháry Istvánnak (Jaispitz, 1668. június 13.)

¹³⁵ MOL C 1276. tekercs № 12705., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Louis de Souches tábornok levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1668. szeptember 7.)

¹³⁶ MOL C 1287. tekercs № 14280., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1671. január 12.). A bányavidéki főkapitány így utasította Koháryt: „...*mind az Isten Ő Szent Felsege ellen, mind pedig a köznséges igazság ellen vagy az, hogy az katonák az más emberek jószágin quartélyozzanak sub eo pretextu, hogy kenyerezzenek. Kegyelmed az maga alatta levőinek hagyja és serio parancsolja meg, hogy az olyatén kenyerezés nélkül ellegyenek, és az szegénységet ne pusztítsák, mivel semmi úttal a quartélyozást nem akarom megengedni...*”

A füleki katonák ellen számtalan panasz érkezett a generálishoz, aki így róttá meg Koháry Istvánt: „...*már eluntam az annyi, Kegyelmedre való panaszokat, nem lévén csak egyetlenegy végbeli kapitányra is annyi panasz...*”¹³⁷

Ha Esterházy Pálnak országos ügyeket kellett intéznie, a helyettesére, Bercsényi Miklóstra hárította át a Kohárynak szóló intézkedés megírását. Bercsényi egyszer arra utasította Koháryt, hogy bizonyos, falusiakat fosztogató katonákat tartóztattasson le, és kezdje meg ügyük kivizsgálását.¹³⁸

Az Udvari Haditanács a hasonló jellegű panaszokat figyelembe vette, és szigorúan fellépett ellenük. A katonai szerv a legszigorúbb bánásmódra intette Koháryt, mikor értesült arról, hogy a fülekiek által Pap László nevű nemestől 1667 őszén elhajtott 270 ökörből csak 36-ot volt hajlandó Bélteky Pál visszabocsátani, a zöm visszaadásától pedig elzárkózott. A Haditanács az összes állat azonnali visszaadását követelte meg, illetve hogy a bűnösökre szabjanak ki méltó büntetést, és véssék jól az eszükbe, hogy „...*az Őfelsége végvári vitézeit azért küldték a végvárba, hogy ott az ország és a lakosok védelmét ellássák, nem pedig azért, hogy mint az ellenség, dúljanak, fosszanak, prédát szerezzenek...*”¹³⁹ A Haditanács 1670-ben hasonló módon a Gömör vármegyében fosztogató Kakukk Gergely letartóztatását és felelősségre vonását rendelte el, aki a július 14-én kiadott királyi rendeletet semmibe vette, és azután is, hogy tízhavi illetményét megkapta, behatolt az említett vármegyébe, faluról falura ment, takarmányt, gabonát és élelmet szedett, nyolcvan emberének ingyenes szekerezést követelt a lakosoktól, míg ők maguk már kilenc szekeret megtöltöttek a kicsikart terményekkel.¹⁴⁰

Ám a Haditanács egy alkalommal visszadobta az intézkedést a kerületi főkapitány hatáskörébe, mégpedig Széchényi érsek tavankúti falujának ügyét. Ez 1668. augusztus 11-én

¹³⁷ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál utasítása Koháry Istvánnak (Fraknó, 1671. május 8.) — Egy másik levélben így fejezte ki elégedetlenségét a generális: „...*eluntam már az számtalan sok panaszokat hallanom Kegyelmed ellen és az alatta valói ellen az excursiók végett...vannak ugyan mások ellen is panaszok, de azok tűrhetőek, a Kegyelmed ellen való panaszok pedig egész Generálisságom alatt levő tisztviselők panaszait felülről haladják, untalan Kegyelmed neve forog fenn a panaszokban...Én tartok attól, hogy rövid nap múlva valami nagy bú az Udvartól ne érje Kegyelmedet...*” — Uo. Esterházy Pál utasítása Koháry Istvánnak (Fraknó, 1671. május 12.)

¹³⁸ MOL C 1118. tekercs № 6535., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1672. március 13.)

¹³⁹ MOL C 999. tekercs № 4086., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács utasítása Koháry Istvánnak (Bécsújhely, 1668. április 11.): „...*Notum erit Dominationi Vestrae Magnificae confiniarios ad tutandum Regnum et fideles Regnicolas deputatos esse, non ut ipsimet tam enormia committant spolia et hostium instar alios deprædentur.*”

¹⁴⁰ MOL C 989. tekercs № 7519., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), az Udvari Haditanács utasítása Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. szeptember 27.)

történt. Louis de Souches komáromi főkapitány szeptember 7-én írt a jóvátétel ügyében Fülekre.¹⁴¹

Ha különösen sok panasz gyűlt össze Koháry István ellen, akkor a Haditanács fel is rendelte magához. Esterházy Pál egyik leveléből kiderül, hogy 1671-ben került sor egy ilyen esetre, mikor ezt írta: „...*feljöjjön hozzám ide, s innét Bécsbe menjen, purgálja magát mindenképpen Montecuccoli Uram előtt...*”¹⁴²

Nem illetékes kerületi főkapitány csupán inthette Koháryt a javak visszaadására és a katonák megfegyelmezésére, ám utasítást nem adhatott. Paris Spankau felső-magyarországi főkapitány is csupán figyelmeztethette és kérhette Koháryt, mikor 1675 tavaszán a füleki katonák Gömör vármegyén való élőködéséről értesült.¹⁴³

A Kamarák ugyanúgy kérhették az elrablott jószágok visszaadatását, mint a bűnös katonák vagy vezetőik letartóztatását. A Magyar Kamara a zentai emberektől váltságdíjként elszedett 645 tallért és a dúlás miatt okozott károk megtérítését kérte Koháry Istvántól, továbbá a rablásban részt vett füleki bűnös katonák börtönbe zárását.¹⁴⁴

Volt olyan alkalom, mikor kényesebb ügyekben I. Lipót adott ki utasítást. Mikor Heves vármegye feljelentést tett nála, hogy Koháry kiengedett négy bűnöző katonát, és emiatt 2000 forintot kívánt lefoglalni az alispán, az uralkodó közbeavatkozott. A király utasította Hanvai Ferenc alispánt, hogy a Koháry István ellen foganatosítani kívánt intézkedésekkel hagyjon fel, semmit ne lépjen tovább, de ne is kezdeményezzen, mivel ő a Magyar Kamara véleményét figyelembe véve, úgy döntött, hogy az említett ügyben Esterházy Pál kezében van a rendelkezés joga, sőt az alispánnak is az ő döntéséhez kell igazodnia, és azt végrehajtania.¹⁴⁵ Aztán pár hónappal később ismét rendelkeznie kellett, mert súlyos panaszok merültek fel Koháry István ellen. A Szepes vármegyei királyi biztosok súlyos visszaélésekkel vádolták meg a füleki katonákat, akik majorokat, mezővárosokat és

¹⁴¹ MOL C 1276. tekercs № 12705., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Louis de Souches tábornok levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1668. szeptember 7.)

¹⁴² MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Esterházy Pál utasítása Koháry Istvánnak (Fraknó, 1671. május 8.)

¹⁴³ MOL C 1297. tekercs № 15991., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Paris Spankau levele Koháry Istvánnak (Kassa, 1675. május 24.). Bár rangban fölötte állt, Spankau tábornok mégis csupán ennyit kért a főkapitánytól: „...*Quapropter Eundem Dominum Capitaneum officiose requiro et rogo ut tales inconvenientias effective remederi non gravetur, expectando desuper officiosam Magnificæ Dominationis Vestrae resolutionem...*”

¹⁴⁴ MOL C 1293. tekercs № 15278., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara utasítása Koháry Istvánnak (Pozsony, 1677. január 11.)

¹⁴⁵ MOL C 999. tekercs № 4091., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót utasítása Hanvai Ferenc Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánjának (Bécs, 1669. február 25.)

falvakat prédáltak fel, az ott lakó embereket pedig nemcsak kifosztották, hanem közülük nem keveset meg is sebesítettek, sőt meg is öltek. A királyi tisztviselők azt is felrótták, hogy Koháry nemhogy intette volna alattvalóit a fosztogatástól, hanem a vétkeket kimentette az üldözésükre felállított bíróság ítélete alól, sőt védelme alá vette őket, ellátmányt biztosított számukra, és jóváhagyta, hogy továbbra is a településekre járjanak zsákmányolni, mivel rendszeresen részesült a rablott javakból. Az uralkodó a Haditanács elnökével való mérlegelés után, azonnal utasította Koháry Istvánt (a főkapitányi posztjáról való elmozdítását kilátásba helyezve), hogy a vétkeket gyűjtesse össze, indítson eljárást az ügyükben, büntesse meg őket alaposan, evvel is tisztítsa meg a végvár hadinépét a gyanús és bűnös személyektől, ezen kívül pedig ne engedélyezze a nemesség részére történő adóbehajtást.¹⁴⁶

A feljelentéstől a tényleges elégtételig hosszú időnek kellett eltelnie, amit jól példáz a rácszentgyörgyiek esete. A füleki katonák Macsa Lukács és Szegedi Mihály vezetésével valamikor 1676 nyarán fosztották ki a települést, és kilenc ló mellett még négy lakost is erőszakkal magukkal vittek, és 140 tallérra sarcoltattak. A lakosok a Szepesi Kamarához fordultak, ami a jóvátételt kérte Kohárytól a részükre.¹⁴⁷ Annak ellenére, hogy a Kamara kifejezte készségét, hogy a Haditanács elé terjessze az ügyet, semmilyen jóvátételre nem került sor, és a fülekiek újabb eseteket is elkövettek 1677 nyarán. A rácszentgyörgyi emberek, akiknek sérelme még nagyobbá vált, ismét megkeresték a Szepesi Kamarát 1678 januárjában.¹⁴⁸ A Kamara hamarosan utasította Koháryt, hogy az eltulajdonított értékek visszaadásáról mindenképpen gondoskodjon, a bűnös katonákat pedig példa statuálásaként alaposan büntesse meg, hiszen az igazságosság ezt kívánja. A jóvátétel végrehajtásáról írásos tudósítást kért a Kamara a főkapitánytól.¹⁴⁹ Koháry István március elején válaszolt a pénzügyi szervnek, hogy Macsa Lukácsot és társait maga elé hívatta, keményen és szigorúan kivallatta őket, akik tagadták a falusiak által leírt sarcoltatásokat, és akik a jelenlevő Széki György rácszentgyörgyi földbirtokos előtt is megesküdtek, hogy igazat beszélnek, majd a katonák kijelentették, hogy igazmondásukat helybeli nemesek idehívásával is igazolni fogják

¹⁴⁶ Uo. № 4084., I. Lipót utasítása Koháry Istvánnak (Laxenburg, 1669. június 1.)

¹⁴⁷ MOL C 1293. tekeres № 15275., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Szepesi Kamara utasítása Koháry Istvánnak (Kassa, 1676. július 9.)

¹⁴⁸ MOL C 1000. tekeres № 4688., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Rácszentgyörgyi lakosok levele a Szepesi Kamarának (Rácszentgyörgy, 1678. január 29.)

¹⁴⁹ MOL C 1295. tekeres № 15579., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Szepesi Kamara utasítása Koháry Istvánnak (Kassa, 1678. február 12.)

a főkapitány előtt. Koháry azt is tudtára adta a Szepesi Kamarának, hogy ő a kamarai kezelésben levő birtokokat ezután is védelmezni fogja, és így ha a rácszentgyörgyi lakosok valós tényekkel is be tudják bizonyítani a fülekiek visszaéléseit, ő azonnal ki fogja jelölni a törvényt napot, ahol jogszerűen pontot lehet tenni a többrendbeli dolgok végére.¹⁵⁰

A sok rendelkezést megkapta Koháry István, és igyekezett is eleget tenni azoknak. Mikor a Szepesi Kamara dorgáló levele kezéhez jutott Kunszentmiklós kifosztása ügyében, visszajelzett, hogy maga elé hívatta az összes tisztet és altisztet, illetve „öregebb legényt”, akikre a katonák hallgatnak, és a legszigorúbban megfenyegette őket, hogy a Kunságon található településeket ne zaklassák, a főkapitányi parancs ellen vétőknek nagy büntetést helyezett kilátásba. Arra azonban kitért, hogy ő nem kérhető számon más végbeliek által okozott károkért, mivel azok elkövetői nem őhöz tartoznak, és ezért sem megfogadni nem tudja őket, de még csak rájuk sem parancsolhat. Tehát a Kamara az elkövetkezendő időkben más végvárhoz tartozó katonák ügyében az aktuális kapitányt szíveskedjen felkeresni.¹⁵¹ Koháry nyilvános vizsgálatot rendelt el akkor is, mikor Macsa Lukács és cimborái kirabolták Kunbaját. A falu birtokosa, Széchényi György örült az eljárás megindításának, és csupán azt kérte, hogy a főkapitány a nyári munkák végeztével hívassa fel Fülekre a károsult jobbágyokat tanúvallomásra. (Valószínűleg elmaradhatott, mert éppen a tervezett időszakban törtek be a kurucok Erdélyből.)¹⁵²

Koháry István akkor is végrehajtotta a katonák letartóztatását, mikor személyes kétsége merült fel bűnösségükben. Az Udvari Haditanács 1670 őszén Kakukk Gergely hadnagy letartóztatását rendelte el, akire az a vád érkezett, hogy több társával erőszakkal beszállásolta magát Gömör vármegyei településekre, és addig-addig követelt a lakosságon élelmet és takarmányt, míg kilenc eltulajdonított szekeret meg nem töltött azokkal.¹⁵³ Koháry István jelezte Esterházy Pálnak, hogy a legfőbb katonai szerv parancsának eleget tett, és írt Gömör vármegyének is, hogy a kárvallott személyeket küldjék fel Fülekre, hogy

¹⁵⁰ MOL E 254, 77. csomó, № 55., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele a kamarai tanácsosoknak (Fülek, 1678. március 3.)

¹⁵¹ MOL E 254., 52. csomó, № 94., (Szepesi Kamara iratai, Repräsentationes, informationes et instantiæ), Koháry István levele a kamarai tanácsosoknak (Fülek, 1671. március 31.)

¹⁵² MOL C 1135. tekercs № 585., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Széchényi György kalocsai érsek levele Koháry Istvánnak (Rákos, 1672. augusztus 4.)

¹⁵³ MOL C 989. tekercs № 7519., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), az Udvari Haditanács utasítása Koháry Istvánnak (Bécs, 1670. szeptember 27.)

tanúvallomásuk alapján az ügyet kivizsgálhassa¹⁵⁴, ám egy másik levélben kételkedését fejezte ki Bercsényi Miklós előtt a Kakukk Gergelyt illető vádakkal kapcsolatban: „...*bűntelen és ártatlan volta, úgy arányzom, nem sokára ki fog tetszeni, mert Kegyelmed maga is tudhatja, hogy őfelőle soha sem hallattatott, hogy az szegénységet zaklatta, nyúzta, fosztotta volna, sőt más csavargók ellen is inkább megoltalmazta [azokat]...*”¹⁵⁵

Ha a felsőbb utasítás lehetővé tette, a vármegye is intézkedhetett tanúvallomások felvételének ügyében, mint például Gömör vármegye.¹⁵⁶ A jóvátétel csakis úgy kezdődhetett meg, ha tudták, hogy kik voltak az elkövetők. Az előbb említett tanúvallomások részben ezért is történtek. Egy alkalommal a füleki katonák egy meg nem nevezett helységben „*szentegyháztörést*” követtek el, azaz templomot fosztottak ki, és a lakosok megadták a neveket: Homolya Balázsét, Jolsvai Mátyásét, Nyitrai Ferencét, Csonka Jánosét és Horváth Györgyét.¹⁵⁷ Ugyanígy összeírták Széchényi György kalocsai érsek falvaiban és jobbágyainak kárt tett katonák neveit is, akik három alkalommal követték el tettüket. Az első esetben 70 lovat hajtottak el, és Szappanos Márton, Szűr István, Szűcs István és Rác Ferenc voltak a hangadók, akiknek neveit felírták. A második kártételnél az előbb említett négy füleki mellett részt vett még a 22 ló és 42 szarvasmarha elvitelében Szabó Gergely, Rác János, Nacsa Lukács és Mihály deák is. A harmadik esetben Nacsa Lukács és Fazekas András több társával támadott meg hat, Szeged felé utazó jobbágyot, aki a vásárra tartott, egyet megöltek, a többit fogságba vetették, szabadulásukért 400 talléros sarcot vetettek ki rájuk.¹⁵⁸

A vármegye is letartóztathatta a vétkes katonákat, és bizonyos esetekben átadhatta Kohárynak, mint Bezzegh György is a parasztvármegye által elfogottakat visszabocsátotta a főkapitányhoz.¹⁵⁹ De a bűnös katonák megfogását is kérhette a magisztrátus, mint mikor Bezzegh György a zentai szerbeket 646 tallérra sarcoltató Macsa Lukács ügyében írt

¹⁵⁴ MOL P 125, 4706. tekeres № 2746., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1670. október 22.)

¹⁵⁵ MOL P 125, 4720. tekeres № 6285., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Bercsényi Miklósnak (Fülek, 1670. október 22.)

¹⁵⁶ MOL C 1302. tekeres № 16884., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Gömör vármegyei lakosok tanúvallomása (1680. augusztus 12.)

¹⁵⁷ MOL C 1296. tekeres № 15782., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Feljegyzés bünt elkövető katonák neveivel (keltezetlen)

¹⁵⁸ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Széchényi György kalocsai érsek javaiban kárt tevő füleki katonák névsora (keltezetlen)

¹⁵⁹ MOL C 1123. tekeres № 7036., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1680. március 24.)

Kohárynak.¹⁶⁰ Azonban olyan példa is akadt, hogy Koháry érdemeire, és a rá való tekintettel, nagyrabecsülésből nem indított Bezzegh — aki akkoriban töltötte be Zólyom vármegye helyettes alispáni tisztségét — eljárást Oláh János és 35 társa ellen.¹⁶¹

A végvári katonáknak a termelő lakosságtól való távoltartását nagyon sok birtokos úgy próbálta megoldani, hogy protekcionálist, azaz oltalomlevelet kért Koháry Istvántól. Példa erre az az irat, melyet három szerb falu lakosságának számára adott ki Koháry: „...*Én, Koháry István, a fölséges Római Császár, magyar- és csehországi Király Urunk Őfelsége füleki végházának főkapitánya, adom emlékezetül minden magyar vitézlő rendnek. Mivel ez levelem mutató madarasi, sárai, rozlaticsi hódult rác jobbágyok, méltóságos kalocsai érsek Uram Őnagysága hódult rác jobbágyai már egynehány ízben megkárosítottván a katonák által, nem viselvén előttiük azt, hogy igazán adózó, hódult rác jobbágyok, melyről magam is bizonyosságot tehetek, látván adójuknak Nagygyőrre való beszolgáltatásokról quietantiájukat. Hogy azért, mint eddig, ezután meg ne károsíttassanak, vettem oltalmam alá őket, hogy annyival inkább megmaradhassanak. Intek minden magyar vitézlő rendeket, senki ennek utána ezen megnevezett három falubéli, hódult rác jobbágyokat, magokat ne merészeljék megháborgatni, se marhájukban károsítani. Akik különben cselekszenek, s megtudhatom, abban bizonyosak legyenek, a büntetést el nem fogják kerülni, Istent élünk. Datum in Præsidio Fülekiensi, die 7 Novembris Anno 1675. Aláírás: Koháry István.*”¹⁶²

A kalocsai érsek más alkalomkor is Koháry Istvánhoz fordult alföldi birtokainak védelme érdekében¹⁶³, a Kalocsa környéki falvak védelmét egy másik levelében külön kiemelte, melyek „...*éppen elnyomorodnak és elpusztulnak, ha Kegyelmed gondjukat nem viseli...*”¹⁶⁴ A falvak maguk is a főkapitányhoz fordulhattak a fosztogatás elleni védelmükért, a mártélyi jobbágyok például minden évben két ártányt ígértek neki kellő

¹⁶⁰ MOL C 1290. tekeres № 14706., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Divény, 1676. december 28.) Az ügygel 1677. január 11-én a Magyar Kamara is foglalkozott (MOL C 1293. tekeres № 15278., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)), ezen kívül pedig a jóvátétel ügyében ismét írt Bezzegh, vizsgálati nap kitűzését kérte Kohárytól, amire a zentaiak is feljöhetnek. — MOL C 1123. tekeres № 7029., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1677. június 12.)

¹⁶¹ MOL C 1123. tekeres № 7028., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Hajnik, 1678. március 15.)

¹⁶² MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai), Koháry István oltalomlevele három alföldi falu számára (Fülek, 1675. november 7.)

¹⁶³ MOL C 1135. tekeres № 586., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Széchényi György kalocsai érsek levele Koháry Istvánnak (ismeretlen helyről, 1677. június 19.)

¹⁶⁴ MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Széchényi György kalocsai érsek levele Koháry Istvánnak (Győr, 1680. szeptember 8.)

gondoskodásáért.¹⁶⁵ Korbély-Farkas Péter falubíró az egész lakosság nevében szintén egy alföldi falu védelmére kérte Koháryt, és különösen Rácz Illésre panaszkodott, aki „...ezidén is sok károkat tött, kiváltképpen tőle nem maradhatunk...”¹⁶⁶

Koháry attól sem zárkózott el, hogy füleki katonákat bocsásson a birtokosok rendelkezésére, hogy falvaikat védelmezhessek. Egy ízben páran közülük Bercsényi Miklós jószágait őrizték, de a kialkudott 300 talléros díj helyett — a nehézségekre hivatkozva — 500-at kértek. Bár ez nem igazán nyerte el Bercsényi tetszését, szolgálatukkal való elégedettségét avval fejezte ki, hogy teljesítette a katonák utólagosan felvetett kérését.¹⁶⁷

Koháry István igyekezett eleget tenni a birtokosok és a falusi lakosság oltalomkérésének, hiszen maga is többször szembesült saját tulajdonának vagy embereinek kárával. Például egyik korponai jobbágya, Devicsei Szladovnyik egy Visnyovszkiné nevű asszony pincéjében tartotta összes ingóságát egy nagyméretű ládában, és belerejtette 60 tallérját is. A pincébe egyszer behatolt a helyőrség néhány horvát katonája, és a ládát mindenestől elvitték. A horvátok parancsnoka, Malenič ugyan megbüntette a vétkeket, de minden értéket nem tudott velük visszaadni. Kohárynak kellett közbelépnie, hogy a jobbágy teljes egészében visszakapja a tulajdonát.¹⁶⁸ A főkapitány kelebiai jobbágyaitól egy rab árát követelte Rácz Illés, és tízszeres sarccal fenyegette meg őket, ha nem fizetnek időre. Az alattvalók azt kérték földesuruktól, hogy fenyítse meg a Füleken szolgáló katonát.¹⁶⁹ Emberrablás is előfordult Koháry birtokain, éppúgy, mint máshol. 1680 karácsonya után pár nappal ónodi végvári katonák törtek be Gyöngyöstarjánba, és Varga János nevű jobbágy házát kezdték fosztogatni. A falu népe odagyűlt, és az egyik lakos, Diák András köznemes, szólni mert a megvert és kifosztott ember érdekében, mire a katonák fellökték, sarkantyús

¹⁶⁵ MOL C 1293. tekercs № 15243., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Mártélyi lakosság levele Koháry Istvánnak (Mártély, keltezetlen év, június 7.)

¹⁶⁶ MOL C 1087. tekercs № 6494., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Korbély-Farkas Péter levele Koháry Istvánnak (kiolvashatatlan nevű falu a kalocsai érsek birtokából, 1675. december 6.)

¹⁶⁷ MOL C 1118. tekercs № 6539., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1671. április 10.)

¹⁶⁸ MOL C 771. tekercs № 1400., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele ismeretlen személynek (Füle, 1677. május 2.)

¹⁶⁹ MOL C 1299. tekercs № 16474., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kelebiai jobbágyok levele Koháry Istvánnak (Kelebia, dátum jelöletlen)

csizmáikkal megrugdosták, majd lóra rakták, és a település kifosztása után magukkal vitték egy másik falubelijével együtt.¹⁷⁰

Ha más végvárhoz tartozó katonák támadtak rá Koháry jobbágyaira, azok ellen semmit nem tehetett, viszont rögtön jelentette Esterházy Pálnak az esetet. Így volt akkor is, mikor korponai és lévai végbeliek támadtak rá a főkapitány kecskeméti alattvalóira, és a feljelentés után Esterházy rögtön levelet intézett Csáky Pálhoz és Szántó Jánoshoz a vétkes katonák előkerítésének ügyében.¹⁷¹

Az oltalomlevél elvileg nagyon alkalmas eszköznek bizonyult, ám mégis kevés haszna volt, hiszen a katonai fegyelmet csakis a főkapitány közelében lehetett eredményesen és hatásosan alkalmazni. Amint a katonák távol kerültek Fülektől, egyszerűen semmibe vették az írást és a pecsétet, mint ahogy két füleki katona is így cselekedett, mikor Rimaránhóról több szekér terményt követeltek. A lakosok ugyan megmutatták Koháry személyesen megírt oltalomlevelét, de a végváriak csak legyintettek rá.¹⁷² A protekcionális nem megfelelő kézben a személyes vagyonszerzésre is szolgálhatott. Amikor Széchényi György kalocsai érsek négy alföldi falvát ellenőrizte, akkor derült ki, hogy Bélteky Pál gyakorlatilag elfoglalta azokat, az adójukat pedig „*magának vette*”. Pátenslevelet kaptak ugyan az alkaptánytól, de abban az áll, hogy a lakosok önszántukból fogadták el a földesuraságát, és hajlandók az adófizetésre.¹⁷³

Ha a protectionális nem volt pontosan kitöltött, a fülekiek nem vették figyelembe. Oroszlány István seregbíró írta egyszer Kohárynak, hogy Paris Spankau felső-magyarországi főkapitány Kecskemétnek, Nagykőrösnek és más alföldi városoknak oltalomlevelet adott ki, és azzal fenyegetőzött, hogy ha a végváriak nem veszik figyelembe, császári katonaságot küld ellenük, Kassára viteti, és ott bünteti meg őket személyesen. Oroszlány látott egy ilyen oltalomlevelet, és az irat nem volt helyesen kitöltve, sőt nem is kellene figyelembe venni,

¹⁷⁰ HML IV-1/b, 6. doboz, 1681:4. irat, Gyöngyöstarjáni lakosság panaszlevele Heves és Külső-Szolnok vármegye magisztrátusának (keltezetlen, de a lapszéli jegyzet alapján a megyei közgyűlésen 1681. január 8-án olvasták fel)

¹⁷¹ MOL C 1287. tekercs № 14249., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1678. május 18.)

¹⁷² MOL C 1296. tekercs № 15865., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Palágyi István levele Koháry Istvánnak (Rimaránhó, 1679. augusztus 29.).

¹⁷³ MOL C 1087. tekercs № 6471., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Széchényi György kalocsai érsek levele Koháry Istvánnak (keltezetlen, de tartalma alapján az 1676. év második felében írhatta a főpap)

mert „...*nincs Őnagyságának ide semmi directiója...*”, azaz a füleki helyőrség katonáira nem terjed ki a fegyelmezési jogköre.¹⁷⁴

A földesurak részéről megoldás lehetett az is, hogy előre értesítették birtokaik lakosságát, hogy Koháry István katonái kaptak megbízást az adó beszedésére. Szelepcsényi György érsek is levelet írt jobbágyainak, hogy fizessék ki a neki járó adót a főkapitánynak.¹⁷⁵ Ugyanis Koháryt gyakran felkérték a birtokosok, hogy az adót szedesse be katonáival, vagy nézzen utána behajtásuknak. Pálffy Ferdinánd egri püspök kérte meg egy alkalommal hasonlóra.¹⁷⁶ Korompaki Holló Zsigmond 1680 folyamán többször is felkérte, hogy alföldi birtokairól az adót hajtassa be: márciusban például a kuruc–császári fegyverszünet beálltával biztonságossá váló utakat figyelembe véve, kérte meg a füleki főkapitányt, hogy küldesse fel a jobbágyokkal Dunapataj, Kiskunhalas és Bölcske adóját.¹⁷⁷ Mivel a hadiállapot beálltával sem érkezett meg az adó, a nemes ismét Kohárynak írt a jobbágyok megsürgetése ügyében.¹⁷⁸ Az alföldi falvaktól Holló Zsigmondhoz még október közepére sem érkezett meg a járandóság, ezért arra a szívésségre kérte a főkapitányt, hogy az említett birtokokra küldjön katonai executiót, és azokkal hozassák fel neki a régóta óhajtott adót. Hogy kérését jobban nyomatékossítsa, kilátásba helyezte közbenjárását és a bürokratikus folyamat meggyorsítását egy bizonyos, Koháry számára fontos ügyben, amit az uralkodó elé kellett terjeszteni.¹⁷⁹ Pár nappal később Holló újból megismételte a kérését.¹⁸⁰

Ám minden olyan akció, mely a nemesek kívánságát szolgálta, alkalmat teremthetett a katonák hatalmaskodására, és ezért nem nézték jó szemmel sem az érintett régiók magisztrátusai, sem a főbb katonai hivatalok. Borsod vármegye például azért protestált, mert egy Béki nevű nemes birtokának őrzésére kirendelt füleki katonák a szomszéd falu lakóinak

¹⁷⁴ MOL C 1294. tekerics № 15388., ((ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1672. július 8.)

¹⁷⁵ MOL C 1135. tekerics № 582., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Szelepcsényi György levele alföldi falvak lakosságának (Pozsony, 1678. január 22.)

¹⁷⁶ MOL C 775. tekerics № 1963., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Pálffy Ferdinánd egri püspök levele Koháry Istvánnak (Szuha, 1675. augusztus)

¹⁷⁷ MOL C 1296. tekerics № 15806., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Korompaki Holló Zsigmond levele Koháry Istvánnak (Szilice, 1680. március 16.)

¹⁷⁸ MOL C 1276. tekerics № 12569., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Korompaki Holló Zsigmond levele Koháry Istvánnak (Dacsólám melletti katonai tábor, 1680. augusztus 9.)

¹⁷⁹ Uo. № 12572., Korompaki Holló Zsigmond levele Koháry Istvánnak (Pelsőc melletti katonai tábor, 1680. október 24.)

¹⁸⁰ Uo. № 12573., Korompaki Holló Zsigmond levele Koháry Istvánnak (Jolsva, 1680. november 3.)

véletlenül a nemes földjére átballagott ökreit befogták, és Béki csordájához csatolták.¹⁸¹ Az uralkodó és a Haditanács kifejezetten tiltotta a nemesség kérésének teljesítését¹⁸², és egy alkalommal Esterházy Pál is erre hívta fel Koháry figyelmét, miután a Magyar Kamara arról panaszkodott a tábornoknál, hogy a füleki katonák „...*akármely nemesember kérésére háborgatják...*” a kunsági szabad lakosokat.¹⁸³

Koháry Istvánnak azonban mégis csak érdeke fűződött ahhoz, hogy a füleki végváriaknak megengedje (főleg az Alföld déli részén) portyázás közben az elmaradt adók erőszakos behajtását. És nemcsak az, hogy kisebb uraktól juttatást kapott segítsége fejében. Hanem azért is, mert Széchenyi György kalocsai érsekkel és Vatay Pállal együtt, Koháry István szintén birtokos volt azon a területen, és együtt körülbelül 80–100 falut adóztattak rendszeresen. Bár hozzá kell tenni, hogy ezek a rác falvak Kohárynak nem a családi birtokaihoz tartoztak. A helységek egy részéből a kalocsai érsekkel való egyezség értelmében szedette be a járandóságokat, míg az említett települések másik része (31 falu) a kondominiális helyzet miatt, mint főkapitánynak került a birtokába. A füleki főkapitányok ugyanis ezekről a szerb lakosságú településekről már évtizedek óta behajtották az adót, amire az is utal, hogy az 1652-es füleki urbáriumban is feltüntették őket.¹⁸⁴ Nem zárható ki, hogy Koháry István kihasználta a főkapitányi hatalmában rejlő lehetőségeket a családi birtokok esetében is, mert különben az édesanyja, Balassa Judit, nem kérte volna tőle olyat, hogy a szecessényi uradalmuk engedetlen jobbágyaitól a végváriakkal szedessék be az adót.¹⁸⁵

Az eltulajdonított javakat szinte minden esetben vissza kellett adni az eredeti tulajdonosoknak, azonban különböző okok miatt erre ritkán került sor. Egyszer Koháry levélben sürgette meg a vár védelmével ideiglenesen megbízott Oláh János főhadnagyot, hogy a szegénységtől elvett marhákat minél előbb juttassák vissza, mire Oláh azt felelte, hogy erre nincsen lehetőség, mivel már nem tudják megállapítani, melyiknek ki volt a tulajdonosa, másodrésről pedig nem is szívesen adják vissza a vitézek az állatokat, mivel

¹⁸¹ MOL C 1299. tekerics № 16483., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Borsod vármegyei közgyűlés levele Koháry Istvánnak (Sajószentpéter, 1673. szeptember 2.)

¹⁸² MOL C 999. tekerics № 4084., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), I. Lipót és az Udvari Haditanács utasítása Koháry Istvánnak (Laxenburg, 1669. június 1.). A szöveg szerint Kohárynak tartózkodnia kell attól, hogy a nemességnek külön segítséget nyújtson: „...*et ab extradanda cuiuspiam assistentia militari abstinere...*”

¹⁸³ MOL C 1286. tekerics № 14203., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1669. július 25.)

¹⁸⁴ SZAKÁLY, 1981, 270–271.

¹⁸⁵ MOL C 1294. tekerics № 15492., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassa Judit levele Koháry Istvánnak (Szitnya, 1680. február 25.)

attól nehezen válnának meg, mert maguk szerezték, és jogos illetménynek tartják azokat.¹⁸⁶ Bélteky Pál sem adatta vissza teljes egészében a katonák által Pap Lászlótól ellopott marhákat: a 270-ből csak 36-ot vallott be.¹⁸⁷ Ha pedig az elvitt állatok értékének megfelelő pénz kifizetésére kötelezték a katonákat, akkor alkuszerűen igyekeztek az árat csökkenteni. Például a ludasi jobbágyok a tőlük elvitt lovak értékét 300 tallérra becsülték, de a füleki katonák csupán 60–90 tallér közötti árat akartak adni.¹⁸⁸

¹⁸⁶ MOL C 1276. tekercs № 12658., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oláh János főhadnagy levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1678. szeptember 27.)

¹⁸⁷ MOL C 999. tekercs № 4086., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Az Udvari Haditanács utasítása Koháry Istvánnak (Bécsújhely, 1668. április 11.)

¹⁸⁸ MOL C 775. tekercs № 1967., Constantini Lukács szegedi ferences rendfőnök levele Koháry Istvánnak (Szeged, 1677. február 13.)

IV.3. A katonai és polgári igazságszolgáltatás összefonódása Füleken Koháry István főkapitányságának korában (1667–1682)

A Mohács utáni időkben a végvári katonaság száma jelentősen megnőtt, és külön társadalmi csoportot alkotott, mely életvitelében és mentalitásában teljesen eltért a civil lakosság által megszokott normáktól. Hamar kiderült, hogy ezt az újonnan létrejövő réteget nem lehet a polgári törvénykönyvek cikkelyei alapján, polgári bírák által büntetni, főleg azután, hogy a vitézek erőteljesen követelték státuszuk elismerését, amelyet az önálló bírászkodás jogának megszerzésével is meg kívántak pecsételni. Ezt — a német katonai törvénykezési alapelveknek, valamint a jog- és ítélkezési gyakorlatnak átplántálásával, és magyar viszonyokra alkalmaztatásával — a 16. század végére sikerült is nekik elérni.¹

Ahol a végvárakban vagy környékükön nem tartózkodott számottevő nemesség vagy polgárság, ott könnyű dolga volt a katonai vezetésnek, mert nem kellett számolnia azzal, hogy a magisztrátusok privilegizált helyzetükhöz makacsul ragaszkodva, megvétőzzák és akadályozzák a véghely működését. Nagyszerű példa erre Győr, ahol a főkapitány a vár belső rendjének védelméről önmaga rendelkezett, és minden civil fórumot mellőzött, sőt az 1680-as évekre a házak adásvételének ügyintézését is magához ragadta a korábban ezt a jogot magának fenntartó káptalantól.²

Füleken azonban nagyszámú nemesség élt, mivel három vármegye magisztrátusa tartózkodott benne állandóan: Nógrádé, Heves és Külső-Szolnoké, valamint Pest–Pilis–Solté.³ A nemesek előjogaikat hangoztatva, mindig igyekeztek maguknak kisajátítani a katonaság feletti törvénykezés jogát, és mivel a szinte állandó ellátatlanság miatt a végváriak gyakran a vármegyék területén fekvő falvak és mezővárosok lakosságától szereztek meg élelmüket és ruházatukat, állandó egyenetlenség uralkodott mindkét, saját privilégiumához görcsösen ragaszkodó réteg között. A katonák feletti ítélkezési jog miatt állandó vita zajlott:

¹ PÁLFFY, 1995, 176–178.

² GECSÉNYI, 1984, 682.

³ SZAKÁLY, 1991, 139.

a nemesség meg akarta szerezni, Koháry pedig meg akarta tartani, ahogyan az a „Koháry István füleki főkapitány és a nemesség nézeteltérései” című fejezetben is látható.

IV.3.A. A vármegyék ítélkezési gyakorlata a füleki katonák felett

A nemesség, amikor csak tehetette, bíróság elé állította a vétkes katonákat, mint közönséges bűnözőket, amire jogalapot az 1659. évi 15. és 16. törvénycikkek szolgáltattak. Az 15. törvénycikk arról rendelkezett, hogy a vármegyék területén tetten ért végváriakat a főkapitány köteles megbüntetni, ám ha ezt elmulasztaná, vagy hátráltatná az ítélet kimondását, akkor 500 forint büntetéspénzt köteles adni, amit a vármegye kasszájába kell befizetni. A 16. törvénycikk pedig egyenesen a vármegyék hatókörébe utalta a bűnös végváriak megbüntetését. Akár katonák fogták el a bűnösöket, akár a jobbágyok, mindenképpen az alispánnak kellett átadniuk, és azután csakis a polgári bíróság ítélőszéke elé kerülhettek.⁴

Az eljárás első lépése az volt, hogy az alispán a tanúvallomások felvételére utasította a szolgabírákat. Gömör vármegye füleki és ajnácskői katonák visszaéléseinek vizsgálata céljából küldte ki szolgabíráit 1673 tavaszán⁵, Zólyom vármegyében pedig szintén a fülekiek dúlásai miatt szállt ki a vármegye déli járásába Zsolnay Ádám szolgabíró.⁶

Ha a vétkes(ek) a vármegye kezébe kerültek, a magisztrátus azonnal meg is indította a tárgyalást. A legsúlyosabb bűnöket elkövetőket valóban halálra ítélték. Horváth János és Pallagi Pál füleki katonák Alattyánban és a környékén levő falvakban „...*félre tévén az Fölséges Istennek parancsolattját, és Országunk Törvényeiben letett büntetéseket, együtt is, másutt is tolvajkodni, embert sarcoltatni, asszonyembereken erőszakot tenni, és űzni, vonni semmit sem félemlettek...*”. A vádlottak nem ismerték el a bűnösségüket, azt mondták, minden tettük csupán önvédelemből fakadt, szándékosan nem követtek el semmit, ellenkezőleg: őket támadták meg a falusiak. A Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátus azonban a tanúvallomások alapján kimondta rájuk az ítéletet: Pallagit és Horváthot felakasztásra ítélte a bíróság, hogy „...*mások példájára, és efféle istentelen*

⁴ Corpus Juris Hungarici (1657–1740), 1900, 146–149.

⁵ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 8., fol. 105., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Csetnek, 1673. április 11.)

⁶ MOL 43277. tekercs, Žz-kp., čast. 3., Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667–1678), 452., (Zólyom, 1671. december 3.)

cselekedeteknek nyakaszakadására...” szolgáljon büntetésük.⁷ Gömör vármegyében Tóth „Huncfut” Márton, visszaeső bűnözőként, „*latorságit újítván*”, falvakat fosztogatott, nemesembert halálosan megfenyegetett, legutóbb pedig több katonatársával rajtaütött a vármegye alispánjának egyik birtokán, ahol fogságba is esett. A magisztrátus Tóthot már egyszer felmentette, aki esküt is tett, hogy több bünt nem fog elkövetni a vármegye területén, ám mégis „... *ő meg nem emlékezett elébbeni sententiájának fején lételéről, hanem előbb-előbb ment gonoszságában. Már tovább abban nem lehet elő menni vele, kire nézve hóhér-keze által fel fog akasztatni...*”. A vele együtt elfogott Sziráki Ábrahámot szintén akasztásra ítélte a bíróság, az ő esetében elegendőnek bizonyult az is, hogy saját maga bevallotta bűneit.⁸

Hogy a vármegye végre is hajtotta-e az említett esetekben a katonákra kiszabott halálbüntetést, nem tudjuk. Valószínű azonban, hogy nem. Példaként lehet említeni erre Szántó Gergely perét a Pest–Pilis–Solt vármegyei bíróság előtt. Az említett katona váltságdíjához a vármegye 1673-ban 18 forinttal járult hozzá⁹, ám ő nem mutatkozott hálásnak, mert 1681 novemberében több társával együtt benyomult Aszód településre, ott káromolták a jobbágyságot, sarcoltattak, fosztogattak, házak felgyújtásával fenyegetöztek, és Szántó Gergely egy embert is megölt, Krizsán Györgyöt. A tanúvallomások alapján a vád igaznak bizonyult. A bíróság Szántó Gergelynek adott egy hónapot, hogy felkészüljön, és ismét jelenjen meg a bíróság előtt.¹⁰

Az egy hónapból mégis kettő lett, hiszen a per március közepén folytatódott csak (valószínűleg a katona akkorra gyógyult ki azokból a sebekből, amiket az aszódiak verése okozott). Szántó tehát valóban megjelent a vármegyei bíróság előtt, ám a vádakra azt felelte, hogy ártatlan. A katona a következő indokokkal védekezett: 1. Részegsége miatt nem volt tudatánál, tehát sem löni, de még lóra ülni sem volt képes, nemhogy emberre célozzon és gyújtogasson. 2. Amikor az aszódiak rájuk támadtak, és őt két ember agyba-főbe verte, és gyilkossággal vádolta, akkor más helybeliek odamentek hozzájuk, és megvizsgálták Szántó Gergely három lőfegyverét, megszaglászták a csöveit, és megállapították, hogy nem lőttek

⁷ HML IV-1/a, 6. kötet, 113–114., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1681. május 28.)

⁸ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 147., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Csetnek, 1679. október 6.)

⁹ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 125., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1673. május 31.)

¹⁰ MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 63–64., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1682. január 2.)

belőlük, sőt el is sütötték mindhármát, ami biztos jele volt annak, hogy a gyilkosság idején nem lőttek belőle, részegen meg maga nem tudta megtölteni. 3. Szántó azért is ártatlannak tartotta magát, mert miután a parasztok lőttek a három puskával, kiabálni kezdtek vele: „...*Tudjuk, ördögadta, már, hogy nem te lőtted meg az embert, hanem mondd meg, ki lőtte meg!...*”, tehát már akkor elismerték, hogy nem ő volt a tettes. 4. A tanúk szerint olyan végvári lőtt rá Krizsán Györgyre, aki két lovat vezetett. Szántónak az eset idején valóban két lova volt, de bevallása szerint egy másik katona gondjára volt bízva. Másként meg a portyázók között három olyan katonát is tudott, akinél szintén két hátasállat volt. 5. A vád tanúja azt állította, hogy Krizsán Györgyöt egy szilvásban lőtték le, holott a lakos holtteste az út mellett, annak a dögöltt lónak a közelében hevert, melyet közvetlen halála előtt lelőtt. 6. Szántó Gergely ártatlanságára utalt az is, hogy egy aszódi ember a háza felgyújtásával vádolta meg, az emberöléssel azonban nem. Márpedig ez a lakos a gyilkosság idején ömellelte tartózkodott, tehát látnia kellett volna azt. Szántó tagadta a gyújtogatás vádját is.

Szántó Gergely panaszt emelt az ellen, hogy ártatlanul halálra akarják ítélni. Elismerte ugyan, hogy ott volt Aszódon, bár nem tudta, mit csinált, és ha emiatt vétkesnek mondanák, akkor pontosan elég büntetés lenne az neki, hogy a falusiak több helyen eltörték a kezét, a lábát, három bordáját is beroppantották, vasvillával szurkálták a derekát, csákánnyal belevágtak a keze fejébe. Szántó szerint annyi szenvedést okoztak neki, „...*amellyel három meghalást is véghez vihetett volna...*”. Ezért kérte a bíróságtól, hogy megveretését és elmondott védőbeszédjét vegye figyelembe, és bocsássa őt szabadon.

A vád képviselője arra kérte a vármegyei bírakat, hogy a leírt tanúvallomásokat újra olvassák át, és tanácskozzanak róluk, mivel óriási ellentmondások merültek fel a szemtanúk és a vádlott elmondása között. Szántó erre azzal válaszolt, hogy ő akkor is ragaszkodik az általa elmondottakhoz, még ha a tanúvallomások között — akár a vád, akár a vádlott oldaláról — ellentmondások merülnének is fel. A bíróság úgy döntött, hogy az ítélet meghozatalához koronatanúkra van szükség, ezért utasította a szolgabíró, hogy az összes tanút idézze be a következő megyegyűlési napra.¹¹

Az adott napon megjelent a vármegye törvényes alispánja, Bélteky Pál is, aki a bíróság elnökeként előzőleg végigolvasta a Sípos János szolgabíró és Balogh Mihály jurassor által felvett összes tanúvallomást, majd végighallgatta a magisztrátus tagjaival a szóban

¹¹ Uo. 67–71., (Fülek, 1682. március 12.).

tanúzókat. Ezek alapján Szántó Gergelyt (bár ugyanúgy ártatlannak vallotta magát, mint azelőtt) vétkesnek találták a legcsúnyább káromkodások kimondásában, polgári lakosság ellen elkövetett pusztítás és sarcoltatás elkövetésében, házak felgyújtásával való fenyegetőzésben és Krizsán György aszódi lakos meggyilkolásában, és ezekért a Tripartitum törvényeinek értelmében halálra, lefejezésre ítélték.¹²

Az ítélet végrehajtása azonban még váratott magára, ezért Szántó elöljárója, Bellovics Sámuel, több más füleki tiszttel Carlo Strassoldo tábornokhoz fordult, hogy megpróbálják megmenteni. Az alkapitány kérte a tábornokot, hogy akadályozza meg Szántó ítéletvégrehajtását, és kérje az ítélet semmissé tételét Pest–Pilis–Solt vármegyétől. Ugyan ez a kegy túl nagy ahhoz, hogy megérdemelné, de Szántó ígéretet tett, hogy amíg él, hű szolgálója lesz az uralkodónak és érdekeinek, és a kérvényező füleki tisztek is hálájuk lerovását ígérték. A tábornokot arra kérték, hogy ne kessen a kegyelmi kérvényt benyújtani, mert a végrehajtás napja nagyon közeleg.¹³ Pest–Pilis–Solt vármegye is kegyelmet adott Szántó Gergelynek, mégpedig két ok miatt. Egyrészt Esterházy Pál, aki 1681-es nádori kinevezése után a vármegye főispánságát átvette Szelepcsényi Györgytől, utasítást adott a magisztrátusnak, hogy lehetőleg „*in suspensio*” hagyják Szántó halálos ítéletének végrehajtását. Másrészt a katonai részről beadott instanciához a ferences rendi szerzetesek is csatlakoztak. Mivel a megölt aszódi ember földesura sem követelte a halálát, és azt is figyelembe véve, hogy Szántó évtizedek óta hűen szolgálta mind az uralkodót, mind a végvárat, a vármegye felmentette.¹⁴

A közös együttélés és az egymásra utaltság sokszor kompromisszumra ösztönözte a nemességet. Bár a magisztrátusok általában ragaszkodtak a bűnöző katonák törvény szerinti szigorú megbüntetéséhez, olykor engedékenynek mutatkoztak, és enyhíthették a halálbüntetést. A főkapitányi és alkapitányi, esetenként seregbírói közbenjárás nagyon sokat jelentett¹⁵, hiszen mindig az ő kérésük kellett az ítélet könnyebbítésének elindításához. A magisztrátus a bűnelkövető katonák tettét és következményeit megvizsgálva, szabta meg a szabadon bocsátás feltételeit. Néha a vármegyei bírák megelégedtek pusztán azzal, hogy a

¹² Uo. 72., (Fülek, 1682. április 10.)

¹³ MOL G 12, XII.1.,4. doboz, fol. 289–290., A Thököly-szabadságharc levéltára — Levelek (1672–1691), Bellovics Sámuel levele Carlo Strassoldo tábornoknak (Fülek, 1682. április 13.)

¹⁴ MOL P 125, 4713. tekeres № 4728., (Esterházy Pál nádor iratai), Pest–Pilis–Solt vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1682. június 6.)

¹⁵ Ilyen volt az, amikor Bélteky Pál szólalt fel egy gyilkossággal vádolt katona ügyében, bebizonyítva azt, hogy nem szántsándékkal, hanem hirtelen elindulásból követte el tettét. — HML IV-1/a, 4. kötet, 181., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. november 16.)

végváriakkal szigorú esküt (fidejussio) tetettek, vagy hitlevelet (reversalis) írtak alá, hogy soha többet bűnt nem fognak elkövetni az adott vármegye területén. Heves és Külső-Szolnok vármegye bírái Bélteky Pál alkapitány erős közbenjárására megelégedtek pusztán ezzel Barta István és Bojtos János katonák esetében. Bellovics Sámuel kérésére pedig a gömői bírák Oláh Mártont és négy társát engedték szabadon a krasznahorkai tömlöcből. Másik alkalommal Koháry István járt közben Tárkányi Pál katona érdekében, akivel szintén csak az esküt tetette le Gömör vármegye előljárósága.¹⁶ (Az esküt minden esetben le kellett tenni a szabadon engedett katonának, bármilyen bűnt követett el!)

Ám a magisztrátus a legtöbbször ragaszkodott valamilyen büntetés kiszabásához. Heves és Külső-Szolnok vármegye például Mihály Jánost báránylopásért 50 botütésre¹⁷, Mészáros Márton katonát pedig marhalopás miatt („...*in flagranti tamen furto bovum comprehensus...*”) 200 botütésre ítélte, s csak annak végrehajtása után engedte el.¹⁸ A Pest–Pilis–Solt vármegyei magisztrátus Aszód 1681 novemberében történt megsarcoltatása miatt Dávid Istvánt a botbüntetés mellett a jobbágyoknak okozott kár megtérítésére is kötelezte, és azok nem teljesüléséig láncokban kellett maradnia.¹⁹

A szabadon bocsátás újabb feltételeit figyelhetjük meg a Buday Gergely és Princzy Pál feletti ítélezés esetében. Heves és Külső-Szolnok vármegye mindkét katona ügyét 1671. november 4-én tárgyalta. Buday Gergelynek hosszú bűnlajstroma volt, azon pedig a legsúlyosabbnak minősült az, hogy szeptember 19-én rátámadt Bazsó Gergely tiszatényői lakosra, belekergette a Tiszába, majd „...*puskáját háromszor csappantotta hozzája...*”. Bár nem találta el a katona a falusit, az mégis belefulladt volna, ha a többi lakos ki nem húzza a vízből. A vármegyei magisztrátus Budayt (aki teljesen ártatlannak mondta magát minden vádpontban) halálra ítélte. Viszont a bírák megkegyelmeztek neki azzal a feltétellel, ha azonnal lefizet 20 forintot, és erős esküt tesz arról, „...*hogy ennek utána semminemű*

¹⁶ Barta Istvánhoz: HML IV-1/a, 4. kötet, 238., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1673. június 21.); Bojtos Jánoshoz: Uo. 275., (Fülek, 1673. október 3.); Oláh Mártonhoz és társaihoz: MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 144., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Sajógömör, 1679. augusztus 19.); Tárkányi Pálhoz: Uo. fol. 255., (Rozsnyóbánya, 1681. március 22.)

¹⁷ HML IV-1/a, 5. kötet, 35., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1675. július 17.)

¹⁸ HML IV-1/a, 5. kötet, 331., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1678. április 20.)

¹⁹ MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 64., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1682. január 2.)

törvénytelen dolgokba nem egyvelíti magát...”. Ha azonban Buday erre mégsem volna hajlandó, akkor a tömlőben kell maradnia teljes vasban az újév kezdetéig.²⁰

Princzy Pál egy Bezzegh Mihály nevű embert karddal csonkított meg. Az alispán kiadta a parancsot a tanúk behívására és vallomástételének megkezdésére, ugyanakkor a megsebesített ember felrendelésére is utasítást adott, hogy rákérdezzen, mekkora kárpótlást igényel a vádlottól vagyis „*accordál-e*” vele?²¹ Princzy ügyében fél év múlva mondta ki a magisztrátus a végső döntést: bár a katona számos gonosztettet elkövetett, és elvileg megérdemelné a halált, mégis a szabadon engedéséről határoztak. A vármegye ugyanis elegendő büntetésnek találta azt, hogy Princzy az egész telet a hideg és piszkos börtönben töltötte. Viszont azt a feltételt szabták meg számára (a kötelező erős esküvés letételén túl), hogy azonnal meg kell fizetnie azt az összeget, amiben Bezzegh Mihállyal közösen megegyeznek.²²

A nemesi bírák pénzbüntetést is kiszabhattak, egyéb feltételekkel kombinálva. Jeney Tamásnak például szabadulása fejében 500 forintot kellett fizetnie Heves vármegye kasszájába, és önként elszegődnie füleki katonának.²³ Pest–Pilis–Solt vármegye fogságban tartott két füleki katonát, Szógyi Andrást és egy Kelemen nevű embert. Bélteky Pál azonban büntetésük elengedését kérte, amit a vármegye elfogadott a következő feltételekkel: Szógyit kezesség adása után kiengedik a börtönből, de itt kell laknia Füleken. Kelemen viszont, mivel „*...mivel több s nagyobb vétkekkel vádoltatott, és már azelőtt is sententiatuus volt ezen Végháznak hadiszékén...*”, csak egy év letöltése után nyerheti vissza szabadságát.²⁴

Ha a magisztrátus előtt a bűnelkövető katona őszintén megbánta bűneit, főleg ha fiatal volt, szintén enyhíthették a halálbüntetést. Jó példa erre az, amikor Gömör vármegye falvakat fosztogató és vármegyei tisztviselő házánál tetten ért füleki katonák fölött ítélezett. Itt Koháry István és Bellovics Sámuel kérésére a bírák a kisebb bűnöket elkövető Lévai Nagy Gergelyt, Horváth Mihályt, Pestaljai Bagi Mártont, a Mátra aljáról származó Pásti Andrást és a Dunántúlról származó Horváth Jánost elengedték, de előtte „*...életeknek megjámborításáról, és arról, hogy soha többé nemes emberek udvarházaira nem fognak*

²⁰ HML IV-1/a, 4. kötet, 89–90., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. november 4.)

²¹ Uo. 91., (Fülek, 1671. november 4.)

²² Uo. 118., (Fülek, 1672. április 6.)

²³ Uo. 173., (Fülek, 1672. szeptember 7.)

²⁴ MOL, 3375. tekeres, 4. kötet, 30–31., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. január 14.)

*szállani, ezen sententiának fejeken való maradásának büntetése alatt, erős reversalis levelet tartoznak adni magokról. Úgy, hogy ha többé legkisebb latorságban taláztatna akármelyike is, ezen sententia erejével minden Törvény nélkül fejek vétetik hóhér keze által...*²⁵ Heves és Külső-Szolnok vármegye egy Alattánban elkövetett bűntette miatt két másik társával együtt halálra ítélte Kis Pétert, ám Bellovics Sámuel kérésére, valamint arra való tekintettel, hogy „...mindazonáltal ifjúságához képest reménység lévén élete megjobbítása felől...”, csak 100 pálcára ítélte, és fogadalmat kellett tennie, hogy bünt többet nem követ el.²⁶

Ismerünk olyan esetet is, mikor a büntetést betegség miatt engedte el a vármegye. Kaponya Mihály somoskői hajdút 200 botütésre ítélték, de ő felmentést kért a bíróságtól, mert állítólag gutaütést kapott a börtönben. A döntés értelmében felmentették a büntetés alól, hisz betegsége már maga felér azzal. Így hát, ha esküt tesz, hogy nem vétkezik, szabadon távozhat. Ám ha kiderül, hogy csak hazudta a gutaütést, végre kell hajtani rajta az eredeti büntetést.²⁷

Nemesi származású katonák is vármegyei bíróság elé kerülhettek, még ha Koháry nem szándékozta volna megbüntetni is őket. Szabó Márton esetében történt hasonló. A katona karddal támadt rá polgári személyre, ami miatt Nógrád vármegye letartóztatta, és a főkapitánynak való átadásáról döntött. Ám amennyiben Koháry és Bélteky nem mondana rá ítéletet, a magisztrátus bejelentette igényét, hogy Szabó Mártont szolgáltatassák vissza, hogy a büntetést el ne kerülhesse.²⁸

A kiváltsággal rendelkező területek lakosait szintén sok sérelem érte a végváriak részéről. Esterházy Pál egyik rendelete szerint a füleki, korponai, lévai és nyitrai kapitányokat inteni kell, hogy a Jászságban és a két Kunságban élő királyi szabadokat zaklató katonáikat keményen és szigorúan fékezzék meg, és büntessék. Ha pedig a végvári katonáknak van sérelmük az említett területek lakosai miatt, panaszukat a jász-kun főkapitány, Andrassy Miklós elé terjesszék be, és a per vagy tárgyalás az ő bírói székén

²⁵ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 147., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Csetnek, 1679. október 6.)

²⁶ HML IV-1/a, 6. kötet, 114., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1681. május 28.)

²⁷ HML IV-1/a, 5. kötet, 407., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1679. augusztus 23.)

²⁸ NML IV-1/a, 3. kötet, 60., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. január 12.)

történjen.²⁹ Nem volt ritka, hogy a tettenért vagy rablással vádolt végváriakat Andrassy Miklósnak kellett átadni ítélkezésre. A Magyar Kamara is arra kötelezte Koháryt, hogy a Jászapátit kifosztó füleki katonákat a jász—kun főkapitányhoz vitesse.³⁰ Andrassy Miklós maga is nyíltan utalt (akár statáriális) bírói hatalmára Koháry István előtt, mikor Dobos Mihály és más füleki katonák már többször ütöttek rajta a királyi szabadokon 1673 nyarán, kurucossággal vádolva őket: „...*Minthogy immár teljességgel eluntam a sok írást és búsítást a főkapitányoknál, én megjelentettem az egész Jászságban és Kunságban, hogyha azután akármely végbelit ilyen actuson érnek, menten támadjanak fel ellenek, s ha melyikét megkaphatják, hozzák ide, ki ha történik, én, Isten engem úgy segítjen, minden Törvény nélkül felakasztatom. Dobos Mihóknak pedig már egyszer halálos sententia vala fején a Jászság között való tolvajkodása miatt, s ha...kézre keríthetem, készen van itten az ő törvénye...*”³¹

A Bányavidéki Főkapitányság vezetőjének viszont megvolt a lehetősége arra, hogy egyezkedhessen a vármegyékkel a katonák büntetésének ügyében. Louis de Souches tábornok egy alkalommal közölte Koháry Istvánnal, hogy több, a magisztrátusok által tettenért és letartóztatott katona büntetését szeretné enyhíteni. Ezért felhatalmazta a főkapitányt, hogy üljön asztalhoz, és folytasson tárgyalásokat a vármegyékkel, hogy a letartóztatott végváriakat adják át neki. Az alispánokkal közölje, hogy nem kell elsietni az ítélet kimondását egyikük esetében sem, mert arra elegendő idő áll a rendelkezésre, és kegyelem is bőven jár a foglyoknak. Miután a vármegyék átadták a bűnösöket, Koháry István azonnal kísértesse őket végvári katonákkal Nyitrára, mint foglyokat. Ám de Souches parancsa szerint, a főkapitánynak fokozott figyelmet kellett fordítania arra, hogy a végváriak ne éljenek vissza hivatalos menetlevelükkel, és se a törököket ne irritálják, se pedig a polgári lakosságot ne zaklassák útjuk folyamán. Aki a kísérők közül bármilyen visszaélést elkövet, úgy kell megbüntetni, mint közönséges latrot.³²

²⁹ MOL P 125, 4737. tekerics № 9945., (Esterházy Pál nádor iratai), Esterházy Pál rendelettervezete a Bányavidéki Főkapitányság várainak parancsnokaihoz a jász és kun lakosságot illető perrendtartást illetően (1670-es évek)

³⁰ MOL C 999. tekerics № 4103., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Magyar Kamara levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1668. június 8.)

³¹ MOL C 1276. tekerics № 12626., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Andrassy Miklós levele Koháry Istvánnak (Krasznahorka, 1673. augusztus 30.)

³² MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Louis de Souches tábornok levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1667. december 7.)

III.4.A.1. A nemesség indítványai a katonai törvénykezés lefolytatására

A nemesség, mint láttuk, általában ítélkezett az elfogott katonák felett. Ha azonban nem voltak a magisztrátus kezében, akkor a lakosságtól felvett tanúvallomások alapján, vagy súlyosabb esetben a megyegyűlés testületileg indítványozta Koháry Istvánnak vagy az alkapitánynak a vétkesek megbüntetését. Ilyen alkalom volt 1668. április 18-án, mikor Heves és Külső-Szolnok vármegye feljelentést tett Szűcs Gergely gyalogos tiszt és beosztottjai ellen, akik egy hónappal korábban Pásztó városát feldúlták, majd Tar helység mellett rátámadtak a parasztvármegye embereire. Hanvay Ferenc alispán kérte Koháry Istvánt, hogy katonai törvénykezést folytasson le, büntesse meg a vétkesek, és intézkedjen a jobbágyok kárpótlásáról. A főkapitány távollétében, Bélteky maga rendelkezett, és május 5-re tűzte ki a seregszéki tárgyalást.³³ Egy másik eset Pest–Pilis–Solt vármegyéhez kötődik. Mikor a magisztrátus elítélte Szécsy Mártont, és kimondták az ítéletet 1671. szeptember 16-án, Erdélyi Máté füleki katona káromkodni kezdett a vármegyei tisztekre, hazugoknak nevezte őket is, meg az ország törvényeit is, és amikor az alispán fia csendre intette, akkor megöléssel fenyegette. Ezért a vármegye ifjabbik Vatay Pál szolgabíró és Subics Pál esküdtet követségbe küldte Bélteky Pálhoz, hogy Erdélyi Mátét fogattassa meg, ítélje halálra, és számoljon be erről az alispánnak, Battik Péternek.³⁴

Az ősi privilégiumok megsértését jelentette a nemesség számára az, ha Koháry István vagy végvári vitézek kivették az elfogott katonákat a vármegye kezéből. Az egyik ilyen esetben, Heves és Külső-Szolnok vármegye 1668 végén öt végvárit fogott el, akiket báránylopással vádoltak. Ezekből a jobbágyok egyet megöltek, négyet bezártak, de a főkapitány szabad lábra helyezte őket. Ezért Hanvay Ferenc alispán utasítására Gyöngyösi István szolgabíró és Kajdi János jurassor beperelte Koháry Istvánt bűnöző katonák szándékos szabadon bocsátásáért, és minden egyes végvári után 500-500 forint büntetéspénz megfizetésére kötelezte, amit ha a tárgyalási napig (1669. március 7.) nem fizet ki, akkor a

³³ HML IV-1/b, 2. doboz, 1668:4, Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési iratai, Heves és Külső-Szolnok vármegye feljelentése Szűcs Márton és társai ellen (Fülek, 1668. április 18.)

³⁴ MOL, 3375. tekeres, 4. kötet, 49–50., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. szeptember 30.)

birtokaiból fogják törvényes úton lefoglalni.³⁵ Mikor pedig egy másik alkalommal a vétkes és tetten ért katonákat Koháry István utasítására Bélteky Pál ugyancsak szabadon engedte, a vármegye ismét eljárással fenyegetőzött.³⁶ Aztán, mikor a magisztrátus látta, hogy ez is kevés a jogorvoslathoz, egyenesen Esterházy Pálnak írtak levelet, melyben olyan parancsolat kiadását kérték, aminek alapján Kohárynak kötelessége lesz visszaadni a vétkes végváriakat a vármegyének.³⁷

Pest–Pilis–Solt vármegyében Juhász György végvári katona megszőktetésének esete okozott felháborodást. Ezt a füleki iratos harcost a vármegye már letartóztatta, de sikerült megszöknie. A parasztvármegye emberei újból elfogták (Zagyva-)Rékas mellett. Már éppen vissza akarták volna szállítani Fülekre, mikor Juhász katonacimborái, Kurczis Mihály, Gódor István, Üllyei István, Zavadi István 70 más, füleki, lévai, korponai és divényi emberrel, rajtaütöttek a falun, és erőszakkal kiszabadították a foglyot. A vármegye értesítette az említett várak főkapitányait³⁸, illetve Esterházy Pál elé is felterjesztették az ügyet.³⁹ Mindegyiktől az erőszakos akcióban résztvevő katonák elleni eljárást sürgették.

Egy rendhagyó esetben Bélteky Pál arra utasított bizonyos füleki katonákat, hogy Szálassy János nevű társukat — akit bűnei miatt korábban elkaptak és fogva tartottak — adják át a kecskemétieknek, hogy Pest–Pilis–Solt vármegye intézkedjék megbüntetéséről. Az alispán értesítette az alkapitányt, hogy a foglyot átvette.⁴⁰

³⁵ MOL C 998. tekercs № 3825., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátus idézőlevele Koháry Istvánnak (Fülek, 1669. január 14.)

³⁶ HML IV-1/a, 3. kötet, 88–89., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. október 14.)

³⁷ Uo. 93., (Fülek, 1670. január 3.) — Az Esterházy Pálnak írt levél a következő helyen található: MOL P 125, 4712. tekercs № 4524., (Esterházy Pál nádor iratai), a Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátus levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1670. január 3.)

³⁸ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 25–26., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1670. május 30.)

³⁹ MOL P 125, 4713. tekercs № 4719., (Esterházy Pál nádor iratai), a Pest–Pilis–Solt vármegyei magisztrátus levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1670. május 30.)

⁴⁰ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 2., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. október 17.)

IV.3.B. A katonai előljáráóság által a civil lakosság ellen kezdeményezett perek

Ha a polgári lakosság által ért bármilyen sérelem végvári katonát vagy hozzátartozóját, Koháry István és alkapitánya azonnal pert indított a vármegyénél. Az alispánnak ilyenkor is kötelessége volt tanúvallomást felvetetni és lefolytatni a pert.

Bélteky Pál például azért jelentette fel Nógrád vármegyénél Bertóthy Istvánt és szolgáját, mert egy végvári katonát megtámadtak és megverték. Az történt ugyanis, hogy 1671. január 25-én, Szent Pál megtérésének ünnepén, az említett nemesember a szolgájával becsalogatta a házába az utcán sétálgató Demeter „Szijjártó” András végvári katonát, majd csákányának nyelével alaposan megverte a védekezni alig tudó katonát. Bélteky Pál szerint ezzel a tettel a nemesember megsértette nemcsak Demetert, de a végvár katonai magisztrátusát is, és elégtételt, valamint 40 forint fájdalomdíjat követelt. Némethy Pál alispán a vármegyei szokásjog és a hatályos törvények értelmében, eljárást indított az ügyben, és április 16-ra írta ki a tárgyalást.⁴¹

Adósság meg nem fizetése miatt indított Koháry István pert a Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátus előtt Pataky Mihályné ellen, aki ígéretet tett bizonyos végvári katonáknak, hogy kifizeti értük a kötelező tartozásukat. Melczer János alispán 1673 szeptemberében Mocsáry György szolgabíró és Szappanos János jurassort bízta meg a tanúvallomások felvételével. Az október 5-én felvett jegyzőkönyv szerint a tartozást még az asszony ura vállalta fel a katonák érdekében, de közben meghalt. A katonák akkor zúgolódni kezdtek az asszony házában közelében, mert a seregbíró már utasítást adott vagyonuk ekobzására. Ekkor Pataky Mihályné odament hozzájuk, és azt mondta nekik: „...*Ne mocskoljátok, jó vitézek, az én uramat, hiszen ihol vagyok én! Majd énnekem vagyon háromszáz tallért érő jószágom, megoltalmazlak én benneteket. Generális Uramnak Őnagyságának is megírtam én immár, hogy ne tirajtatok, hanem énrajtam kereskedjék. Ha ő úr benne, király vagyok én! Csak üljetek veszteg, semmit se féljete!*...”. De az asszony sem volt hajlandó fizetni, arra hivatkozott, hogy szinte semmit sem örökölt az urától. A tanúvallomást tevők egyöntetűen állították, hogy az asszony az adósság kifizetését átvállalta

⁴¹ HML IV-1/b, 2. doboz, 1671:2, Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési iratai, Némethy Pál Nógrád vármegyei alispán vádirata Bertóthy István és Kulcsár Pál ellen (Fülek, 1671. február 28.)

a katonáktól, és arra is fény derült, hogy Patakyné Füleken egy házat, Pásztón egy malmot, továbbá egy matrászöllősi szőlőingatlant, valamint egy tehenet is örökölt az urától.⁴²

Becsületsértés (diffamatio, dehonestatio) miatt indított perek is előfordultak Füleken. Jó példa erre Szabó Jeremiásné Csapó Katalin nemesasszonynak ügye, aki 1669. szeptember 14-én, a Szent Kereszt Felmagasztalásának ünnepe táján, előre megfontoltan, elment Újhelyi Dániel füleki iratos katonának házához, és ott a feleségét, Várkonyi Margitot hangosan és nyilvánosan szidni és gyaláznia kezdte, többek között azt kiabálta, hogy „*hamis hitű és gyilkos*”. Koháry István, mivel végvári katona hozzátartozóját érte szóbeli sérelem, Némethy Pál Nógrád vármegyei alispánt arra kérte 1670. február 7-én, hogy a becsületsértési eljárást indítsa meg. Az alispán a következő nap utasította Michalek Miklós szolgabíró és Barsy János jurassort, hogy Csapó Katalint idézzék be, és kezdjék meg a tanúvallomások felvételét is. Június 16-án tartották meg az első tárgyalást, melyen Kohárynak, mint felperesnek az ügyvédje, Gyürky Pál indítványozta a nemesasszony alperes megbüntetését, mivel Csapó Katalin rágalmai Várkonyi Margit jó hírnevét és becsületét megrontották. Az alperes védője, Pelsőczy György ezt megvétőzte.⁴³ Az ügy 1672 tavaszán folytatódott. Koháry István ekkor Csemiczky Gáspárt bízta meg a perújrafelvétellel, aki a magisztrátus elé tárta ismét az egész esetet. Csemiczky azután azt követelte, hogy Csapó Katalin vagy törvényes ügyvédje jelenjen meg a vármegye bírói fóruma előtt, mert a hatályos törvények úgy diktálják, hogy nyilvánosan adjon számot bűnéről, meg egyébként sem lehet pert lefolytatni és ítéletet kimondani az alperes vagy védője távollétében.⁴⁴ A június 20-i tárgyaláson már megjelent a nemesasszony védőügyvédje, Mattyasovszky Ferenc, és azt indítványozta, hogy a szokásjog alapján (amit II. Ulászló Első Törvénykönyve is jóváhagy) rendezzék el az ügyet, Csapó Katalin megfizeti a 6 forintos bírságot, és így az ítélet alól felmentést kaphat. Ezzel azonban nem értett egyet a felperes Koháry Istvánt képviselő Bohus Ferenc, és azt nyilatkozta, hogy ha megadják is a büntetést, ő azt nem fogadja el. Nem mintha ellenezné az ítélet felfüggesztését, sokkal inkább azért, mert a 6 forint kifizetésére mindenképpen kötelezve van az alperes. Mattyasovszky azzal vágott vissza, hogy amikor Bohus (aki egyébként vármegyei jegyző is) vidéki kiszállásra megy, és mindig 6 forintot szed kiszállási díjként, most és itt,

⁴² HML IV-1/b, 3. doboz, 1673:26, Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési iratai, Tanúvallomási jegyzőkönyv Pataky Mihályné ügyében (Fülek, 1673. október 5.)

⁴³ NML IV-1/a, 3. kötet, 35–36., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1670. június 16.)

⁴⁴ Uo. 155., (Fülek, 1672. április 4.)

ahol nem kell kiküldetésre menni senkinek, vajon valóban függőben akarná hagyni a kifizetést?⁴⁵ Csapó Katalin ügyéről több adat nem található.

Káromkodással párosított becsületsértés ügyében kezdeményezett eljárást Dúl Mihály seregbíró Hagymássy Mihály ellen, aki 1681. július 26-án együtt ebédelt a ferences szerzetesekkel egy magánháznál, ahol „...*inter pocula az páterekkel öszveveszett, és Páter Gvárdián Urat kurvás ördögadtának, teremtettének szidalmazta. Mondotta azt is: 'Eb a hited!', s több rút, ocsmány szókkal s szitkokkal is illette, minden igaz ok nélkül...*”. Dúl Mihály azonnal kérelmezte a vármegyénél a tanúvallomások felvételét, mert teljesen felháborodott azon, hogy Hagymássy (aki nem régen kapta meg armalisát) máris visszaél nemesi szabadságával és sérthetlenségével, a végvár egyházi személyeinek rovására.⁴⁶

A Füleken tartott törökösségi perekben, melyekben bonyolult, a polgári és katonai életet alaposan átszövő összefonódásokat kellett felderíteni és átvizsgálni, s amelyekbe az ítélet súlyossága miatt egyszerre több bírói fórumot is be kellett vonni, mindig együtt ítélkezett a katonai és a vármegyei magisztrátus. Jól látható ez Tóth János esetében.⁴⁷ Ha a törökösségi pert a vármegye kezdeményezte, akkor is bevonta a katonai felet, így volt ez akkor is, mikor Gombkötő Anna ügyét tárgyalták, sőt maga Bélteky Pál vádolta meg az özvegyasszonyt törökpártolással, mert 1 forint értékű puskatöltést adott egy kolduló török rabnak a piactéren.⁴⁸

A törökösségi perekben nem mindig érvényesült a vármegyei hatóság prioritása, hiába polgári személy ellen indította a katonai törvényszék. Jól mutatja ezt, hogy Bercsényi Miklós Koháryt utasította arra, hogy egy pribékgyanus ember ügyét vizsgálja ki. A tábornok a füleki paptól értesült arról, hogy egy helybeli civil lakos azt állította magáról, hogy „*megbódulván*” Gyöngyösre ment, három hétig ott tartózkodott, majd mikor észhez tért,

⁴⁵ Uo. 184., (Fülek, 1672. június 20.)

⁴⁶ MOL C 1300. tekercs № 16652., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. július 29.)

⁴⁷ MOL P 1992., 1. csomó, 7. tétel, B., (Koháry II. István iratai), Seregszéki tárgyalás jegyzőkönyve (Fülek, 1678. április 30. és augusztus 18.). A seregszéki tárgyaláson a katonai tagok (Koháry István, Bélteky Pál, Dúl Mihály) mellett Heves és Külső-Szolnok vármegye részéről megjelent Tassy Mihály alispán, Pápay Péter helyettes alispán, Dobay János és Ebeczky Menyhért szolgabírók, Kürtössy István és Subics Pál jurassorok; Pest—Pilis—Solt vármegye részéről jelen volt Csemiczky Gáspár jegyző, Nógrád megyéből Gyürky Pál, és a következő jurassorok, a vármegyék megjelölése nélkül: Madách János, Guttay István, Oláh János, Szappanos János, Taxonyi György, Horváth Sámuel, Szentandrás Szűcs János, Sallai János és Nagy István; mint füleki porkoláb, Újlaky Ferenc is megjelent. (Hozzá kell tenni, hogy Bélteky Pál, mint alispán és Dúl Mihály, mint jurassor is képviselte vármegyéjét.)

⁴⁸ HML IV-1/a, 4. könyv, 184., és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. november 16.)

visszautazott Fülekre. Bercsényi így a vizsgálat lefolytatására utasította Koháryt. Arra kellett fényt derítenie, hogy az ember valóban pillanatnyi elmezavarásban ment-e hódoltsági helyre, vagy csak megjátszotta magát, közben pedig kémkedett?⁴⁹ Bercsényi az ügy fontosságára való tekintettel hamarosan megsürgette a főkapitánytól a törökösséggel vádolt ember vizsgálati eredményének felküldését.⁵⁰

IV.3.C. Koháry István és a civil foglyok

A katonai vezetés Füleken mindig óvakodott attól, hogy nemesembert letartóztasson vagy hosszú ideig börtönben tartson. Bélteky Pál is pár órán belül szabadon bocsátotta Kovács Györgyöt, mert az apja hevesen kezdte hangoztatni a nemesi sérthetlenségüket.⁵¹ Annak a Kozáry nevű nemesnek letartóztatása sem történt meg, aki részegen lövöldözött Fülek utcáin.⁵² Ha azonban súlyos indokok miatt történt fogságba vetésük, Koháry István tartósan is fogva tarthatta őket. Például Johann Spork tábornok utasítására 1670. július 29-én letartóztatott több vármegyei nemes a Wesselényi-felkelésben való részvétel gyanújával.⁵³ 1678-ban szintén két olyan alkalom fordult elő, majdnem egyidőben, mikor nemesek letartóztatására került sor. Május 31-én Ebeczky Menyhért vármegyei tisztviselőt (aki egyszerre volt Nógrád vármegye helyettes alispánja, valamint Heves és Külső-Szolnok szolgabírája) vettette börtönbe a főkapitány, mert fegyverrel támadt rá Bélteky Pál alkapitányra⁵⁴, majd június végén — július elején három Gömör vármegyei nemes tett lakat alá azért, mert Stefan Wrba tábornok június 23-i rendeletének értelmében, kurucossággal voltak gyanúsíthatók, ugyanis Teleky Pál táborába mentek követként, és a lázadók vezetőjének írt levelet is megtalálták náluk az őket feltartóztató füleki katonák.⁵⁵ Ebeczky Menyhértet a nemesség hathatós közbenjárása miatt július végén szabadon

⁴⁹ MOL C 1118. tekercs № 6568., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1674. május 24.)

⁵⁰ Uo. № 6570., Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1674. június 15.)

⁵¹ MOL C 1297. tekercs № 16086., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1674. február 28.)

⁵² MOL C 1276. tekercs № 12606., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bellovics Sámuel levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. szeptember 22.)

⁵³ MERÉNYI, 1903, 68–69., I. levél (Fülek, 1670. augusztus 1.)

⁵⁴ MOL P 125, 4706. tekercs, № 2756., (Esterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. június 2.)

⁵⁵ MOL C 1288. tekercs № 14539., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István levele a Gömör vármegyei alispánnak (keltezetlen, de tartalma alapján 1678. július 11. és július 26. között íródott)

bocsátották⁵⁶, ám a három gömöri követnek novemberig nem rendeződött a sorsa, pedig vármegyei magisztrátusuk még júliusban felkereste Stefan Wrba tábornokot, augusztusban levelet intézett Esterházy Pálhoz, szeptemberben az uralkodóhoz menesztett egy követet, majd októberben Jacob Leslie tábornok elé járult.⁵⁷

Felsőbb szervek bármikor közben járhattak Koháry Istvánnál civil lakosok szabadon bocsátása érdekében. Egy alkalommal Koháry két jászladányi lakost, Csoma Istvánt és Varga Bálintot, bezárattott a füleki börtönbe. Ezt a két királyi szabadot azért tartóztatta le Koháry, mert egyszerre mindkettőnek tartozása volt vele és Szabó Mihály lévai lovassági tiszttel szemben. Mikor Szabónak elege lett abból, hogy a két jászsági lakos már régóta Füleken van, és emiatt az ő tartozását sem adhatják meg, Bezzegh Györgyöt bizta meg azzal, hogy kérje a Pozsonyi Kamarától az említett személyek szabadon bocsátását. A Kamara megkérte Koháryt, hogy engedje el őket, mivel a törvények is kimondják, hogy adóson egy időszak alatt nem lehet két tartozást számon kérni, és különben is Szabó Mihályé az elsőbbség.⁵⁸

Előfordult, mint azt az alábbi eset is bizonyítja, hogy Koháry tudta nélkül tartottak fogságban polgári személyeket. Bellovics Sámuel (beiktatása után) magával hozta Fülekre a feleségét, Fejérpataky Annát. Az alkapitányt azonban 1681-ben elcsábította egy Kürtössyné nevű, erkölcstelen életmódjáról ismert nőszemély, amiről a felesége is tudomást szerzett, és férje szemére vetette a bűnös kapcsolatot. Bellovics ekkor két szolgájával megragadtatta a feleségét, és tetőtől talpig megverte, ezután pedig kezét-lábát megbilincselve, börtönbe vetette. Bellovicsné a tömlöcből írt levelet Esterházy Pálnak, hogy alkapitány férje igazságtalanul tartja börtönben, sőt a szeretője még Kassáról is beszerzett vallomásszedési engedélyt. A megvert asszony arra kérte Esterházy Pált, hogy parancsoljon rá Bellovicsra,

⁵⁶ MOL P 125, 4701. tegercs № 1213., (Esterházy Pál nádor iratai), Bélteky Pál levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. július 30.) és MOL G 12, XII.1., 2. doboz, fol. 196–197., A Thököly-szabadságharc levéltára — Levelek (1672–1691), Dúl Mihály, Ebeczky Menyhért és Sötér Ferenc levele ismeretlen falu lakosságának (Fülek, 1678. augusztus 1.): ezt a levelet, mint helyettes Nógrád megyei alispán írja alá.

⁵⁷ Wrba tábornokhoz: MOL C 1373. tegercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 69., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Sajógömör, 1678. július 26.); Esterházy Pálhoz: MOL P 125, 4712. tegercs № 4496., (Esterházy Pál nádor iratai), a Gömör vármegyei magisztrátus levele Esterházy Pálnak (Sajógömör, 1678. augusztus 4.); I. Lipóthoz: MOL C 1373. tegercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 72., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Rozsnyóbánya, 1678. szeptember 9.); Leslie tábornokhoz: Uo. fol. 81., (Rozsnyóbánya, 1678. november 2.)

⁵⁸ MOL C 1301. tegercs № 16677., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), a Pozsonyi Kamara levele Koháry Istvánnak (Kismarton, 1680. március 1.)

hogy szakítson a feslett nővel, és engedje ki őt a börtönből. Fejérpataky Anna abba is belement volna, hogy 15 évi házasság után külön menjen férjétől, ahol „*békében lehet*”.⁵⁹

III.4.A.4. A földesúri, katonai és polgári törvénykezés ütközőpontjai

A magyarországi társadalomra jellemző alá-fölérendeltségi viszonyok között gyakran előfordult, hogy egy vár parancsnoka nemcsak katonai előjáró volt, hanem földesúr is, és ha egy olyan eset fordult elő, melyben érdekei csorbulhattak volna, maga vette kézbe a törvénykezés jogát.⁶⁰

Így cselekedett Koháry István is, mikor földesúri hatalmánál fogva, nem engedte át a bíraskodás jogát Pest–Pilis–Solt vármegyének. Az említett esetben Hegedűs István füleki katona rátámadt egy kecskeméti lakosra, és ütlegetni kezdte a kardjával. Hamar összeesődültek az emberek, és le akarták fogni a duhaj katonát, aki már felült a lovára, és ekkor „...*a bíró kapta meg alatta a ló fékmlőjét, [mire Hegedűs] a mellébe csappantotta a puszkáját...*”. Ám a fegyver nem sült el, és így sikerült az embereknek lerántani és bezárni a katonát. Battik Péter alispán felrendelte magához megbüntetésre, de Oroszlány István seregbíró megírta neki, hogy erről szó sem lehet, mert Koháry István, mint földesúr elsőbbségi joggal bír Hegedűs számon kérését illetően.⁶¹ (Amennyiben Koháry-jobbágyok által ért atrocitás végvárbeli katonát, akkor is eljárást kellett a főkapitánynak indítania. Egy Tomács János nevű szabadságos katonát Devicsén támadtak meg a főkapitány alattvalói, mindenét elvették tőle, lovát agyonverték, őt magát pedig kikergették a településről. Az eset Esterházy Pál fülébe jutott, és ő utasította Koháryt az eset kivizsgálására.⁶²)

Fülek várában a polgári és katonai igazságszolgáltatás közötti viszony vizsgálatában érdekes színfolt Bélteky Pál kettős működése, mivel 1672 augusztusa és 1682 szeptembere között Pest–Pilis–Solt vármegye alispáni tisztjét töltötte be, ugyanakkor 1679 májusáig füleki alkapitányként is működött. Hogyan tudta összeegyeztetni ezt a két, egymással ellentétben álló pozíciót? Bélteky Pál a források alapján a Füleken székelő magisztrátusok

⁵⁹ MOL P 125., 4704. tekerics № 2107., (Esterházy Pál nádor iratai), Fejérpataky Anna levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1681. július 25.)

⁶⁰ VARGA J., 1981, 146.

⁶¹ MOL C 1294. tekerics № 15388., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oroszlány István levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1672. július 8.)

⁶² MOL C 1287. tekerics № 14261., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1671. július 15.)

szemében állandó ellenfélnek számított egész alkapitánysága alatt, Nógrádnak valamint Heves és Külső-Szolnoknak végig, Pest–Pilis–Solt vármegyének 1672 augusztusáig.

Bélteky Pál saját vármegyéjét megóvta a füleki katonáktól az alkapitányi hatalmánál fogva 1679-ig. Erősen rájuk parancsolt, hogy tartózkodjanak a vármegyében az erőszakos tettektől, s ha vétettek a végváriak, maga intézte el a dolgot. Az biztos, hogy a vármegyei jegyzőkönyvek egyetlen esetben tartalmazznak arra utaló nyomot, hogy fülekiek ellen is volt panasz. Ez egy Esterházy Pálnak, a vármegye nevében írt levél, de ez sem arról tanúskodik, hogy Bélteky önmaga hatalmánál fogva megbüntette volna őket.⁶³ Más végvárak kapitányaihoz viszont Bélteky többször intézett levelet alispánként a visszaélések miatt. Két héttel beiktatása után Korpona, Ónod és Kékkő kapitányainak írt⁶⁴, egy lévai katonának a vármegyében elkövetett bűneinek ügyében levelet küldött Farkas György alkapitánynak⁶⁵, ugyanígy kékkői katonák Szentmártonkátán véghezvitt cselekedetei miatt Mora Andrásnak.⁶⁶ Bélteky Pál egy alkalommal meg is büntetett két kékkői katonát, mindkettőt 120—120 forint fejében engedte ki a tömlőcből. Oláh János 30 napot kapott, hogy megadja a pénzt, ha erre nem kerül sor, a vagyonából foglalják le. A másik bűnösnek — Báti nevezetűnek — is 30 napot adott, de ha nem fizet, ismét börtönbe kerül, míg nem rendezti tartozását.⁶⁷

Bélteky Pál tehát védte a füleki katonákat alispánysága első szakaszában. Jó példa erre, hogy amikor Koháry István a vármegye fogságában levő, falvakon büntettet elkövető füleki katonákat kezesség adása fejében szabad lábra helyeztetett, akkor az alispán úgy rendelkezett, hogy a falvak földesurainak kell vádlónak, felperesnek (actor) lennie, vagyis nem a vármegye nevében indított eljárást.⁶⁸ Amikor azonban Bélteky már lemondott az alkapitányságról, akkor teljesen a vármegye érdekeit tartotta szem előtt. Ékesen vall erről, hogy füleki katonák megbüntetéséről rendelkezett⁶⁹, valamint hogy 1682 tavaszán az Aszódon elkövetett bűnei miatt halálra ítélte Szántó Gergelyt, mint a vármegyei bíróság elnöke.⁷⁰

⁶³ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 158–164., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1674. szeptember 18–19.)

⁶⁴ Uo. 88., (Fülek, 1672. augusztus 25.)

⁶⁵ Uo. 125., (Fülek, 1673. május 31.)

⁶⁶ Uo. 142., (Fülek, 1673. augusztus 9.)

⁶⁷ Uo. 117., (Fülek, 1673. február 17.)

⁶⁸ Uo. 142., (Fülek, 1673. augusztus 9.)

⁶⁹ MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 19., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1680. április 5.)

⁷⁰ Uo. 72., (Fülek, 1682. április 10.)

De a seregbíró működésében is észrevehetjük a kettősséget. Dúl Mihály ugyanis nemcsak katonai ügyekkel foglalkozott, de olykor éppen, mint Pest–Pilis–Solt törvényes jurassora 1675 áprilisa óta⁷¹, a vármegye felperes ügyvédjeként képviselte a vádat, mint például Boldizsár István⁷² vagy Szántó Gergely⁷³ elítélésénél, vagyis a katonák ellen civil feladatkörben is eljár.

IV.3.D. Koháry István szerepe a polgári törvénykezés elősegítésében

A katonák által okozott bűnök vizsgálata céljából tanúvallomás felvételéhez vagy a tárgyalási napra be is idézettek bizonyos civil személyeket. Koháry István egy alkalommal egyik jobbágyának, Rákos Péternek küldött utasítást, hogy sűrűsége meg a falu bírát, minél előbb intézkedjenek Maka Albert és felesége Fülekre indításáról, még ha megkötözve is kell őket felhozni engedetlenségük miatt.⁷⁴ Ugyanígy erős parancsolattal rendelte fel a várba Serfőző György bujáki lakost, hogy rendezze peres dolgát Csatornádi Miklós füleki katonával.⁷⁵ Szintén egy fontos tanúért, „*egy sánta lakatosért*” küldte el a főkapitány néhány katonáját, hogy bekísérjék, vagy erővel előállítsák.⁷⁶

Tárgyalási napon jelentek meg mikófalvai emberek Füleken 1677 szeptemberében, ahol Bélteky Pál eredményesen lefolytatta a tárgyalást.⁷⁷ De olyan is előfordult, hogy a Fegyvernekről és Szakállasról felutazó jobbágyokat Bélteky értetlenül fogadta, mivel fogalma sem volt a törvényt nap kitűzéséről, de még az ügyüket sem ismerte. Az alkaptány meghallgatta őket, halasztást (dilatatio) adott nekik, azaz új törvényt napot jelölt ki, majd hazaküldte őket.⁷⁸ Ez azonban ritkaságnak számított, ugyanis a tárgyalási napokat a legtöbb

⁷¹ MOL, 3375. tekercs, 4. kötet, 181., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1675. április 6.)

⁷² MOL, 3376. tekercs, 5. kötet, 57–58., Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1681. szeptember 12.)

⁷³ Uo. 63–64. (Fülek, 1682. január 2.); 67–71., (Fülek, 1682. március 12.); 72., (Fülek, 1682. április 10.)

⁷⁴ MOL C 771. tekercs № 1402., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele Rákos Péternek (Fülek, 1677. augusztus 15.)

⁷⁵ MOL C 777. tekercs № 2142., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele Serfőző Györgynek (Fülek, 1680. január 28.)

⁷⁶ MOL C 771. tekercs № 1399., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele Tugár lakosságának (Fülek, 1676. december 22.)

⁷⁷ MOL C 1300. tekercs № 16646., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1677. szeptember 20.)

⁷⁸ MOL C 1294. tekercs № 15387., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bélteky Pál levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1677. augusztus 28.)

esetben tudatosan tüzettk ki Koháryval. Bezzegh György Zentáról származó szerbek ügyében kérte olyan időpont megállapítását, melyre a kárvallottak „...*infallibiliter reá jőhetnek...*”, és ne tegyenek felesleges utat.⁷⁹

Polgári személy előállításában is segédkeznie kellett Kohárynak felettes szerv kérésére. Példának okáért Bercsényi Miklós egyszer arra utasította, hogy Horváth Péter csábrági porkolábot küldje fel Nagyszombatba, s ha pedig vonakodna, akkor karhatalommal kísértesse fel.⁸⁰ De a polgári törvénykezéshez is kérték a főkapitány segítségét. Bezzegh György Zólyom vármegyei tisztviselőként egy Divény várában szolgálatot teljesítő hajdút tartóztatott le az egri püspök feljelentésére. Mivel ez a végvári meg tudott nevezni olyan füleki hajdúkat, akik bizonyítani tudnák ártatlanságát, Bezzegh kérte Koháryt, hogy az említett katonákat küldje fel hozzá vallomástételük felvételére, mivel súlyos az ügy. A divényi vitéz élete a tét, és mivel ő február 18-án mindenképpen le szeretné zárni az ügyet.⁸¹

Olyan esetet is ismerünk, melyben Johann Caspar Ampringen kormányzó felszólította Koháry Istvánt bizonyos letartóztatott, és Füleken fogságban tartott civilektől elkobzott levelek azonnali Pozsonyba juttatására, mivel azok már egy hónapja nem érkeztek meg, és a Magyar Kamara is sürgeti az ügyet.⁸²

Koháry Istvánra egyszer polgári ügy minden részrehajlás nélküli kivizsgálását is rábízták. 1673 őszén Forgách Ádám országbíró hatalmazta meg a füleki főkapitányt, hogy egy Gácson történt esetben töltsse be a vizsgálóbíró szerepét, melyről korábban sem Makfalvy János birtokintéző, sem a helyi bíró nem küldött értesítést.⁸³

IV.3.E. Büntetést enyhítő szerződések és egyezségek

Ha civil személy került a tömlöcbe valamilyen katonaság- vagy országellenes büntett miatt, akkor a katonai magisztrátus feltételeesen szabadon is bocsáthatta bizonyos összeg

⁷⁹ MOL C 1123. tekeres № 7029., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Zólyom, 1677. június 12.)

⁸⁰ MOL C 1118. tekeres № 6551., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bercsényi Miklós levele Koháry Istvánnak (Nagyszombat, 1673. április 6.)

⁸¹ MOL C 1087. tekeres № 6511., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Bezzegh György levele Koháry Istvánnak (Divény, 1675. február 9.)

⁸² MOL C 1293. tekeres № 15334., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Johann Caspar Ampringen kormányzó levele Koháry Istvánnak (Bécs, 1673. december 12.)

⁸³ MOL C 1302. tekeres № 16912., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Forgách Ádám levele Koháry Istvánnak (Rajka, 1673. november 10.)

lefizetése fejében vagy kezeslevél kérése után. Amikor Koháry István letartóztatta Sas András losonci bírót, a mezőváros vezetősége úgy határozott, hogy kezességet vállal érte. A feltételek szerint, amennyiben Koháry kérésére Sas András nem jelenik meg a kívánt napon, akkor 1000 forintot köteles Losonc mezőváros megadni, amit akár törvényes foglalással is megszerezhet a főkapitány. A kezeslevél azonban érvényét veszti, ha Sas András közben meghalna.⁸⁴ Volt olyan eset is, mikor a kezességadás dátumát el kellett tolni, mivel nem jelentek meg a kezesek. Borgulya Tamás jobbágnak a kurucok odaadtak 200 tallért, aki azt magánál megtartotta, és hallgatott is róla, mikor a füleki katonák rákérdeztek. Ezért börtönbe hurcolták, ám Kurczovics György, Holik András, Mis György ocsovai⁸⁵, valamint Fisik Márton, Palik János, Paulik András és Fraulek Máté zebegényi lakosok kezességet vállaltak érte, de nem teljesítették kötelezettségüket. Koháry megírta nekik, hogy rájuk küldhetné a katonákat, de még kapnak két hetet. Majd szigorúan megfenyegette őket, hogy terminusra vagy a 200 tallérral, vagy Borgulya Tamással jelenjenek meg Füleken, egyébként nagy kárát fogják látni további mulasztásuknak.⁸⁶

Füleki katonák által követelt 350 talléros sarcot a hódolatlan rác jobbágyoktól átvette, majd azt magánál megtartva, letagadta Kakulya János kecskeméti lakos, akit Koháry István felhozott Fülekre, egyrészt, mint a vitézek jogos sarcát megkárosító személyt, másrészt mint földesúr a saját alattvalóját. Kakulya tagadta tettét, és csak hosszú börtönhónapok után vallotta be az igazságot. Ekkor egy kecskeméti ismerőse, Demeter András megsajnálta, és vállalta érte a kezességet, méghozzá duplán. Demeter elhozott a rácok sarcából 200 tallért, a maradék 150 megadásával kapcsolatban azt az ígéretet tette, hogy ha azt Kakulya április 24-ig (Szent György napja) nem fizeti ki, akkor azt átvállalja tőle, és Koháry rajta is behajthatja. Ez volt a kezesség első tétele. Demeter a második tételt, 300 tallért, azért ajánlotta fel, hogy ha az adott időben Kakulya János meg nem jelenik a Koháry által megkövetelt törvénytapon, akkor ezt az összeget azonnal kifizeti. Az összesen 450 tallér értékű kezességet tartalmazó okiratot Dúl Mihály (akkor még a Füleken tartózkodó vármegyék

⁸⁴ MOL C 1293. tekeres № 15295., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Losonc mezőváros kezeslevele Sas András bíró szabadon bocsátása érdekében (Losonc, 1678. november 4.)

⁸⁵ Ocsova mai elnevezése Nagyócsa.

⁸⁶ MOL C 1295. tekeres № 15623., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Koháry István felszólító levele ocsovai és zebegényi lakosoknak (Füle, 1679. augusztus 9.)

jurassora), Dobay János Heves és Külső-Szolnok vármegyei szolgabíró, valamint Borsics János füleki élelmezési felügyelő aláírással és pecséttel hitelesítette.⁸⁷

Országellenes bűnök miatt a kezesség összege magas is lehetett. Az 1678 nyarán, a Teleki Mihály táborába tartó három Gömör vármegyei nemes Koháry fogságban tartotta még szeptemberben is. Kiszabadításuk érdekében szeptember 17-én, mint vármegyei követek, Ivócs István, Király János és Zsoldos Sámuel elmentek Fülekre. Koháry István előbb azt mondta nekik, hogy amíg felsőbb utasítás nem jön, nem mehetnek haza a rabok. Később mégis hajlandónak mutatkozott, megfelelő kezességvállalás után, elbocsátásukra. A három küldött még azon a napon aláírta a nyilatkozatot, melyben elfogadták, hogy 1000 aranydukát (2000 tallér) kezességet vállalnak értük. A feltételek között az is szerepelt, hogy a raboknak házi őrizetben kell maradniuk, tehát a végvár kapuján nem léphetnek ki, azaz kötelesek addig a várfalakon belül tartózkodni, amíg a főkapitány, vagy Esterházy Pál, vagy az Udvari Haditanács kifejezett engedélyt nem ad eltávozásukra. Ha a három őrizetes bármilyen módon megszegné az egyezséget, akkor a fizetésre azonnal sort kell keríteni. Az egyezés arra is kitért, hogyha a kezességvállalók nem teljesítenék ezt, akkor az tartozásként az örökösöikre száll, sőt a vagyonukból is lefoglalhatóvá válik, amit a vármegye tisztviselői vagy más hivatalos bírák bármikor behajthatnak. A kezességlevél mellett a három kiengedett rab is nyilatkozatot tett, hogy a kezességlevél tartalmát elismerik, hűségesküt, fidejussiót tesznek az uralkodóra, és semmilyen módon nem fognak ellenszegülni a főkapitányi akaratnak. A két okiratot Muhr Lőrinc hadi írnok és Johann Claudius Amyot német kapitány hitelesítette.⁸⁸ (A hitelesítés elvileg Dúl Mihály feladata lett volna, de ő akkoriban Pozsony és Kismarton között ingázott, Béltoky Pál és Ebeczky Menyhért peres ügyét intézve Esterházy Pál és Johann Caspar Ampringen kormányzó előtt.⁸⁹)

Visszatérve Gömör vármegyébe, a három küldött beszámolt a fejleményekről. A magisztrátus soknak tartotta ugyan a kezesség összegét, mégis 44 helyi nemesember a saját

⁸⁷ MOL C 1000. tekercs № 4680., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Demeter András kezeslevele Kakulya János szabadon bocsátása érdekében (Füle, 1677. február 27.)

⁸⁸ MOL C 1294. tekercs № 15443., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Kezességi nyilatkozatok a három Gömör vármegyei fogoly nemes szabadlábra helyezése érdekében (Füle, 1678. szeptember 17.)

⁸⁹ MOL C 1057. tekercs № 699., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Pozsony, 1678. szeptember 21.)

vagyonából felajánlott 2075 tallért.⁹⁰ Így a vármegye az október 4-i közgyűlésen hivatalosan is kinevezte, és elismerte kezesnek a három tisztviselőt, és a pénz megadásáról is döntött.⁹¹

Magas rangú egyházi személyek hozzájárulására Koháry István alkut is köthetett bűnelkövető jobbágyokkal. Szurdokpüspöki lakossága valamilyen indokból megölte Kaponya Pál végvári katonát, amiért Koháry István a megbüntetésüket követelte a vármegyétől. A Heves és Külső-Szolnoki magisztrátus meg is indította az eljárást, és tanúvallomást is szedtetett. Ekkor a számonkéréstől rettegő jobbágyok írtak földesuruknak, az esztergomi érseknek, aki 1677. január 20-án levélben kereste fel a vármegyét, hogy szóljon a szurdokpüspökiek érdekében. Szelepcsényi után a garamszentbenedeki apátság egyik előljárója, Dolny István, február 21-én szintén közbenjárt az említett jobbágyok érdekében. A vármegye úgy határozott, hogy a szurdokpüspökieknek újra meg kell ismételniük az eskütételt, amit ha Koháry is jónak lát, a szolgabíró és a jurassor végre is hajt a szokásos metódus szerint. Ám ha a falusiak megtagadják az eskü újbóli letételét, mint vádlottak ellen lép fel velük szemben a vármegyei bíróság.⁹² Hogy a szurdokpüspökiek hajlandók voltak-e megismételni az esküt, arról nem tudunk, de az biztos, hogy a vármegye emberölésben bűnösnek találta a falu lakosságát. Ekkor lépett a színre megint Dolny István, aki elutazott Fülekre, és tető alá hozott a főkapitánnyal egy olyan egyezséget, melyben Koháry lemondott arról, hogy a jobbágyokon végrehajtsák az ítéletet. A szurdokpüspökiek viszont vállalták, hogy megfizetnek 100 tallér (akkori árfolyamon 180 forint) vérdíjat, melyet két részletben rendeznek: az egyik felét a lakosok, melyet Kaponya Pál özvegyének és gyermekeinek részére kívántak felajánlani, Szent Iván napig (június 24.) fognak megadni, a második felével pedig, melyet a végvár restaurálására szántak, Szent Mihály napig (szeptember 29.) lesznek kötelesek megjelenni. Amennyiben a falusiak bármelyiket nem teljesítenék időre, a vármegye alispánjának jogában áll majd törvényes úton lefoglalni azt a szurdokpüspökiek jószágából.⁹³

De ennek ellentettje is előfordult, amikor földesúr kért jóvátételt füleki katonától jobbágyának megverése miatt. Balassi Péter egyik alattvalóját ugyanis 1670 tavaszán Vas

⁹⁰ MOL C 1373. tekercs, 108. egység, Gž-kp. 9., fol. 74., Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Pelsőc, 1678. szeptember 19.)

⁹¹ Uo. fol. 75–76., (Pelsőc, 1678. október 4.)

⁹² HML IV-1/a, 5. kötet, 199–200., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1677. február 25.)

⁹³ MOL C 1293. tekercs № 15260., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dolny István egyezséglevele a szurdokpüspöki lakosok által kifizetendő vérdíj-pénz ügyében (Fülek, 1677. március 30.)

András füleki katona úgy megverte, hogy hetekig ágyban fekvő beteggé vált. A nemes közölte Koháryval, hogyha a jobbágy betegsége által kiesett pénzt és sebkezelésének költségeit Vas megtéríti, el fog állni a beperléstől.⁹⁴

⁹⁴ MOL C 1294. tekercs № 15509., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Balassi Péter levele Koháry Istvánnak (Divény, 1670. december 12.)

V. ÖSSZEGZÉS

Világosan látható, hogy Koháry Istvánt elhunyt édesapja erényei és uralkodója iránt tanúsított hűsége jutalmaként nevezték ki a főkapitányi posztra, habár túl fiatal volt még annak érdemi betöltésére. Bár atyja már korábban ígéretet kapott, hogy fiára száll át a tisztsége, mégis azt kell látni, hogy egyfajta kényszerhelyzet eredményeként került oda, hiszen a császári katonai vezetésben senki nem gondolta volna, hogy az ígéretet ilyen hamar realizálni kell. Hogy kiskorúsága ellenére kitartottak mellette, nagyban hozzájárult, hogy olyan fontos pártfogók álltak mellette, mint Szelepcsényi György szécsényi, majd esztergomi érsek, Wesselényi Ferenc nádor és idősebb Zichy István kamarai elnök. Fülek fontos végvár volt, vezetésére tapasztalt embert kellett állítani, és bár három évig nem töltötték be a főkapitányságot, kivárva Koháry nagykorúságát, inkább háromszor is alkaptányt cseréltek, de kivárták az időt.

Az is megfigyelhető, hogy Koháry Istvánnak a beiktatása előtt is létezett már a főkapitányi autoritása. Hiába nevezte ki Louis de Souches tábornok Bélteky Pált alkaptánynak, mégis az ifjú főkapitányjelöltnek kellett rendelkeznie, hogy Füleken valóban átvehesse hivatalosan is a posztját. Ugyanakkor még 18 éves korában is tapasztalatlanak ítélték Koháry Istvánt a teljes főkapitányi feladatkör ellátására, és a Haditanács kinevezése egyik bekezdésének értelmében, tutorként rendelték mellé Bélteky Pált, hogy a végvári adminisztrációt, szokásjogot és irányítási módszereket minél előbb elsajátíthassa tőle. Ez a „betanítási” időszak körülbelül egy évig tarthatott.

Koháry István számára nem volt nehéz az előírtak teljesítése, viszont gyakorlatilag egyéni kezdeményezése nem lehetett, és ott, ahol az ő rálátása és helyzetismerete érvényesülhetett volna, arról is legelőször a katonai dolgokban abszolút járatlan uralkodóhoz, a földrajzi távolság szerint is igen messze levő Udvari Haditanácshoz és bányavidéki főkapitánysági székhelyhez kellett értesítést küldenie, onnan választ és rendelkezést várnia, és ez a bürokratikus módszer nem kicsiben hátráltathatta a végvár környékén történő események intézését.

Koháry István főkapitányként megállta a helyét, az uralkodó reményének és elvárásainak kiválóan megfelelt, és a rábízott feladatkört maximálisan ellátta. Uralkodó iránti hűségével hivatalviselése egész időszakában nem volt soha gond. Ha eltávozásra kellett mennie, feletteseitől, Eszterházy Páltól vagy Bercsényi Miklóstól mindig engedélyt kért erre.

Ha Fülellátása és karbantartása nehéz körülmények közé került, akkor igyekezett minden alkalommal akár levélben, de akár személyesen is megjelenni a vármegyék gyűlésein, Eszterházy Pál, az Udvari Haditanács előtt, sőt I. Lipóttól is kért audienciát a hiányosságok prezentálására.

Csupán egyetlen probléma merült fel ellene: az, hogy a füleki katonákat szándékosan engedi ki a falvakra és törököket fogságba ejteni és sarcoltatni a Hódoltságra, mellyel azok nemcsak kárt okoznak a magyar lakosságnak, de a nagyon illékony vasvári békét is megszegik, és egy újabb háborús helyzetet generálnak. Emiatt Koháry Istvánt több alkalommal is írásban rótták meg, Raimondo Montecuccoli haditanácsi elnök felrendelte magához, sőt 1674 nyarán még letartóztatásáról és leváltásáról is döntött az Udvari Haditanács, amelyre végül is nem került sor.

Koháry István füleki helyőrsége állandó létszámhiánnyal küszködött, hiszen az Udvari Haditanács létszámstopot vezetett be, és a meghalt vagy fogságba esett végváriak helyett nem lehetett újabb katonákat felfogadni. Fülellátásában az 1665-ös hadügyi reform 400 lovas, 300 talpas és 100 császári lövész (muskétás) meglétét írta elő, de ez a hadilétszám csak ritka esetben teljesült. A főkapitány ugyan többször is írt a felettes szerveinek a hadkiegészítés ügyében, és a fellegvár megerősítésének érdekében 50 muskétás Szendrőről való kiutalását is folytonosan szorgalmazta, toborzási parancsot csakis országos veszedelem idején adott ki a Habsburgok legfőbb katonai szerve.

Koháry István a létszámhiányt azonban eredményesen pótolta a szabadlegényekből vagy más néven szabad hajdúkból, akik Fülellátás környékén táboroztak, és csupán zsákmányért hajlandóak voltak a főkapitány parancsainak alávetni magukat.

A fülellátás helyőrség nagyon ritkán kapott zsoldot a Habsburg Birodalom pénzügyi nehézségei miatt. A katonák mégsem éheztek, mert megélhetésüket főleg a kuruc és török rabok megsarcoltatásból, a civil lakosságtól és a vármegyéktől kapott vagy megszerzett élelmiszerekből fedezni tudták. Koháry István a Fülellátás tartózkodó és a szomszédos vármegyéktől szintén elegendő élelemre és lótakarmányra tett szert. A kuruc betörések idejétől, 1672-től kezdve a vármegyék szívesen hozzájárultak élelemmel és pénzösszeggel a fülellátás helyőrség ellátásához, mivel Koháry István ígéretet tett, hogy ezeket a felajánlásokat levonhatja az államilag megszabott repartitio összegéből. De olyanra is sor került, hogy a Koháry-család vagy más főúri családok gazdaságaiból vásároltatta fel a hiányzó ellátmányt a főkapitány.

A füleki erőd karbantartási és építési munkálataira szintén akadozva jutatta el az Udvari Haditanács a kellő pénzmennyiséget. Koháry István rendszeresen szorgalmazta az építési munkálatok fontosságát, és előbb-utóbb mindig megkapta a kívánt összeget. A folyamatos munkálatok azonban mindig biztosítva voltak, mert Koháry Istvánnak a vármegyék szinte mindig megadták az országgyűlések által rájuk megszabott természetbeli ingyenmunkát (gratuitus labor) munkáskezek és építési anyagok rendelkezésre bocsátásával. A gratuitus labort azonban megfelelő pénzösszeg kifizetésével is megválthatta a vármegye. Így rendezte adósságát a Fülektől távol elhelyezkedő Zólyom vármegye, és sokszor a Füleken tartózkodó vármegyék is éltek ezzel a lehetőséggel. Várépítésre még más forrásokból is befolyhatott pénz: vármegyei felajánlásból (pl. alkalmanként a kötelezőn felüli, ún. „különleges ingyenmunka” [extraordinarius gratuitus labor] teljesítéséről döntöttek kooperációban a magisztrátusok, vagy halálra ítélt lakosokkal váltatták meg az életüket, ha fizetnek a füleki falak javítására), kuruc foglyok váltságdíjából és Koháry István vagy más magánszemélyek önkéntes felajánlásaiból. A pénznek még jobban is örült a főkapitány, mert abból szakembereket és szorgalmasabb „szakmunkásokat” fogadhatott fel, mert a vármegyék által küldött, ingyenes munkára rendelt jobbágyok nem hivatásszerűen végezték a rájuk bízottakat. A váralaprajz változtatásával járó munkák alkalmával főépítész érkezett Fülekre, melyet az Udvari Haditanács bocsátott Koháry István rendelkezésére.

A füleki csapatok hadianyag-szállítását a Fülek közelében található mezővárosok látták el, ha messzebről jött a szállítmány, minden vármegye a saját határáig vitette szekérrel azt, a kíséretet pedig a füleki helyőrség biztosította. Ám időnként Koháry a saját családja domíniumainak erejét is igénybe vette, lovakat és szekereket kért édesanyjától.

Koháry Istvánnak csakis a füleki helyőrség tagjai felett volt bíraskodási fennhatósága és ítélkezési joga. Más végvár és más végvárrendszer illetve kiváltságos katonai körzetek (pl. hajdúvárosok) személyzete felett nem ítélkezhetett, csak jelentést tehetett az illetékes katonai parancsnoknak vagy javaslatot tehetett a büntetést illetően. Ugyanígy Koháry Istvánnak nem volt bíraskodási joga a civil lakosság felett sem Füleken kívül.

A katonai igazságszolgáltatással a seregbíró foglalkozott Füleken. Koháry István ciklusának első részében Oroszlány István töltötte be ezt a posztot, akit Dúl Mihály váltott 1677-ben. A katonai ítéleteket a seregbírószágon hozták, melynek elnöke Koháry István volt, az ő távollétében az alkaptány vette át tőle ezt a posztot. A seregbíró feladata a tanúvallomások felvétele, a jogi adminisztrációval járó vagy hitelesítési és kezességi

okiratok kiállítása volt, a seregszéken vagy hadiszéken kimondott ítéletek végrehajtása, ezen kívül ő vezette a jegyzőkönyvet a seregbírói tárgyalásokon, sőt a várvezetőség hiánya esetén az elnöki helyet is ő foglalta el.

A seregbírói tárgyaláson a főkapitány, az alkapitány és a seregbíró mellett meghívást kapott az ítélőbíróság tagjaként egy Füleken szolgáló tiszt, és alkalmanként egy-egy közkatona is. Állandó civil tagként a vásárbíró is jelen lehetett rajta. A füleki végvárra jellemző volt, hogy polgári és a katonai törvénykezés Füleken összefonódott: a seregbírói ülések gyakran egy napra estek a megyegyűlési napokkal, és a vármegyék egész tisztkara a bíróság állandó tagja volt. Ettől függetlenül Koháry István egész főkapitányi ciklusa alatt végig megőrizte a katonák feletti törvénykezési primátusát.

Az ítélettel elégedetlen katonák jogorvoslatért a Bányavidéki Főkapitány hadiszékére fellebbezhettek, amelyen Eszterházy Pál generális vagy a helyettese, idősebb Bercsényi Miklós elnökölt. A hadiszéken kimondott ítéleteket végre kellett hajtani helyi szinten, amit Koháry Istvánnak teljesítenie kellett.

Fülek nemcsak királyi végvár, hanem mezőváros, és három vármegye (Nógrád, Heves és Külső-Szolnok, valamint Pest–Pilis–Solt) székhelye is volt egyszerre, tehát a katonákkal együtt nagyszámú civil lakosság is élt.

A Habsburg-vezetés nem tudta kielégítően ellátni a füleki katonaságot, ezért a vitézek több alkalommal a civil lakosságtól szereztek meg a megélhetésükhöz szükséges élelmet és iparcikket. A végváriak áldozatai a legtöbb esetben falvak vagy mezővárosok lakosai voltak, azokban a vármegyékben, melyek Fülekhöz közel helyezkedtek el: Nógrád, Pest–Pilis–Solt, Heves és Külső-Szolnok, Gömör, Borsod, Hont; a távolabbiak közül Szepes, Zólyom, Bars vármegye szenvedte meg a fülekiek támadásait. Ezen kívül a füleki katonák jársági és kunsági települések libertinus (mentességet élvező) lakosait is zaklatták, továbbá alföldi szerb lakosságú falvakat és tiszántúli településeket is.

A vármegyei nemesség különösen rossz néven vette a füleki katonák erőszakos beszerzéseit, és számtalan feljelentést küldtek, mind magához Koháry Istvánhoz, mind feletteseihez vagy kormányzervekhez, mindannyiszor a katonák megbüntetését és az elvett értékek visszajuttatását követelték.

A Fülekre betelepült három vármegye különösen rossz viszonyban állt Koháry Istvánnal és a katonai előljárással, mert a katonák tetteit szándékosnak minősítették, és saját nemesi jogaik megcsorbítását látták abban, hogy a főkapitány sorra kiveszi a vármegye

kezeiből a tetten ért végváriakat. A nemesség minden törvényes eszközt megragadott, hogy igazát érvényesítse a füleki katonai magisztrátussal szemben. Mivel Koháry István a legtöbb esetben a saját katonáit óvta, állandó vitára került sor, mely csak akkor szakadt meg, mikor az ellenség komolyan fenyegette Füleket. Ilyen alkalmakkor a Füleken lakó nemesség is fegyvert ragadott, és vállvetve harcolt a katonákkal együtt, amire azelőtt nem mutatott hajlandóságot.

A Füleken székhelyet kialakító vármegyék az előbb említett súlyos véleménykülönbségek ellenére is felismerték azt a veszélyt, amit a végvár és helyőrség romlása jelentett volna a civil lakosság számára. Ezért nemcsak az országgyűlés által megállapított élelmezési, ellátási és várépítési kötelezettségeknek tettek eleget, de bizonyos alkalmakkor elfogadták a katonai vezetés kérését, vagy maguk szavaztak meg (közösen kooperálva egymással) különleges adományokat, és járultak hozzá a végvár ellátásához és építéséhez, még akkor is, ha törvényileg nem voltak Fülek eltartására rendelvek.

A nemesség úgy is próbálta a végvár védelmét megőrizni, hogy a tetten ért, és a vármegyei törvényszék elé rendelt katonákra csak ritkán rótt ki halálbüntetést, és megelégedett a kisebb mértékű büntetéssel (fogság, botbüntetés, bírság).

A polgári és a katonai törvénykezés Füleken összefonódott: bár Koháry István egész főkapitányi ciklusa alatt végig megőrizte a katonák feletti törvénykezési primátusát, mégis a seregszéki tárgyaláson a vármegyék egész tisztikara a bíróság állandó tagja volt.

VI. SUMMARY

It is clearly seen that István Koháry was appointed Commander as a reward due to the virtue and loyalty of his deceased father to the monarch, though too young to fulfil the position on his merits. Although his father received a promise earlier that his son would inherit the post, it must be noticed that it was a case of necessity that he gained the position, as no-one among the imperial military management thought that the promise would need to be realised so soon. It contributed in great extent to the fact that despite being underage such great protectors like György Szelepcsényi the Archbishop of Szécsény, later Esztergom, Palatine Ferenc Wesselényi and István Zichy senior, Chairman of the Chamber stood by him. Fülek was an important border castle, and an experienced person had to be appointed a leader, and though the position was empty for three years waiting for Koháry to come of age, they rather changed the Deputy Commander three times, but remained patient.

It can also be observed that before the inauguration of István Koháry the authority of the Commander already existed. General Louis de Souches appointed Pál Bélteky Deputy Commander in vain, it was the young nominee for the position of Commander who had to take matters in his hand to truly take over his post officially in Fülek. Nevertheless, István Koháry was considered inexperienced at the age of 18 to serve the whole scope of duties of a Commander, and Pál Bélteky was appointed a tutor according to one of the paragraphs of the appointment by the War Council to teach him border castle administration, custom rights and commandment methods. This “training” period probably lasted for about a year.

It was not difficult for István Koháry to accomplish what had been prescribed, but practically he could not have individual initiatives. In cases his views and knowledge of the situation could have prevailed, first messages had to be sent to a monarch totally inexperienced in military issues, to the geographically rather distant Court War Council and to the Commander's Headquarters of the Mining District. Then the answer and command had to arrive from there, and this bureaucratic method could set back the management of the events around the border castle to a great extent.

István Koháry stood his ground as a Commander, he lived up to the hopes and expectations of the monarch and he maximally fulfilled the tasks entrusted to him. There was never a problem with his being loyal to the monarch while in office. If he had to go on a leave he always asked for permission from his superiors, Pál Eszterházy or Miklós

Bercsényi. If supplying and maintaining Fülek got into trouble then every time he tried to appear in the county councils in letter, but even personally in front of Pál Esterházy, the Court War Council, moreover he also asked for audition from Leopold I to present the deficiencies.

There was just one problem emerging against him: he deliberately let the soldiers of Fülek out onto the villages and take Turks prisoners and sack them and with that the soldiers not only did harm on the Hungarian inhabitants but they also violated the extremely volatile Vasvár Peace Treaty and generated another war situation. Because of this István Koháry was reprehended in writing several times, the Chairman of the War Council, Raimondo Montecuccoli ordered him in, moreover the Court War Council decided on his arrest and to relieve him of his post in the summer of 1674, which finally did not occur.

The Fülek garrison of István Koháry always suffered from the lack of staff, as the Court War Council introduced hiring freeze and in place of the deceased or captured soldiers no new ones could be hired. The 1665 military reform specified Fülek to have 400 cavalry, 300 infantry and 100 imperial gunners (musketeer), but this military headcount was only rarely realised. Though the Commander wrote to the authorities on the matter of military replenishment and urged all the time the allocation of fifty musketeers from Szendrő in order to strengthen the citadel, a recruitment order was given only in case of national danger by the supreme war body of the Habsburgs.

However, István Koháry was successful in complementing the shortage of soldiers with free lads or in other words Heyducks, who camped outside Fülek and were willing to take orders from the Commander for booty only.

The garrison of Fülek very rarely received pay due to the financial difficulties of the Habsburg Empire. The soldiers still did not starve, as they lived from sacking “kuruc” and Turkish prisoners, from food received or gained from civilians and the counties. István Koháry acquired enough food and horse fodder from those counties residing in Fülek and from neighbouring counties. From the time of “kuruc” incursions, from 1672 counties gladly contributed to the supply of Fülek garrison with food and money, as István Koháry promised to deduct these offerings from the sum of the state-imposed repartition. It also happened that the Commander bought the missing supply from the farms of the Koháry family or other aristocratic families.

The money due for maintenance and building works of the Fülek fortress also arrived irregularly from the Court War Council. István Koháry regularly indicated the importance of the building works and sooner or later he always received the required amount. Continuous work was always ensured, as István Koháry was almost always given by the counties the parliament-imposed unpaid work (gratuitous labour) together with hands and building material. Gratuitous labour could also be bought off with a sufficient sum by the county. This is how the County of Zólyom situated far away from Fülek settled its debt, and often other counties residing in Fülek also used this opportunity. Money could also originate from other sources to build the fort: from county offerings (e.g.: beyond the compulsory work the magistrates in co-operation occasionally decided on the so called “extraordinary gratuitous labour” [extraordinarius gratuitus labor], from those condemned to death, who could have their lives back, if they contributed towards the repair of Fülek walls), from “kuruc” prisoners’ ransom money and from the voluntary offerings of István Koháry or other private individuals. The Commander preferred money, as he could finance experts and diligent “skilled labour”, because the serfs ordered to do unpaid work and sent by the counties did not do their work professionally. During the work of modifying the groundplan of the fort a chief designer arrived at Fülek, who was put at István Koháry’s disposal by the Court War Council.

The transport of ammunition of Fülek troops was done by the boroughs neighbouring Fülek. When the supply came from long distance every county transported it on carts up to its borders, and the escort was provided by the garrison of Fülek. Occasionally though Koháry used the strength of his own family’s dominions: asked for horses and carts from his mother.

István Koháry had judging and sentencing rights only above the members of the Fülek garrison. He could not pass sentence over the staff of other border castles, other border castle systems and privileged military centres (e.g.: Heyduck towns), he could only report it to the competent military commander or offer a motion regarding the sentence. In the same way, István Koháry had no sentencing rights over the civilian population outside Fülek.

Military justice was the duty of the army judge in Fülek. In the first part of István Koháry’s cycle, István Oroszlány occupied this position, who was followed by Mihály Dúl in 1677. Military sentences were passed in the army court, the Chairman of which was István Koháry, and in his absence the Deputy Commander took over the position. The task of the

army judge was taking evidence, the issue of the documents connected to legal administration or authentication and collateral assurances, to have the sentences executed passed by the troop courts or military courts, and besides he took the minutes during troop court hearings, moreover in case of the absence of the fort leaders he also took the place of the Chairman.

An officer serving in Fülek, and occasionally a private were also invited as member of the jury at the troop court hearing besides the Commander, the Deputy Commander and the troop judge. The market judge was also present at the hearing as a permanent civilian member. It was a feature of Fülek border castle that the civil and military jurisdiction were interlocking: the sittings of the troop court were on the same day as the meeting of the county council and the members of the magistrates were invited to the jury almost every time. Irrespectively of this István Koháry preserved his jurisdiction primate over the soldiers during his period as Commander all along.

The soldiers unhappy with the sentence could appeal to the War Court of the Mine District Commander, the Chairman of which was Pál Esterházy or his assistant, Miklós Bercsényi senior. The sentences passed by the War Court had to be served locally, which were to be made good by István Koháry.

Fülek was not only a royal border castle, but a borough and at the same time a seat of three counties (Nógrád, Heves and Outer-Szolnok, as well as Pest–Pilis–Solt), consequently a huge number of civilians lived together with the soldiers.

The Habsburg governance could not supply the soldiers of Fülek sufficiently, thus the soldiers gained food and produce from the civilians on numerous occasions. The victims of the soldiers were mainly the inhabitants of villages or boroughs, in counties situated close to Fülek: Nógrád, Pest–Pilis–Solt, Heves and Outer-Szolnok, Gömör, Borsod, Hont; among the distant ones the counties Szepes, Zólyom, Bars suffered from the attacks of Fülek soldiers. Beside them, the soldiers of Fülek harassed the libertinus (enjoying immunity) inhabitants of Jászság and Kunság settlements, moreover the villages in the Great Plain with Serbian inhabitants and settlements east of the River Tisza.

The county nobility particularly resented the violent acquisition of Fülek soldiers, and they sent numerous denunciations both to István Koháry and to his superiors or to the governance, demanding each time the punishment of the soldiers and the return of the values seized.

The three counties settled in Füleke had an especially very bad relationship with István Koháry and the military prefecture, as the deeds of the soldiers were qualified as deliberate, and they saw their own patrician rights violated in that the Commander freed the soldiers caught red-handed one after the other from the county's grips. The nobility used all the available lawful means to prove their truth against the Füleke military magistrates. As István Koháry protected his soldiers in most cases, there were constant debates that were only interrupted when the enemy seriously threatened Füleke. In these occasions the nobility resident to Füleke also took up arms and fought shoulder to shoulder with the soldiers, that was unimaginable beforehand.

The counties having their seats in Füleke in spite of the earlier mentioned misunderstandings realised the danger what the destruction of the border castle and garrison would have meant for the civilian population. That is why they went through not only with the catering, supply and fort building set by the parliament, but on certain occasions they accepted the requests of military leadership, or they themselves (cooperating with each other) voted for special donations, and contributed to the supply and the building of the border castle, even when they were not ordered by the law to support Füleke.

The nobility also tried to maintain the protection of the border castle, with seldom passing a death sentence on the soldiers caught and stood in court, and was satisfied with a minor sentence (imprisonment, fustigation, fine).

The civilian and military jurisdiction were interlocking: though István Koháry preserved his judicial primacy over the soldiers during his period as Commander all along, yet the entire directorate of the counties was a permanent member of the army court hearing.

VII. MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: Koháry István főkapitányi instrukciói (Bécs, 1667. július 1.) Lelőhely: MOL C 1061. tekercs № 5043., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)

Leopoldus Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus.

Instructionis pro Magnifico fideli nobis dilecto Stephano Kohari de Chabragh Capiteo Filekiensi, super officio suo rite administrando tradita.

Primum est, quod præclara moti opinione fidei ipsius et constantiæ ipsum ante alios in Capiteum nostrum Filekiensem cum Instructione ad beneplacitum nostrum cooptandum censuimus sperantes ipsum ex usu et commodo publico hoc Officium administraturum et expectationi de se conceptæ responsurum esse.

Qui ut Iurisdictionem et metas sui officij cognitas habeat; Primo omnium a Nobis Consilio nostro Bellico deinde vero a Supremo partium illarum nostrarum Ultradanubianarum Capiteo immediate dependebit, et in cunctis negotijs, difficultatibus pro tempore exortis, post Nos et Consilium nostrum Bellicum ad dictum Supremum Capiteum, aut eiusdem Supremum Vice Capiteum recursum suum habebit, inque suo ipsi concredito fortalio perseveranter manebit, neque absque nostro, nostri Consilij Bellici partium illarum Ultra Danubianarum Supremi Capitei, aut eiusdem Supremi Locum tenentis præscitu et consensu exinde discedet, nec ultra duas noctes ex dicto præsidio absentare se non audeat, quovis modo, tum etiam omni cura et sollicitudinem in id advigilabit, proque possibilitate cavebit, ne per hostium aut quorumcunque nostrorum contrariorum clandestinas vel apertas machinationes et practicas quovis modo decipiatur, aut iacturam aliquam patiatur. Quodsi vero contingeret, dictum nostrum Capiteum in nostris commissis, aut etiam proprjs suis negotijs ad nostrum aut Supremi partium illarum Capitei consensum et annuentiam a fortalio ad tempus abesse, ita omnia rite ordinata et disposita relinquet, ut in ipsius absentia

ammissionis dicti sui fortality nullum periculum, quin potius contra quoscunque impetus atque incursus satis munitum sit, totumque Regimen et curam suo Vice Capitaneo, sicut et promotionem structuræ commisset.

Alterum est, quod tormenta bellica uti falconetas, barbatas et manuales pixides reformationibus indigentes restaurari, et tam ea quam pulverem tormentarium, Item plumbam, globos, et id genus ignita instrumenta augeri, ac in siccis oportunisque locis ab Artillariæ Ministris bono ordine asservari curabit, sique pixidarÿ et Artillariæ homines, ad ipsius Capitanei requisitionem ingruente quacunq̄ue hostili necessitate pulveres tormentarios, aliamque bellicam munitionem extra dederint, in hoc rationes et computus artillariæ ministro vel bombardario ratificabit ac ibidem constitutarum artilleriæ personarum Germanicæ Nationis iustam et condignam rationem habebit, eosque defendet et tutabitur.

Tertio non permittet Capitaneus ædificia moderna Castelli corruï, sed ruinam minantia tempestive reparari, et cum structura eius loci in futurum præcipue gratuitis subditorum laboribus conservanda, intertenendaque sit, diligenter invigilabit, ut in novis extructionibus et reparationibus mora nulla trahatur, sed quamprimum ad perfectionem maturetur, sicut a Nostro Consilio Bellico vel confinium architecto ad suam requisitionem semper bonam informationem et modum habiturus est, curabitque, ut gratuiti eiusmodi subditorum labores bene et utiliter pro sua suorumque et præsidÿ securitate impendantur, rationemque eiusmodi laborum aut pecuniarum ad id contributorum servare curabit, neque ullam in ipso præsidio immundiciem aut sorditatem patietur, subditosque laboribus suis gratuitis eo deputatos, aliorum præsertim Dominorum terrestrium novis exactionibus et indebitis servitÿs non gravabit, nec militibus eos damnificare ullatenus permittet, imo pagos et loca præteritis disturbiorum temporibus bellicis continuis vastata et desolata, maiori colonorum numero indes pro viribus augmentare studebit.

Quarto, apud Supremum partium illarum Capitaneum, aut eius Supremum Vicegerentem sedulo instabit, et ipse pro se diligenter curabit, ut omnis generis commeatus, pro defensione illius præsidÿ necessarius, ibidem in tanta copia pro reposito semper habeatur, qui in periculo incursus hostium ad aliquot menses continuos pro militum inibi collocatorum numero sufficiat.

Quinto, cum vicinioribus Supremis et alijs Capitaneis mutuam correspondentiam habebit, quos si de Turcarum proposito et excursionem in illas partes suscipienda quid audierit, tempestive certiores reddet, primarie vero Nobis, Consilio nostro Bellico, aut partium illarum Supremo nostro Capiteo huius notitiam faciet, ut malo huic tempestivis consilijs et auxilijs succurri, et penes illud etiam cætera vicina confinia a quovis hostili periculo libera et immunia conservari possint.

Sexto, tenebitur ibidem noster Capiteus omni studio in id incumbere, quatenus ipsius ductui concrediti utriusque ordinis milites diligenter fideliterque serviant, et instationibus eorum tam diurnis, quam nocturnis, pro officij eorum exigentia assidui sint, neque a fortalio se se absentandi aut emanendi ullam ipsis licentiam permittet, et ad evitanda quæcunque dissidia et tumultuationes quiete et pacifice vivant, sicut hoc ipsum fides ipsorum Nobis data requirit et exigit.

Septimo, in causis criminalibus, utpote furto, homicidjs, adulterjs, et id genus maleficjs deprehensos milites iure mediante convictos, præscio semper Cis Danubianarum partium Supremo Capiteo, secundum demerita eorum puniet, salva authoritate ac potestate nostra condemnato gratiam faciendi.

Octavo, absque nostro aut Consilij nostri Bellici præscitu et consensu Officiales ab officijs non amovebit, sed si quem iuramenti immemorem fore, aut male et indecenter se gerere contigerit, unde ab officio amoveri mereatur, ex tunc cum præscitu nostro, aut nostri Consilij Bellici, talis ab officio suo deponatur; Casu vero, quod si intra lustrationum tempora officiales aliqui ratione negotiorum suorum licentiam exigent, aut in corpore damnificati ad nostra ulteriora servitia minus sufficientes essent, talium et gregariorum etiam militum, qui moriuntur aut ab officio discedunt, eorum etiam qui eis subrogantur, nomina per singula trimestria aut menses, prout necessitas postulaverit, addita causa eorum discessus et exauthorationis Consilio nostro Bellico transmittet, exinde ratione exauthorationis et reassumptionis aliorum decisio et resolutio edetur, cuius ille postmodum certior reddetur, in reliquo ab gregariorum militum exauthoratione aut immutatione quantum fieri poterit, abstinebit.

Nono, Tributarias varias et intolerabiles taxas potissimum sub tempore induciarum per Turcas impone non permittat, nec patiatur loca, quæ a rabie et Turcico tributo hactenus immunia permanserunt, contra pacta in Capitulatione Turcica conclusa, tributaria reddi, item cavebit Capitaneus modis omnibus, ne ad spem alicuius præda hoc tempore induciarum Turcas qualicumque modo provocet, nec ullam ad devastandam ditionem nostram occasionem præbeat, si vero Turcæ ab excursionibus non desisterint, Nobis vel Consilio nostro Bellico Capitaneove Supremo, aut eius Vicegerenti id statim significet et ad ulteriora ex consilio et iussu dicti Capitanei procedet, et vi hostili in quascunque partes versa, pro viribus, caute tamen resistat, nostramque ditionem tueatur.

Prædam vero ex concessione divina belli tempore aliquando a Turcis reportatam /: contentus ipse honorarÿ nomine condecienti munere :/ militibus iuxta consuetudinem hactenus in talibus observatam dividat Capitaneus, servatis tamen semper pro Nobis Bassis, Zanzagis et Beghis, si qui capti fuerint.

Decimo, cautum quoque sit, ne conversus lancearum seu hastiludia et duella admittat Capitaneas, sine scitu et permissione nostra expressa.

Undecimo, exploratores quos certos et fideles tenebit Capitaneus, ex quibus quicquid certi intellexerit vel aliquod periculum ditionibus nostris imminere, vel hostes obsidionem arcis, aut loci alicuius moliri, id primo quoque tempore nobis, aut Consilio nostro Bellico, et partium istarum Supremo Capitaneo significare nullo modo negliget, ut inde sibi vel maiori militum numero, vel alijs necessarijs rebus bellicis tempestive succurri possit.

Duodecimo, diligenter advigilabit item Capitaneus noster, ne ex aliquo improvise incendio damnum et periculum oriatur Castello, et prout ipse strictissimo iurisiurandi vinculo ad fidelitatem et conservationem Castellum est obstrictus, ita etiam reliquos servitores officiales et ministros, quorum servitÿs utetur iuramento præstito obligatos tenebit, suspectas personas potissimum profugas, non admittet, sic etiam homines vagabundos et martalosos æque Turcas ac Christianis damna inferre solentes, præsertim induciarum temporibus, non fovebit.

Decimo tertio, Capitaneus vel reliqui Officiales et milites Castellum in manus hostium non tradant, sed pro Nobis et legitimis nostris hæredibus et successoribus usque ad ultimum vitæ spiritum servent, tutentur et defendant.

Decimo quarto, Capitaneus nostris amicis, amicus, et inimicis, inimicus erit, tumultus nullos excitabit, neque per sibi subiectos milites excitari permittet, nihil clam vel aperte contra honorem, dignitatem et commodum nostrum nec in persona neque per nuntios tractabit, neque a sibi commissis militibus tractari permittet. Ad nullius instantiam ad conventicula aut alia colloquia, ubi quippiam contra Nos aut Commissarios nostros tractaretur, exhibit, nec milites exire permittet, quin potius si quid tale contingeret, Nobis significabit, et pro viribus impedire studebit, articulis nostris militaribus se accommodabit, Castrum et Capitaneatum quando ab ipso repetere voverimus, prompte et sine omni tergiversatione aut renitentia, cui mandaverimus, iuxta reversales suas literas cum plenario numero rerum bellicarum, et omnes commeatus sibi sub initium sui ingressus secundum inventarÿ conscripti continentiam, et aliarum rerum tempore sui Capitaneatus ipsi assignaturum, obedienter tradet et resignabit. Casu vero quo ipse Capitaneus, quod Deus avertat, mortem obiret, Castellani et cæteri Arcis servitores, secundum præstitum eorum Juramentum, præmisso modo requisiti, omni exceptione exclusa idem facere et præstare obligati sint.

Decimo quinto, quotiescunque autem per speciales ad id deputatos Commissarios Arcem ipsam inspicere, victualia, aut res bellicas revideri ac milites præfatos lustrari facere voverimus, id in nostra potestate situm erit.

Pro accompensa eiusmodi laborum, fidelitatis et vigilantia constitutum ipsi ad personam suam propriam centum viginti quinque florenos Rhenenses, eius locum tenenti ad beneplacitum extraordinarie viginti florenos Rhenenses mensalem pecuniam ad quinquaginta Equites, triginta unum florenorum Rhenensem quindecim cruciferos, ad signiferum, duos Tubicines et Timpanistam, singulis quatuor florenos Rhenenses, quæ summæ in universum constituit centum nonaginta duos florenos Rhenenses, quindecim cruciferos. Præsidarios ibidem ordinamus Equites ducentos et pedites trecentos, Artilleriæ ministros decem, cum consuetis eorum in regesta inscriptis stipendijs intertenebuntur, quem tamen numerum pro vicissitudine rerum ac temporum vel augere vel minuere, germanos etiam milites quocunque

numero, et quando Nobis usum fuerit pro custodia huius fortality constituere integrum nobis servamus.

Ultimum est, cum officium fidelis Capitanei compendio nequeat facile comprehendi ita prouti Nobis de ipso Stephano Kohari de Chabragh persuasum habemus, ac ipse literis suis reversalibus facturum se recepit, et iuxta debitam nobis fidelitatem facere tenetur, totam hinc Præfecturam Arcemque ipsam præmissis conditionibus ipsius fidei, curæ, industriæ, atque diligentia ad commodum nostrum et Regni Hungariæ regendam, custodiendam, omnibusque viribus defendendam concedimus et permittimus, nec dubitamus, quia strenui industrÿ et fidelis Capitanei, denique boni et fortis viri officio undiquaque sit sedulo perfuncturus, unde maiora indies gratiæ nostræ monumenta erga se sentiet et præmissis omnibus nostram expressam voluntatem faciet.

Dabantur in Civitate nostra Viennensi prima die mensis Julÿ Anno millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Septimo, Regnorum Nostrorum Romani Nono, Hungarici duodecimo, Bohemici vero undecimo.

Leopoldus
Annibal Gonzaga

Ad Mandatum Sacræ Cæsareæ Majestatis proprium
Christophorus Dorsch

2. számú melléklet: Koháry István húségesküje az Udvari Haditanács előtt (Bécs, 1667. július 1.) Lelőhely: MOL C 771. tekercs № 1427., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.)

Ego Stephanus Kohary de Czábrágh fateor et recognosco per præsentés cum me Sacra Cæsarea Regiaque Majestas, Dominus meus Clementissimus, tenore Instructionis superinde emanatæ mihiq̄e traditæ in Supremum Capitaneum Fülekiensem eligere et constituere dignata sit. Quod proinde me, Suæ Majestati Vestræ obligaverim, uti quidem obligo me

omnes illos Articulos omnesque clausulas in prædicta mea Instrukcione compræhensas, omni diligentia et dexteritate, obedienter, fideliter ac pro officio boni viri fidelisque Capitanei exequi velle. Harum mearum propriæ manus subscriptione, sigilli mei impressione communitarum litterarum reservantium vigore et testimonio mediante.

Actum Viennæ die Prima Julij Ao. 1667.

Idem qui supra

3. számú melléklet: Az Udvari Haditanács elismervénye Koháry István főkapitányi kinevezéséről (Bécs, 1667. július 1.). Lelőhely: MOL C 999. tekercs № 4085., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)

Sacræ Cæsareæ Regiæque Hungariæ et Bohemiæ Majestatis, Domini nostri clementissimi nomine, Ejusdem Capitaneo Filekiensi, Domino Stephano Koháry de Chábrágh benigne significandum: Retoluisse prælibatam Suam Majestatem Cæsaream & Regiam, ut eidem Instructio cum Obedientialibus, super functione Supremi Capitaneatus Filekiensis elargiri debeat, non dubitando, Eundem Dominum Koháry Officio illo egregie et laudabiliter perfuncturum, atque in omnibus punctis se memoratæ Instructioni demisse & condecenter accommodaturum, cæteroquin autem in directione Confiniariorum et gubernandis rebus Bellicis, ibidem absque Consilio et Consensu moderni Domini Vice Capitanei nihil facturum, donec successu temporis plenariam rerum militarium experientiam obtinuerit. Cedit idipsum in promotionem Servitiij Suæ Majestatis Cæsareæ et Regiæ. Quæ de reliquo Imperiali Regiæque gratia sua Eidem benigne propendet.

Per Imperatorem

Ex Consilio Bellico,

1. Julij Anno 1667.

Cristophorus a Dorsch

4. számú melléklet: I. Lipót utasítása a füleki végvár katonáinak (Bécs, 1667. július 1.). Lelőhely: MOL C 999. tekercs № 4092., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)

Nos Leopoldus Divina Favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniæ Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiae etc. Slavoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, et Wirtembergæ, Superioris et Inferioris Silesiæ, Marchio Moraviæ, superioris et inferioris Lusatiae, Comes Habsburgi Tyrolis et Goritiæ.

Universis et singulis Nostris militibus tam Equitibus quam Peditibus in Præsidis Filekiensi constitutis gratiam Nostram Cæsaream ac Regiam et omne bonum. Benigne vobis significamus Nos Magnificum Fidelem Nobis, dilectum Stephanum Kohari de Chabragh in Capitaneum Filekiensem elegisse et constituisse.

Itaque vobis omnibus et singulis benigne præcipimus et mandamus, quatenus dictum Kohari pro Capiteo Vestro agnoscatis et honoretis, ac in omnibus ijs quæ in Nostrum et Præsidy istius commodum et emolumentum vobis iniunxerit summa semper diligentia et fide citra omnem exceptionem ipsi morem geratis. Facturi in eo, quod fideles Nobis obligatos milites et viros fortes decet, et Nos a vobis fieri benigne atque expresse contendimus.

Dabantur in Civitate Nostra Viennensi, die prima Mensis Iulij Anno millesimo sexcentesimo sexagesimo septimo Regnorum Nostrorum Romani nono Hungarici duodecimo Bohemici vero Undecimo.

Leopoldus
Annibal Gonsaga

Ad Mandatum Sacræ Cæsareæ Maiestatis proprium
Christophorus Dorsch

5. számú melléklet: a füleki végvári katonaság szervezete és fizetése (keltezetlen, de 1676 előtti, mivel Oroszlány István seregbíró vetette papírra). Lelőhely: MOL C 1293. tekeres № 15317., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)

Az Füleky Seregnek Számia

1 Feő Kapitány fizetése ordinarie minden óra	Flor. 130.
1 Hadnagynak minden óra fizetése	Flor. 26.
1 Zászlótartónak egy óra fizetése	Flor. 16.
1 Strásamesternek egy óra fizetése	Flor. 9.
1 Trombitásnak egy óra fizetése	Flor. 7.
3 Három Tizedesnek	Flor. 18.
92 Közönséges Katonának	Flor. 368.
100 Katonáié Summa	Flor. 574.

Item

1 Vice Kapitáni fizetése egy óra	Flor. 65.
1 Hadnagynak egy óra fizetése	Flor. 26.
1 Zászlótartónak egy óra fizetése	Flor. 16.
1 Strásamesternek egy óra fizetése	Flor. 9.
1 Trombitásnak egy óra fizetése	Flor. 7.
3 Három Tizedesnek egy óra fizetése	Flor. 18.
92 Közönséges Katonának	Flor. 368.
100 Katonáié Summa	Flor. 509.

Item

Főhadnagy fizetése egy óra	Flor. 52.
1 Vice Hadnagy fizetése egy óra	Flor. 26.
1 Zászlótartónak egy óra fizetése	Flor. 16.
1 Strásamesternek egy óra fizetése	Flor. 9.
1 Trombitásnak egy óra fizetése	Flor. 7.

3 Három Tizedesnek egy óra fizetése		Flor. 18.
92 Közönséges Katonának		Flor. 368.
100 Katonáié	Summa	Flor. 496.

Item

Főhadnagy fizetése egy óra		Flor. 52.
1 Vice Hadnagy fizetése egy óra		Flor. 26.
1 Zászlótartónak egy óra fizetése		Flor. 16.
1 Strásamesternek egy óra fizetése		Flor. 9.
1 Trombitásnak egy óra fizetése		Flor. 7.
3 Három Tizedesnek egy óra fizetése		Flor. 18.
92 Közönséges Katonának		Flor. 368.
100 Katonáié	Summa	Flor. 496.

Gyalogszázadok

2 Gyalog Hadnagynak Inassával együtt egy óra		Flor. 20.
1 Vice Hadnagynak egy óra		Flor. 15.
1 Zászlótartónak egy óra		Flor. 10.
11 id est két dobosnak és kilencz Tizedesnek		Flor. 41:15
85 Haidúnak fizetése egy óra		Flor. 212:30
100 Haidúé	Summa	Flor. 298:30

2 Gyalog Hadnagynak Inassával együtt egy óra		Flor. 20.
1 Vice Hadnagynak egy óra		Flor. 15.
1 Zászlótartónak egy óra		Flor. 10.
11 id est két dobosnak és kilencz Tizedesnek		Flor. 41:15
85 Haidúnak fizetése egy óra		Flor. 212:30
100 Haidúé	Summa	Flor. 298:30

2 Gyalog Hadnagynak Inassával együtt egy óra		Flor. 20.
1 Vice Hadnagynak egy óra		Flor. 15.

1 Zászlótartónak egy óra		Flor. 10.
11 id est két dobosnak és kilencz Tizedesnek		Flor. 41:15
85 Haidúnak fizetése egy óra		Flor. 212:30
100 Haidúé	Summa	Flor. 298:30

Magyar Lovas Tisztviselők fizetése mire mégien

4 Hadnagynak 26 forintyával		Flor. 104.
4 Zászlótartónak 16 forintyával		Flor. 64.
4 Strásamesternek 9 forintyával		Flor. 36.
4 Trombitásnak 7 forintiával		Flor. 28.
12 Tizedesnek 6 forintiával		Flor. 72.
72 katonának 4 forintiával		Flor. 288.
100 főre	Summa	Flor. 592.

Gyalog Tisztviselőknek Fizetése

3 Hadnagynak 15 forintiával		Flor. 45.
3 Zászlótartónak 10 forintiával		Flor. 30.
3 Dobosnak 3 forintiával és 45		Flor. 11:15
8 Tizedesnek 3 forintiával és 45		Flor. 30.
93 Haidúnak 2 forintiával és 30 graiczár		Flor. 232:30
110 Személyre		Flor. 348:45

Summam summarum facit Flor. 940:45 graiczárt.

6. számú melléklet: Rendelet a füleki várőrség létszámáról és fizetéséről
(1665. március 9.). Lelőhely: MOL C 1293. tekeres № 15339.,
(ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)

Főkapitány „közönséges fizetése”: 100 forint + 10 lóra 3-3 forint = 130 forint

Vicekapitány „közönséges fizetése”: 50 forint + 5 lóra 3-3 forint = 65 forint

Lovasszázad (kompánia) felállása

- 1 hadnagy: 40 forint + 4 lóra 3-3 forint = 52 forint
- 1 vice hadnagy: 20 forint + 2 lóra 3-3 forint = 26 forint
- 1 zászlótartó: 10 forint + 2 lóra 3-3 forint = 16 forint
- 1 „strásamester”: 6 forint + 1 lóra 3 forint = 9 forint
- 1 trombitás: 4 forint + 1 lóra 3 forint = 7 forint
- 3 tizedes: 3 forint/fő + 1 ló/főre 3 forint = 18 forint
- 92 „közönséges” katona: 4 forint (lóra nem kap pénzt) = 368 forint
- Összesen: 496 forint

Gyalogos (hajdú) kompánia

- 1 „Vaidának szolgástul”: 20 forint
- 1 „Vice Vajdának”: 15 forint
- 1 zászlótartónak: 10 forint
- 2 dobos + 9 tizedes: 3 forint 45 krajcár/fő, összesen: 41 forint 15 krajcár
- 85 hajdú: 2 forint 30 dénár/fő, összesen: 212 forint 30 krajcár
- „Summa 100 Embernek”: 298 forint 45 krajcár

Fülek helyőrségének létszáma (előirányzás)- 1665. március

- 1 főkapitány
- 1 Vicekapitány
- 2 hadnagy
- 400 katona: már van ott 300, ehhez jön a szécsényi helyőrségből 100 lovas
- 300 hajdú: már van ott 150, a másik 150 pedig: Szécsényből 91, Hollókőről 19, Hajnácskőről 20, Somoskőről 20.
- A füleki helyőrségnek Hajnácskőre és Somoskőre is vigyáznia kell.
- Gyalogos körülbelül 240 fő volt magában Füleken.

7. számú melléklet: A Fülekk várába előirányzott katonai létszám az Udvari Haditanács 1672–1674 közötti tervei szerint. Lelőhely: MOL P 125, 4737. tekeres № 9874., (Esterházy Pál nádor iratai)

I. Lovasság:

1 Obersthaubtman (főkapitány)	80 forint
1 Oberstleutnant (alkapitány)	40 forint
1 Hussaren haubtman (lovasság főhadnagy)	30 forint
2 Leutnant (hadnagy)	24 forint
2 Fendrich (zászlótartó)	16 forint
2 Wachtmeister (strázsamester)	12 forint
2 Trompeter (trombitás)	12 forint
6 Corporall (tizedes)	24 forint
183 Hussaren (lovaskatona)	549 forint
Összesen: 200 ember	787 forint

II. Gyalogság:

1 Woÿda (gyalogosok vajdája)	10 forint
1 Fendrich (zászlótartó)	5 forint
9 őrmester (Rotmeister?)	22 forint 30 krajcár
69 talpas (Heÿdug)	138 forint
Összesen: 80 ember	175 forint 30 krajcár

8. számú melléklet: Hadiszabályzat az ajnácskői helyőrség részére
(Füleki, 1678. április). Lelőhely: MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A.,
(Koháry II. István iratai)

Anno 1678 Die [dátum helye kihagyva] April In Præsidio Fülekiensi. Az Ajnácskőiek eleikben ilyen Edictumok Præscribáltattak.

Primo. Mindeneknek előtte, mindenképpen hogy Istenes életnek követői legyenek, igen kívántatik, hogy magoknak bő áldomást Istentől nyerhessenek. Melyhez képest az Vitézlő Rend az Isten ellen káromkodó, tilalmas szitkoktól megójjja magát tudniillik. Senki ördögadtával, teremttével, hitűvel és egyéb hasonló megtiltott szitkoknak nemével ne merészeljen szitkozódni. Abban bizonyos legyen, valakitől meghallatik, minden irgalmasság kívül az Ötszáz Pálca büntetése leszen az olyannak. Aki meghallja, és hírt nem teszen az Magistratusnak, hanem mástól hallatik meg, az olyan is úgy büntettetik meg.

Secundo. Ki-ki az Vitézlő Rend közül úgy alkalmaztassa dolgát, aki megrészegeedik, ha katona, ne nyargalódjon nappal-éjszakának idején is az utcán. A fel s alá való járásnak, dalolásnak, kiáltásnak, süvöltésnek s versengésnek ki-ki békét hagyjon, mert nagy vigyázás leszen azok ellen. Valakik abban tapasztaltatnak, bizonyosak legyenek felőle, kíméletlen erősen megpálcáztatnak.

Tertio. Az Magyar Vasas Rabok is éjszaka az utcákon fel s alá ne járjanak, mert meg nem engedtetik, s valaki ez ellen cselekszik, okvetetlen megpálcáztatik.

Quarto. Mind Lovas és Gyalog Vitézlő Rend a Végházban otthon legyen és lakjék. Ha kinek mi dolga leszen útmenésre, adjon hírt Fő- vagy Vice Capitány Uraknak Ónagyságuknak, vagy az Porkolábnak, s hírral járjon [kiolvashatatlan szöveg] ha ellenben cselekedni tapasztaltatik, igen nagy és kemény pálcázással büntettetik meg.

Quinto. Eleitől fogván a Lövöldözés és Kardoskodás igen meg volt ez Végházban tiltva erős büntetés alatt. Valaki kardoskodik s lő, a fél keze vágattatik el minden kedvezés nélkül.

Sexto. A Parasztság Szénája hordásának is ez után békesség adassék, szükös lévén az Széna, mert az olyannak erős büntetése leszen. Azonban a Parasztságot senki ne hódoltassa, ne sarcoltassa, tyúkászásnak és egyéb rendetlen állapotoknak békét hagyjon, mert kemény büntetése leszen az olyannak.

Datum in Præsidio Fülekiensi, Die et Anno quibus supra.

9. számú melléklet: Esterházy Pál irányelvei a táborba szálló végvári hadaknak (Nagytapolcsány, 1672. október 4.) és Koháry István hadiszabályzata a táborba szálló füleki csapatok részére (1672. október). Lelőhely: MOL P 1992, 1. csomó, 7. tétel, A., (Koháry II. István iratai)

Edictum

Melyet az Végbeli Tisztek alattuk valóinak és maguknak is az Tiszteknek meg kell tartani.

1. Megszállván az Vitézlő rend az elrendeltetett Quártélyában, senki az Gazdát ereje felett való gazdálkodásra, feje vesztése alatt, kényszeríteni ne merészelje, annyival inkább sarcoltatni, hanem tehetsége szerint amit adhat, legyen contentus vele.
2. Az Abrakhajtásnak és az Ördögadta szitokmondásnak, hasonlóképpen feje vesztése alatt minden Ember békét hagyjon, emellett a tűzre vigyázzon, hogy ha valami gyulladás és égés támad valaki miatt, életét veszti el.
3. Az maga Quártélyával minden [ember] megelégedjék, és senki egymásra ne szálljon, azonban, amikor megyünk, ki-ki legyen az Seregben, és senki elmaradni, faluról falura járnival élete vesztése alatt ne merészeljen. Egyébaránt ha ki ez ellen valamit cselekszik, cselekedetinek érdemlett büntetését veszi.

Datum Nagytapolcsány, die 4 8bris 1672.

Comes Paulus Esterhazy

Az Seregeknek kiadott Edictumok Párja [Koháry István saját kézírásával, ám maga a szöveg egy írnok írása]

Minthogy a mi Kegyelmes Urunk, Őfelsége Kegyelmes Parancsolatjából, Méltóságos Főgenerális Urunk Őnagysága s Vicegenerális Uram Őkegyelme Táborra való menetelünket parancsolja, az hol mind iratosnak, s mind szabadlegénynek óról óra való fizetése minden fogtatkozás nélkül megleszen, amellett mind utunkban, s mind Őnagysága s Őkegyelme mellett-létünkben kinek-kinek mind magára s lovára nézve meglészen alkalmatossága,

szükséges, hogy a Közönséges jó rendnek megtartására ez alább megírt dolgokat ki-ki megértse, és megértvén, tartsa ahhoz magát.

Primo: Mindeneknek előtte, hogy Isten áldását fejünkre várhassuk, az Káromkodó, és Istent bosszúra s erős büntetésre indító szitkok, úgy mint ördögadta, ördögteremtette, és több efféle nélkül ki-ki ellegyen. Mert akin tapasztaltatik, elsőben megpálcáztatik erősen, s másodsor, ha rajta érik, Zászló alatt fog Törvény reá szolgáltatni, és Törvény szerint fog büntettetni. Ki-ki azért úgy viselje magát, hogy Isten s emberek előtt Kedves és kellemetes legyen, s várhassa Isten áldását fejére.

[Itt az írnok elírta és elszámozta a punctumokat. Koháry István tette helyre, de nem betűvel írta le, hanem számmal. Ettől függetlenül a szöveg maradt az írnoké.]

2do: Ki-ki Tisztviselőinek illendő becsülettel legyen, szavát fogadja, és ha mit parancsol, abban eljárják, mert ha különben cselekszik, a Sereg előtt megpálcáztatik. Ha ki peniglen ellene merészlene támadni, élete fogy el érette, mint annak is, aki oly történetben olykor Tisztviselője mellett nem fogna. Én utánam peniglen fognak a Seregben Oláh János és Komáromi István Uraimék mindenkben oly hatalommal, mint én magam, Parancsolni, s Ókegyelmek után ki-ki a tizedesek közül maga Tizedének fogja gondját viselni, s maga Tizedéről számot is ad, kiknek is alattuk valóitól legyen illendő becsületük.

3°: Ki-ki ennek utána az Trombitálásra értsen. Ha készülőt fújnak, készüljön, ha felülőt fújnak, felüljön, és az Zászló alá gyülekezzék, hogy így rendes és szép mód szerint indulhassunk. A Seregben [minden katona] Zászló után járjon, és ne maradozzék, mert az olyat Sereghajtója meg fogja verni, és ha az nem fog elég részére lenni, az Zászló alatt is megbüntettetik.

4°: Ha valaki vagy a Seregből kilopván magát, vagy faluban maradozván, vagy szegény ember gazdájánál csintalankodnék, és kiváltképpen fejr ruháját nyilván elvenné, vagy titkon ellopna, elsőben erősen a Sereg előtt megpálcáztatik, annak utána Törvény szerint látattatik dolga. Mindazáltal akinek mi szüksége van, Tisztviselőinek adja hírre, s bizonyos legyen benne, amennyire az idő fogja engedni, teszen róla, mert egyébaránt senkinek meg nem engedtetik, hogy maga hatalmával akármit is elvegyen. Az ilyen lopások eltávoztatására peniglen rendeltetik ez is: az ellopott vagy elvont Portékát aki meglátná, és az lopónak nevét s lopását Tisztviselőinek meg nem jelentené, úgy járják, mint maga a lopó. Tisztviselője hírével peniglen az Zászló alól akárki is szükséges dolgára elbocsáttatik.

5°: Nagy erős tilalom alatt tudva legyen az is kinél-kinél, az Zászló alatt senki ne veszekedjék, mert az olyan is az Sereg előtt levonatik s megpálcáztatik. Ha kinek mi rövidsége vagyon, jelentse meg Tisztviselőinek, tesznek róla. A Kardoskodásnak s lövöldözésnek mind útban, a Zászló alatt, s mind megszálláskor, békét hagyjon, mert minden Kegyelem kívül az háromszázat elsőben elütik rajta, s ha avval nem tanul, jövődőben is rajta tapasztaltatik az olyan, fél keze vágattatik el.

6°: Kinek-kinek legyen arra figyelmetes gondja, ha hogy Lárma indíttatnék, senki ide s tova rendetlenül ne nyargalózzék az Zászló alól, hanem az Zászlóra és Tisztviselőjére vigyázzék, amit azok eleibe adnak, abban járják el. Éjszakának idején is ki-ki hasonlóképpen viselje magát. Aki peniglen Zászló alól elszaladna, nem éri azzal meg, hogy az egész Sereg előtt becsületét veszti, hanem annak élete fogy el érette.

Ultimo: Egyszóval az feljebb megírt Punctumok szerint ki-ki, mint emberséges Katona, fegyverviselő emberhez illik, úgy viselje magát.

[Koháry István saját keze írásával]: Templom felverések, erőszaktételek, Táborra élést hozó Emberek marhája megfogása, szekerek felverése égbe kiáltó véték.

10. számú melléklet: Esküszöveg végvári katonák részére. Lelőhely:
MOL C 1303. tekercs № 16986., (ŠABB, Koháry-család levéltára,
Pars V.)

Juramentum. Én, N. N., fogadom, és esküszöm az hatalmas és győzhetetlen Fejedelemnek és Úrnak, Úrnak Leopold nevű Elsőnek, választott Római Császárnak, Magyar- és Csehországi Királynak, Ausztriai Főhercegnek, énnekem legkegyelmesebb Uramnak hív lenni, annak hasznára igyekezni, kárát és praëjudíciumjára való dolgokat minden tehetséggel praëpediálni, meggátlani akarok minden mostan és következendő Ellenségei ellen, legyen mezőben avagy Várban, testem és vérem való föltétellel akárminemű legyen alkalmatosságban igazán szolgálni, és az felül megnevezett Őfelsége rendelt Hadi Generálisomnak, kiváltképpen az én Kapitányomnak, Vicekapitányomnak, Hadnagyomnak, Vicehadnagyomnak, Zászlótartómnak és egyéb Tisztviselőimnek, hív és szófogadó, és mindenben, amiben ugyan azok az Őfelsége Hadi szolgálatában parancsolni fognak, mindenkoron hív szófogadó és szorgalmatos leszek, az Véghelyben állandóan

megmaradok, és soha az Commendant híre nélkül az Véghelyből ki nem megyek, azt fogadom három ujjamat feltartván, Isten engemet úgy segéljen és az Szent Evangélium.

11. számú melléklet: Koháry István által, a kékkői végvár katonái számára készített eskü szövege (1678. december). Lelőhely: MOL P 125, 4751. tekercs № 11722., (Esterházy Pál nádor iratai)

Én, N. N., esküszöm az élő Istenre, Ki Atya, Fiú, Szentlélek, egy bizony örök Isten, hogy én az Felséges Leopoldus Római Császár és Magyarországi Koronás Király Urunk Őfölségének igaz híve leszek fejem fennállásáig, ellenségének ellensége, barátjának barátja, ezen Őfölsége Kékkői Végházát minden tehetségem szerint, véremmel is kész leszek megoltalmazni, Főkapitány Uramnak Őnagyságának és Őnagysága után való tiszteteknek engedelmességgel leszek. Kegyelmes Urunk Őfölsége és említett kékkői végháza ellen semminemű Practicát nem indítok, sőt valamiket az Őfölsége hívsége és ezen kékkői Végháza ellen való dolgokban titkon vagy nyilván értek, Főkapitány Uramnak Őnagyságának vagy Őnagysága utána való, előmben rendeltetett Tiszteteknek megjelentvén, tudtokra és értékre adok. Isten engem úgy segéljen!

12. számú melléklet: Koháry István beszédtervezete az I. Lipót előtti audiencián (Bécs, 1677. december 17.). Lelőhely: MOL C 1294. tekercs № 15366., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.)

Anno 1677. 17 Xbris, circa horam quintam Vespertinam, coram Sua Majestate Sacratissimæ habens audientiam, servitiæ oretenus humillime fidelitatibus proposui.

Augustissime Imperator, Sacratissimam Majestatem Vestram debita animi submissione accedere triplici ex ratione necessum habeo.

Et primo quidem humillime repræsentandum duxi, ex benigna Sacratissimæ Majestatis Vestræ resolutione curæ meæ concreditum Majestatis Vestræ Sacratissimæ Præsidium Fülekiense summis defectibus involui, ac invalescentibus perfidorum rebellium motibus, non

in exiguo periculo versari ex suis rationibus: quod nimirum Arx valde sit ruinata & unde quoque ruinis proxima, in qua hic et nunc sunt in universum plures Germani milites, quam 120, qui impetu hostili imminente eandem veluti ruinatam difficulter possent defendere. Præterea quinquaginta Musquetarÿ illinc Szendroviam educti, 8 præcipua Tormenta Cassoviam abvecta, non exiguum periculum superaddunt.

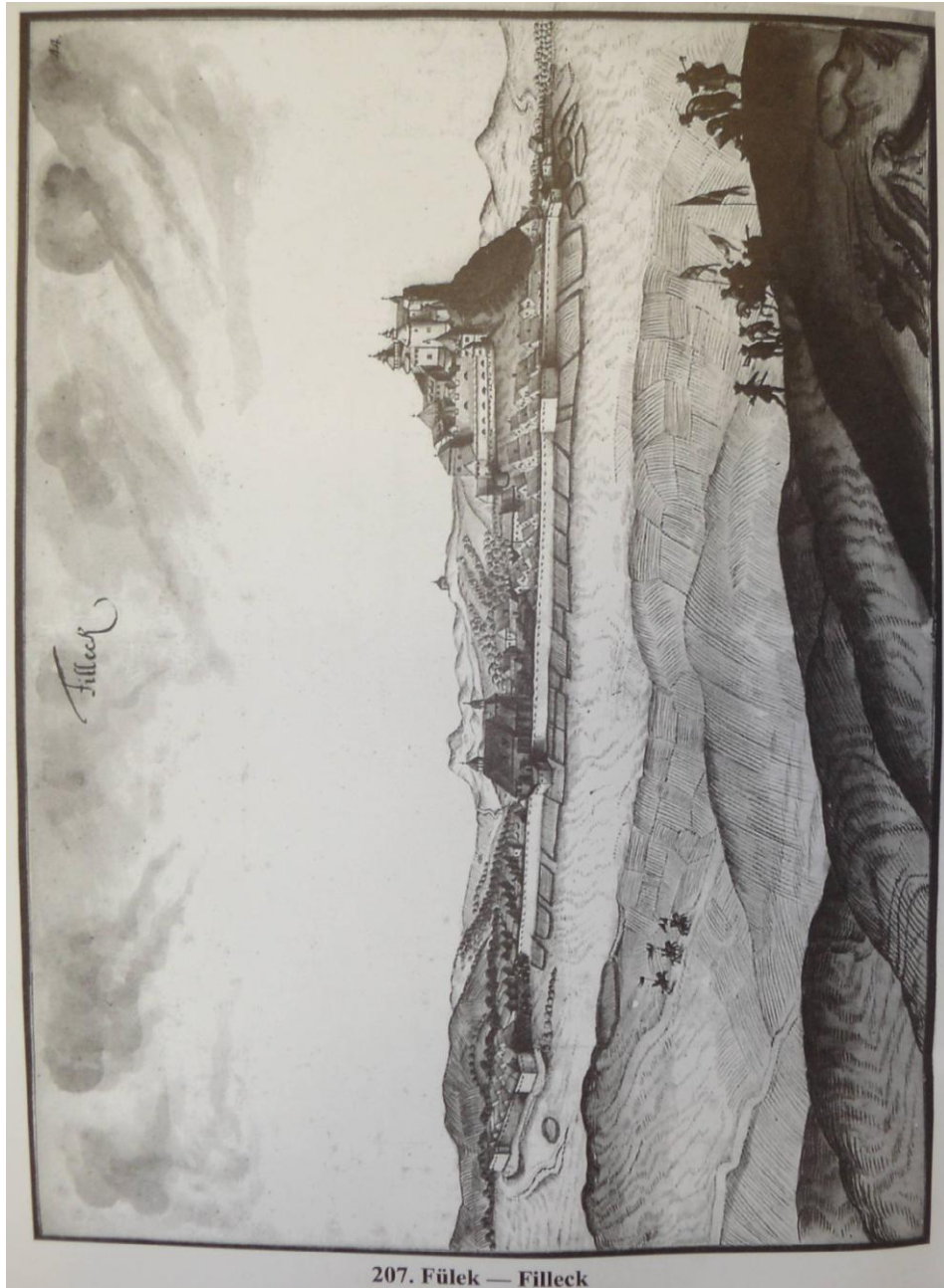
Pariformiter Ungarica Militia, quæ in Servitio Sacratissimæ Majestatis Vestræ, etiam in Superioribus Regni Ungariæ partibus, quotannis sæpius expedita, non inutilem operam solet navare, existit sine solutione, sine Officialibus, sine omni annona, quod vel ingenerale necessitate ydem posset erogari & quod percipende iam adeo ad exiguum numerum sunt redacti, ut ex 700 [kiolvashatatlan szó] vix trecenti supersint, siquidem Loco mortuorum non est servitium & [olvashatatlan szó]daltum alios inservere.

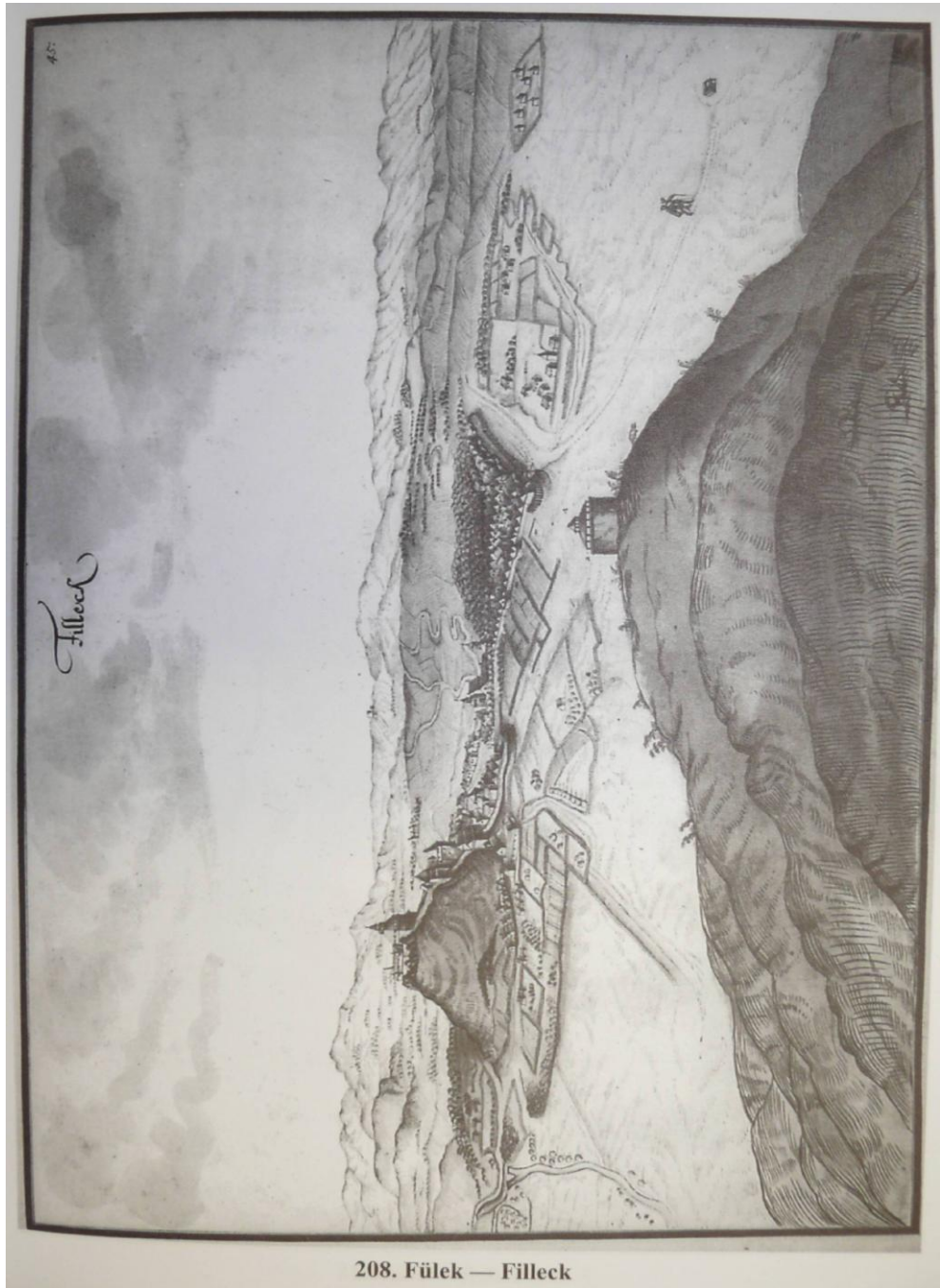
Unde ex his indispositionibus, sine sufficiente & soluto Milite, sine requisitis Officialibus, sine tormentis & vel unius diei annona, hoc præsertim statu, quæ ibi possint suboriri mala altissimo Sacratissimæ Majestatis Vestræ judicio humillime submitto & pro serio omnino remedio supplico unaque simul coram Deo & Sacratissimam Majestatem Vestram, attestor me hac universa ex obligamine debitæ fidelitatis Majestatis Vestræ Sacratissimæ humillime repræsentare quodpium Inclyto etiam Consilio Bellico sæpius demisse repræsentare.

2do humillime repræsentandam habui Injurias Carponiensi.

3tio Demissam particularem ratione subtractæ solutionis meæ Instantiam proposui uberioribus.

13. számú melléklet: Gerhardt Graaß 1666-os metszetei Fülek váráról.
Lelőhely: Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából (Kriegskarten und Pläne aus der Türkenzeit in den Karlsruher Sammlungen), magánkiadás, Budapest, 2000., 207–209. képek

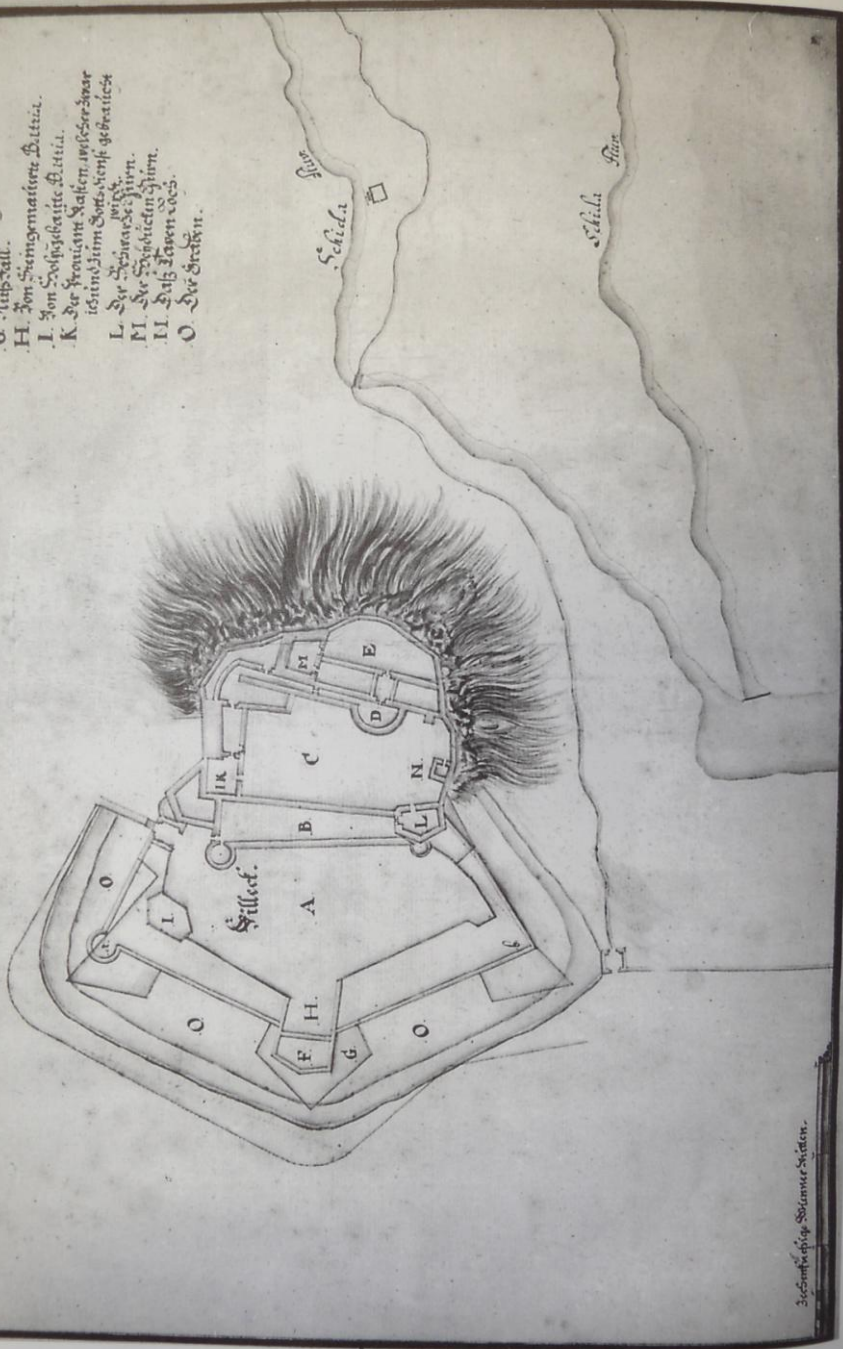

208. Füleek — Filleck

46

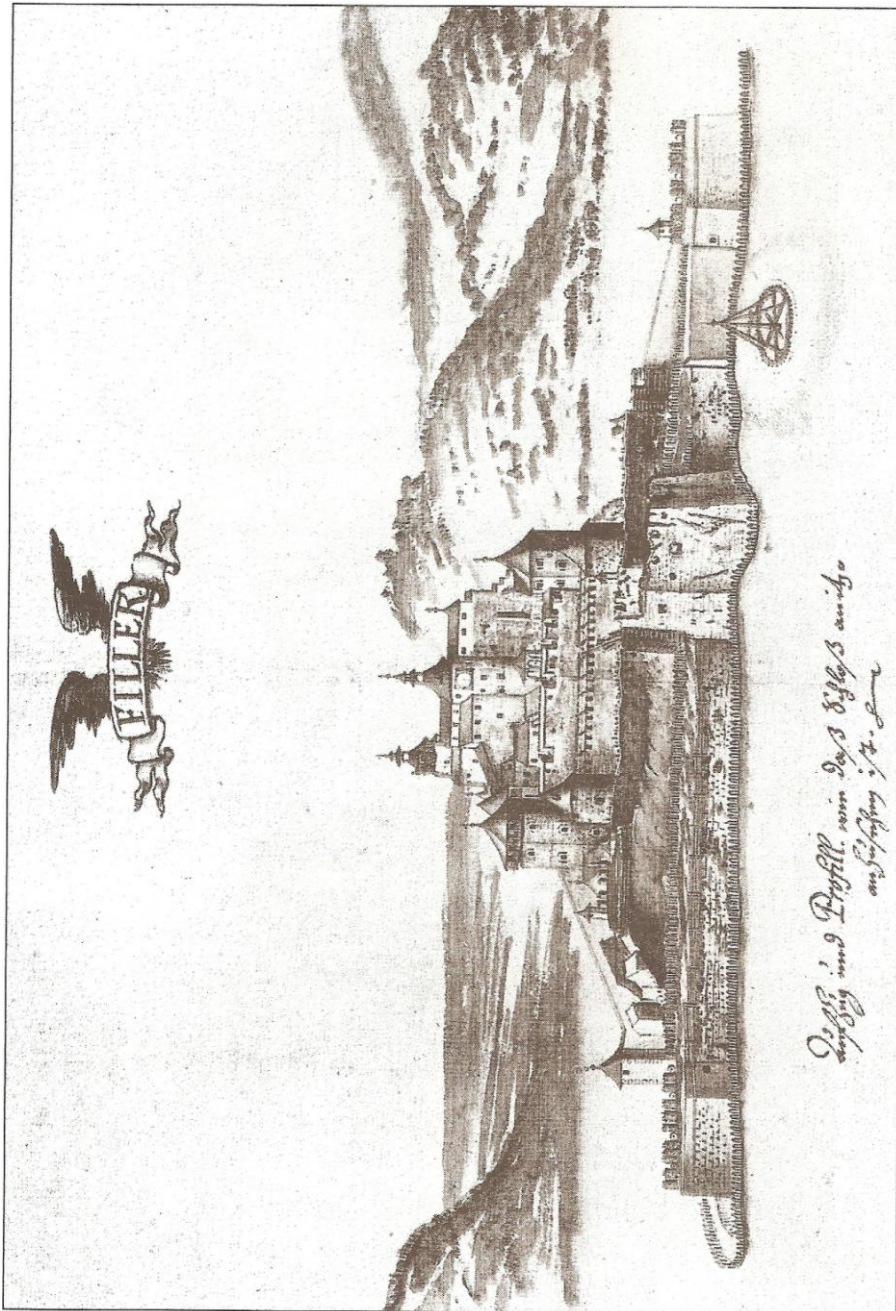
- A. Das Keyen Ställen.
- B. Der Zünger.
- C. Die Kütz Kistung.
- E. Der Keyen Koffen Kistung.
- F. In alse Kistung.
- G. Kütz Kall.
- H. Von Stungenmattler Ställen.
- I. Von Kütz Kistung Ställen.
- K. Der Kütz Kistung Ställen, wieser Ställen
ichindim Kütz Kistung Ställen.
- L. Der Kütz Kistung Ställen.
- M. Der Kütz Kistung Ställen.
- N. Das Kütz Kistung Ställen.
- O. Der Kütz Kistung Ställen.

Ställe Kütz Kistung Ställen

209. Fülele — Füllele

14. számú melléklet: Ismeretlen szerző metszete Fülek váráról (1670?).
Lelőhely: Plaček, Miroslav–Bóna, Martin: Encyklopédia slovenských hradov, Vydavateľstvo Slovart, Bratislava, 2007, 117. oldal

15. számú melléklet: az értekezésben előforduló régi mértékegységek összefüggése és átváltása

1 kila (Nógrád megye) = 1 pozsonyi mérő (metreta) = 62,5 kilogramm

1 szapu = 1 köböl (cubulus) = 2 pozsonyi mérő = 2 kila = 125 kilogramm

1 véka = $\frac{1}{2}$ kila = 31,25 kilogramm

1 magyar (vagy bécsi) font (libra) = 0,56 kilogramm

1 bécsi mázsa (centenarius) = 100 font = 56 kilogramm

1 öl (orgia) = hosszmértékként: 1,89 méter

1 öl (orgia) = térfogatmértékként: 2 méter*2 méter*1 méter paraméterű, azaz 4 köbméter térfogatú téglatestet kitöltő szilárd anyagok (például kő, fa, széna) mérésére

1 tömb kősó (lapis salis) = 19–33 font = 10–20 kilogramm

1 magyar forint (florenus Hungaricalis) = 0,8 rajnai forint = 100 dénár (denarius)

1 aranyforint (aureus) = 4,8 magyar forint

1 rajnai forint (florenus Rhenensis) = 1,2 magyar forint = 60 krajcár (cruciferus)

1 garas (grossus) = $\frac{1}{5}$ rajnai forint = 3 krajcár = 4 dénár

1 birodalmi tallér (imperialis) = 2,1 magyar forint

1 poltúra = $\frac{1}{2}$ dénár

VIII. FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források

HML (Heves Megyei Levéltár, Eger):

- IV-1/a (Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 2. könyv, 3. könyv, 4. könyv, 5. könyv és 6. könyv
- IV-1/b (Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési iratai): 2. doboz, 3. doboz, 5. doboz és 6. doboz

MOL (Magyar Országos Levéltár, Budapest):

- 3375-ös filmtekercs (Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 3. és 4. kötet
- 3376-os filmtekercs (Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 5. kötet
- 43277-es filmtekercs (Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1667–1678)), Žz-kp., čast. 3.
- 43278-as filmtekercs (Zólyom vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1679–1688)), Žz-kp., čast. 3.
- A 14 (Insinuata Consilii Bellici): 15298-as filmtekercs
- C 1373-as filmtekercs (Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 108. egység, Gž-kp. 8. és 9.
- E 156 (Urbarium et Conscriptioes): Fasciculus 152.
- E 200 (Acta Diversarum Familiarum): 11. csomó, 32. tétel
- E 254 (Szepesi Kamara iratai: Repræsentationes, informationes et instantiæ): 50., 52., 57., 62., 73., 74., 77., 79., 80., 81. és 82. csomó
- E 554 (Városi és kamarai iratok — Fol. Hung.): 52. doboz
- G 12 (A Thököly-szabadságharc levéltára — Levelek (1672—1691)), XII.1.: 2. és 4. doboz

- P 125 (Esterházy Pál nádor iratai): 4700., 4701., 4704., 4706., 4712., 4713., 4716., 4717., 4719., 4720., 4721., 4730., 4731., 4732., 4736., 4737., 4749. és 4751. filmtekercs
- P 707 (Zichy-család levéltára): 460. csomó (Fasciculus 286.)
- P 1760 (Balassa-család levéltára, Balassa Ádámhoz írt levelek): 4. csomó, 1. tétel
- P 1992, 1. csomó, 7. tétel (Koháry II. István iratai)

Mikrofilm-levéltár (Štatny Archiv v Banskej Bistryci) anyaga, Koháry-család levéltára):

- Pars I.: C 1056., C 1057., C 1058. és C 1135-ös filmtekercs
- Pars IV.: C 211., C 768., C 769., C 771., C 772., C 773., C 775., C 777., C 778., C 989. és C 990-es filmtekercs
- Pars V.: C 998., C 999., C 1000., C 1059., C 1061., C 1064., C 1082., C 1087., C 1118., C 1123., C 1124., C 1130., C 1131., C 1228., C 1275., C 1276., C 1277., C 1286., C 1287., C 1288., C 1289., C 1290., C 1291., C 1293., C 1294., C 1295., C 1296., C 1297., C 1298., C 1299., C 1300., C 1301., C 1302. és C 1303-as filmtekercs

NML (Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján):

- IV-1/a (Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 3. könyv
- IV-1/b (Nógrád vármegye közgyűlési iratai): 2. doboz

Forrásközlés:

1. MERÉNYI Lajos: A füleki várórség panaszai 1669-ben in Hadtörténelmi Közlemények 1897/4. (10. évfolyam), 635–639.
2. MERÉNYI Lajos: Koháry István levelei Eszterházy Pál nádornak in Magyar Történelmi Tár 1903, 68–82. és 232–252.
3. THALY Kálmán: Három ismeretlen levél Gyöngyösi Istvántól, in Századok 1870 (4. évfolyam), 123–127. (A szövegben THALY 1870(a) jelöléssel szerepel.)

4. THALY Kálmán: Adalékok Koháry István fogságának történetéhez, in Századok 1870 (4. évfolyam), 649–653. (A szövegben THALY 1870(b) jelöléssel szerepel.)
5. THALY Kálmán: Koháry István rabsága történetéhez, in Századok 1872 (6. évfolyam), 238–259.
6. THALY Kálmán: Koháry István tanuló kori leveleiből, in Századok 1876 (10. évfolyam), 384–395.

Önálló művek:

1. BENCZÉDI László: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685), Akadémiai, Budapest, 1980.
2. CZIGÁNY István: Reform vagy kudarc? (Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700), Balassi Kiadó, Bp., 2004.
3. DRENKO, Jozef: Kapitoly z dejín Fil’akova, Lučenec, 1992.
4. HEGYI Klára: Török berendezkedés Magyarországon (História Könyvtár, Monográfiák 7.), Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 1995.
5. HISTORIA Critica Regum Hungariæ Stirpis Austriacæ, ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata a STEPHANO KATONA, Tomulus XV., Ordine XXXIV., Budæ, typis et sumptibus regiæ Universitatis Pestianæ, Anno 1804.
6. ILLÉSY János: Gróf Koháry István élete és munkái, Szódi S. Könyvnyomdája, Karcag, 1885.
7. KISARI Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából (Kriegskarten und Pläne aus der Türkenzeit in den Karlsruher Sammlungen), magánkiadás, Budapest, 2000.

8. KRISTÓ Gyula–BARTA János, ifj.–GERGELY Jenő: Magyarország története előidőktől 2000-ig, PANNONICA Kiadó, Bp., 2002.
9. MAGYAR Nagylexikon, 8. kötet (Ff–Gyep), Magyar Nagylexikon Kiadó, Bp., 1999.
10. MAGYARORSZÁG története 3/2 (1526–1686), Akadémiai Kiadó, Bp., 1985.
11. MAGYAR Törvénytár 1000–1895, Millenniumi Emlékkiadás — Corpus Juris Hungarici (Werbőczy István Hármaskönyve – Tripartitum), fordította: Dr. Kolosvári Sándor és Dr. Óvári Kelemen, magyarázatokkal ellátta: Dr. Márkus Dezső; Franklin Társulat – Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Bp., 1897.
12. MAGYAR Törvénytár 1000–1895, Millenniumi Emlékkiadás — Corpus Juris Hungarici (1608–1657. évi törvénycikkek), fordította: Dr. Kolosvári Sándor és Dr. Óvári Kelemen, magyarázatokkal ellátta: Dr. Márkus Dezső; Franklin Társulat – Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Bp., 1900.
13. MAGYAR Törvénytár 1000–1895, Millenniumi Emlékkiadás — Corpus Juris Hungarici (1657–1740. évi törvénycikkek), fordította: Tóth Lőrinc, magyarázatokkal ellátta: Dr. Márkus Dezső; Franklin Társulat – Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Bp., 1900.
14. MOCSÁRY Antal: Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése, 3. kötet, Petrózai Trattner Mátyás nyomdája, Pest, 1826.
15. NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, 1. kötet (A–B), Friebeisz István kiadója, Pest, 1857.
16. NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, 6. kötet (H–K), Friebeisz István kiadója, Pest, 1860.

17. NAGY László: „Kuruc életünket megállván csináljuk...” (Társadalom és hadsereg a XVII. századi kuruc küzdelmekben), Budapest, Akadémiai, 1983.
18. PARTI Zoltán: Fülel (Patrióta Könyvek 4.), Plectrum Kiadó, Fülel, 2007.
19. PÁLFFY Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században, Győr, 1995.
20. PERJÉS Géza: Zrínyi Miklós és kora, Osiris, Bp., 2002.
21. PLAČEK, Miroslav–BÓNA, Martin: Encyklopédia slovenských hradov, Vydavateľstvo Slovart, Bratislava, 2007.
22. RÁCZ István: Hajdúk a XVII. században, Kossuth Lajos Tudományegyetem Kiadványa (Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominatae, Series Historica VIII., Magyar Történeti Tanulmányok II.), Debrecen, 1969.
23. SEREG József: Vitézek és vezérek a Mátraalján (1000–1849), Mátra Honvéd Kaszinó kiadványa, Gyöngyös, 2001.
24. SZAKÁLY Ferenc: Magyar adóztatás a török Hódoltságban, Akadémiai, Bp., 1981.
25. VARGA J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon (Értekezések a történeti tudományok köréből – Új Sorozat, 94. kötet), Budapest, Akadémiai, 1981.
26. VÉKONY István: Koháry István gr. élete (az 1915-ös kiadás reprint változata, szerkesztette: Kozicz János és Holczer József), Keresztény Közéletért Alapítvány, Kecskemét, 2008.
27. VISNYEI Lajos, Dr.: A legkatolikusabb főúr. Szitnyai és csábrági gróf Koháry István hadvezér, országbíró és költő 1649–1731., a szerző magánkiadása, Vác, 1998.

Tanulmányok, szakcikkek:

1. ACSÁDY Ignác: Végváraink és a költségeik a XVI. és XVII. században (második közlés), in: Hadtörténelmi Közlemények 1888/2. (1. évfolyam), 246–267.
2. BAJZA József: Gróf Koháry István életrajza, in: Bajza József munkái (Magyar Remekírók-sorozat), Franklin, Bp., 1904, 286–302.
3. BORBÁS Emese: A szatmári vár 17. század eleji gazdálkodása a provisorii missilisek alapján, in: Végvár és ellátás (Studia Agriensia 22.), szerkesztette: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 2001, 221-235.
4. CZIGÁNY István: Katonarétegek a királyi Magyarországon a 17. század második felében, in: Végvárak és régiók a XVI–XVII. században (Studia Agriensia 14.), szerkesztette: Petercsák Tivadar és Szabó Jolán. Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1993, 87–100.
5. CZIGÁNY István: Várrendszer, haditeher és hadigazdálkodás a XVII. században, in: Végvár és környezet (Studia Agriensia 15.), szerkesztette: Petercsák Tivadar és Pető Ernő. Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1995, 55–68.
6. CZIGÁNY István: A végvári katonaság és a regularitás a XVII. század utolsó két évtizedében, in: Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században (Studia Agriensia 17.), szerkesztette: Petercsák Tivadar. Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1997, 43-57.
7. CZIGÁNY István: A végvári katonaság ellátása 1672–1700, in: Végvár és ellátás (Studia Agriensia 22.), szerkesztette: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 2001, 53-65.

8. DOMOKOS György: Várépítészet és várharcászat Európában a XVI–XVII. században (Buda 1686. évi ostromának technikai elemzéséhez), in: *Hadtörténelmi Közlemények* 1986/1. (XXXIII. évfolyam), 47–110.
9. FORGÁCS Ferenc: Gróf Koháry István, in: *A Gyöngyösi állami Koháry István-Reálgimnázium Értesítője az 1929–1930. iskolai évről*, (szerkesztő: Erdős Tivadar igazgató), „Hangya”- Könyvnyomda, Gyöngyös, 1930, 74–80.
10. GECSÉNYI Lajos: Katonák és polgárok a győri végvárban a XVI–XVII. században, in: *Hadtörténelmi Közlemények* 1984/4. (97. évfolyam), 664–686.
11. KENYERES István: A várbirtokok szerepe a 16. századi magyarországi végvárrendszer ellátásában, in: *Végvár és ellátás (Studia Agriensia 22.)*, szerkesztette: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 2001, 131–181. (A szövegben KENYERES 2001(a) jelöléssel szerepel.)
12. KENYERES István: A végvárak uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században, in: *Századok* 2001/6. (135. évfolyam), 1349–1412. (A szövegben KENYERES 2001(b) jelöléssel szerepel.)
13. KOMJÁTI Zoltán Igor: Adalékok gróf Koháry István (1649–1731) Heves vármegyei birtokviszonyaihoz, in: *AGRIA XLIV.* (az Egri Dobó István Vármúzeum évkönyve, szerkesztette: Petercsák Tivadar és Veres Gábor), Eger, 2008, 111–131.
14. KOMJÁTI Zoltán Igor: „...És így az régi jó rendtartás is megállatik és tartatik...”. Koháry István levelezése füleki főkapitányságának korában az egri vilájet török uraival (1667–1682), in: *AGRIA XLV.* (az Egri Dobó István Vármúzeum évkönyve, szerkesztette: Veres Gábor), Eger, 2009, 105–123.
15. KOMJÁTI Zoltán Igor: „...Az mit hallottam, kötelességem szerint akarám Nagyságodnak tudtára adnom...”. Adalékok a híráramlás és hírhálózat történetéhez Felső-Magyarországon Koháry István füleki főkapitány levelezése tükrében (1672–

- 1682), in: Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) XVII. (2010), 1. szám, 113–140.
16. KOMJÁTI Zoltán Igor: „...Lehetetlenség a fent forgó terhes dolgoknak és fájdalmas injuriáknak szenvedése...” Koháry István füleki főkapitány és a nemesség nézeteltérései (1667–1682), in: KÚT. Az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa, IX. évfolyam, 2010. 2. szám (Gergely Jenő emlékszáma), 148–164.
17. KOMJÁTI Zoltán Igor: „...Mint az tatár, úgy jöttek falunkra...” A portyázó füleki várórség viselkedése a polgári lakossággal szemben Koháry István főkapitánysága idején (1667–1682), in: Kritische Zeiten. Zeitschrift für Humanwissenschaften, 1. Jahrgang, 1. Heft, September 2010., Wien, 2–27.
18. KOMJÁTI Zoltán Igor: Koháry István füleki főkapitány szerepe az 1670-es Wesselényi-felkelés leverése utáni konszolidációban, in: Kritische Zeiten. Zeitschrift für Humanwissenschaften, 1. Jahrgang, 2. Heft, November 2010., Wien, 2–15.
19. KOMJÁTI Zoltán Igor: „...Édes eleink véres verítékével szerzett, és eddig is fennálló nemesi szabadságunknak labefactáltatása...”. Koháry István füleki főkapitány (1667–1682) várórségének nézeteltérései a Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátussal, in: AGRIA XLVI. (az Egri Dobó István Vármúzeum évkönyve, szerkesztette: Veres Gábor), Eger, 2010, 93–114.
20. KOMJÁTI Zoltán Igor: Koháry István híradása a kuruc–török hadak 1682-es felsőmagyarországi hadjáratáról, in: Kritische Zeiten. Zeitschrift für Humanwissenschaften, 2. Jahrgang, 1. Heft, Januar 2011., Wien, 2–14.
21. KOZICZ János: Gróf Koháry István (1649–1731), in: Kecskeméti Piarista Gimnázium Évkönyve, Kecskemét, 1999, 4–9.

22. PÁLFFY Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz), in: Történelmi Szemle 1996/2–3. (XXXVIII. évfolyam), 163–217.
23. PÁLFFY Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században, in: Történelmi Szemle 1997/2. (XXXIX. évfolyam), 257–288.
24. PÁLFFY Géza: A szécsényi seregszék eddig ismeretlen jegyzőkönyve (1656–1661). Különleges betekintés a szécsényi végvárváros mindennapjaiba az 1650–1660-as évek fordulóján. In: A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). Sajtó alá rendezte, az adattárat összeállította: Szabó András Péter. Nógrád Megyei Levéltár kiadványa (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 59.), Salgótarján, 2010, 14–57.
25. PÁLMÁNY Béla: Magyar és török végvárak Nógrád vármegyében (1663–1685), in: Magyar és török végvárak (1663–1684) (Studia Agriensia 5.), szerkesztette: Bodó Sándor és Szabó Jolán, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1985, 153–163.
26. PRAZNOVSZKY Mihály: Nemesi magatartásformák a török kiűzésének idején, in: Magyar és török végvárak (1663–1684) (Studia Agriensia 5.), szerkesztette: Bodó Sándor és Szabó Jolán, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1985, 69–85.
27. R. VÁRKONYI Ágnes: Végvár: állam társadalom, mentalitás, in: Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században (Studia Agriensia 3.), szerkesztette: Bodó Sándor és Szabó Jolán. Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1983, 7-21.
28. R. VÁRKONYI Ágnes: Ellátás és társadalom. Végvári élelmiszer a 16–17. századi Magyarországon, in: Végvár és ellátás (Studia Agriensia 22.), szerkesztette: Petercsák

- Tivadar és Berecz Mátyás, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 2001, 9–35.
29. SARUSI Kiss Béla: A murányi vár élelemellátása a 16. század második felében, in: Végvár és ellátás (Studia Agriensia 22.), szerkesztette: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 2001, 237–276.
30. SARUSI Kiss Béla: Egy hegyvidéki végvár katonai infrastruktúrája. Murány katonasága, építményei és fegyverzete, in: Magyarország védelme — Európa védelme (Studia Agriensia 24.), szerkesztette: Petercsák Tivadar és Berecz Mátyás, Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 2006, 117–172.
31. SARUSI Kiss Béla: Murány történeti szerepe a kezdetektől a 17. századig, in: Castrum 5 (2007/1), a Castrum Bene Egyesület Hírlevele, Históriaantik Könyvesház Kiadó, 77–104.
32. SÁRKÖZY Sebestyén: Egy eltűnt gömöri végvár: Putnok, in: Várak, kastélyok templomok (2007. február), Talma Kiadó Bt., Pécs, 265–280.
33. SZAKÁLY Ferenc: Az 1670-es évek Habsburg-ellenes mozgalmi és a hódoltsági magyar feudális hatalom, in: A Thököly-felkelés és kora, (szerkesztette: Benczédi László), Bp., Akadémiai, 1983, 59–67. (A szövegben SZAKÁLY 1983(a) jelöléssel szerepel.)
34. SZAKÁLY Ferenc: Végvár és hódoltság, in: Magyarországi végvárok a XVI–XVII. században (Studia Agriensia 3.), szerkesztette: Bodó Sándor és Szabó Jolán. Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1983, 87–99. (A szövegben SZAKÁLY 1983(b) jelöléssel szerepel.)
35. SZAKÁLY Ferenc: Nemesi vármegyeszervezet és török hódoltság. A „menekült vármegye” fogalmáról és szervezetéről, in: Történelmi Szemle 1991/3-4. (XXXIII. évfolyam), 137–184.

36. SZÁNTÓ Imre: A Zala vármegyei végvárok és mezővárosok lakosságának helyzete a XVII–XVIII. században, in: *Hadtörténelmi Közlemények* 1984/1. (97. évfolyam), 3–33.
37. SZENDREI János: Váraink rendszere és fölszerelése a XVI. és XVII. században (első közlés), in: *Hadtörténelmi Közlemények* 1888/1. (1. évfolyam), 86–103.